

LEON
SOKOLOVSKÝ

STRUČNÉ DEJINY MALOHONTU DO ROKU 1803

V Y D A V A T E L S T V O G R A D U S

Z posudku

Prof. PhDr. Júliusa Albertyho, CSc.

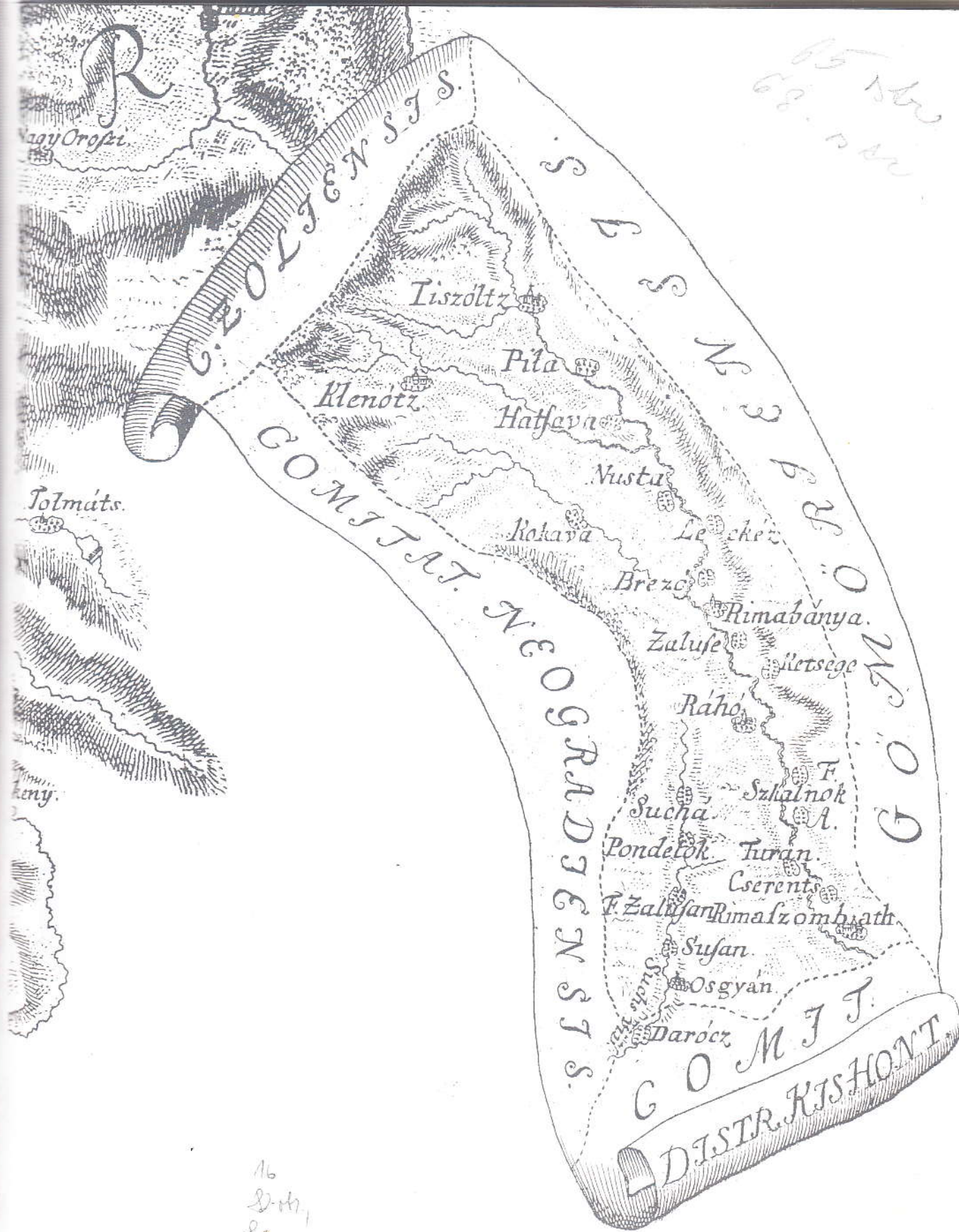
Na posudzovanom rukopise mi imponuje fakt, že autor naozaj podal dejiny Malohontu v tých sférach, ktoré sú pre tento región špecifickými, že tieto dejiny veľmi efektívne zarámoval do dejín celej krajiny, v spektíve geopolitického regiónu. Chcem podčiarknuť vyváženosť rukopisu (fakty, hypotézy, závery, odkazy), takže je vhodný tak pre laickú, ako aj odbornú verejnosť. Vrelo doporučujem, aby sa toto dielo dostalo na knižné pulty a do knižníc, pretože – okrem iného – napomôže uchovať v spoločenskom vedomí súčasnej a následnej populácie Malohont ako významný zemepisno-historicko-spoločenský a kultúrny fenomén.

Z posudku

PhDr. Jána Žiláka, CSc.

Docent Leon Sokolovský sa už počas vysokoškolského štúdia ako rodák z Malohontu intenzívne venoval historickému výskumu a neskôr najmä dejinám správy Malohontu, čo pertraktoval na stránkach regionálneho časopisu Obzor Gemera-Malohontu, vo Vlastivedných štúdiách Gemera a inde. Toto jeho úsilie vyústilo do presvedčenia napísať stručné dejiny Malohontu od najstarších čias až do jeho definitívneho spojenia so susednou Gemerskou stolicou v roku 1803.

Autorovi sa úspešne podarilo sklbiť fakty a podať ucelený pohľad na dejiny správy v tzv. Malohontskom dištrikte. Prínosom je aj sprístupnenie najstarších údajov o obciach Malohontu a ich zemepanskej držbe, čo má význam predovšetkým pri regionálnom výskume jednotlivých obcí.

116
D. H.
83

VENUJEM
SVETLEJ PAMIATKE
SVOJICH RODIČOV

STRUČNÉ DEJINY MALOHONTU DO ROKU 1803

LEON SOKOLOVSKÝ

V Y D A V A T E L S T V O G R A D U S

Rukopis práce posúdili

Prof. PhDr. Július Alberty, CSc., a

PhDr. Ján Žilák, CSc.

© Doc. PhDr. Leon Sokolovský, CSc., 1997

94 (437.6) +
Knížnica Mateja Hrebendu
v Rimavskej Sobote
Hlavná nám. 8
979 01 Rimavská Sobota

Stručné dejiny Malohontu do roku 1805

*512 NO

Sgn: S

Cena: 145.00 Viaz

Predsádka

Najstaršia mapa Malohontského dištriktu od kartografa Samuela Mikovíniho publikovaná v štvrtom zväzku Belových Notícií (1742)

Frontispice

Zvolávacia tabuľka rimavskosobotského cechu kožušníkov z roku 1758

Predná strana prebalu

Chronostickon s erbom na sídelnom dome samosprávy Malohontského dištriktu v Rimavskej Sobote z roku 1798.

Foto A. Geceš

Zadná strana prebalu

Hontiansky erb z budovy pôvodného sídla Malohontského dištriktu, ktorá stála v Rimavskej Sobote údajne na rohu terajšej Jánošíkovej a I. Hatvániho ulice (v súčasnosti Gemersko-malohontskom múzeu)

P R E D S L O V

Kniha, ktorú ste práve otvorili, je živým potvrdením antického príslovia: *Habent sua fata libelli*. – Aj knižky majú svoje osudy. Môžeme ju dokonca považovať za príklad na to, že osudy kníh začínajú neraz skôr, než ony samé uzrú svetlo sveta. Po dohotovení rukopisu, ktorý mal byť pôvodne súčasťou iného, väčšieho diela, nadišiel čas očakávania jeho vydania. Knižná realizácia rukopisu sa však stále nedarila, a tak nasledovali roky neistoty a nakoniec nastúpilo aj obdobie zhasínajúcej nádeje. Dôvod bol jediný, ale o to závažnejší – nedostatok finančných prostriedkov. Gemersko-malohontská vlastivedná spoločnosť mala síce záujem na jeho edovaní, no po roku 1990 projekt už nebola schopná uskutočniť, dokonca sama sa z ekonomických príčin dostala až na okraj svojej existencie. Napriek tomu sa nevzdávala. Dva razy požiadala všetky mestá a obce ležiace v oblasti historického Malohontu o peňažnú podporu na vydanie knihy. Žiaľ, väčšina oslovených miestnych samospráv ani len neodpovedala. V plnej nahote sa tak opäť raz ukázal doslova biedny vzťah našich ľudí k vlastnej minulosti, a tým aj k sebe samým. Hlavná príčina tohto stavu spočíva zrejme vo všeobecnom nedostatku skutočného historického poznania.

O to vzácnejšie boli reakcie tých, ktorí pochopili, že kniha o dejinách Malohontu je aj kniha o živote a činnosti ich predkov, že sa z nej dozvedia niečo nové a viac o minulosti, bez ktorej by nebola možná ani prítomnosť ich rodiska a bydliska. Je osobitne potešiteľné, že takýto postoj zaujalo „hlavné mesto“ Malohontu Rimavská Sobota. Uznanie autora aj Gemersko-malohontskej vlastivednej spoločnosti si v tejto súvislosti zaslúži najmä primátor Rimavskej Soboty Ing. Pavol Brndiar a prednosta mestského úradu JUDr. Pavol Piliarik. Podobne sa prejavilo aj druhé z troch malohontských miest – Hnúšťa a osobne jeho primátor Ing. Jozef Kolesár. Z väčších obcí patrí naša vďaka Kokave nad Rimavicou a osobitne jej starostovi Ondrejovi Bálintovi. Na druhej strane doslova dojímavé sú príspevky od takých relatívne malých obcí ako Čerenčany a Zacharovce. Presvedčili nás o tom, že láska k vlasti sa nedokazuje slovami, ale činmi.

Napriek chvályhodnej podpore týchto miest, obcí a ich vedúcich predstaviteľov sa ukázalo, že suma, ktorú zhromaždili na publikovanie Stručných dejín Malohontu, má so zreteľom na súčasné vydavateľské, tlačiarenské a ostatné nevyhnutné náklady

viac morálno-symbolický než reálny význam. V tejto situácii prejavil nesmierne vzácne pochopenie pre zmysel vlastivednej a špeciálne historickej práce

pán Ladislav S e d m á k ,
prezident akciovej spoločnosti TAURIS Rimavská Sobota.

Veľkoryso prevzal na seba, respektíve na svoju firmu sponzorovanie vydania tejto knihy. Ako jej autor mu za to aj takto vyslovujem úprimné poďakovanie. Verím, že do povedomia širokej slovenskej verejnosti sa tým zapíše nielen ako úspešný manažér, ale aj ako mecén vied a umení. Rozhodne sa podujal na čin hodný nasledovania podnikateľmi tak v rámci historického Gemera-Malohontu, ako aj celého Slovenska.

Pri tejto príležitosti ďakujem za kolegiálnu spoluprácu aj obom posudzovateľom rukopisu práce – prof. PhDr. Júliusovi A l b e r t y m u , CSc., ktorý ma zároveň v mojom úsilí o jej vydanie podporoval aj z pozície predsedu Gemersko-malohontskej vlastivednej spoločnosti, a PhDr. Jánovi Ž i l á k o v i , CSc.

Napokon, vôbec však nie na poslednom mieste, vyslovujem vďaku za zapálenú podporu a pomoc vedúcu k úspešnému završeniu mojej snahy o vydanie tejto knihy malohontskej rodáčke a riaditeľke Regionálneho kultúrneho strediska v Lučenci pani Márii A m b r u š o v e j .

Nakoniec by som už len chcel vysloviť želanie, aby Stručné dejiny Malohontu do roku 1803 zaplnili predovšetkým medzery v historickom povedomí mojich malohontských krajanov, aby prispeli nielen k fondu ich vedomostí o Malohonte, ale aj k ich spolupatričnosti, vzťahu k svojmu regiónu. Dúfam, že každého čitateľa presvedčia o tom, že aj pomerne nevelký Malohont má prinajmenšom také dejiny, ak nie ešte bohatšie, ako ktorýkoľvek iný historický región Slovenska.

V Bratislave, na jar 1997

Leon Tobolný

Ú V O D

Malohont. Názov tohto nevelkého historického regiónu v južnej časti stredného Slovenska sa v posledných takmer dvesto rokoch objavuje najčastejšie spolu s názvom Gemera. Naším súčasníkom však spravidla už nehovorí takmer nič. Nevedia, o ktorú konkrétnu oblasť ide, ani kde sa pôvodne, aspoň približne, rozprestieral. Je pritom smutnou iróniou dejinných osudov minulých generácií Malohontčanov, že takouto „zábudlivosťou“ trpia aj mnohí z ich priamych potomkov. Dokonca aj niektorí známejší a takpovediac slávnejší rodáci z tohto kraja sa dnes hrdo označujú za Gemerčanov a ani len netušia, že v skutočnosti pochádzajú z Malohontu.

Takúto situáciu do veľkej miery zapríčinili prevratné zmeny, ktoré od polovice 19. storočia a najmä v priebehu 20. storočia poznamenali územno-správne usporiadanie Slovenska. Nemalý podiel na nej má však i dlhodobý nedostatok regionálneho historicko-vlasteneckého povedomia v školskej, ale aj v mimoškolskej výchove a v každodennom živote väčšiny miestneho obyvateľstva. Ku konkrétnejším poznatkom o malohontských historických reáliách sa spravidla dostávajú len jednotlivci posadnutí túžbou dozvedieť sa čosi viac a bližšie o minulosti svojej obce, mesta či širšieho rámca územia, kde sa narodili, alebo s ktorým sa dodatočne zžili a zamilovali si ho.

Podobným spôsobom som sa pred niekoľkými desaťročiami, vlastne ešte ako študent Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, prepracoval k týmto informáciám aj ja sám. S nemalým prekvapením som zistil, že kraj, z ktorého pochádzam a kde som strávil detstvo i školské roky až po maturitu, nie je historický Gemer, ako som bol dovtedy poučený a presvedčený, ale Malohont. Tento fakt ma napokon podnietil k pátraniu po bližších zmienkach o ňom a o jeho dejinnom vývoji v literatúre. Výsledky boli naozaj zaujímavé.

Prvý raz vôbec základné, vedecky fundované zemepisné, historické a demografické údaje o Malohontskom dištrikte aj o jeho jednotlivých obciach zhrnul vo štvrtom zväzku svojej najväčšej práce, známej pod skráteným názvom *Notitia*, polyhistor Matej B é l . Vydal ho v roku 1742. Začiatkom 19. storočia (1806–1808) publikoval klenovský rodák Ladislav B a r t o l o m e j d e s na svoju dobu úctyhodné, po latinsky koncipované dielo „o slávnej stolici Gemerskej“. Napriek citovanému, v názve zdôraznenému územnému vymedzeniu sa táto „historicko-geograficko-štatistická“ monografia dotýka nielen vlastného Gemera, ale obsahuje aj relatívne kom-

pletný súbor „poznámok“ o Malohonte. Čoskoro potom (1809) začal vychádzať zborník z výročných zasadnutí Malohontskej verejnej knižnice v Nižnom Skálniku pod názvom *Solennia*. Medzi filozoficky, nábožensky, literárne, historicky, ale aj prírodovedne a inak odborne zameranými príspevkami v jeho 22 ročníkoch nachádzame viaceré, ktoré boli venované minulým pomerom, respektíve dobovej situácii priamo v samom Malohonte. Za konkrétnu zmienku v súvislosti s témou tejto knihy stojí napríklad osobitný prívázok deviateho ročníka *Solennii*, obsahujúci súpis malohontských osobitostí z pera hnúšťanského evanjelického farára Jána Korčeka (1817) a historicko-zemepisný náčrt polohy Malohontu od jeho čerenčianskeho kolegu Samuela Kollára (1820).

Na rozdiel od všeobecno-informačných, do značnej miery opisných literárnych prác, týkajúcich sa Malohontu, ktoré vyšli tlačou pred rokom 1848, historici v druhej polovici 19. storočia zamerali svoju pozornosť predovšetkým na príčiny a charakter osobitného postavenia tohto územia v organizácii uhorských stolíc. Podrobnejšie sa touto problematikou zaoberal Tivadar Botka (1872), Ferenc Ballássy (1873), Frigyes Pesty (1880) a Béla Zollner (1895). Najmä o ich štúdiu a o dielo L. Bartolomeidesa sa potom na prelome 19. a 20. storočia opierali tvorcovia príspevkov predstavujúcich Malohont a jeho históriu v tzv. miléniových monografiách Hontianskej a Gemersko-malohontskej stolice.

Otázku niekdajšieho vzťahu Malohontu a Hontianskej stolice pripomenula po takmer sedemdesiatročnom odstupe od vydania predchádzajúcich dvoch kníh odbornej verejnosti vo svojej materiálovej štúdii Emma Iványi (1969). Doteraz posledné slovo maďarského dejepisectva k začiatkom Malohontského dištriktu predstavuje kapitola o jeho osídlení, zaradená v treťom zväzku celoživotného diela Györgyho Györfyho (1987), ktoré venoval historickému zemepisu Uhorska počas panovania Arpádovcov.

V tejto súvislosti je síce pozoruhodné, no z vecného hľadiska v podstate správne, že malohontské územie nezahŕnul do svojich štvordielnych dejín Gemerskej stolice, vymedzených do roku 1773, Bálint Illa (1944–1976). Menej už obстоjí podobný krok Istvána Bakácsa, ktorý obišiel Malohontský dištrikt pri koncipovaní príručky s podrobnými údajmi o archívnych prameňoch k dejinám predmoháčskeho, teda stredovekého Hontu (1971). Odôvodnenie tohto nedostatku tým, že Malohont od roku 1803 patrila ku Gemeru, nemôžeme prijať, lebo ide o udalosť, ktorá sa odohrala takmer tri storočia po roku 1526, teda oveľa neskôr než stanovený časový medzník tejto práce.

Otázka vzniku, vývoja a zaradenia Malého Hontu do systému stoličnej správy Uhorského kráľovstva zaujala aj mňa až tak, že som si ju zvolil za tému svojej diplomovej práce. Najskôr som ju študoval z dostupnej literatúry a postupne som prešiel k bádaniu v dobových historických prameňoch. Výslednú syntézu sa mi napokon podarilo obhájiť pred komisiou pre štátne a rigorózne skúšky na odbore archívniectva a pomocných vied historických FF UK v Bratislave (1973). Neskôr som niektoré časti z nej publikoval na stránkach regionálneho vlastivedného časopisu *Obzor Gemera* (1973/B/, 1976/A/, 1976/B/). Dejiny Malohontu ma však lákali aj potom. Výskum špeciálnych problémov jeho politickej správy som rozšíril o ďalšie vecné okruhy. Z nich ma najviac upútali erby malohontských miest a obcí (1972, 1973/A/, 1984/A/, 1984/B/, 1985/A/, 1995/B/, 1996). Spracoval som však aj štúdie

o tunajších miestnych názvoch a o ich výskyte v historických dokumentoch (1982, 1990/A/) i ďalšie.

Od začiatku osemdesiatych rokov rozšíril skupinu historikov, ktorí výraznejšou mierou prispeli, respektíve prispievajú k osvetľovaniu staršej či novšej minulosti Malohontu a Malohontanov, Ján Žilák. Jeho doménou sú hospodárske dejiny a genealógia. V doterajších štúdiách sa podrobne zaoberal niekdajším malohontským banníctvom (1981, 1990/B/), železiarstvom (1988, 1989, 1990/A/), sklárstvom (1993/A/, 1993/B/), ale aj inými technicko-výrobnými a kultúrno-spoločenskými tematickými okruhmi. Hodnota týchto štúdií spočíva najmä v skutočnosti, že mnohé poznatky, ktoré obsahujú, sa opierajú o novoobjavené, predtým neznáme archívne a iné originálne pramene.

Hlavnou oporou všetkých vedecky fundovaných prác z dejín Malohontu boli a sú dobové dokumenty. Malú ale faktograficky dôležitú časť z nich obsahujú celouhorské, prípadne celoslovenské edície historických prameňov. Údaje k problematike malohontského stredoveku nachádzame v tzv. arpádovskom diplomatári (CDAC, editor: G. Wenzel), v anjouovskom diplomatári (CDA, editor: I. Nagy) aj „u Fejéra“ (CDH, editor: G. Fejér). Iné boli publikované medzi pamiatkami k uhorským dejinám, archivovanými vo Vatikáne (MVH). Regionálny, no so zreteľom na územie Malohontu nemenej cenný je hontiansky diplomatár (DH, editor: F. Kubinyi) sprístupňujúci listiny z 13. a 14. storočia. Ojedinelé zmienky sa vyskytujú napokon aj v niektorých ďalších edíciách stredovekých písomností.

Druhá skupina tlačou vydaných materiálov malohontského pôvodu má novoveký charakter a zahŕňa obdobie od polovice 16. do začiatku 19. storočia. Ani ona nie je rozsahom priveľká, tvoria ju však doklady s bohatou vypovedacou hodnotou. Priamo Malohontu sa týkajú dokonca niektoré zákonné články publikované v súboroch právnych noriem Uhorska (CJH, editor: Gy. Nagy; MCH, editori: V. Fraknoi a Á. Károlyi). Konkrétne hospodárske a spoločenské pomery väčšiny malohontských obcí sú zachytené v zbierke urbárov feudálnych panstiev na Slovensku (UFPS, editori: R. Marsina a M. Kušík). Takéto a podobné informácie môžeme získať aj z diplomatárov, registárov a z iných publikovaných prameňov s Malohontom súvisiacich feudálnych rodov, správnych inštitúcií, miest a dedín. Tak trochu špecifické miesto medzi nimi zaberá 256 do slovenčiny preložených a uverejnených tureckých listín, prevažne so vzťahom k Rimavskej Sobote, z čias osmanskotureckého panstva v Malohonte (Blaškovič, 1974, s. 113–283).

Tieto odborné spracované a tlačou vydané dokumenty sú z hľadiska percentuálneho zastúpenia iba nepatrným zlomkom skutočne existujúcich archívnych prameňov z minulosti Malohontu. A to aj napriek tomu, že sa vo viac-menej kontinuitnom slede zachovali až od roku 1688. Pomerne veľa starších dokumentov bolo s veľkou pravdepodobnosťou pôvodne zaradených v archíve Hontianskej stolice. Ten bol však údajne počas druhej svetovej vojny úplne zničený. Zachovalo sa z neho len niekoľko nesúvislých jednotlivín, prístupných v Štátnom oblastnom archíve Banská Bystrica (ŠOBA – BB).

Najväčší a najvýznamnejší celok dokumentov k malohontským dejinám do roku 1803 predstavuje archívny fond „Dištrikt Malý Hont“ (DMH); je takisto uložený v banskobystrickom štátnom oblastnom archíve. Tvorí ho približne 15 bežných

metrov spisového materiálu a 18 zväzkov úradných kníh. Z nich prvoradá historicko-informačnú hodnotu majú tzv. kongregačné protokoly, obsahujúce najmä zápisky z rokovania malohontských samosprávnych orgánov, ale aj mnoho iných dokladov.

Archívne dokumenty týkajúce sa rokov 1786–1790, teda z čias jozefínskej verejnosprávnej reformy, sú tam takisto, ale rozptýlené vo fonde „Župa Gemer-Malohont I“ (ŽGM I). Len pre úplnosť dodávam, že dokumentácia k Malohontu z obdobia po roku 1803 je organickou súčasťou fondu „Župa Gemer-Malohont II“ (ŽGM II). Z druhej polovice 19. a z prvej polovice 20. storočia je v tomto archíve depónovaných aj viacero ďalších fondov, v ktorých sa vyskytujú mnohé originálne pramene týkajúce sa Malohontu buď ako celku, buď jeho častí aj jeho jednotlivých miest a dedín.

Druhou domácou inštitúciou, kde sa v relatívne väčšom rozsahu opatrujú písomnosti k dejinám malohontských miest a obcí, je Štátny okresný archív Rimavská Sobota (ŠOKA – RS). Materiály spred roka 1803, vrátane stredovekých listín, sú najmä vo fondoch „Magistrát Rimavská Sobota“ (MRS) a „Magistrát Tisovec“ (MgT).

V Slovenskom národnom archíve v Bratislave sú uložené archívne fondy rodu Kubíniouvcov, ktorí sa dva a pol storočia aktívne zúčastňovali na malohontskom verejnom živote. Niekoľko listín a iných historických prameňov celomalohontského významu ochraňujú aj evanjelické a. v. farské úrady v Rimavskej Sobotě, v Tisovci, v gemerskej Revúcej a iné archívy na Slovensku (Tmava, Banská Štiavnica, Bratislava).

Ukazuje sa, že určité množstvo, veľa ráz neopakovateľných písomných dokladov, ktoré by pomohli závažným spôsobom osvetliť dejiny Malohontu, vlastní aj iné inštitúcie, rodiny i jednotlivci. Žiaľ, súkromní majitelia týchto materiálov spravidla nevedia s nimi zaobchádzať na patričnej odbornej úrovni. Ako laici ich buď preceňujú, alebo podceňujú. Objavili sa aj pokusy o ich nelegálny vývoz do cudziny. Nevedia, prípadne ani nechcú nájsť adekvátny spôsob ich odborného spracovania a nevyhnutnej ochrany. Tak môžu vzniknúť či dokonca aj skutočne vznikajú a to nielen pre poznanie malohontskej histórie, lež aj pre celé Slovensko, doslova nenahraditeľné škody.

Zo zahraničných zdrojov má pre výskum Malohontu prvoradé postavenie Maďarský krajinský archív v Budapešti (MOL). Doteraz boli z neho využité niektoré stredoveké listiny z tzv. predmoháčskej zbierky (DL), ale nedá sa vylúčiť aj objavenie ďalších. Medzi novovekými fondmi stojí za osobitnú pozornosť „Archív Uhorskej komory“, v ňom najmä tzv. portálne súpisy (E 158), teda zoznamy zdaňovaných obcí a ich obyvateľov. Ďalšie urbárske, šľachtické a mnohé iné „malohontské spisy“ sú vo fondoch Kráľovskej miestodržiteľskej rady. Jedinečné informácie sa dajú získať aj z tamojších archívov v Malohonte pôsobiacich šľachtických rodov. Osobne som bádala vo fondoch Forgáčovcov (P 287), Orciouvov (P 519), čiastočne v iných. V budúcnosti by sa však mala podobná pozornosť zamerať aj na ostatné rodové archívy, ktoré v tejto súvislosti prichádzajú do úvahy.

Pramenné údaje k dejinám Malohontu sa nachádzajú v Maďarsku aj mimo Budapešti. V tomto smere sú takmer neprebádané archívy ostrihomského arcibiskupstva a kapituly. Publikovaná kanonická vizitácia z roku 1397 (VCS) naznačuje, že by sa v ich fondoch mohli nájsť ešte aj iné, doteraz neznáme údaje. Takých

archívov je napokon viac a ich preskúmanie si bude vyžadovať nielen veľa času, ale aj prekonanie rozličných organizačných a finančných problémov.

*

V rokoch 1984–1985 sa zrodila koncepcia a podnikli sa prvé organizačné kroky v príprave na vydanie veľkej trojzväzkovej vlastivedy Gemera-Malohontu, ktorá mala vyjsť k 25. výročiu založenia Gemerskej vlastivednej spoločnosti. Do druhého zväzku bola okrem kapitol z gemerských a gemersko-malohontských dejín naplánovaná aj samostatná časť o dejinách Malohontu. Po dohode s predsedom spoločnosti a redakčnej rady vlastivedy PhDr. Júliu som B o l f í k o m bolo autorstvo tejto časti zverené mne.

Túto úlohu som rád prijal a pustil som sa s vervou do roboty. Usiloval som sa pritom jednak zúžitkovať už získané poznatky, no zároveň som podnikal aj ďalšie výskumy. V roku 1989 bol rukopis nielen mojej práce, ale aj celého druhého zväzku prakticky hotový, no v zmenených politických pomeroch a vplyvom nimi spôsobeného negatívneho dopadu na finančnú situáciu Gemerskej, po premenovaní Gemersko-malohontskej vlastivednej spoločnosti sa v roku 1990 napokon podarilo vydať iba prvý z pôvodne predpokladaných troch zväzkov vlastivedy – Prírodu. Na vydateľské spracovanie pripravené zväzky o dejinách a o lude a kultúre Gemera-Malohontu už, napriek viacnásobnému úsiliu výboru spoločnosti počas prvej polovice 90. rokov, svetlo sveta neužreli.

Za tejto viac-menej beznádejnej situácie som sa preto usiloval z textu, tvorbe ktorého som venoval nemálo času a námahy, uverejniť aspoň výňatky. Tak vyšli niektoré jeho časti na stránkach Obzoru Gemera-Malohontu (1990/B/, 1993) a niektoré v príležitostných zborníkoch (1994, 1995/A/). Povzbudivý ohlas kolegov a priateľov na publikované príspevky ma potom priviedli k rozhodnutiu, že by bolo vhodné, keby moje dejiny Malohontu po určitom dopracovaní nadobudli formu samostatnej monografie.

Kniha *Stručné dejiny Malohontu* je teda v podstate upravenou časťou druhého zväzku nedokončeného syntetického vlastivedného diela GEMER-MALOHONT. V tom tkvie aj jedna z príčin, prečo je časovo ohraničená rokom 1803. Týmto medzníkom totiž končia samostatné dejiny Malohontu a začínajú sa spoločné dejiny Gemera a Malohontu. A tým sa venovali, respektíve venujú iní autori. Gemersko-malohontská história 19. a 20. storočia je už vlastne o niečom inom. Oproti staršej minulosti ju navyše osvetľuje celkom slušný rad doteraz uverejnených vedeckých i populárno-vedeckých diel, štúdií a článkov.

Ak som si teda dal za cieľ pripraviť knihu o dejinách Malohontu v pravom zmysle slova, nebolo nevyhnutné ani priestorovo, ani časovo prekračovať pôvodne stanovený rámec tejto práce. Z vecného hľadiska bude azda niekomu chýbať kapitola o dejinách kultúry a školstva. Tie si však vyžadujú osobitný výskum odborníkov. V niektorých prípadoch sa tak ostatne už stalo. Napríklad malohontské školstvo spracoval Ján G a l l o . Treba len vedieť, že kapitoly z jeho minulosti nájde záujemca v publikácii J. G a l l u o dejinách stredných škôl v Gemi do polovice 19. storočia (1977). Vedecké zmapovanie stredovekých fresiek a s nimi súvisiace otázky týkajúce sa sakrálnej architektúry na území Malohontu sa zase „skrývajú“ vo výprav-

HISTORICKO-ZEMEPISNÁ SITUÁCIA

počine
Zákonným spojením Gemera s Malohontom vznikla v roku 1803 jednotná Gemersko-malohontská stolica. Definitívne sa tým odstránila neprirodzená zviazanosť medzi Veľkým a Malým Hontom, tvoriacimi dovtedy (s výnimkou niekoľkých relatívne krátkych období) integrálny politickosprávny celok. Geograficky boli totiž tieto dve časti Hontianskej stolice viac ako 70 kilometrov od seba. Preto sa dejiny Malohontu vyvíjali do značnej miery nezávisle, ba neraz v priamom protiklade s dianím v ostatnom Honte.

Spoločné povedomie obyvateľstva malohontského územia, ktoré sa vytvorilo na historickom základe, pretrvávalo aj po jeho zlúčení s Gemerom, počas celého 19. storočia. Malohont so svojimi historicko-geografickými osobitosťami sa zachoval v pamäti ľudu ešte aj v období po zrušení územnosprávneho zriadenia historických stolíc v roku 1922. Z vedomia nasledujúcich generácií sa však spomienky naň začali pomaly vytrácať.

Historicko-
-správne zaradenie

V historickosprávnom rozdelení počas predchádzajúcich storočí až do roku 1803 bol Malohont z celej východnej a južnej strany obkolesený Gemerskou stolicou. Západnú hranicu mal spoločnú s Novohradom. Na severe susedil so Zvolenskou stolicou. Politickým, hospodárskym a kultúrnym centrom Malohontu bola Rimavská Sobota. Väčšina územia pôvodného Malohontu leží dnes v okrese Rimavská Sobota, kde zaberá približne jednu tretinu jeho rozlohy. Kokava nad Rimavicou, Utekáč, Šoltýska, Ďubákovo a Vaľkovo, ako aj časť Sušianskej doliny severne od Oždian patria do novozriadeného okresu Poltár. Napokon Drábsko a Lom nad Rimavicou, z bývalého severozápadného cípu Malohontu, patria do okresu Brezno.]

Z malohontských sídlisk mali najvýchodnejšie položený chotár Zacharovce, Horné Zahorany a Kraskovo. Na juhu to boli Rimavská Sobota, respektíve Kurinec, Lukva (dnes v chotári Husinej) a Dolné Zahorany. Na západnom okraji Malohontu ležali Ožďany, Hrnčiarske Zalužany, Maštinec, Pondelok a Vaľkovo. Severozápadný výbežok malohontského územia tvoril pôvodne veľký chotár Kokavy nad Rimavicou, na ktorom vznikli neskôr obce Ďubákovo, Šoltýska, Utekáč, Lom nad Rimavicou a Drábsko. V severnej časti Malohontu sa rozprestieral veľký chotár Klenovca a Tisovca.

Geografické hranice

Z geografického hľadiska sa asi jedna tretina Malohontu rozkladala v západnej časti Rimavskej a východnej časti Lučeneckej kotliny. Ostatné dve tretiny malo-

hontského územia spadali do juhozápadného pásma Slovenského rudohoria. Hranica Malohontu sa ťahla severným smerom od Zacharoviec (301 m n. m.) po hrebeni pahorkatiny cez vrch Paláska (518 m n. m.), ďalej na Čierťaž (601 m n. m.), Trstie (1 113 m n. m.) až do oblasti Fabovej hole (1 439 m n. m.). Odtiaľ sa stáčala na západ ku Klenovskému Vepru (1 338 m n. m.) a cez Železnú bránu (1 164 m n. m.), Sedmák (1 004 m n. m.) až k Drábsku (960 m n. m.) a Lomu nad Rimavicou (1 015 m n. m.). Tu sa lámala južným smerom a po horskom hrebeni postupovala na vrch Jasenína (995 m n. m.), ďalej juhovýchodne k vrchu Dubovo (623 m n. m.) a cez Ceriny (507 m n. m.) schádzala k dedine Valkovo (270 m n. m.). Odtiaľ išla k Maštinskému potoku a popri ňom až k jeho ústiu do riečky Sucheľ. Potom cez vrch Danša (305 m n. m.) obchádzala gemerskú dedinu Husiná a smerovala k osade a potoku Lukva. Popri Lukve viedla ďalej k dnešnej Opátskej pustatine (Opátik) a poza gemerskú dedinu Dúžava k osade Kurinec. Od Kurinca po južnej hranici chotára Rimavskej Soboty (210 m n. m.) sa dostávala do východiskového bodu pri Zacharovciach. Stredný priestor vo vnútri malohontského územia vyplňali horské zoskupenia Sinca (918 m n. m.) a Ostrej (1 012 m n. m.).

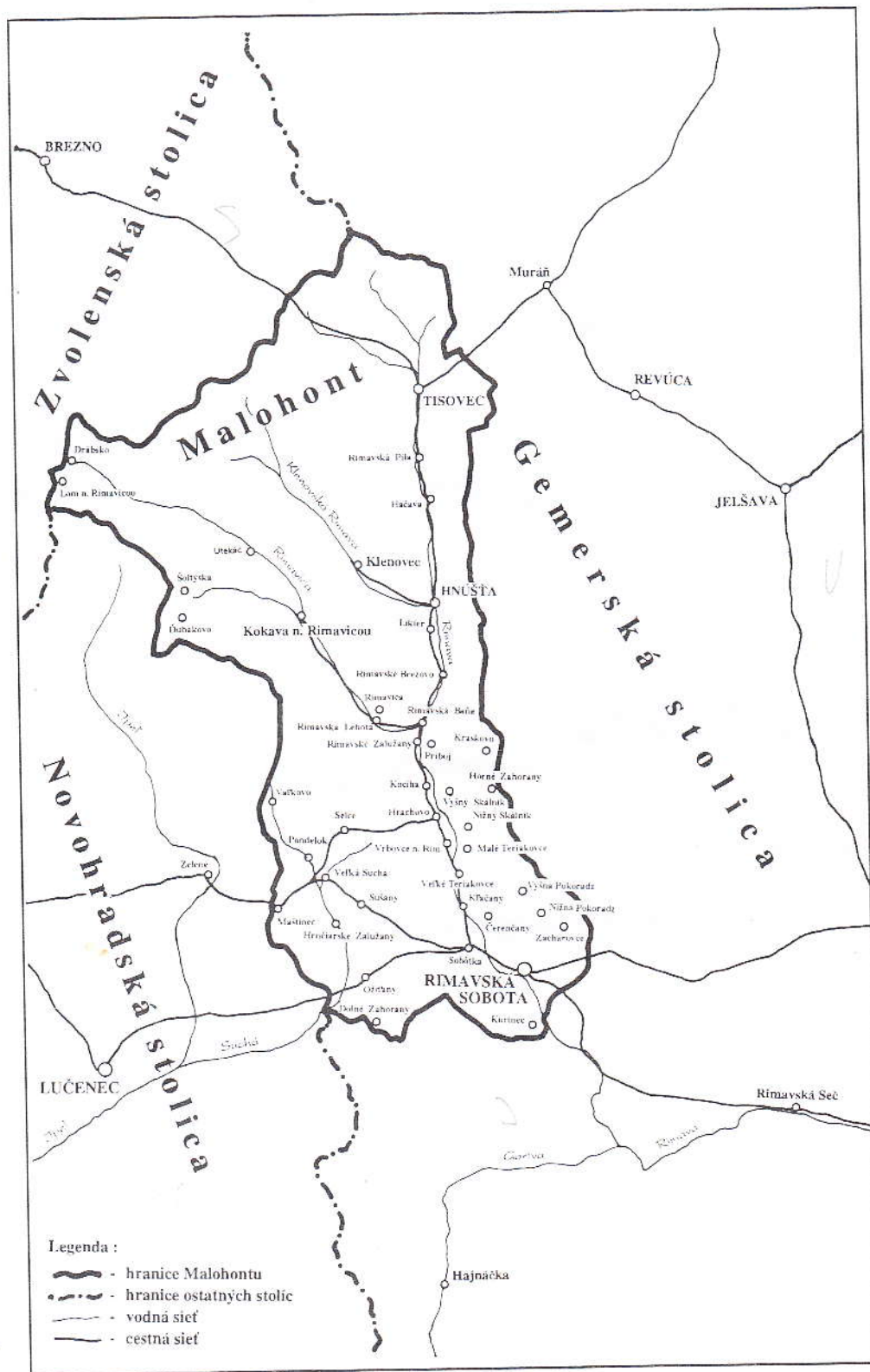
Historický Malohont ležal na rozhraní dvoch zberných oblastí povrchových vôd – Poipeľskej a Potiskej. Kým Rieka Rimava, ktorá preteká hornou a strednou časťou Rimavskej doliny, so svojimi prítokmi Klenovskou Rimavou a Rimavicou je najzápadnejším prítokom Slanej (vlieva sa do Tisy), tak riečka Suchá, pretekajúca Sušianskou dolinou, je zase najvýchodnejším prítokom Ipľa. Údoliami po stranách týchto dvoch hlavných malohontských tokov stekajú do nich z okolitých kopcov a hôr vody v početných potokoch, bystrinách a potôčikoch. V ich blízkosti existovali už od najstarších čias vhodné miesta pre život ľudí.

Počet obcí, ktoré územnosprávne spadali do Malohontu sa v priebehu historického vývoja menil. Od prvých písomných zmienok až do súčasnosti tu poznáme vyše 60 sídliskových lokalít. Najviac, asi 50 naraz obývaných, hoci podľa ľudnatosti relatívne malých osád bolo asi v 14. až 15. storočí. Z polovice 16. storočia máme doklady o 45 živých dedinách. Začiatkom 19. storočia, teda v čase jeho pripojenia ku Gemeru, bolo na území Malohontu už iba 37 administratívne samostatných obcí.

Vodopis

Počet obcí

3

HISTORICKÝ MALOHONT

VÝVOJ OSÍDLLENIA

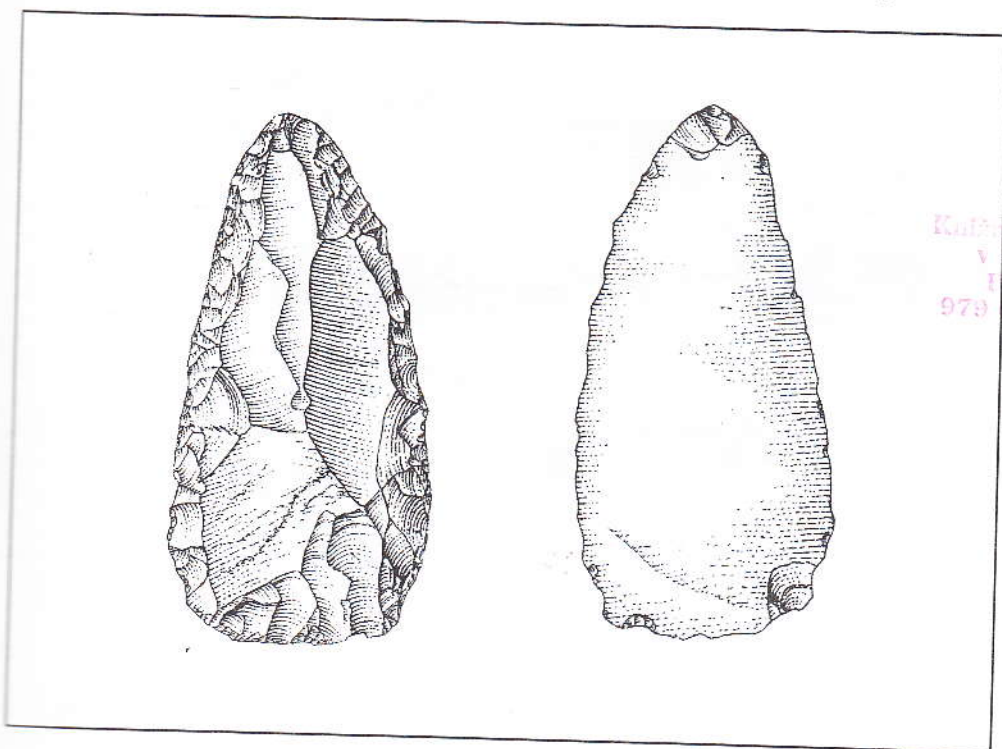
Stopy po prehistorickom osídlení

Historicko-geografická situácia Malohontu umožňuje oprávnenne predpokladať, že praveké osídlenie tohto územia priamo súviselo s osídľovacím procesom v strednom Novohrade a dolnom Gemeri. Cesty prehistorických etnických skupín viedli sem najmä od juhozápadu, hore Poiplím a od juhovýchodu, Potisím, popri Slanej nahor k Rimave. Stopy po prvých dotykoch človeka s touto oblasťou, ktoré sa našli v malohontskej Vyšnej Pokoradzi, pochádzajú už zo staršej doby kamennej (paleolitu). Doklady osídlenia z mladšej doby kamennej (neolitu) sa našli v Ožďanoch.

Paleolit a neolit

Neskôr, v eneolite (2900–1900 pred kresťanským letopočtom, ďalej kr. I.) žili ľudia, okrem Vyšnej Pokoradze a širšieho okolia Rimavskej Soboty aj v oblasti

Eneolit

94X
Kučelca Mateja Hrebendu
v Rimavskej Sobotě
Hlavné náměstí 8
979 01 Rimavská Sobota

512

Paleolitický kamenný
nástroj – Vyšná Poko-
radz. Foto Archív AÚ
SAV Nitra

Zacharoviec, Veľkých Teriakoviec, Maginhradu a Nižného Skálnika. V staršej dobe bronzovej (1900–1500 pred kr. l.) sa okruh osídlenia rozšíril ďalej k Rimavskému Brezovu a k Horným Zahoranom. V povodí Sučej sú stopy po človeku tejto doby z Ožďian. V strednej až neskorej dobe bronzovej (1500–700 pred kr. l.) sa osídlenie dolného a stredného Malohontu (Dolné Zahorany, Sušany, Sobôtka, Klačany, Čerenčany) jednak zahustilo ale aj ďalej postúpilo – v Sušianskej doline po dnešnú Veľkú Suchú a v Rimavskej doline pravdepodobne až po Tisovec. Atraktívne sú najmä dôkazy miestneho kovolejárstva a poklady bronzových predmetov.¹

Doba bronzová

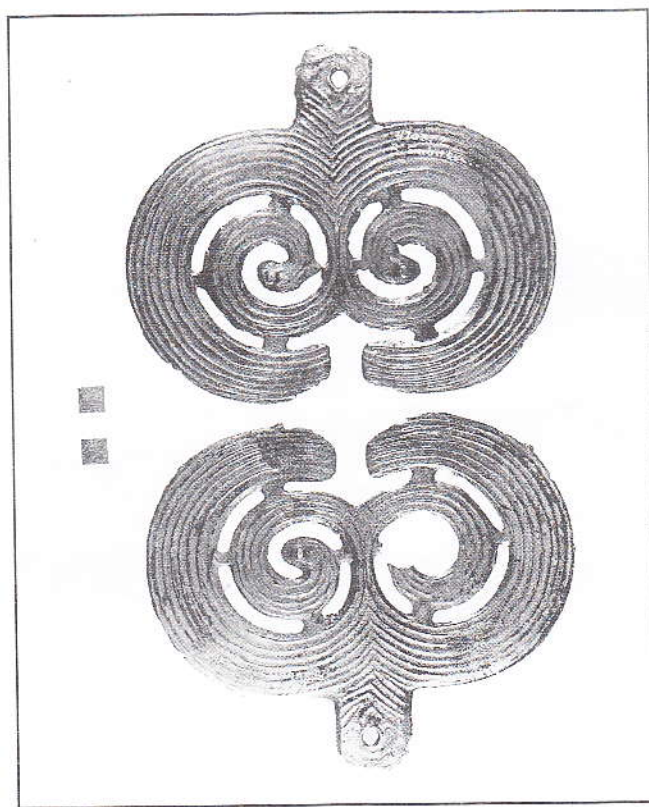
Relatívne najpodrobnejšie je doteraz na malohontskom území preskúmaná tzv. kyjatická kultúra, rozkvet ktorej kladie archeológia do 11. až 8. storočia pred začiatkom kresťanského letopočtu. Stopy po hradiskách ľudu tejto kultúry sa zachovali na tisovskej Hradovej a na vyšnoskálnickom Maginhrade. Pohrebisko kyjatického typu sa našlo v Rimavskom Brezove. Ďalšie nálezy, ktoré dokladajú kyjatickú kultúru, pochádzajú z Vyšnej Pokoradze.²

Doba železná

Nálezy k osídleniu malohontského územia v staršej dobe železnej (700–400 pred kr. l.), mladšej dobe železnej (300–100 pred kr. l.) i v prvých storočiach nášho letopočtu pochádzajú predovšetkým z Vyšnej Pokoradze.³ Niekoľko latenských železných nástrojov, ako aj železná troska sa objavili aj v Rimavskej Sobote, keltské mince vo Vyšnej Pokoradzi a vo Vyšnom Skálniku.⁴

Obdobie germánsko-rímske

Nedostatok dokladov z ďalších lokalít pre obdobie keltské, germánsko-rímske, pre dobu sťahovania národov a príchodu Slovanov nie je podľa všetkého zapríčinený

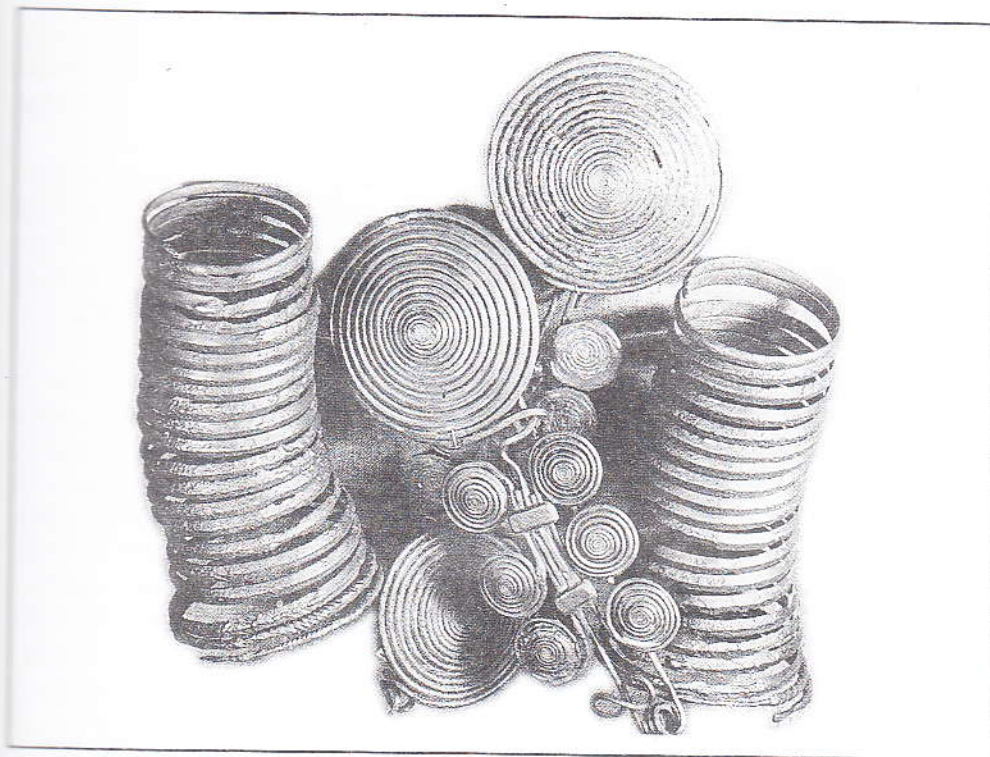
Dva luniovité závesky z počiatku mladšej doby bronzovej – Rimavská Sobota. Foto Archív AÚ SAV Nitra

¹BALAŠA, 1965, 1973. Za doplňující údaje k této problematice děkuji vědeckému pracovníkovi Archeologického ústavu SAV v Nitre PhDr. Václavovi Furmánkovi, DrSc.

²FURMÁNEK, 1993/B/, s. 79–80.

³BALAŠA, 1965, 1973.

⁴FURMÁNEK, 1993/B/, s. 84.

Poklad bronzových pred-
metov z mladšej doby
bronzovej – Rimavská
Sobota. Foto Archív AÚ
SAV Nitra

Popelnica s pokrievkou
z neskoršej doby bronzo-
vej (kyjatická kultúra) –
Rimavské Brezovo. Foto
Archív AÚ SAV Nitra

Fragment laténskej nádoby vyrobenej na hrnčiarskom kruhu – Vyšná Poradz. Foto Archív AÚ SAV Nitra

ich neosídlením ale tým, že podstatná časť Malohontu nebola doteraz archeologicky takmer vôbec preskúmaná. Len na základe archeologického bádania sa preto bude dať potvrdiť alebo vyvrátiť napríklad názor, že stopy – vyvýšeniny po ryžoviskách v údolí Rimavice, nazývané ľudovo „haude“ – by mohli pochádzať až z rímskych čias, teda z prvých storočí kresťanského letopočtu.⁵ Napriek tomu, hoci len na základe týchto skromných poznatkov, môžeme s určitosťou konštatovať, že na malohontskom území preniklo prvé osídlenie až k hornému toku Rimavy a Sušej už v prehistorickom období. Tunajšie priaznivé klimatické, pôdne a ostatné prírodné podmienky umožnili prakticky súvislú nadväznosť jednotlivých archeologických kultúr od mladšej doby kamennej až po Slovanov.

Lokality osídlené do začiatku 14. storočia

Ipeľská cesta

Ako v predchádzajúcich obdobiach aj po príchode slovanských kmeňov do Podunajskej kotliny bola cesta, ktorá viedla Poiplím, cez Rimavskú kotlinu, ďalej k Slanej a do Potisia, jednou z najdôležitejších spojnic medzi oblasťami západného a východného Slovenska. Predovšetkým tadiaľto sa udržiavali kontakty medzi oblasťou Nitry a slovanskými predkami dnešných východných Slovákov už v 7.–8. storočí aj v časoch trvania Veľkej Moravy a po jej zániku v 9.–10. storočí.⁶ Môžeme

⁵ŽILÁK, 1991/C/, s. 126 a 132.

⁶VARSIK, 1977, s. III, s. 456–457, 523.

teda celkom oprávnené predpokladať, že prvé slovanské osady v Malohonte sa objavili na jeho južnom okraji v blízkosti tejto významnej cesty. Stalo sa tak pravdepodobne najneskôr v druhej polovici 7. storočia.

Keď zoberieme do úvahy fakt, že starí Slovania sa nezaoberali iba roľníctvom a pastierstvom, ale vedeli vyhľadávať a čiastočne využívať aj rudné ložiská, potom je možné, že čoskoro po príchode do tohto kraja sa niektorí z nich usadili aj pri tuzajších južných výbežkoch Slovenského rudohoria, kde sa vyskytovalo zlato, striebro, meď, železo a ďalšie kovy. Bolo to dosť dobre možné aj preto, že prístup na tieto miesta sa prekľesnil už počas staršieho, predslovanského osídlenia.

Slovania

Archeologicky je zatiaľ prvá etapa slovanského pobytu v Malohonte, pre spomínaný nedostatočný výskum, doložená iba veľmi skromne. Dokumentujú ju nálezy z Rimavskej Soboty, Magínhradu, Hrachova a najnovšie z Oždian.⁷ Asi z 9. storočia by mohol pochádzať kostol, zvyšky ktorého sa prednedávnom našli v Kraskove.⁸ Ešte komplikovanejšia je v tomto smere vypovedacia možnosť zachovaných historických písomných prameňov. V podstate sa obmedzujú na jedinú zmienku v listine z roku 1270 o starých haldách na okolí Rimavskej Bane, ktoré obsahovali v minulosti nedostatočne vyťaženu zlatonosnú rudu.⁹ Azda tu ide o zvyšky banskej činnosti – prospektorstva po starých Slovanoch. Významnejšiu a pomerne pevnú oporu pre vedeckú rekonštrukciu pôvodného osídlenia poskytuje jazykoveda. Pomocou analýzy dodnes používaných miestnych názvov sa dá dobre osvetliť čas príchodu i životný priestor Slovanov (Slovákov) na území Slovenska.

Najstaršia vrstva pôvodných slovanských pomenovaní v Malohonte sa vzťahuje predovšetkým k vodným tokom. Z nich na poprednom mieste stojí názov Rimava. Podľa profesora Š. Ondruša je jeho základom staroslovanské slovo *rym* vo význame hlasný zvuk rovnakého pôvodu.¹⁰ Existuje však aj staršia, rovnako prijateľná teória, podľa ktorej základ slova Rimava pochádza z latinského *rimari*, teda rozrývať.¹¹ V oboch prípadoch má jednoznačne slovanský pôvod prípona *-ava*, ktorou sa označovali rieky, respektíve iné vody. Rimava by tak mohla znamenať buď hlučnú vodu alebo rieku, rozrývajúcu územie, cez ktoré pretekala.

Slovanské
(slovenské)
zemepisné názvy

Názov Rimavica je mladší, ale zároveň takisto jasný. Vznikol zdrobnením mena Rimava pre jej menší prítok. Staroslovanský koreň má podľa profesora Š. Ondruša aj pomenovanie Kokava, ktoré sa pôvodne vzťahovalo na rieku tečúcu z chotára dnešnej Kokavy nad Rimavicou. Slovom *kok* označovali naši predkovia vrcholec, hrbolec.¹² A tak teda slovo Kokava znamená vodu tečúcu z kopca. Meno

⁷BALAŠA, 1965, s. 17. Slovanské sídlisko z 9.–12. storočia zistili v lete 1997 pri záchrannom archeologickom výskume v Oždanoch PhDr. Gabriel Nevizánsky, CSc. a PhDr. Ondrej Ožďani, CSc.

⁸KOVÁCS, 1984, s. 35; HABOVŠTIK, 1985, s. 160–163; Autorom odvážneho datovania pôvodného kraskovského kostola do 9. storočia je RATKOŠ, 1987, s. 811 a 814. Vzhľadom k širším súvislostiam slovanského (slovenského) osídlenia Malohontu ho však považujeme za prijateľné.

⁹CODEX diplomaticus Arpadianus continuatus (ďalej CDAC), XII, s. 34–35: „Concessimus eciam, ut omnes cumalones, qui in veteribus aurifodinis crescere consueverunt, ipsi hospites nostri ac eorum successores colligere possint.“

¹⁰ONDROUŠ, Orava, riava, Rimava, Nedeľa č. 51/1985. Najnovšie k tomu: UHLÁR, 1987, s. 243.

¹¹Prvý raz ju publikoval KOLLÁR, 1821, s. 74, ktorý dával do súvisu lat. *rimare* a slovenské *rimovať*. Najnovšie sa k nej vrátil ŽILÁK, 1991/C/, s. 128. Opiera sa pritom o údaje Topografického opisu Malohontu z roku 1802 a interpretuje význam lat. *rimare* ako hľadať, skúmať, alebo oddeľovať, teda aj ryžovať.

¹²ONDROUŠ, Chochoľná, Kokava, Nedeľa č. 25/1986.

hlavnej riečky západného Malohontu. Suhej si zachovalo zrozumiteľnosť až do súčasnosti. Lahko rozlúštiteľný je aj názov potoka Lukva, ktorý preteká južným okrajom Malohontu. Pôvodne sa totiž volal Lukava, čo znamenalo – voda pretekajúca lúkami.¹³ Bezpečne slovanský (slovenský) charakter majú aj takmer všetky ostatné mená potokov a potôčikov, zachované v priestore Malohontu.

Rovnaký pôvod a Slovákom aj dnes dobre zrozumiteľný význam majú názvy starých lesných a ostatných územných celkov, ktoré tu naši predkovia našli pri svojom príchode a pomenovali podľa ich prírodného charakteru. Ako príklady môžeme uviesť Trnovec (pri Rimavskej Sobote), Kurinec, Jelené, Maštinec, Sinec, Brezovec, Klenovec, Trstie, Tisovec a iné. Viaceré z týchto územných názvov sa stali neskôr aj menami dedín, ktoré v ich priestore vznikli.

Ožďany Osobitný význam pre poznanie pôvodného osídlenia ktoréhokoľvek kraja majú mená ľudských sídlisk. V oblasti priameho dotyku ipeľsko-potiského príchodu s Malohontom, teda na jeho západnom a južnom území sú z tohto hľadiska pozoruhodné v predovšetkým Ožďany. Ich meno má motivačný základ v staroslovanskom slove *azd-*, respektíve *ozd-*, čo znamenalo páliť alebo sušiť. Pridaním prípony *-jan*, neskôr zmenenej na *-džan*, *-ďan* a napokon *-ďany* vzniklo pomenovanie pre obyvateľov, ktorí tu sídlili na suchom, vymýtenom mieste. Názov Ožďany prešiel neskôršie aj na vlastné sídlisko.¹⁴ Fakt, že slovo *ozditi* v slovenčine dávno zaniklo, je dôkazom, že Ožďany (rovnako ako Ozdín v neďalekom Novohrade, Ózd v Maďarsku a iné) majú praslovanský pôvod.¹⁵ Poloha Ožďan na strategicky významnej a už v praveku využívannej ceste z Poipľia do Potisia ich starobylosť potvrdzuje.

Sušany
Hrnčiarske Zalužany

Je zaujímavé, že aj ďalšie dediny v blízkosti Ožďan majú mená slovanského (slovenského) pôvodu. Názov Sušany vykazuje dokonca rovnakú motiváciu. Napokon to platí aj pre (Hrnčiarske) Zalužany, čo bolo pôvodne pomenovanie ľudí bývajúcich za podmáčanou, teda lužnou zemou. Vyhľadávanie stále suchých – nezaplavových miest v okolí riečky Suhej, ktoré tvoria zväčša nepriepustné íly, bolo pre tunajšie trvalé osídlenie nevyhnutnou podmienkou. Práve takýto terén vedeli starí Slovania (Slováci) dokonale využívať pre svoje hospodárstvo i obranu.¹⁶

Veľká Suchá

Podľa riečky Suhej, ktorá v časoch letných horúčav zvykla takmer úplne vysychať, nazvali Slovania (Slováci) obec neďaleko od Hrnčiarskych Zalužian menom (Veľká) Suchá. V jej blízkosti sa v roku 1303 spomínajú dve osídlené zeme (osady) so starými slovanskými (slovenskými) menami Turulypa teda Turia Lipa a Kyeteluke, teda asi Kvetné Lúky.¹⁷ Blízka osada Maštinec vznikla na takto pomenovanom území, povrch ktorého tvoria mazľavé, masné hlíny.¹⁸ Nesporne slovanský pôvod má aj názov obce Selce, ktorý je odvodený od slova *selo*, *sedlo*, *sidlo*. Takto

Turia Lipa
Kvetné Lúky
Maštinec

Selce

¹³ Osada, ktorá vznikla pri tomto potoku je zaznamenaná roku 1246: Lucua (GYÖRFFY, 1987, II. s. 524), 1427: Lwkua, 1468: Luka (Magyarország vármegyei és városai, Gömör Kis-Hont vármegye – ďalej MVV – GKV, s. 51), 1549: Lukawa (Magyar országos levéltár – ďalej MOL, E 158, Tom. XVII. s. 182).

¹⁴ Informácia je od doc. PhDr. P. Žigu, CSc., z Katedry slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.

¹⁵ ONDRUŠ, Ozdín. Nedela č. 24/1986.

¹⁶ DEJINY Slovenska, 1986, I. s. 63.

¹⁷ DIPLOMATARIUM Hontense (ďalej DH), č. 36, s. 53.

¹⁸ KELO, 1973, s. 63.

sa nazývajú mnohé osady založené západnými Slovanmi na rovinatých alebo údolných miestach.¹⁹

Pravdepodobne neďaleko dnešných Dolných Zahorian existovala v stredoveku dedina, zapísaná v portálnom súpise Hontianskej stolice z roku 1542 ako Pezereen a 1543 Pesseren.²⁰ Jej presnú polohu dnes už nepoznáme, no slovenský charakter jej názvu je zrejímavý. Na základe širších analógií z ostatného územia Slovenska vieme, že to boli Psiarany. V ich susedstve na pomedzí dnešných chotárov Ožďian a Dolných Zahorian existovala aj iná zaniknutá stredoveká osada. V listine z rokov 1341–1347 sa uvádza ako Pistinet.²¹ Bol to Pieštinec. Jeho názov korení v slove piesok, piesčiny.²² Pôvodne teda označoval piesočnatú zem.²³ Dnešná osada Lukva pri hornom toku rovnomenného potoka si požičala jeho meno ešte v časoch, keď sa nazýval Lukava. Podobná situácia sa vytvorila pri vzniku slovenskej osady v lesnom priestore nazývanom Kurinec. Neďaleko od Kurinca, pri pravom brehu Rimavy vznikla zase obec, ktorá sa podľa nej takisto volala Rimava.²⁴ Až od polovice 14. storočia sa začala nazývať podľa jedného z jej feudálnych majiteľov Tomašová.

Stopy po hustejšom staroslovenskom osídlení sa rysujú na ľavej strane rieky v priestore súčasného rimavskosobotského chotára. Ako sa ukazuje, existovalo tu viacero menších osád. Územie v jeho juhovýchodnej časti sa nazýva Möcsény, čo je pomaďarčená podoba názvu pôvodne slovenskej dediny Mučín (od slova muka, mučiť).²⁵ V roku 1334 sa pri Rimavskej Sobote spomína majetok (osada) Tornouch, čiže po maďarsky Tarnóc.²⁶ Je to slovenský Trnovec, ktorý ležal niekde pri rovnomennom potoku severne od spomínaného Mučína.²⁷ Nepochybne starý slovenský základ má aj maďarský názov ďalšej zaniknutej dediny Téhány, ktorý sa zachoval pre časť územia (pahorku) na východnom okraji dnešného mesta Rimavská Sobota.²⁸ Má základ v osobnom slovanskom mene Techan (Těchan), ktorého analógie sú známe z východného Slovenska, Moravy, Sliezska i Poľska. Napokon v severozápadnej časti rimavskosobotského chotára v blízkosti Rimavy je potok a územie nazývané Gács. V tomto prípade ide o staré slovenské slovo Gač, zakonzervované ako pôvodný tvar názvu lokality v maďarčine. Jeho význam je zhodný s dnešným slovom *hač*.²⁹ Tak sa nazývala aj tunajšia zaniknutá osada.

Neďaleko na severovýchode od Rimavskej Soboty je situovaná nevelká samostatná obec Zacharovce. Po maďarsky sa volala Zeherje a Slováci ju ešte v 18. storo-

Psiarany

Pieštinec
Lukva

Kurinec
Rimava – Tomašová

Mučín

Trnovec

Gáč

Zacharovce

¹⁹ VARSÍK, 1964, I, s. 253; 1973, II, s. 116 a 341.

²⁰ MOL, E 158, Tom. XVII, s. 50 a 104.

²¹ GYÖRFFY, 1987, III, s. 269.

²² Analógia s novohradskou dedinou Piešťany in: STANISLAV, 1948, I, s. 112 a II, s. 410.

²³ Nie je vylúčené, že na mieste tejto zaniknutej dediny vznikla neskôr pustatina, doložená k roku 1802 pod názvom Malé Zahorany. Pozri ŽILÁK, 1991/C/, s. 131.

²⁴ GYÖRFFY, 1987, III, s. 267 a 271.

²⁵ ŠTÁTNY okresný archív, Rimavská Sobota (ďalej ŠOKA – RS), MRS, Katastrálne mapy Rimavskej Soboty z roku 1867, časť 2.; Etymologické analógie in: STANISLAV, 1948, II, s. 236 a 353; VARSÍK, 1977, III, s. 430.

²⁶ GYÖRFFY, 1987, III, s. 273.

²⁷ ŠOKA – RS, MRS, Katastrálne mapy Rimavskej Soboty z roku 1867, časť 9.

²⁸ Tamže. Etymologické analógie in: VARSÍK, 1964, I, s. 439.

²⁹ ŠOKA – RS, MRS, Katastrálne mapy Rimavskej Soboty z roku 1868, časť 2.; V niektorých gemerských nárečiach sa slovo *hač* zachovalo dodnes v tvare *hač* aj ako miestny názov *Hač*. Porovnaj k tomu: ORLOVSKÝ, 1982, s. 93; Analógie in: VARSÍK, 1973, II, s. 284.

čí menovali Zahorovce.³⁰ Tento názov predstavuje mladšiu vývinovú fázu z pôvodnejšej formy zachovanej a čiastočne upravenej v maďarčine. Na základe zrejmej súvislosti sa dá rozlíšiť pravdepodobne pôvodný slovenský tvar mena lokality v podobe Zahorie respektíve Záhorie, čo zo zemepisnej pozície Rimavskej doliny a osobitne Rimavskej Soboty zodpovedá skutočnosti. V stredoveku patrila východná časť zacharovského chotára do Gemerskej stolice.

Vyšná a Nižná Pokoradz	V blízkej pahorkatine na sever od Rimavskej Soboty leží Nižná a Vyšná Pokoradz. V spoločnom názve týchto dvoch obcí je ľahko rozpoznateľná motivácia od slova <i>pokoriť</i> , <i>pokora</i> , takže i tu je takto doložené staré slovenské osídlenie.
Čerenčany	Z hľadiska vyjadrenia slovenského pôvodu sú rovnako jednoznačné miestne názvy v strednom Malohonte. Meno dediny Čerenčany, ležiacej na ľavom brehu Rimavy, má korene v slove <i>čereň</i> , ktorým sa označuje druh rybárskej siete. V mene susednej zaniknutej dediny Klačany, ktorá ležala oproti Čerenčanom na druhej strane Rimavy, sa zachoval základ slova <i>kläč</i> . Slovania a teda i starí Slováci ním označovali kobyľu. Názov Veľkých a Malých Teriakoviec zase obsahuje staroslovanský základ <i>těra-</i> . Profesor J. Stanislav ho vysvetľuje v zmysle hnať, poháňať. ³¹
Veľké a Malé Teriakovce	— Celkom bezproblémovú motiváciu a tým aj dokázaný slovenský pôvod majú ďalej Vrbovce a (Nižný) Skálnik. Názov osady Dobrošťa, pôvodne Dobrošte, označuje miesto vhodné, dobré na osídlenie. Hrachovú zase dostalo meno podľa tamjšieho poľného lánu, ktorý sa dodnes nazýva Hrachovec. ³² Hrach patril medzi hojne pestované a obľúbené strukoviny starých Slovanov i samých Slovákov.
Vrbovce Nižný Skálnik Dobrošťa Hrachovo	Meno obce Kociha nie je už dnešným obyvateľom také zrozumiteľné ako predtým, no aj jeho motivácia je nesporne slovanská (slovenská). V základe ho tvorí slovo <i>koc-</i> , <i>koč-</i> , teda vyvýšenina, kopec. ³³ K tomu stačí poznamenať, že miestny chotár tomuto názvu skutočne zodpovedá.
Kociha	Prúd Rimavy posilnený vodami Rimavice oddávna naráža do ľavobrežného svahu kopca Čachovica. Tento prírodný úkaz sa prejavil aj v názve Příboj, ktorým sa toto miesto oddávna označovalo. Možno už v 13. storočí, alebo dokonca skôr tu bola postavená mlynská usadlosť. Pri vyššom stave hladiny sa odrazený príval rozlieval po lúkach na opačnej strane rieky. Severne od Kocihy za týmto záplavovým, lužným priestorom vznikli (Rimavské) Zalužany.
Rimavské Zalužany	Jednoznačne slovanský (slovenský) pôvod má aj slovo baňa obsiahnuté v názve (Rimavská) Baňa. Ako Baňa sa táto obec označovala po celý čas jej predchádzajúcej existencie. Založili ju Slovania (Slováci), ktorí tu pri svojom príchode našli a potom ťažili zlato. Pri postupe proti prúdu zlatonosnej Rimavy – Rimavice títo istí hľadači zlata postavili pravdepodobne osadu, ktorú podľa nej aj pomenovali Rimavica. Neskôršie sa prekliesnili ďalej na severozápad až k potoku, ktorý nazvali Kokava, tak sa pôvodne volala dnešná Kokavka. Pri ústí tohto potoka do Rimavice bola následne založená dedina, ktorá sa začala nazývať podľa neho Kokava.
Rimavská Baňa	Po objavení základov prvého kostola v Kraskove, ktorý tu podľa P. Rátkoša mohol vzniknúť už v 9. storočí, sa v novom, prirodzenejšom svetle ukazuje i moti-
Rimavica	
Kokava nad Rimavicou	
Kraskovo	

³⁰ MAJTÁN, 1972, č. 3001, s. 469.

³¹ STANISLAV, 1948, II. s. 528.

³² Názov Hrachovec má aj potok vlievajúci sa do Rimavy. Pozri ŽILÁK, 1991/C/, s. 134.

³³ ONDRUŠ, Chocholná, Kokava. Nedela č. 25/1986; STANISLAV, 1948, II. s. 263.

vacia mena tejto obce.³⁴ Pochádza zrejme zo slovanského osobného mena *Krasko*. Podoba Kraskovo vyjadruje, že človek s týmto menom bol buď zakladateľom, alebo majiteľom tunajšieho sídla.

Vyššie od Rimavskej Bane pri úpätí lesného výbežku, nazývaného podľa brezového porastu Brezovec, vznikla dedina (Rimavské) Brezovo. Neďaleko od nej na sever sa dnes nachádza miestna časť Hnúšťa, pôvodne samostatná obec Likier. Jej terajší názov sa iba málo odlišuje od pôvodného starobylého tvaru, ktorý vychádzal zo slova *lěkar* (lekár). Tak starí Slovania označovali čarodejníkov, zariekavačov a bylinkárov.³⁵

Posledná fáza pôvodného slovanského (slovenského) osídlenia Malohontu sa odohrala v jeho severnej časti. Na jej začiatku, pri ústí Klenovskej Rimavy leží Hnúšťa. Významová motivácia názvu tejto lokality nie je celkom jasná. L. Bartoloměj de s sa napríklad nazdával, že pramení zo slova *húština*.³⁶ Isté však je, že pomiestna prípona *-šte*, *-šťa* jednoznačne dokladá jej slovanský (slovenský) pôvod. Dedina založená západne od Hnúšte sa nazýva po tamajšom lesnom priestore, kde rástlo pomerne veľa klenov – Klenovec.

Na hlavnom hornom toku Rimavy vznikli ešte dve staré slovenské osady. Meno obce Hačava má, podobne ako zaniknutá Gač pri Rimavskej Sobote, pôvod v slove *hať*. Prípona *-ava* naznačuje, že názov Hačava mal predtým niektorý z miestnych potokov.³⁷ Lesná oblasť severne od Hačavy bola bohatá na tisy, preto ju nazývali zrejme už pred osídlením Tisovec. Rovnaké meno sa dostalo neskôr aj dedine, ktorú na tomto mieste založili slovenskí osadníci.

Tieto a ďalšie zachované názvy vodných tokov, územných častí aj jednotlivých lokalít jednoznačne potvrdzujú, že južnú oblasť Malohontu začali Slovania – Slováci obsadzovať už od 7., respektíve od 8. storočia. Odtiaľto sa postupne posúvali na sever. Na hornom toku Rimavy sa trvalo usadili najneskôr v priebehu 11. storočia. Prírodný a teda neprerušovaný vývin a živé používanie podstatnej väčšiny týchto názvov v súčasnosti je jasným svedectvom priamej nadväznosti dnešných slovenských obyvateľov tohto regiónu na ich slovanských predkov. Z toho zároveň vyplýva, že skoro všetky dnes existujúce malohontské mestá a obce vyrástli z pôvodných slovanských (slovenských) sídelných jadier.

Slovenskí obyvatelia Malohontu sa s príslušníkmi staromaďarských kmeňov mohli prvý raz stretnúť najskôr začiatkom 10. storočia v čase rozpadu Veľkomoravskej ríše. Vojenské družiny starých Maďarov sem vpadli najpravdepodobnejšie z ipeľsko-potiského priechodu. Vtedy bol azda zničený aj prvý kraskovský kostol.³⁸ Rovnaký osud stihol zrejme i ostatné cirkevné strediská, ktoré tu už vtedy mohli existovať napríklad v Rimavskej Bani, na mieste dnešnej Rimavskej Soboty, v Ožďanoch a azda aj inde. Vlastné osady však veľmi poškodené neboli, lebo (ako sme videli) vo väčšine z nich sa zachovali pôvodné názvy a teda aj vývojová kontinuita

Rimavské Brezovo

Likier

Hnúšťa

Klenovec

Hačava

Tisovec

Maďari

³⁴K problematike datovania kostola v Kraskove pozri odkazy v pozn. č. 8; KRASKO, 1937, s. 182, hľadal v pomenovaní Kraskovo vyjadrenie pôvodu kolonistov z druhej polovice 13. storočia, o ktorých sa nazdával, že prišli z talianskeho Carasca.

³⁵STANISLAV, 1948, II, s. 308.

³⁶BARTHOLOMAEIDES, 1806–1808, s. 630.

³⁷VARSIK, 1973, II, s. 284.

³⁸RATKOŠ, 1987, s. 811.

až do novoveku. Maďarskí vojenský náčelníci totiž tam, kde sa nestretali s ozbrojeným odporom, nenarúšali starú sídelnú štruktúru domáceho obyvateľstva. Naopak, využívali ju pre seba ako prostriedok na zhromažďovanie koristníckych poplatkov a dávok. Z tohto obdobia nemáme na území Malohontu ani náznak o existencii staromaďarského sídla. Dá sa predpokladať, že Maďari v prvej polovici 10. storočia sem prichádzali po korist len občas zo svojich kmeňových táborov rozložených v strednom Poiplí.

Vplyvom radikálnych politických a hospodárskych zmien, do ktorých sa po roku 955 dostalo kmeňové zriadenie starých Maďarov, začali títo postupne trvalo osídľovať predovšetkým nížinné oblasti Podunajskej kotliny a Potisia. V južnom Gemeri a teda v bezprostrednej blízkosti Malohontu sa usadzovali až od druhej polovice 11. storočia.³⁹ Neboli to však už koristnícki kočovníci, ale predovšetkým pastieri – dobytkári so svojimi rodinami a stádami. Mnohí z nich sa od domáceho slovenského obyvateľstva priúčali obrábať pôdu, pestovať rozličné plodiny, stavať domy, vykonávať remeselné práce a vôbec hospodáriť. V južnej časti Malohontu od Oždian po Zacharovce sa prví Maďari usadili do polovice 12. storočia. Väčšina z nich začala žiť priamo medzi pôvodnými slovenskými obyvateľmi, v ich starých osadách. Svedčia o tom do maďarčiny prevzaté a maďarskému jazyku prispôbené slovenské názvy týchto osád.

Dolné Zahorany

Maďari založili v južnom Malohonte pravdepodobne len veľmi málo nových dedín. Za jednu z nich sa považujú dnešné Dolné Zahorany, ktoré sa pôvodne volali Hegymeg (1341–1347: Hegmuky, Hegmogy, Hegmeg), neskôr Magyar Hegymeg, teda Maďarské Zahorany.⁴⁰ Rovnako maďarský pôvod môže mať azda aj Úrréve s bližšie neznámou polohou niekde na okolí Rimavskej Soboty. O jej existencii vieme podľa listiny z roku 1335, kde sa uvádza ako „Vrrue“. Gy. Győrfy sa nazdáva, že toto meno mohla dostať podľa nejakej panskej lúky, na ktorej vznikla.⁴¹ Nedá sa však vylúčiť ani možnosť (čo sa inak zvyklo stredovekým písarom stávať) skomoleniny názvu niektorej zo známych slovenských osád, napríklad Vrbovec.

Úrréve

Sobôtka

K pôvodne maďarským lokalitám by mohla podľa doterajších pramenných údajov patriť aj Sobôtka, teraz miestna časť Rimavskej Soboty. Listinné zápisy z rokov 1341–1347 ju uvádzajú pod názvom Zabadfalu, teda slobodná dedina. V tejto podobe sa jej meno vyskytuje až do polovice 16. storočia.⁴² Jeho motiváciou boli určité, dnes bližšie neznáme slobody, ktorými spoiatku disponovali miestni obyvatelia.⁴³

Opátik

Z hľadiska stanovenia národnostného pôvodu najstarších osadníkov sa javí ako problémový Opátik (maď. Apáti), ktorý ležal na mieste dnešnej Opátskej pustatiny. So zreteľom na okolité osídlenie mohli v ňom bývať Slováci i Maďari. Jeho vznik alebo aspoň pomenovanie, usudzujúc podľa názvu, súvisí najpravdepodobnejšie s be-

³⁹ VARSÍK, 1987, s. 593.

⁴⁰ STANISLAV, 1948, I, s. 417; GYÖRFFY, 1987, II, s. 508.

⁴¹ GYÖRFFY, 1987, III, s. 273.

⁴² GYÖRFFY, 1987, III, s. 272; MOL, E 158, Tom. XVII, s. 48, 107, 180, 239 a 299.

⁴³ Slovenský názov Sobôtka vznikol pravdepodobne až v 18. storočí fonetickým, významovo chybným poslovenčením maďarského názvu Szabadka. Ten by totiž v obsahovo dôslednejšom preklade mal znieť skôr ako Slobódka.

nediktinským opátstvom v neďalekých Rimavských Janovciach. V roku 1332 stál už v Opátiku kostol a bolo tam sídlo farnosti.⁴⁴ Musel sa preto vyvinúť najmenej o niekoľko rokov skôr.

Proces prvotného prenikania maďarského obyvateľstva do starých slovenských osád a zakladanie nových maďarských dedín na území historického Malohontu prebehol podľa všetkého do konca 12. storočia. Významnejšie zasiahol však iba jeho južné pásmo, po čiaru Ožďany – Rimavská Sobota – Nižná Pokoradz – Zacharovce. Na sever od tejto línie zostal charakter všetkých malohontských obcí z hľadiska ich ľudového osídlenia počas celého ďalšieho dejinného vývoja takmer výlučne slovenský. Pritom treba zdôrazniť, že ani v južnom Malohonte slovenský živel nikdy úplne nevyhynul, hoci miestami bol zatlačený maďarským etnickým prevrstvením čiastočne do úzadia.

Pri výskume včasnostredovekého osídlenia malohontského územia si osobitnú pozornosť zasluhuje vznik Rimavskej Soboty. Rozhodujúce slovo k tomuto problému bude môcť povedať až archeológia. Dovtedy sme nútení uspokojiť sa iba s jazykovednými a historickými dedukciami. Musíme však zdôrazniť, že faktografia, ktorú máme zatiaľ k dispozícii, je veľmi skromná.

Dnes už niet sporu o tom, že meno Sobota v názve tejto lokality súvisí s dňom, keď sa tu zvykli konať pravidelné týždenné trhy. Trhoviská s takýmito menami začali v Uhorsku vznikať od druhej polovice 11. storočia po tom, čo kráľ Belo I. zakázal v súlade s kresťanskou ideológiou nedeľné trhy. Ťažko je však uveriť, že by toto mimoriadne výhodne položené miesto v centre Rimavskej kotliny a takmer v strede okruhu starých osád Mučín, Trnovec, Techan, Gač, Sobôtka, Rimava (Tomášová), Kurinec a ďalších okolitých dedín bolo a až do tohto obdobia zostalo nevyužitú, ľudoprázdne. V tejto súvislosti stojí za povšimnutie, že podľa tradície siahajúcej do stredoveku sa Rimavská Sobota po latinsky nazývala Villa Stephani, po nemecky Stefelsdorf, po maďarsky Istvánfalva, teda v slovenskom preklade Štefanova Veš, respektíve Štefanová.⁴⁵

Keď si pozorne prezrieme gotický kostol, podoba ktorého sa zachovala na najstaršom známom obraze Rimavskej Soboty z druhej polovice 18. storočia, vidíme na jeho južnej strane voči ostatnej budove kostola nápadne malú, akoby neorganicky pričlenenú stavbu vo funkcii apsidy, respektíve sakristie.⁴⁶ Môžeme ju identifikovať ako starší, románsky kostol. Nazdávame sa, že tento kostol vznikol asi niekedy v polovici 11. storočia (možno na mieste ešte staršieho, kostola) po tom, ako kráľ Štefan I. Svätý nariadil vybudovať v Uhorsku novú cirkevnú organizáciu. Pravdepodobne práve podľa neho bola táto lokalita premenovaná na Štefanovú. Zaujímavý je v tejto súvislosti fakt, že rimavskosobotský kostol má patrocinium sv. Jána Krstiteľa, teda to isté ako benediktínsky kláštorňý kostol v neďalekých Rimavských Janovciach, historikmi umenia doteraz datovaný do druhej polovice 12. storočia.⁴⁷ Spomínané patrocinium sa u nás vyskytuje od 10. storočia a je časté práve u benediktínov, ktorí sa v úz-

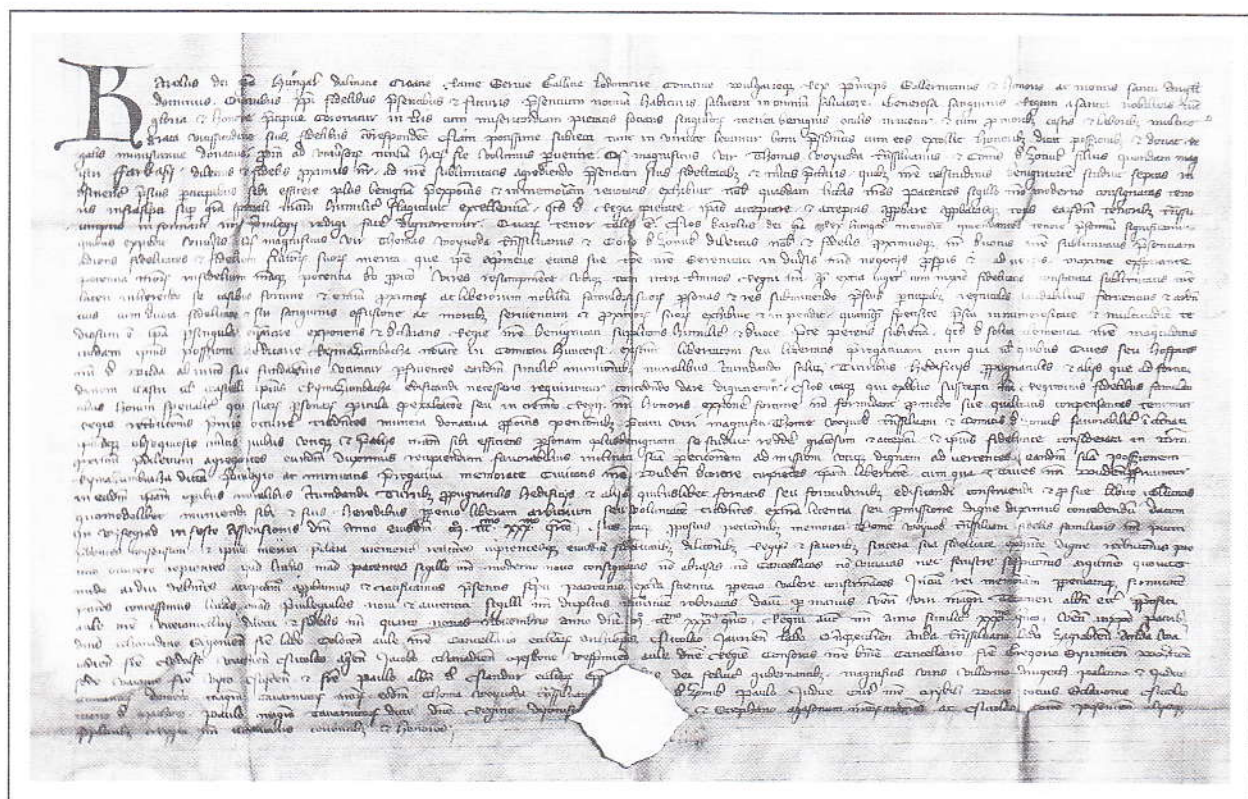
Vznik Rimavskej
Soboty

⁴⁴ MONUMENTA Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia (ďalej MVH), I/1, s. 216; GYÖRFFY, 1987, II, s. 481.

⁴⁵ MVV – GKV, s. 108 a 465; STANISLAV, 1948, I, s. 468.

⁴⁶ Obraz sa nachádza v Gemersko-malohontskom múzeu v Rimavskej Sobotě.

⁴⁷ HUDÁK, 1984, s. 130–131.

Privilegium kráľa Karola
Róberta z roku 1335 pre
Rimavskú Sobotu. Foto
ŠOKA Rimavská Sobota
(MRS – I. 1)

kej súčinnosti so Štefanom I. zúčastňovali na novej kristianizácii Uhorska v 11. sto-
ročí.⁴⁸

Románsky kostol sv. Jána Krstiteľa a sobotné trhovisko v jeho bezprostrednej blízkosti sa teda s najväčšou pravdepodobnosťou už v 11. storočí stali miestom spoločného náboženského života a obchodnej výmeny obyvateľov spomínaných okolitých osád. Malá Štefanová sa začala rozrastať, stúpala jej hospodársky význam. Najmä vďaka tradičným trhom konaným v sobotu sa stále väčší dostávala do po-
vedomia obyvateľov v povodí Rimavy. Názov soboty ako miestneho trhového dňa sa preniesol najskôr na vlastný trh a postupne aj na jeho miesto, ktoré územne bezpro-
stredne susedilo so Štefanovou. Počas 12. storočia obe lokality splynuli do jed-
notného sídelného celku pod spoločným menom Sobota. Toto pomenovanie prevlád-
lo preto, lebo už samo osebe dávalo každému na vedomie, že označuje trhové stre-
disko.

Významnejší presun nových obyvateľov do Soboty sa uskutočnil najmä z osád na ľavej strane Rimavy, z Mučína, Trnovca, Techanu a Gače. Tieto staré, pôvodne slovenské sídla napokon zanikli a ich územia boli pripojené k sobotskému chotáru. Tento integračný proces sa zavŕšil (čiastočne azda aj pod vplyvom tatárkeho vpádu) niekedy v prvej polovici 13. storočia, lebo v zachovaných listinách, s výnimkou Trnovca, ktorý sa ako samostatná obec spomína ešte k roku 1334–1335, niet už

⁴⁸ Tamže, s. 57. Ako je známe, Štefan I. Svätý založil okrem iného aj benediktínske opátstvo na Pannonhalme.

o nich ani zmienky. Upresňujúce označenie Rimavská Sobota („Rymoa Zumbota“) prvý raz známe z roku 1271, ktorým sa odlišovala od ostatných trhových miest s názvom Sobota, svedčí už o jej nadregionálnom význame.⁴⁹

Kolonizačná vlna, ktorá prešla v druhej polovici 13. storočia Slovenskom, sa do určitej miery prejavila aj na území Malohontu. Možno tak usudzovať podľa listín vydaných v rokoch 1268–1278 pre tzv. hostí v Rimavskej Bani.⁵⁰ V tomto období sa do Rimavskej Bane a pravdepodobne aj do niekoľkých ďalších dedín v strednom a hornom Malohonte dostali menšie skupiny nemeckých a azda aj talianskych kolonistov. Pomohli tak zvýšiť počty a výrobnú silu pôvodného obyvateľstva. V čisto slovenskom prostredí sa však veľmi skoro asimilovali a splynuli s ním. Rovnaký osud stihol aj skupinu osídlencov maďarského pôvodu, ktorí v chotári gemerských Lukovíšť niekedy na prelome 13. a 14. storočia založili osadu Hegymeg, známu neskôr pod menom Tót Hegymeg, teda Slovenské Zahorany, dnes Horné Zahorany.⁵¹ Táto dedina sa stala súčasťou Malohontu neskôršie, možno až po roku 1526.

„Hostia“

Horné Zahorany

Osídlenie od 14. do začiatku 19. storočia

Ustálenie politických a hospodárskych pomerov po upevnení vlády Karola Róberta v Uhorsku počas prvej polovice 14. storočia vytvorilo aj na území Malohontu priaznivé podmienky na ďalší rozvoj osídlenia. Zvýšenie počtu domáceho obyvateľstva viedlo predovšetkým k rozširovaniu pôvodných dedín, ale zakladali sa aj nové sídliská. Tento proces však už neprebíhal tak živelné ako v predchádzajúcich storočiach. V etape rozvinutých feudálno-spoločenských vzťahov ho dostali pod kontrolu zemepáni a úplne ho podriadili vlastným majetkovoprávnym záujmom.

V prvej polovici 14. storočia sa zvýšila hustota osídlenia v povodí riečky Sušej. Prejavilo sa to najmä vo vzraste veľkosti existujúcich dedín. Severne od Sušian vznikla, možno na staršom sídelnom základe, v podstate nová dedina Jelené. Prvý písomný doklad o nej sa hlási k roku 1341.⁵² Na mieste starých osád Turia Lipa a Kvetné Lúky, v susedstve Veľkej Sušej, sa v tomto období vyvinula dedina Slatina (1332–1334: Zalathna). Nazývala sa takto podľa rovnomenného potoka, pri ktorom stála. Asi od druhej polovice 15. storočia sa pod vplyvom tunajších pondelňajších trhov premenovala na Pondelok.⁵³ Pod týmto názvom je ako miestna časť Hrnčiarskej Vsi známa až do súčasnosti.

Jelené

Slatina – Pondelok

V lesnom teréne, na hornom toku spomínaného potoka Slatina sa v prvej polovici 14. storočia objavila zem a majetok Valkovo (1331: Valkou, 1332: Valko, 1334: Volkou).⁵⁴ Je možné, že tento názov bol odvodený od osobného mena Vlk.⁵⁵ Nasvedčoval by tomu aj fakt, že práve takto (Wlk, Welk, Welek, Weylk) sa volal otec Alexandra z rodu Hont-Poznan, ktorý bol do roku 1341 feudálnym vlastníkom neďale-

Valkovo

⁴⁹ CDAC, XII, s. 34. Porovnaj k tomu: GYÓRFFY, 1987, III, s. 271.

⁵⁰ CDAC, VIII, s. 212–213; XII, s. 34–35 a 236–237.

⁵¹ GYÓRFFY, 1987, II, s. 508–509.

⁵² GYÓRFFY, 1987, III, s. 267.

⁵³ Tamže, s. 274.

⁵⁴ Tamže, s. 273.

⁵⁵ Etymologickú analógiu pozri in: VARSÍK, 1977, III, s. 447.

- kých Seliec a ďalších majetkov na okolí.⁵⁶ V prípade potvrdenia tohto vzťahu, by potom začiatky Vaľkova bolo možné posunúť späť, do druhej polovice 13. storočia.
- Vyšný Skálnik** Ešte v rokoch 1334–1335 sa medzi dedinami v Rimavskej doline uvádzala pod menom Skálnik iba jedna lokalita, dnešný Nižný Skálnik. Dva Skálniky sa spomínajú prvý raz až v roku 1456. Z toho vyplýva, že Vyšný Skálnik vznikol v chotári Nižného Skálnika niekedy pred polovicou 15. storočia, pravdepodobne koncom 14. storočia.⁵⁷
- Veľký Potok** V listine z roku 1379 sa pri Kocihe a Rimavských Zalužanoch uvádza dedina s dvanástimi poddanskými usadlosťami, ktorú pisár Jágerskej kapituly zapísal ako „Nogpatak“, teda po slovensky Veľký Potok.⁵⁸ V tých istých miestach sa už v roku 1298 menoval nejaký vodný tok Nogpotok, respektíve Nagpatok.⁵⁹ Zo širších súvislostí, v ktorých sa táto lokalita spomína, vyplýva, že jej polohu treba hľadať niekde v hornej časti Kocižskej doliny pri toku potoka, ktorý ňou preteká.
- Rimavská Lehota** Územie Veľkého Potoka hraničilo na severe s chotárom (Rimavskej) Lehoty. Táto dedina, podľa údajov z literatúry, vznikla niekedy v prvej polovici 14. storočia v staršom chotári Rimavice (1341–1360: Mortunlehotaya, Mortunspanlehotaya).⁶⁰ Ak sa citované názvy skutočne vzťahujú na ňu, potom dokladajú nielen to, že dedina bola pri svojom založení na určitý čas (lehotu) oslobodená od poddanských dávok a daní, ale aj to, že jej zakladateľom – šoltýsom bol nejaký špán, teda zemepanský správca menom Martin.
- Rimavská Píla** Pri Rimave, asi na polceste medzi Hačavou a Tisovcom, postavili v druhej polovici 14., alebo začiatkom 15. storočia strojovú pílu na vodný pohon. V jej blízkosti vznikla súčasne malá osada. Slováci ju preto nazvali (Rimavská) Píla, ale v známych záznamoch sa až do začiatku 19. storočia stretávame prevažne s jej rovnocenným maďarským pomenovaním Fűrész (1456: „Fyryz“, 1542: „Fyreez“).⁶¹
- Dediny zaniknuté v 14. storočí** Pomerne pokojné obdobie vlády prvých dvoch panovníkov z Anjouovskej dynastie, ktoré bolo vhodné pre rozvoj a zahustenie osídlenia, vystriedali od konca 14. storočia búrlivé desaťročia. Vo víre plienenia a vypaľovania, ktorý bol sprievodným znakom bojov o uhorský trón a anarchie v druhej tretine 15. storočia, vyhynuli mnohé dediny. Ničiaci oheň neobišiel ani územie Malohontu. V tých časoch úplne zanikol Pieštinec, Trnovec, Úrréve (?), Veľký Potok a možno aj iné staré osady, o ďalšej existencii ktorých sa nezachovali už ani len náznaky. Postihnuté však boli aj ostatné obce.⁶² Hoci celkom nevymreli, mnohé usadlosti v nich zostali prázdne, neobývané.
- Česi a Moravia** Už v polovici 15. storočia sa v dedinách stredného Malohontu mohli natrvalo usadzovať bývalí príslušníci žoldnierskeho vojska Jána Jiskru, prípadne niekdajší príslušníci bratrických oddielov. Treba však zdôrazniť, že to boli len jednotlivci.

⁵⁶ DH, č. 4, s. 5; č. 27, s. 40; č. 36, s. 53; GYÖRFFY, 1987, III, s. 267.

⁵⁷ SOKOLOVSKÝ, 1982, s. 252.

⁵⁸ DH, č. 163, s. 284.

⁵⁹ CDAC, X, č. 198, s. 307–308 a č. 204, s. 317–318. K tomu pozri tiež: ŠMILAUER, 1932, s. 181.

⁶⁰ VLASTIVEDNÝ slovník obcí na Slovensku (ďalej VSOS), 1977, 2, s. 139.

⁶¹ MOL, DL 59469; E 158, Tom. XVII, s. 45. Slovenským názvom Píla označil túto lokalitu napríklad kartograf Samuel Mikovíny na svojej mape Malohontu z prvej polovice 18. storočia (in: BEL, 1742).

⁶² VARSÍK, 1932, s. 33, pozn. 110.

Viacerí z nich mali český alebo moravský pôvod.⁶³ Dočasne preto síce spestrili národnostný obraz tohto kraja, no pomerne rýchlo sa poslovenčili. V Malohonte nezaložili nijakú novú osadu, ani výraznejšie nezmenili národnostný charakter jeho dovtedajšieho osídlenia.

V druhej polovici 15. storočia severné oblasti Slovenského rudohoria osídľovali pôvodom rusínski valasi. Často zvykli schádzať aj do dedín v údoliach, kde postupne obsadzovali voľné usadlosti. Tak vlastne vyplňali medzery po vykynoznenom domácom obyvateľstve.⁶⁴ Do Malohontu mohli preniknúť najskôr z priestoru muránskeho hradného panstva. Vhodné prírodné podmienky pre svoj pastiersko-dobytkársky spôsob života a hospodárenia našli najmä v Tisovci, Klenovci a v Kokave, no aj v ďalších okolitých chotároch. Aj keď novoprišli nositelia valašského spôsobu života v týchto obciach dosť výrazne poznamenali charakter starého slovenského osídlenia, napokon sa v ňom predsa len etnicky rozplynuli.

V polovici 16. storočia prenikli do Malohontu osmanskí Turci. Ich vojenská prítomnosť, ktorá sem zasahovala až do poslednej tretiny 17. storočia, poznamenala vo svojich neblahých následkoch aj tunajšie osídlenie. Celkový počet obyvateľstva sa znížil nielen na juhu, ale aj pri horných tokoch malohontských riek. Už v roku 1553 vypálili tureckí dobyvatelia Jelené a Dobrošću, v roku 1554 úplne vykynozili Psiarany. V roku 1557 boli už opustené aj dediny Opátik, Klačany, Lukva a Sobôtka. Po nich v roku 1559 nasledoval Maštinec. Kurinec, ako aj niektoré ďalšie obce, bol spustošený dva razy. Prvý raz ho v rámci veľkého plienenia Malohontu zničili v roku 1556 Tatári, druhý raz okolo roku 1597 zase nemeckí žoldnieri.⁶⁵ Ani jedna z týchto dedín už viac nenadobudla pôvodný charakter. Na ich miestach vznikli neskôr tzv. pustatiny, teda malé osady – majere s niekoľko málo domami. Po Psiaranoch neostala ani len takáto stopa.]

Viac ráz zničené a dočasne opustené boli aj ďalšie dediny. Z nich azda najviac Likier a Hačava. Rovnaký osud ako Kurinec postihol Tomášovú.⁶⁶ No napriek všetkým katastrofám sa obyvatelia, ktorí prežili, do nich vracali a pomaly ich opäť osídľovali. Nové miesto pre svoju spustošenú dedinu si našli po roku 1566 obyvatelia Slovenských, čiže Horných Zahorian.⁶⁷ V hraniciach pôvodného chotára sa presídlili do jeho západnej časti, zvažujúcej sa k Rimavskej doline.

V týchto nepokojných časoch, niekedy ku koncu 16. storočia, vznikla v bezprostrednej blízkosti Tisovca nová osada.⁶⁸ Osídlili ju robotníci a ostatní zamestnanci tamojšej železiarne. Podľa nej dostala meno Hámor. Napriek tesnému susedstvu mestečko a táto osada ešte začiatkom 19. storočia predstavovali dva, od seba administratívne oddelené a osobitne spravované sídelné útvary.⁶⁹

V relatívne pokojnejších pomeroch, ktoré nastali v 18. storočí, počet obyvateľov

Valašská kolonizácia

Zanikanie dedín
v 16.–17. storočí

Tisovský Hámor

⁶³ Tamže, s. 16–20.

⁶⁴ Tamže, s. 35.

⁶⁵ MOL, E, Tom. XVII, s. 369, 396, 415–416, 557–560 n.; Tom. XVIII, s. 462.

⁶⁶ Tamže.

⁶⁷ MOL, E 158, Tom. XVII, s. 416, 603; Tom. XVIII, s. 357 a n.

⁶⁸ BARTHOLOMAEIDES, 1806–1808, s. 716.

⁶⁹ ŠULEK, 1803, s. 73. Podľa topografického popisu z roku 1802 boli obidve lokality od seba vzdialené na štvrt hodiny chôdze. Pozri ŽILÁK, 1991/C/, s. 136.

Malé Zahorany

Lom nad Rimavicou
Šoltýska
Ďubákovo
Drábsko
Utekáč

malohontských dedín opäť stúpol. Mnohí z nich pritom utekali od svojich zemepánov na Dolnú zem, kde nachádzali voľnú pôdu opustenú po Turkoch, ako aj priaznivejšie podmienky na živobytie. Akoby výnimka z tohto diania sa javí vznik osady Malé Zahorany v priestore medzi Ožďanmi a Dolnými Zahoranmi.⁷⁰ Na druhej strane, práve v tomto storočí, či presnejšie v jeho posledných dvoch desaťročiach, a začiatkom 19. storočia, sa uskutočnila konečná etapa osídlenia, respektíve doosídlenia územia horného Malohontu. V podobe novozaložených osád sa prejavila prakticky len v oblasti priestranného kokavského chotára. Forgáčovci, ako feudálni majitelia tohto územia sem pozvali, respektíve presídlili väčší počet poddaných z hornej Oravy, ba aj z poľskej strany Beskyd a Tatier.⁷¹ Zo známych obcí ich pôvodu môžeme menovať Sihelné, Oravskú Polhoru, Oravskú Lesnú, Klin, Veselé, Mútne a Novof.⁷²

Zakladaním usadlostí prevažne kopaničiarskeho typu chceli Forgáčovci zvýšiť hospodárske výnosy svojho panstva, ale nové obyvateľstvo sa malo zároveň stať aj zdrojom námezdnnej pracovnej sily pre miestne novovznikajúce výrobné podniky. Tak bol v rokoch 1796–1797 osídlený Lom nad Rimavicou, ktorý sa po jeho tvorcovi a zemepánovi grófovi Forgáčovi volal po maďarsky aj Forgáchfalva.⁷³ V tých istých rokoch vytvoril Anton Forgáč aj osadu na mieste zvanom Šoltýska.⁷⁴ Jej maďarské meno bolo Antalfalva. Koncom 18. a začiatkom 19. storočia vzniklo aj Ďubákovo a Drábsko. Poslednou osadou, z tých ktoré vznikli v historickom kokavskom chotári a z ktorých sa napokon vyvinuli samostatné obce, bola osada v miestnej časti Utekáč, po maďarsky nazvaná Újantalfölgy.⁷⁵ Pôvodne išlo vlastne len o nevelkú obytnú kolóniu zamestnancov pri tamojšej sklárskej továrni. Jej hodnoverné začiatky sa najnovšie datujú k roku 1824, teda viac než dvadsať rokov po zákonomnom spojení Malohontu s Gemerom⁷⁶ – preto patria už za časový medzník tejto knihy.

⁷⁰ Vznik Malých Zahorian len v 18. storočí vyplýva z faktu, že túto lokalitu prvý raz zaznamenáva až Topografický súpis Malohontu z roku 1802. Pozri ŽILÁK, 1991/C/, s. 131. V malohontských portálnych súpisoch zachovaných z rokov 1542–1707 nie je zachytená ani raz. Pozri SOKOLOVSKÝ, 1990/A/, s. 14–19. GYÖRFFY, II. 1987, s. 509 dával Malé Zahorany aj pod vplyvom staršej literatúry nesprávne do súvislosti s Hornými Zahoranmi. K tomu pozri aj: SOKOLOVSKÝ, 1990/B/, s. 188, pozn. 42.

⁷¹ SOKOLOVSKÝ, 1979, s. 11.

⁷² ŽILÁK, 1993/A/, s. 87.

⁷³ ŽILÁK, 1991/C/, s. 129 uvádza, že podľa znenia Topografického popisu Malohontu z roku 1802 sa Lom nad Rimavicou volal spočiatku aj Antalfalva. Nakoniec sa však maďarský názov Antalfalva ustálil pre osadu, neskôr samostatnú obec Šoltýska.

⁷⁴ ŽILÁK, 1991/C/, s. 134.

⁷⁵ Utekáč sa osamostatnil až v roku 1993. Dovtedy bol administratívno-správnou súčasťou obce Kokava nad Rimavicou.

⁷⁶ ŽILÁK, 1993/B/, s. 117.

HOSPODÁRSTVO A MAJETKOVOPRÁVNE POMERY

Najstaršie zamestnania

Napriek relatívne malej rozlohe Malohontu oproti ostatným stoliciam na Slovensku rozvinulo sa v minulosti na jeho území viacero špecializovaných odvetví výrobnnej činnosti. Rozhodujúci vplyv na vznik tejto rôznorodosti mali pôdne, klimatické, surovinové a iné prírodné podmienky. Vďaka ich rozdielnosti nadobudli jednotlivé oblasti Malohontu osobitný výrobný-hospodársky charakter už vo včasnom stredoveku. V tomto období, teda od začiatkov slovanského (slovenského) osídlenia do konca 13. storočia, sa tu rozvinulo roľníctvo, hrnčiarstvo, baníctvo a drevospracujúca výroba.

Prvoradý význam pre živobytie slovanského (slovenského) obyvateľstva v jeho začiatkových vývinových etapách malo poľnohospodárstvo. Rovinaté a mierne pahorkatinové pásmo južného Malohontu poskytovalo pre jeho rozvoj priaznivé predpoklady. Je preto prirodzené, že prví predkovia Slovákov, ktorí sa tu usadili, boli roľníci. Od slovenských obyvateľov si obrábanie pôdy neskôr osvojila aj prevažná väčšina nových osadníkov maďarského pôvodu.

Roľnícku výrobu nachádzame samozrejme aj v ostatných častiach Malohontu. Jej všadeprítomnosť si vynucoval feudálnospoločenský spôsob hospodárenia. V severnejších polohách však podmienky na jej rozvoj neboli také priaznivé ako na juhu. Vo väčšej, alebo menšej miere sa preto musela dopĺňať remeselnou, prípadne inou hospodárskou činnosťou. Typickou oblasťou v tomto smere bol západný Malohont. Obce, ktoré vznikli v povodí riečky Sučej, mali pomerne ťažké, pre poľnohospodárstvo nie veľmi vhodné ťavité pôdy. Hlina však bola výbornou surovinou na výrobu tzv. bielej keramiky,⁷⁷ a tak sa tu okrem roľníctva pomerne zavčasu vytvorila silná tradícia hrnčiarstva.

V priestore južných strání Slovenského rudohoria sa v tom istom čase rozvíjala ťažba nerastných surovín, najmä zlata. Jej začiatky vo forme vyplavovania (ryžovania) a povrchového zberu (prospektorstva) spadajú najneskôr do 9.-10. storočia. Neskôršie sa azda aj tu pokúsili o hlbinnú ťažbu. Vyššia technologická úroveň dobývania zlata sa dosiahla po príchode nových baníckych kolonistov v druhej polovici 13. storočia. Z tých čias sa zachovali historické doklady o existencii zlatých baní na

Poľnohospodárstvo

Hrnčiarstvo

Prospektorstvo
a baníctvo

⁷⁷HOŠŠO, 1985, s. 258.

okolí Rimavskej Bane a Rimavice.⁷⁸ Ďalšie banské diela boli pravdepodobne pri Tisovci a možno aj inde.

Spracovanie rúd

Banské podnikanie výrazne zvýšilo nároky na množstvo vyrúbaného dreva. Veľa tejto suroviny sa spotrebovalo v baniach a na výstavbu povrchových zariadení, kde sa vyťažená ruda spracúvala. Rozvoj osídlenia si vyžiadala nové domy, výrobu poľnohospodárskeho náradia, vybavenie domácností rozličným dreveným riadom a podobne. A tak sa už od najstarších čias spracovanie dreva na rozličné účely stalo okrem roľníčenia hlavným výrobným zameraním väčšiny osadníkov, bývajúcich na lesných okrajoch v strednom a hornom Malohonte.

Služobnícke osady

Spomínané tri základné výrobné odvetvia, ktoré pre malohontské obyvateľstvo ostali typické aj počas ďalšieho historického vývinu, dopĺňali vo včasnom stredoveku miestami ďalšie. Názvy niektorých tunajších dedín totiž naznačujú, že ich pôvodní obyvatelia sa zaoberali osobitnou výrobou, prípadne služobnou činnosťou. V Klačanoch sa podľa toho zameriavali na chov koní, respektíve plemenných kobýl. Ľudia, žijúci v oboch Teriakovciach mali za povinnosť zháňať túlavý dobytok. V Čerenceňanoch vyrábali, prípadne pri rybolove používali špeciálne siete – čerene. Obyvatelia Psiaran zase chovali poľovnícke psy. Tieto dediny patrili pravdepodobne v prvej fáze svojho vývoja do rozvetveného systému kniežacích, neskôr kráľovských dvorcov. Dvornícke obyvateľstvo tvorilo od 10., ba dokonca možno už od 9. storočia samostatnú služobnícku organizáciu, ktorá zabezpečovala životné potreby a ostatné nároky panovníka a jeho dvora.⁷⁹ Keď dvorníci zo služobníckych osád v Malohonte stratili pôvodné poslanie, stalo sa ich hlavným zamestnaním poľnohospodárstvo. Z hospodársko-sociálneho hľadiska splynuli napokon s ostatným poddaným roľníckym obyvateľstvom.

Lesní hájníci

Podľa listiny z roku 1270 vieme, že na okolí Rimavskej Bane žili v 13. storočí okrem baníkov aj lesní hájníci (*custodes silvarum*).⁸⁰ Ich úlohou bolo ochraňovať lesné porasty, lovnú zver a ostatné prírodné bohatstvo krajiny pred neoprávneným využívaním a plundrovaním. Aj oni mohli pôvodne patriť medzi služobníkov kráľa. V tomto roku však už bol ich pánom kaločský arcibiskup.

Poľnohospodárstvo a pastierstvo

Napriek výraznému rozvoju nepoľnohospodárskych výrobných činností v Malohonte tvorili roľníci počas celého obdobia feudalizmu podstatnú väčšinu jeho obyvateľstva. Obrábaním pôdy a chovom domácich zvierat pre vlastnú potrebu sa čiastočne zaoberali aj mnohí remeselníci, povozníci, námezdní robotníci a iní zamestnanci. Roľníctvo sa tak vyskytovalo vlastne na celom malohontskom území, jeho úroveň však bola rozdielna. Závisela od kvality pôdy, klimatických a terénnych podmienok v jednotlivých chotároch.

Plodiny

Prosperita poľnohospodárskej výroby bola najvyššia v južnom Malohonte, v úvale Rimavy od Rimavskej Soboty až po Hrachovo. Už od včasného stredoveku

⁷⁸ CDAC, VIII, s. 212–213; X, s. 307–308, 317–318.

⁷⁹ KUČERA, 1974, s. 366–373.

⁸⁰ CDAC, XII, s. 34–35.

Pečaf obce Čerenčany
z roku 1774. Foto ŠOBA
Banská Bystrica (DMH,
Pol.-VI-5-208)

Pečaf obce Zacharovce
z roku 1701. Foto ŠOBA
Banská Bystrica (DMH,
Pol.-VI-5-208)

sa tu siala pšenica, raž, jačmeň, ovos, proso, pohánka, hrach, mak, konope, v 18. storočí aj ľan a iné. Rovnaké plodiny, hoci s podstatne menšími výnosmi, sa využívali aj v ostatných častiach Malohontu.⁸¹ Od konca 18. storočia sa začali pestovať zemiaky. Najviac ich sadili v Lome nad Rimavicou, na Šoltýske, v Kokave, Klenovci, Tisovci a v menšej miere aj v iných lokalitách.⁸² Boli tu aj pomerne dobré podmienky na koreňovú zeleninu a kapustu. Z ovocia sa darilo najmä slivkám a jablkám. V Klenovci a Kokave bývala bohatá úroda dobrých hrušiek.⁸³

V 17. a osobitne v 18. storočí niektorí zemepáni v nižších polohách Malohontu zakladali vlastné roľnícke hospodárstva – tzv. majere. Zaberali do nich najmä dlhší čas ladom ležiacu pôdu, ktorá zostala neobrábaná v chotároch niekdajších zaniknutých dedín. Takéto majere sú začiatkom 19. storočia doložené na území Čerenčian, Dobrošte, Klačian, Malých Zahorian, Sobôtky a Vrboviec. Určitú výnimku z tohto pravidla predstavoval majer grófa Juraja Beréniho v hornatej miestnej časti Drahová na území kokavského chotára.⁸⁴

Nová orná pôda sa od najstarších čias získavala predovšetkým klčovaním a vypaľovaním lesných porastov. Pre Malohont, ktorého značná časť bola zalesnená, bol tento spôsob typický. Osobitne ťažko a pomaly sa klčovali zeme na strmých svahoch Slovenského rudohoria. V roku 1596 pripadla napríklad v Tisovci na jednu poddanskú usadlosť taká výmera klčovísk, na osiatie ktorej stačili len dva košické gbely osíva.⁸⁵ Pritom sa tieto náročne získané zeme, nazývané kopanice, využívali iba extenzívne. Po niekoľkých úrodách zobraň z vyklčovanej pôdy sa vyčerpaná zem nechávala opäť zarásť lesom a namiesto nej sa ďalším klčovaním dobývala nová ornica. Dochádzalo tým k nehospodárnemu ničeniu lesov, ktoré v 18. storočí bolo už

Majere

Klčoviská

⁸¹ BARTHOLOMAEIDES, 1806–1808, s. 714; MALIAK, 1912, II, s. 80.

⁸² ŽILÁK, 1991/C/, s. 129, 132, 134. V Tisovci sa údajne výsadbou zemiakov začiatkom 19. storočia zlikvidovala aj stará hradská cesta vedúca k ruinám zámku na Hradovej. Pozri o tom BARTHOLOMAEIDES, 1806–1808, s. 716.

⁸³ ŽILÁK, 1991/C/, s. 131 a 132.

⁸⁴ Tamže, s. 130–132, 135–136.

⁸⁵ URBÁRE feudálnych panstiev na Slovensku (ďalej UFPS), I, s. 554; 1 košický gbel = asi 13 a pol litra.

miestami také výrazné, že sa stávalo predmetom sporov medzi poddanými a zemepánmi.⁸⁶

Dobytkárstvo
a ovčiarstvo

Neoddeliteľnou súčasťou roľníckeho hospodárenia bol chov dobytky a ďalšieho domáceho zvieratstva. Na pasenie rožného statku a koní sa využívali úhory a pomerne riedke lesné a krovinaté porasty v južných oblastiach Malohontu. Vo vyšných polohách začalo od druhej polovice 15. storočia pod vplyvom valašskej kolonizácie prevládať ovčiarstvo. Využívanie horských pasienkov na výrobu vlny, mlieka, syra, respektíve bryndze a ďalších produktov lesného dobytky, ako sa aj zvykli nazývať ovce a kozy, si pomerne rýchlo osvojili aj mnohí pôvodní slovenskí obyvatelia. Ujalo sa najmä v severnejšie situovaných malohontských dedinách, kde samotné klasické poľnohospodárstvo nebolo veľmi výhodné. Výroba a predaj syra nadobudli hospodársky významnejšiu úroveň v Kokave, Klenovci a v Tisovci.⁸⁷ Ako však svedčia správy o existencii salašov pri týchto majeroch, ovčiarstvo sa na prelome 18. a 19. storočia rozšírilo aj v geograficky nižších polohách Malohontu.⁸⁸

Chov ošípaných

V 18. storočí sa v Ožďanoch, ale aj v ďalších dedinách po celom Malohonte značne rozšíril chov ošípaných. Významnou súčasťou potravy ošípaných boli bukvice a žalude. Preto ich v príhodných ročných obdobiach vyhánali na pastvu do lesov.⁸⁹ Ošípané si roľníci držali najmä pre vlastnú spotrebu. Menšia časť mäsa sa odvádzala zemepánom v rámci predpísaných poddanských dávok. Početnejšie čriedy môžeme predpokladať na panských majeroch.

Kolešne

V priestraných a z väčšej časti zalesnených chotároch Kokavy nad Rimavicou a Klenovca začali od prvej polovice 18. storočia vznikať tzv. kolešne. Zakladali ich so súhlasom zemepánov na lesných klčoviskách obyvatelia týchto dedín. Hoci sa kolešne majetkovoprávne pokladali za súčasť tých poddanských usadlostí, ku ktorým patrili podľa ich zakladateľov, v skutočnosti predstavovali relatívne samostatné hospodárskovýrobné zariadenia. Tvorili ich polia, lúky a určené výmery priláhlého lesa. Na uskladňovanie sena a nevymláteného obilia sa priamo tam stavali senníky, stodoly a na ustajňovanie dobytky maštale.⁹⁰ Pretože kolešne boli od vlastnej dediny vzdialené často aj viac ako desať kilometrov a prístupové cesty k nim boli mimoriadne namáhavé, ľudia na nich zostávali dlhší čas. Zvyčajne tam hospodárili cez leto, neskôršie niektorí aj celý rok a teda viac-menej natrvalo. Na bývanie využívali spočiatku len hospodárske budovy, neskôr si na tento účel stavali osobitne zariadené drevené obydlia, tzv. izby.

Lazy

S príchodom nového vrchárskeho obyvateľstva koncom 18. a začiatkom 19. storočia začali v hornomalohontskom priestore vznikať laznícke usadlosti. Od kolešní sa líšili najmä tým, že boli sídelne úplne samostatné. Nemali teda priame hospodárske napojenie na vlastné obce, v chotároch ktorých sa nachádzali. Hoci sa mnohí lazníci, miestnym obyvateľstvom označovaní inak ako vrchovci, okrem poľnohospodárstva venovali čiastočne aj iným zamestnaniam, ich usadlosti si trvalo zachovali predovšetkým roľnícky charakter.

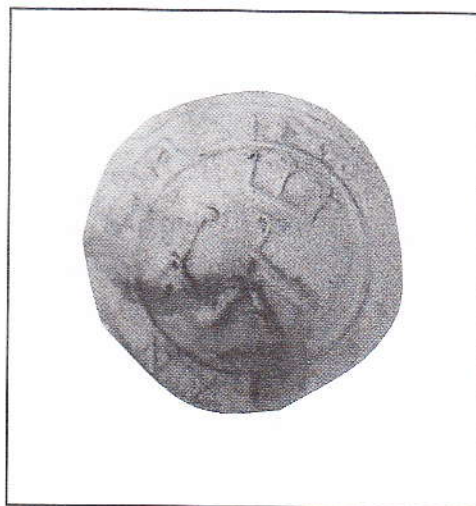
⁸⁶ ŠOKA – RS, MgT, 8a: 15.

⁸⁷ ŽILÁK, 1991/C/, s. 131, 132, 136.

⁸⁸ Tamže, s. 130–132, 135–136.

⁸⁹ MVV – GKV, s. 76; SOKOLOVSKÝ, 1979, s. 28–29; UFPS, I, s. 554.

⁹⁰ SOKOLOVSKÝ, 1979, s. 24–25.

Pečať obce Rimavská
Baňa z roku 1544. Foto J.
Tokár (*Ev. a. v. farský
úrad Revúca, Protoc.
Rmanov, s. 103*)

Technické výrobné činnosti a remeslá

Okrem roľníctva a s ním bezprostredne spojeného pastiersko-dobytkárskeho chovateľstva sa malohontské obyvateľstvo v období rozvinutého a neskorého feudalizmu zameriavalo predovšetkým na baníctvo, hrnčiarstvo a drevospracujúcu výrobu. Boli to teda tie isté odvetvia, ktoré sa stali preň charakteristické už vo včasnom stredoveku. V historickom procese meniacich sa hospodársko-spoločenských podmienok sa k týmto zamestnaniam pridružilo hutníctvo a železiarstvo, s ním súvisiace uhliarstvo, výroba papiera, sklárstvo a iné špecializované výrobné činnosti. V Rimavskej Sobote, Tisovci a v niekoľkých ďalších obciach sa rozvinuli remeslá. Niektoré z nich dosiahli dokonca úroveň cechovej organizácie a stali sa známymi v celoslovenskom, respektíve celouhorskom meradle.

Hoci zo 14. storočia nie sú známe o baníctve v Malohonte nijaké priame dokumenty, môžeme oprávnené predpokladať, že dolovanie rúd tu nezaniklo, aj keď napríklad na okolí Rimavskej Bane už podľa všetkého nedosahovalo takú úroveň ako v predchádzajúcom storočí. Zapríčinila to zrejme vyčerpanosť tunajších, vtedy technologicky dostupných zlatonosných žíl. Sama Rimavská Baňa, ktorá dostala v roku 1268 výsady krupinského typu a na ich základe sa mohla stať banským mestom, vo svojom nádejnom vývoji ustrnula predovšetkým pre skorý úpadok baníctva. Banské podnikanie si v jej chotári, ako o tom svedčia aj banícke nástroje na obecnom pečatidle z roku 1544,⁹¹ zachovalo určité tradície až do polovice 16. storočia. Jeho význam bol však už v 15. storočí relatívne malý.⁹²

Nové pokusy o otváranie banských diel na území Rimavskej Bane boli ešte v 18. storočí. V roku 1756 tu získal povolenie hľadať a dolovať strieborné a iné kovové rudy Andrej Abrahamčík a v roku 1763 František Maritinský – obaja pochádzali zo Štítnika. Na obnovenom banskom podnikaní v Rimavskej Bani sa zúčastňo-

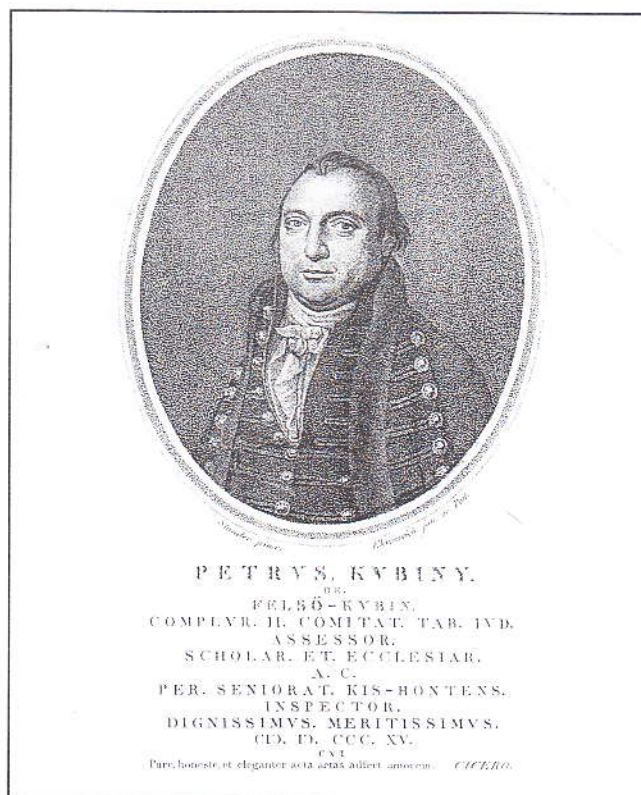
Bane

v Rimavskej
Bani

⁹¹ SOKOLOVSKÝ, 1984/A/, s. 28–30.

⁹² MVV – GKV, s. 465.

Peter Kubíni z Hnúšte
(1765–1835) – rytina
peštianskeho kovorytca
Ehrenreicha ml. z roku
1815. Foto J. Ferletáková,
GMM Rimavská Sobota
(HU 132)

vali aj miestni zemepáni Kubíniovci z Hnúšte, ktorí sa stali vlastníckmi niekoľkých baní. Najaktívnejší z nich bol Mikuláš Kubíni. Z ďalších sa menovite spomína napríklad Terézia Kubíniová, Peter Kubíni a Daniel Kubíni⁹³

v Kokave nad
Rimavicou

Zo západnej strany Sinca, v časti nazývanej Bohaté, na území Kokavy nad Rimavicou sa ťažilo zlato až do polovice 16. storočia. Kokavské bane opustili ich majitelia a baníci preturecké nebezpečenstvo, ktoré sem zasahovalo po páde Filakova od roku 1554. Keď po takmer polstoročí toto riziko pominulo, prácu v nich v rokoch 1593–1594 opäť obnovil kokavský obyvateľ Mikuláš Vlčko so spoločníkmi. Prírodné pohromy a nepokojná politická situácia, najmä protihabsburské povstania uhorskej šľachty, však v nasledujúcom období baníckej činnosti vo všeobecnosti nepriali. Zdá sa, že banské diela na Sinci boli počas takmer celého 17. aj v prvej polovici 18. storočia vyradené z prevádzky.

Znovuoživenie baníckeho podnikania v Kokave nastalo po viac ako 150 rokoch, počas vlády Márie Terézie. Pomerne úspešnú iniciatívu v tomto smere vyvinul v roku 1759 Daniel Kubíni.⁹⁴ Výsledkom bola ťažba zlatej rudy, ktorú po spracovaní na tzv. mlynkové zlato predával Mincovému úradu v Kremnici.⁹⁵ Kubíniho zlato-nosná baňa v kokavskom Bohatom sa nazývala Svätá Trojica. Pracovalo v nej päť baníkov, jeden banský tesár a banský dozorca – hutman, menom Ján Herrik.⁹⁶

⁹³ ŽILÁK, 1989, s. 85; 1988, s. 70.

⁹⁴ ŽILÁK, 1981, s. 234–236.

⁹⁵ ŽILÁK, 1989, s. 97–98.

⁹⁶ Tamže, s. 98. Pozri tiež ŽILÁK, 1990/B/, s. 200–201.

Ani potom však kokavské baníctvo ako celok príliš neprosperovalo. Práca v baniach bola často, aj pre nezhody medzi ťažiarimi, na dlhší čas prerušovaná.⁹⁷ Svedčí o tom príklad medenej bane Svätý Ján v Chorepe, ktorú v 70. rokoch 18. storočia vlastnil hutman Kristián Schelt z Uhorského s ďalšími dvoma spoločníkmi. Pracovali v nej len dvaja baníci. V roku 1784 predal K. Schelt polovicu tejto bane sedemnástim podielnikom. Bol medzi nimi gróf Anton Forgáč, ale aj grófov komorník Karol Štraus či lučenský farár Štefan Reitzinger, krajčírsky majster z Rimavskej Soboty Ján Blankenburg a ďalší. Druhú polovicu chorepskej bane kúpili dvaja záujemcovia – Samuel Sloboda a šľachtic František Rót z Pondelka.⁹⁸ Tolčí majitelia takého malého podniku sa mohli dohodnúť naozaj len veľmi ťažko.

V roku 1785 existovalo v Kokave banské dielo aj na severnom úbočí Sinca-Bohatého. Nazývalo sa Bohatá šachta. Patrilo banskému inšpektorátu v Smolníku, ktorý tu zamestnával štyroch baníkov.⁹⁹

Niekedy v polovici 18. storočia sa v Kokave na vrchu Ďubákovo uskutočnili pokusy o otvorenie železoruďnej bangy.¹⁰⁰ Ani o jej ďalšej existencii sa však nezachovali nijaké správy a zanikla asi čoskoro po založení, lebo už začiatkové výnosy z jej boli nedostatočné. Mohli však pri tom spolupôsobiť aj iné, neznáme príčiny. Vyhľadávacie práce na železnú rudu sú v Kokave doložené aj k roku 1790 – dal ich robiť gróf Anton Forgáč. Kutalo sa pod Slopovom, na Kohútovskom, na Jasenine, na Farkaške aj inde – podľa všetkého bez významnejších úspechov.¹⁰¹

O vyhľadávanie a ťažbu kovových, najmä zlatých a strieborných rúd sa na prelome 18. a 19. storočia pokúšali na viacerých miestach veľkého kokavského chotára aj ďalší ťažiar. Boli medzi nimi napríklad Kubíniovci z Hnúšte, rodina Malvieuxová z Rimavského Brezova aj farár Matej Holko z Rimavskej Bane a ďalší. Postupne sa z nich vykryštalizovali dve podnikateľské skupiny – ťažiarstvá, pomenované Peter a Anton Paduánsky, ktoré sa napokon zlúčili do jedného celku s názvom „Bohatovské dielo“.¹⁰²

Rovnaké obdobia rozvoja a úpadku ako v Kokave malo baníctvo v susednom Klenovci. Koncom 16. storočia patrili tamjšie banské prepožičky na vrchu Ostrá a Bystrá breznianskemu mešťanovi Bernardovi Rössellovi. V druhej polovici 18. storočia bola z klenovskej strany vyrazená do Sinca kutacia štôľňa, nazývaná Medená. Tento fakt svedčí o tom, že ruda, ktorá sa v Klenovci dobývala, obsahovala viac medi a menej striebra.¹⁰³ Kutacie práce tu vykonával od roku 1757 Tomáš Madarás. Banský majster Andrej Sojka zase v roku 1767 otvoril železoruďnú baňu pod Borovou. Ján Urbány so spoločníkmi objavili v roku 1782 na pomedzí Klenovca a Hnúšte kobaltovú rudu.¹⁰⁴

Kokavské a klenovské bane nikdy neboli veľké, a preto z celoslovenského hľa-

v Klenovci

⁹⁷ SOKOLOVSKÝ, 1979, s. 34–35.

⁹⁸ ŽILÁK, 1989, s. 98–99.

⁹⁹ Tamže, s. 99.

¹⁰⁰ SOKOLOVSKÝ, 1979, s. s. 34–35.

¹⁰¹ ŽILÁK, 1989, s. 100.

¹⁰² Tamže, s. 100–101. V nemeckom origináli „Bohatower Gewerkschaft“.

¹⁰³ ŽILÁK, 1981, s. 235–236.

¹⁰⁴ ŽILÁK, 1989, s. 89. Pozri tiež: ŽILÁK, 1990/B/, s. 198–199.

diska nemali osobitný význam. V 16. – 17. storočí patrili eráru, teda štátu. Príslušné banské súdy ich dávali formou tzv. banských výpožičiek do dočasného prenájmu ťažiariským spoločnostiam alebo jednotlivcom. Približne v roku 1790 pracovalo v Kokave iba 7 a v Klenovci 14 baníkov. Produktivita ich práce sa stále znižovala pre zhoršujúcu sa kovnosť vyťaženej rudy a pre pribúdajúce spodné vody. Z týchto dôvodov prestal mať erár o zlaté a medeno-strieborné banské diela na Sinci záujem. Začiatkom 19. storočia ich napokon celkom prepustil do vlastníctva súkromným podnikateľom. Čoskoro potom natrvalo zanikli.¹⁰⁵

Okrem doteraz spomínaného zlata, medi a striebra sa na Sinci v období feudalizmu v menšej miere ťažili aj niektoré ďalšie nerasty. V tejto súvislosti sa v literatúre spomína napríklad Rimavské Brezovo. V 17.–18. storočí sa v tamajších baniach ťažilo železo, údajne aj topás a iné kryštály.¹⁰⁶ Na prelome 18. a 19. storočia dostal povolenie ťažiť medenú rudu v kopci Brezovec istý Martin Farkaš.¹⁰⁷

v Hnúšti

Určitá ťažba železných ale aj iných rúd sa uskutočňovala aj v chotári Hnúšte. Jej iniciátormi boli najmä tamojší zemepáni Kubíniovci. Kutacie práce zverovali do rúk odborníkom. V roku 1758 to bol Jonáš Bodó zo Štítnika, v roku 1770 Andrej Abrahamčík, v roku 1772 Ján Krúdy, v roku 1780 Pavol Adamovič a neskôr ďalší.¹⁰⁸ V Mútniku powyše Hnúšte sa v druhej polovici 18. storočia nachádzali dve štôlnie na dobývanie medenej a kobaltovej rudy patriace k rimavskobrezovskej železiarni.¹⁰⁹

v Tisovci

Po úpadku pôvodného významu Rimavskej Bane sa od 15. storočia stredisko malohontského baníctva presunulo do Tisovca. Stalo sa tak najmä vďaka väčšiemu počtu baní, ktoré vznikli na jeho území už dávno predtým. Ťažilo sa v nich zlato, striebro, meď, no za svoj rozvoj ako banské mesto vďaka Tisovcu najmä železu. Železná ruda sa dolovala predovšetkým z horských útrob Kýzovej a Magnetovej, ale aj na ďalších miestach.¹¹⁰ Tisovské banské diela patrili počas feudalizmu miestnym zemepánom a eráru. Koncom 16. storočia mal jednu železnú baňu v chotári mestiečka prenajatú akýsi Andrej Šoltés. Podľa urbára z roku 1596 bol povinný feudálnemu vlastníkovi zeme, na ktorej táto baňa stála, odovzdávať ročne z jej výťažku 24 prútov železa. Na úžitkoch z nej sa čiastočne zúčastňovali aj miestni mešťania.¹¹¹ Ďalším tisovským ťažiarom bol v tomto období Michal Pacolt z Jasenia. V roku 1597 požiadal o povolenie kutacích prác, ktoré potom aj uskutočnil v starej olovenej bani, zvané Svätý Ján v Kýzovej doline.¹¹²

Osudy baníctva v Tisovci počas 17. storočia nie sú bližšie známe. Podľa celkového hospodárskeho a spoločenského úpadku mestiečka v tomto období, zapríčineného vojensko-politickými pohybmi, ktoré navyše sprevádzali živelné pohromy, sa dá predpokladať, že dolovanie bolo zväčša ochromené.¹¹³ V krátkych obdobiach,

¹⁰⁵ ŽILÁK, 1981, s. 237.

¹⁰⁶ MVV – GKV, s. 88.

¹⁰⁷ ŽILÁK, 1989, s. 87.

¹⁰⁸ Tamže, s. 88.

¹⁰⁹ ŽILÁK, 1988, s. 75 a 77.

¹¹⁰ Zoznam banských máp z Tisovca sa nachádza in VOZÁR, 1967, s. 128–130.

¹¹¹ UFPS, I, s. 554.

¹¹² ŽILÁK, 1989, s. 82.

¹¹³ SOKOLOVSKÝ, 1984/B/, s. 267–270.

najmä však začiatkom 18. storočia, keď sa Malohont dostal pod kontrolu protihabsburských povstalcov, vedených Františkom II. Rákocim, zvýšila sa v Tisovci ťažba železnej rudy pre potreby zbrojárskej výroby. V desaťročiach nasledujúcich po porážke Rákociho povstania sa baníctvo v Tisovci opäť dostalo do dočasnej krízy. Jeho nové oživenie nastalo až od roku 1775, keď sa na podnet banskobystrickej banskej komory v opustených banských dielach začalo opäť pracovať.¹¹⁴

Správy a stopy po skromnejšej banskej činnosti sa zachovali aj v ďalších mestách Malohontu. Bol to napríklad kopec Vinica v Pondelku, kde už pred rokom 1791 skúšal dolovať železnú rudu a iné kovy Juraj Ludovít Malvieux z Rimavského Brezova.¹¹⁵ Pred rokom 1802 sa skončili pokusy o baníctvo v Příboji.¹¹⁶ Striebro a meď ťažili ťažiar vo Vyšnom Skálniku na kopci Prosanište, kde sa nachádzala staršia ťažňa s novým názvom Jakub.¹¹⁷ Podobných banských diel sa azda s pomocou prameňného materiálu podarí na malohontskom území identifikovať v budúcnosti ešte viac.

V súvislosti s dobývaním ostatných nerastov v Malohonte stojí za zmienku kameňolom medzi Vyšnou a Nižnou Pokoradzou. Kameň získavaný z tohto zdroja sa využíval najviac ako stavebný materiál v blízkej Rimavskej Sobote. V Maštinci bolo zase významnejšie hlinište, v ktorom kopali bielu hlinu vhodnú na výrobu úžitkovej keramiky obyvatelia Hrnčiarskych Zalužian.¹¹⁸ Menšie hliniská existovali zrejme aj v chotároch ostatných malohontských dedín s tradíciami hrnčiarstva a tehlárstva.

V blízkosti baní na potokoch s dostatočne prudkým tokom sa budovali stupy. Tieto zariadenia určené na drvenie vyťaženej rudy sú v Kokave a Klenovci doložené historickými prameňmi z druhej polovice 18. storočia.¹¹⁹ Mohli tu však existovať podstatne skôr. Banská stupa sa spomína i v Rimavskom Brezove.¹²⁰ Dokonca je veľmi pravdepodobné, že banské stupy fungovali na území Malohontu už v stredoveku. V 16.–18. storočí môžeme pomerne dosť veľký počet stúp predpokladať na okolí Tisovca. Ich existenciu si priamo na tomto mieste vyžadovala hutnícka a železiarska výroba, ale podobné výrobnotechnologické podmienky vyvolávali potrebu ich výstavby a prevádzkovania aj v Hnúšti a v Likieri. V roku 1802 požiadal zase Peter Kubíni v mene kokavského ťažiarstva Peter Substitučný banský súd v Rožňave o povolenie postaviť stupu a ostatné príslušenstvo, čo s ňou súvisí, v chotári obce Rimavica.¹²¹

Na podobnom mechanickom princípe ako banské stupy pracovali aj stupy na ubíjanie, splšťovanie súkna, nazývané valchy. Prvá valcha sa musela na malohontskom území objaviť najneskôr v polovici 15. storočia.¹²² V roku 1802 pracovalo päť

v Pondelku

vo Vyšnom Skálniku
a v Příboji

Kameňolom vo
Vyšnej a Nižnej
Pokoradzi

Hlinisko
v Maštinci

Banské stupy

Valchy

¹¹⁴ ŽILÁK, 1981, s. 236.

¹¹⁵ ŽILÁK, 1988, s. 81.

¹¹⁶ ŽILÁK, 1991, s. 134.

¹¹⁷ ŽILÁK, 1988, s. 84.

¹¹⁸ ŽILÁK, 1991, s. 133 a 134.

¹¹⁹ ŽILÁK, 1981, s. 237.

¹²⁰ ŽILÁK, 1988, s. 77.

¹²¹ ŽILÁK, 1989, s. 101.

¹²² Nepriamo to vyplýva z listinnej doloženej existencie rimavskosobotského cechu valchárov k roku 1461. ŠOKA – RS, MRS – L. 3. Pozri ďalej.

valchovacích zariadení v Rimavskej Sobote, jedno pri Sobôtke a jedno v Klenovci.¹²³ Všetky boli postavené buď priamo na Rimave, alebo na z nej odrazených vodných náhonoch.

Papierenské stupy
(mlyny)

Tretím typom stúp využívaným v Malohonte boli papierenské stupy, nazývané aj papierenské mlyny. Zvláčňovali sa v nich staré textílie – handry, čím vznikala základná hmota, z ktorej sa vyrábal papier. Boli všade tam, kde stáli papierne, teda v Kokave nad Rimavicou a v Tisovci.¹²⁴

Huty a hámre
v Tisovci

Tavba železnej rudy a ďalšie spracovanie železa sa v Tisovci začalo súčasne s otvorením miestnych železných baní. Najneskôr koncom 16. storočia bol pri Tisovci zriadený samostatný hámor. Tisovský hámor spolu s rovnomennou osadou bol už v roku 1608 kráľovským majetkom.¹²⁵ Vplyvom celkového úpadku Tisovca počas 17. storočia sa výroba v ňom dočasne prerušila.

Novú železiareň postavil v Tisovci v roku 1689 Adam Kubíni.¹²⁶ Začiatkom 18. storočia sa v nej odlievali delá a gule pre kuruckých povstalcov Františka II. Rákociho.¹²⁷ Po roku 1711 prešli tisovské železiarne opäť do rúk eráru, konkrétne pod správu banskobystrickej komory. Od roku 1751 boli podriadené Hlavnému komorskogrófskemu úradu v Banskej Štiavnici.¹²⁸ Práca v železiarňach, prerušená v prvej polovici 18. storočia, sa obnovila znovu v roku 1775 na základe iniciatívy banskobystrickej komory.¹²⁹

K tisovským hámrom patrili aj tzv. slovenské pece.¹³⁰ Počet týchto taviacich zariadení sa v priebehu storočí menil v závislosti od množstva spracúvanej rudy. Namiesto nich bola niekedy ku koncu 18. storočia postavená technicky dokonalejšia a produktívnejšia vysoká pec. Začiatkom 19. storočia už dodávala surové železo pre tunajšie dva väčšie hámre a jeden menší hámor.¹³¹ Tisovec sa tak v tomto období stal jedným z najvýznamnejších hutníckych a železiarskych centier na Slovensku.

Železiareň
v Rimavskom
Brezove

Druhá malohontská železiarska oblasť sa vytvorila pri východných úbočiach Sinca. Nebola však sústredená iba do jedného miesta, ale zariadenia na výrobu a spracovanie železa sa budovali vo viacerých lokalitách. Hoci prvé hámre na tomto území vznikali pravdepodobne už skôr, priame správy o nich pochádzajú najmä z 18. storočia. V Rimavskom Brezove postavili železiareň, nazývanú aj maša, údajne dvaja jelšavskí meštania.¹³² Stalo sa tak v priebehu roka 1767. Súčasťou tohto železiarskeho komplexu boli kováčske dielne, dve slovenské pece – tzv. dúchačky, prírodné jarky, ktoré zásobovali vodnou energiou pravdepodobne stupu na drvenie rudy, ale aj krčma a ďalšie stavebno-technické a ostatné príslušenstvo. Jej zaklada-

¹²³ ŽILÁK, 1991, s. 131 a 135.

¹²⁴ Pozri ďalej.

¹²⁵ BARTHOLOMAEIDES, 1806–1808, s. 716.

¹²⁶ FORGON, 1909, II, s. 52.

¹²⁷ BRÁDŇAN, 1887, s. 57.

¹²⁸ ŠTÁTNY slovenský ústredný archív v Bratislave. Spríevodca po archívnych fondoch III. Oddelenie hospodárstva v Banskej Štiavnici, 1964, s. 17.

¹²⁹ ŽILÁK, 1981, s. 236.

¹³⁰ BARTHOLOMAEIDES, 1806–1808, s. 716.

¹³¹ HAPÁK, 1962, s. 13 a 19.

¹³² MVV – GKV, s. 88.

Náhrobný pomník Juraja
Ludovíta Malvieuxa –
Rimavské Brezovo, Foto
Mgr. M. Turoňová

teľkou a prvou majiteľkou bola barónka Mária Alžbeta Jekelfalušiová zo Spišských Jakloviec.¹³³

Od 1. januára 1768, teda prakticky vzápätí po zriadení rimavskobrezovského železiarskeho podniku, ho jeho vlastníčka dala spolu so železnými baňami v Rimavskej Bani do šesťročného nájmu Judite Malatinskej.¹³⁴ Ani jej, ani nasledujúcim prevádzkovateľom hámra sa však veľmi nedarilo. K nedostatku prosperity nemalou mierou prispeli aj nezhody medzi jeho neskoršími spolumajiteľmi.¹³⁵ Situácia sa čiastočne skonsolidovala až začiatkom 80. rokov 18. storočia. V tom období fungovala už v Rimavskom Brezove namiesto pôvodných slovenských pecí modernejšia vysoká pec.¹³⁶

V roku 1788 prevzal vedenie a neskôr aj časť vlastníckych podielov rimavskobrezovskej železiarne francúzsky prisťahovelec Juraj Ludovít Malvieux.¹³⁷ Od toho času, aj keď mnohé zo starších výrobných a hospodárskych problémov podniku pretrvávali, situácia sa predsa len čiastočne zlepšila. J. L. Malvieux zomrel v roku 1802, teda tesne pred spojením Malohontu s Gemerom. V banských a hutníckych

¹³³ ŽILÁK, 1988, s. 70.

¹³⁴ Tamže, s. 70.

¹³⁵ Tamže, s. 71–75.

¹³⁶ Tamže, s. 77.

¹³⁷ Tamže, s. 80.

podnikateľských aktivitách, ktoré rozbehol, pokračoval ďalej jeho syn Jakub Matúš.¹³⁸

Hámor v Likieri

Na pozemkoch medzi Likierom a Hnúšťou začalo v roku 1783 vedenie rimavskobrezovskej železiarne stavať ďalší železný hámor.¹³⁹ V 90. rokoch 18. storočia postavili v Likieri tzv. sčerstvovacu vyhňu a nový vykúvaci hámor.¹⁴⁰ Začiatkom 19. storočia tam okrem dvoch slovenských pecí a štyroch hámrov stála aj vysoká pec.¹⁴¹ Najmenej dva železné hámre boli v tomto období v Klenovci.¹⁴²

Hutnícke pece v Hnúšti

Hutnícko-železiarsku výrobu v Hnúšti vlastnili koncom 18. storočia s rozhodujúcim majetkovým podielom Kubíniovci. Andrejovi Kubínimu patrili dve slovenské pece – dúchačky, ktoré však už v roku 1792 boli mimo prevádzky. Terézia Kubíniová tam dala v roku 1794 postaviť novú dúchačku a v roku 1796 ďalšiu taviacu pec, tá však ešte ani v roku 1799 nepracovala, a tak v tomto období fungovala v Hnúšti len jedna dúchačka.¹⁴³

Andrej Kubíni po narukovaní do uhorskej domobrany roku 1800, poveril vedením svojej hnušťanskej železiarne Pavla Kysela. Nový správca sa usiloval vylepšiť nevyhovujúci stav podniku zvýšenými investíciami, s čím však A. Kubíni nesúhlasil, preto sa medzi nimi vyskytli vážne rozpory. V októbri 1802 uzavrel A. Kubíni kúpno-predajnú zmluvu, na základe ktorej získal podiely svojich dvoch spoločníkov Petra Focketyho a Juraja Flucka v hnušťanskom hámri. Pre vlastnú zadĺženosť im však nebol schopný zaplatiť ešte ani v roku 1804, ba dokonca ani dlho potom.¹⁴⁴

Hámor v Kokave nad Rimavicou

Jeden hámor stál aj v miestnej časti Hámor poniže Kokavy nad Rimavicou. Jeho existenciu okrem dodnes živého miestneho názvu dokladá aj písomná zmienka z roku 1802 o stupe a taviacej peci pri hraničnom znaku v kokavskej doline medzi Rimavicou a Kokavou.¹⁴⁵ Bližšie správy o tomto podniku na juhozápadnom okraji Sinca zatiaľ chýbajú.

Uhliarstvo

Hutníctvo a železiarska výroba priamo vyžadovali vznik špeciálnej prípravy dreva – uhliarstva. Začiatky uhliarstva v Malohonte spadajú preto najneskôr do 16. storočia. V lesoch pri Tisovci, Klenovci a v Kokave sa ním zaoberali ľudia prevažne valašského pôvodu, od konca 18. storočia aj niektorí príslušníci novoosídleného laznického obyvateľstva. Uhliari pracovali na zemepanskej, alebo obecnej – urbárskej pôde. V okolí Hámra pri Tisovci, kde bolo uhliarov v rámci Malohontu relatívne najviac, tleli uhliarske míle zväčša na uhľiskách zakladaných v erárnych lesoch.

Dodávky drevného uhlia do hámrov si zabezpečovali sami majitelia, respektíve prevádzkovatelia. Robili tak spravidla na zmluvnom základe prostredníctvom miestnych sedliakov, vlastníacich konské povozy. Takúto zmluvu uzavrel napríklad 17. októbra 1795 železiarsky podnikateľ Juraj Ľudovít Malvieux s ôsmimi obyvateľ-

¹³⁸ Tamže, s. 84.

¹³⁹ Tamže, s. 77.

¹⁴⁰ Tamže, s. 82.

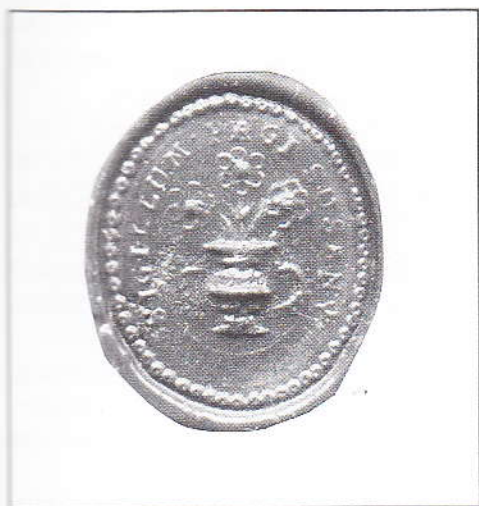
¹⁴¹ VSOS, 1977, I, s. 422.

¹⁴² MVV – GKV, s. 59.

¹⁴³ ŽILÁK, 1989, s. 90–91.

¹⁴⁴ Tamže, s. 92–93.

¹⁴⁵ ŽILÁK, 1991, s. 132.

Pečat obce Sušany z druhej polovice 18. storočia. Foto J. Drugda, GMM Rimavská Sobota (Sfg, III/13)

Pečat obce Velká Suchá z roku 1756. Foto ŠOBA Banská Bystrica (DMH, Pol-VI-5-208)

mi Kokavy nad Rimavicou. Ich povinnosťou bolo potom počas nasledujúceho roka každodenne dovážať z kokavského uhliska do maše v Rimavskom Brezove potrebné množstvo uhlia za pevne stanovenú cenu.¹⁴⁶

Väčšina súkromných majiteľov malohontských železných baní, hút, hámrov a ostatných výrob súčinných pri spracovaní železa sa už začiatkom 19. storočia usilovala o užšiu spoluprácu. Tieto snahy vyústili napokon v roku 1809 do založenia tzv. Rimavskej koalície. Jej správnym strediskom sa stalo Rimavské Brezovo. Bola to vôbec jedna z prvých bansko-hutníckych podnikateľských spoločností na Slovensku aj v celom Uhorsku. Jej dejiny však už patria do obdobia po spojení Malohontu s Gemerom, teda mimo časový rámec tejto práce.¹⁴⁷

Dostatok kvalitnej suroviny, ako aj neustála potreba a nenahraditeľnosť hlineného riadu v každodennom živote človeka umožňovali neprerušené trvanie malohontského hrnčiarstva od včasného stredoveku až do 19. storočia. Dediny s týmto výrobným zameraním sa nachádzali v dvoch územných oblastiach Malohontu. Prvou oblasťou bola dolina riečky Suhej, druhú oblasť tvorili južné okraje pahorkatiny Slovenského rudohoria, zvažujúcej sa od severovýchodu k Rimave a k Rimavskej Sobote.

V Sušianskej doline sa hrnčiarstvo prakticky počas celého feudalizmu udržovalo v Ožďanoch, Sušanoch, Hrnčiarskych Zalužanoch, Pondelku a vo Veľkej Suhej. V roku 1715 boli napríklad v Ožďanoch štyria hrnčiarski majstri, v Sušanoch piati a v Hrnčiarskych Zalužanoch bolo osem hrnčiarov.¹⁴⁸ O dôležitosti hrnčiarstva v živote týchto dedín svedčia aj ich obecné symboly. Sušany a Hrnčiarske Zalužany mali na svojich pečatiach znázornené hlinené vázy, Veľká Suchá mala zase hrnčiarsky kruh.¹⁴⁹ Najskôr sa tu vyrábali najmä varné hrnce, misky, džbány a ostatný riad do domácnosti. V 18. storočí sa zaznamenal najväčší rozkvet keramickej výroby

Rimavská koalícia

Hrnčiarstvo a tehliarstvo

Hrnčiarstvo v Sušianskej doline

¹⁴⁶ ŠOBA – BB, DMH, Kongr. 377/1795; 72/1796.

¹⁴⁷ ŽILÁK, 1990/A/.

¹⁴⁸ BORŽÍKOVÁ, 1980, s. 108.

¹⁴⁹ SOKOLOVSKÝ, 1973/A/, s. 54.

v tejto oblasti, keď sa zvýšil dopyt po niektorých druhoch tehliarskeho stavebného materiálu. Preto koncom 18. storočia v Hrnčiarskych Zalužanoch vznikla manufaktúra na škridle.¹⁵⁰

Manufaktúra v Pondelku

Najvýznamnejším strediskom malohontského hrnčiarstva sa v druhej polovici 18. storočia stal Pondelok. Miestny zemepán Gabriel Rót tu niekedy okolo roku 1769 založil malú továreň na výrobu porcelánu. Manufaktúru zveril do správy Félixa Zaurta z Olomouca, majstra na majolikový riad a kachlice.¹⁵¹ Kvalita úžitkového riadu a okrasného porcelánu, ako aj kachlí z pondelskej porcelánky dosiahla postupne takú úroveň, že určitý čas konkurovala aj výrobkom známej holičskej manufaktúry.¹⁵²

Hrnčiarstvo v Rimavskej doline

Do druhej hrnčiarskej oblasti v Malohonte patrili Čerenčany, Vyšná Pokoradz, Vyšný Skálnik, Malé Teriakovce, Horné Zahorany a Kraskovo.¹⁵³ Priamo s ňou súviselo aj hrnčiarstvo v Tomášovej. Symbol hrnčiarstva – dvojuchý džbán – sa tu však uplatnil iba na obecnej pečati Vyšnej Pokoradze.¹⁵⁴

Do určitej miery osobitné postavenie v rámci Malohontu malo hrnčiarske remeslo v Rimavskej Sobote.¹⁵⁵ Priaznivejšie mestské podmienky uľahčovali jeho rozvoj a tým umožňovali pomerne vysokú úroveň výroby. Rimavskosobotská keramika bola v prvej polovici 18. storočia známa nielen na širokom okolí, ale prakticky po celom kráľovstve. Okrem toho najneskôr od konca 18. storočia stála na neďalekom Kurinci, ktorý bol už v tom období vo vlastníctve mesta, mestská tehelná.¹⁵⁶

Vápenníctvo

Z ďalších výrobných oblastí, ktoré súvisia so stavebníctvom, treba ešte spomenúť pálenie vápna. Podľa doteraz známych historických písomností sa na prelome 18. a 19. storočia nachádzala vápenka vo Veľkej Suchej. Vápenníctvu sa občas venovali aj obyvatelia Priboja.¹⁵⁷ Zo zmienok o obchode s vápnom na tisoenských jarmokoch sa dá uvažovať aj o jeho tamjšej produkcii a to už pred začiatkom 19. storočia.¹⁵⁸ Nemôžeme však vylúčiť, že v predchádzajúcich obdobiach sa vápno pálilo aj na iných miestach Malohontu, kde na to existovali vhodné prírodné zdroje a výrobnotechnické podmienky.

Drevárstvo

V prevažne zalesnených stredných a horných oblastiach Malohontu sa dedinské obyvateľstvo od včasného stredoveku venovalo spracovaniu dreva. Podiel drevárstva sa na výrobnej činnosti niektorých malohontských dedín postupne ešte väčšmi rozšíril, pričom sa miestami aj určitým spôsobom špecializovalo. Rozvíjalo sa najmä kolárstvo, debnárstvo, tokárska výroba dreveného riadu, nádob a obilných zásobníc, tzv. súsekov. Význam drevárstva v každodennom živote niektorých obcí Malohontu dokumentujú zaujímavým spôsobom ich znaky na pečatiach. Kokava nad Rimavicou a Rimavská Píla sú symbolizované pílami, Valkovo má okrem píly zobrazené ešte aj dve sekery. Rozličné tesárske a debnárske nástroje majú Kociha a Rimavica. Kras-

¹⁵⁰ MVV – GKV, s. 94; VSOS, 1977, I, s. 459.

¹⁵¹ KELO, 1973, s. 63.

¹⁵² MVV – GKV, s. 80.

¹⁵³ BORŽÍKOVÁ, 1980, s. 108. Hrnčiarsku výrobu v Kraskove a Malých Teriakovciach zaznamenáva Topografický popis Malohontu z roku 1802. Pozri: ŽILÁK, 1991, s. 132; ¹⁵⁴ SOKOLOVSKÝ, 1973/A/, s. 54.

¹⁵⁵ MVV – GKV, s. 553.

¹⁵⁶ ŽILÁK, 1991, s. 132.

¹⁵⁷ Tamže, s. 133 a 135.

¹⁵⁸ SOKOLOVSKÝ, 1984/B/, s. 272.

Pečaf obce Vyšná Pokoradz z roku 1787. Foto ŠOBA Banská Bystrica (DMH, Pol-VI-5-208)

Pečaf obce Rimavská Píla z roku 1774. Foto ŠOBA Banská Bystrica (DMH, Pol-VI-4-167)

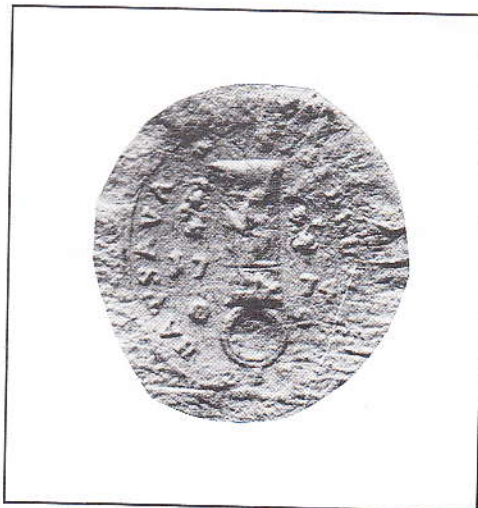
Pečaf obce Vaľkovo z roku 1774. Foto J. Drugda, GMM Rimavská Sobota (Sjg. III/5)

Pečaf obce Rimavica z druhej polovice 18. storočia. Foto ŠOBA Banská Bystrica (DMH, Pol-VI-4-167)

Pečaf obce Selce z druhej polovice 18. storočia. Foto ŠOBA Banská Bystrica (DMH, Pol-VI-4-167)

Pečaf obce Hačava z roku 1774. Foto ŠOBA Banská Bystrica (DMH, Pol-VI-4-167)

kovo symbolizuje debnárske kladivo a sud, Rimavskú Lehotu drevené vedro a koleso. Koleso ako symbol kolárstva spolu so skríženými sekerami používali na obecnej pečati aj Selce.¹⁵⁹ Osobitne zaujímavým dokladom je v tejto súvislosti pečať Hačavy z roku 1774. Sú na nej stvárnené dobové výrobky miestnych remeselníkov – drevený mažiar na soľ (tzv. stupka) a miska.¹⁶⁰ Týmto spôsobom sa natrvalo zachovali aspoň niektoré dnes už všeobecne zabudnuté podoby nástrojov a výrobkov drevárstva v Malohonte. Okrem týchto obcí patrilo dobývanie a spracúvanie dreva medzi významné výrobné činnosti aj v Tisovci a Klenovci.

Vhodné terénne podmienky a pomerný dostatok potokov s potrebným spádom umožnili na viacerých miestach malohontského územia stavať píly na vodný kolesový pohon. Vyrábali dosky, fošne a ďalšie rezivo. Takéto zariadenia stáli pravdepodobne už niekedy koncom 14. alebo začiatkom 15. storočia na území dnešnej Rimavskej Píly a azda aj v chotároch niektorých ďalších malohontských dedín. Priame pramene o nich však pochádzajú až z neskorších rokov. Dávnejšie pred rokom 1663 musela pracovať napríklad píla v Tisovci, lebo v tomto roku založili na jej pôvodnom mieste už papiereň.¹⁶¹ Naopak, pôvodnú stupu pri kokavskej bani v Bohatom prerobili niekedy v druhej polovici 18. storočia na pílu.¹⁶² V tom istom čase bolo na chotárnom území Kokavy nad Rimavicou dovedna až šesť vodných píl.¹⁶³ Pritom, ako vyplýva z obrazového symbolu na najstaršej kokavskej obecnej pečati, prvá píla sa tu objavila najneskôr v 16. storočí.¹⁶⁴ Novšie pramenné zmienky sú zachované aj o pílach v Klenovci, Hámri pri Tisovci a v Lome nad Rimavicou.¹⁶⁵ Na prelome 18. a 19. storočia pracovalo teda v Malohonte najmenej desať píl poháňaných vodným kolesom.

Okrem toho sa mnohí obyvatelia hornomalohontských obcí zaoberali domácou výrobou štiepaných šindľov, ktoré sa používali ako strešná krytina. Veľké množstvo šindľov a ostatného dreva dodali napríklad koncom 70. rokov 18. storočia z Kokavy a ďalších okolitých dedín na nový rímskokatolícky kostol v Rimavskej Sobote.¹⁶⁶ Koncom 18. storočia poslúžilo kokavské, klenovské a iné drevo v podobe trámov, dosák, šindľov a podobne aj na výstavbu malohontského stoličného domu, takisto v Rimavskej Sobote.¹⁶⁷

Výrobky z dreva slúžili jednak samým výrobcom, ale drevený tovar sa hojne predával aj na miestnych trhoch a jarmokoch. Obchodovalo sa s ním dokonca aj za hranicami Malohontu, no relatívne najviac stavebného a palivového dreva spotrebovalo malohontské baníctvo, hutníctvo a od konca 18. storočia aj výroba salajky, prísady potrebnej pri výrobe skla.¹⁶⁸

¹⁵⁹ OTRUBA, 1978, s. 104–107.

¹⁶⁰ VLASTIVEDNÝ sborník Rimavskosobotského okresu, 1936, s. 32; (OTRUBA, 1978, s. 104 uvádza nesprávnu interpretáciu.)

¹⁶¹ DECKER, 1982, s. 19.

¹⁶² ŽILÁK, 1981, s. 237.

¹⁶³ SOKOLOVSKÝ, 1979, s. 22–23.

¹⁶⁴ SOKOLOVSKÝ, 1985/A/, s. 138, pozn. 19; SOKOLOVSKÝ, 1996, s. 5–6.

¹⁶⁵ BORŽÍKOVÁ, 1980, s. 108; ŽILÁK, 1991, s. 129, 131 a 136.

¹⁶⁶ ŠTÁTNY oblastný archiv, Banská Bystrica (ďalej ŠOBA – BB), DMH, Pol-II-140 šk.2 : Jur-V-18-370, šk. 50–51.

¹⁶⁷ ŠOBA – BB, DMH, Pol-IX-1-45, inv. č. 66, šk. 19 a Kongr. 1798/šk. 40–42 (74–75), inv. č. 80.

¹⁶⁸ V čírej podobe je salajka chemická zlúčenina odborne nazývaná uhličitan draselný.

V hospodárskych dejinách Malohontu patrí dôležité miesto ručnej výrobe papiera. Prvá papiereň na celom neskoršom gemersko-malohontskom území vznikla v roku 1663 v Tisovci. So súhlasom a finančnou podporou pánov Kubíniovcov ju postavil neznámy papiernický majster. Bližšie údaje o nej sa nezachovali a nepoznáme ani jej ďalšie osudy.

Na túto najstaršiu papiereň priamo nadviazala papiereň, ktorú na tom istom mieste a s podporou tej istej zemepanskej rodiny obnovil okolo roku 1767 papiernik Pavol Kramer zo Spiša. Jej ďalším nájomcom sa od roku 1772 stal Jozef Lenner st. a po ňom v roku 1793 jeho syn Jozef Lenner ml., ktorý tu pracoval až do roku 1820. Stupy papierne postavené pri Rimave poháňali v 18. storočí dve vodné kolesá. Papierové hárky sa vyrábali z jednej načieracej kade. Výroba papiera za Lennerovcov však bola napokon stratová.¹⁶⁹

Významnejším strediskom malohontského papierenstva bola Kokava nad Rimavicou. Do konca 18. storočia vznikli na jej území dve samostatné papierne. Prvú v roku 1772 založili na potoku Rimavica grófi Forgáčovci. Jej nájomcom sa až do roku 1808 stal papiernický majster Matej Potamka.¹⁷⁰ Základné technické vybavenie papierne predstavovala stupa poháňaná jedným vodným kolesom a jedna načieracia nádrž. Neskoršie bolo pridané ďalšie vodné koleso, takže jej výkon vzrástol. Papier z tejto papierne sa okrem odbytu v Malohonte a okolí úspešne predával najmä v Budíne, Pešti, Tokaji a brala ho aj rožňavská tlačiareň.¹⁷¹

Druhú papiereň v Kokave zriadila na svojom feudálnom majetku niekedy po roku 1793 grófska rodina Beréniovcov. Do roku 1808 bol nájomcom tejto papierne Kazimír Martinek. Mala jedno vodné koleso, stupu a načieracu kaďu. Napriek tomu, že bola pomerne malá, vďaka šikovnosti tohto majstra dosť dobre prosperovala.¹⁷²

Od 18. storočia sa v strednom pásme Slovenského rudohoria v oblasti prameňov Slatiny, Ipľa a Rimavy začalo rozvíjať a mohutnieť najväčšie zoskupenie sklárskych hút na Slovensku aj v celom Uhorsku.¹⁷³ Patrili do neho aj malohontské sklárske podniky. Obdobím rozkvetu výroby skla v Malohonte bolo síce 19. storočie, ale jej začiatky siahajú nesporne do starších čias. Jednou z prvých hút by tu mohla byť azda skláreň v Rimavskom Brezove, ktorá údajne fungovala už v 17. storočí.¹⁷⁴ Bližšie informácie o nej však zatiaľ nemáme.

Pravdepodobne v historickom poradí druhú, donedávna celkom neznámu malohontskú skláreň objavil a písomnými prameňmi doložil Dr. Ján Žilák. Patrila hrachovskému feudálnemu panstvu a ležala vo východnej časti chotára Rimavskej Lehoty, v Kocižskej doline. Z nájomnej zmluvy, uzavretej roku 1787, vyplýva, že prvým tunajším sklárskym majstrom bol Ján Michna. Podľa iných dokladov je zrejme, že v nej pracovali prevažne slovenskí robotníci. Bez povolenia zvolenskej stolícnej a zemepanskej vrchnosti ich sem priviedol z ich predchádzajúceho pôsobiska v Detvianskej Hute sám J. Michna. Vyrábali tu duté a maľované sklo, ktoré spočiat-

Výroba papiera

v Tisovci

v Kokave nad
Rimavicou

Sklárstvo

Skláreň
v Rimavskom
Brezove

Skláreň
v Kocižskej doline

¹⁶⁹ DECKER, 1982, s. 19.

¹⁷⁰ Tamže, s. 24. Podľa zistenia J. Žiláka, pôsobil Matej Potamka od roku 1805 už v Muráni.

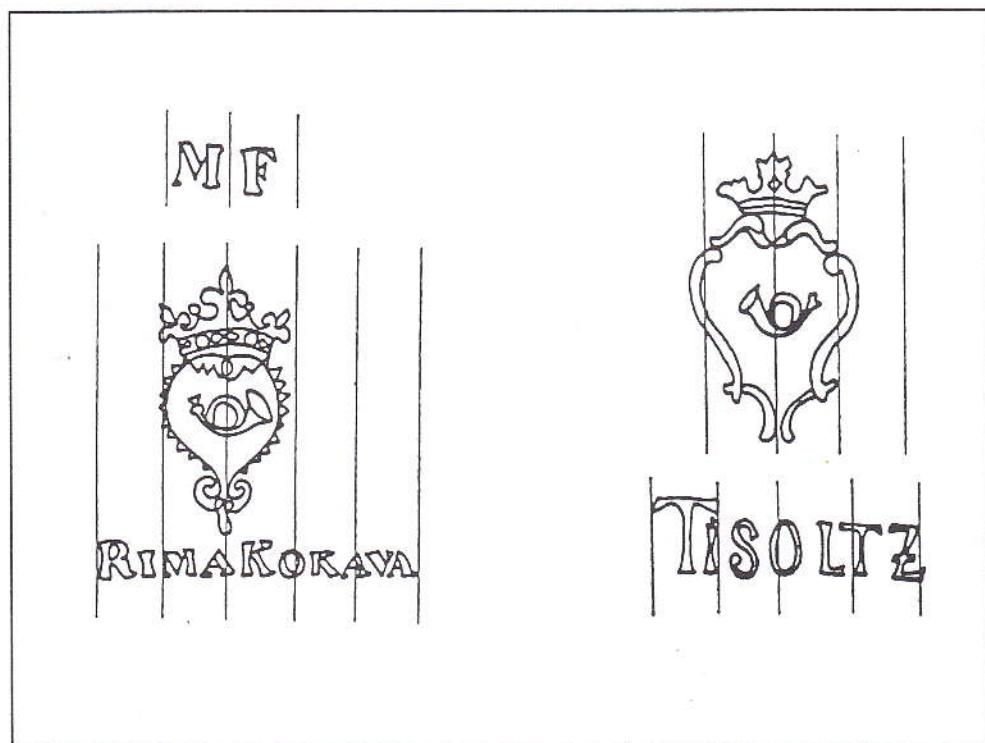
¹⁷¹ DECKER, 1982, s. 24.

¹⁷² Tamže, s. 24–25.

¹⁷³ GASPER, 1985, s. 64.

¹⁷⁴ WVV – GKV, s. 88.

Vodoznaky (priesvitky)
papierň v Kokave nad
Rimavicou a v Tisovci

Skláreň
v Kokave nad
Rimavicou
– Doline

Výroba salajky

ku malo celkom dobrý odbyť.¹⁷⁵ Začiatkom 19. storočia sa však pre rozpory medzi jej vlastními práca v hute zastavila. V topografickom opise Malohontu z roku 1802 sa už uvádza ako zaniknutá.¹⁷⁶

Vznik prvej sklárne vo veľkom chotári Kokavy nad Rimavicou podnietil gróf Anton Forgáč. Stála na jeho pozemkoch neďaleko od osady Lom, v miestnej časti nazývanej Dolina. Postavili ju počas roka 1801 sklárski majstri Ján Fürtsch a Ján Juraj Zahn. Fungovať začala na jar v roku 1802. Pracovali v nej prevažne nemecky hovoriaci sklári, pochádzajúci z Bavorska, Rakúska a Čiech. Skláreň, nazývaná aj Nová Huta, sa špecializovala na výrobu technicky kvalitného dutého a maľovaného skla.¹⁷⁷ Všetky ostatné sklárne pracujúce v 19. a 20. storočí v Kokave, či už priamo v obci, alebo v kokavských miestnych častiach Vlkovo a Utekáč vznikli po roku 1802, teda v období, keď už bol Malohontský dištrikt zlúčený s Gemerskou stolicou.¹⁷⁸

So vznikom sklárskych hút v Malohonte priamo súvisia začiatky výroby salajky. Základnou surovinou, z ktorej sa získavala bol drevný popol. Ten sa najskôr vyľúhoval a vzniknutý roztok sa nechal odpariť. Takto vyťažená salajka sa potom ďalej podľa potreby čistila. Na výrobu jedného kilógramu salajky bolo pritom treba spáliť až desať kubických metrov dreva.¹⁷⁹

¹⁷⁵ ŽILÁK, 1993/A/, s. 90–91.

¹⁷⁶ ŽILÁK, 1991, s. 131. V citovanom dokumente je zmienka o tejto sklárni zaradená v časti o Kocihe.

¹⁷⁷ ŽILÁK, 1993/A/, s. 87–88.

¹⁷⁸ Bližšie o tom: REPČOK – SPIŠIAK, 1979, s. 140; GASPER, 1985, s. 84–85; ŽILÁK, 1993/A/ a 1993/B/.

¹⁷⁹ NOVÝ, L. a kol., 1974, s. 250.

Najstaršia známa výrobná salajky na malohontskom území bola v činnosti koncom 18. storočia v Rimavskej Lehote. Svojím produktom zásobovala skláreň v Kocúžskej doline a v roku 1802 už nefungovala.¹⁸⁰ Ďalšia salajkáreň, ktorá bola na území Malohontu v období pred jeho spojením s Gemerom, stála v Lome nad Rimavicou.¹⁸¹ S najväčšou pravdepodobnosťou dodávala salajku do forgáčovskej sklárskej hutí v Doline. V rovnakom období ako predchádzajúca, teda na prelome 18. a 19. storočia, vznikla a pracovala aj výrobná salajky na Šoltýske. Topografický opis Malohontu z roku 1802 obsahuje zároveň zmienku o dvoch salajkárnach v Kokave nad Rimavicou.¹⁸²

Medzi najstaršie mechanické strojové zariadenia s vodným pohonom na Slovensku patrili mlyny. V Malohonte stáli predovšetkým na Rimave a jej hlavných prítokoch, v menšej miere na Suchej. Keď vychádzame z poznania, že poďunajskí Slovania začali vodné mlyny používať od 10. storočia,¹⁸³ potom približne v tom istom období alebo len o čosi neskôr sa mohol prvý mlyn objaviť aj na malohontskom území. Počet mlynov sa zväčšoval s rastom produkcie obilia a počtu obyvateľstva. Mlyny vznikali na tzv. mlynských miestach, teda tam, kde pre ich výstavbu a prevádzku boli najvýhodnejšie terénne a vodné podmienky. O niektorých z nich sa zachovali aj priame historické doklady. K roku 1427 sa napríklad spomínajú mlyny v Tomášovej a Priboji.¹⁸⁴ Iný mlyn na rieke Rimave pri Rimavskej Sobotě darovala v roku 1461 pani Barbora Rozhanovská miestnemu cechu valchárov.¹⁸⁵ Nepochybne však už dávno pred 15. storočím tu existovali aj ďalšie mlyny.

Mlyny

Väčšina malohontských mlynov patrila zemepánom, ktorí ich spravidla dávali do dlhodobého prenájmu mlynárom za pevne stanovené poplatky. Jedným z takýchto nájomných mlynárov bol v druhej polovici 16. storočia Anton Hanes v Tisovci. Pánom Lošonciovcom a neskôr ich dedičom Forgáčovcom platil ročne z mlyna 57 denárov.¹⁸⁶

Okrem feudálov mohli vlastniť mlyny aj privilegovaní dediční richtári – šoltýsi. Ich mlyny boli oslobodené od zemepanských dávok. Na území Malohontu je šoltýsky mlyn známy v Kokave nad Rimavicou. V roku 1470 ho postavila rodina Šoltýsovcov. Jej príslušník, kokavský richtár Juraj Šoltýs ho vlastnil ešte v roku 1596.¹⁸⁷

Štát vyberal od mlynárov tzv. mlynársku daň. V roku 1542 ju platili podľa daňového súpisu mlynári vo Veľkej Suchej a v Rimavskej Sobotě, roku 1570 v Klenovci,

¹⁸⁰ ŽILÁK, 1991, s. 132.

¹⁸¹ Tamže, s. 129.

¹⁸² Tamže, s. 134. Nedá sa však zatiaľ vylúčiť možnosť, že v prípade zmienky o týchto dvoch kokavských salajkárnach by mohlo ísť aj o tie isté, ktoré sú zaznamenané v Lome nad Rimavicou a na Šoltýske, ktoré začiatkom 19. storočia boli ešte administratívno-správnymi časťami Kokavy.

¹⁸³ KUČERA, 1974, s. 178.

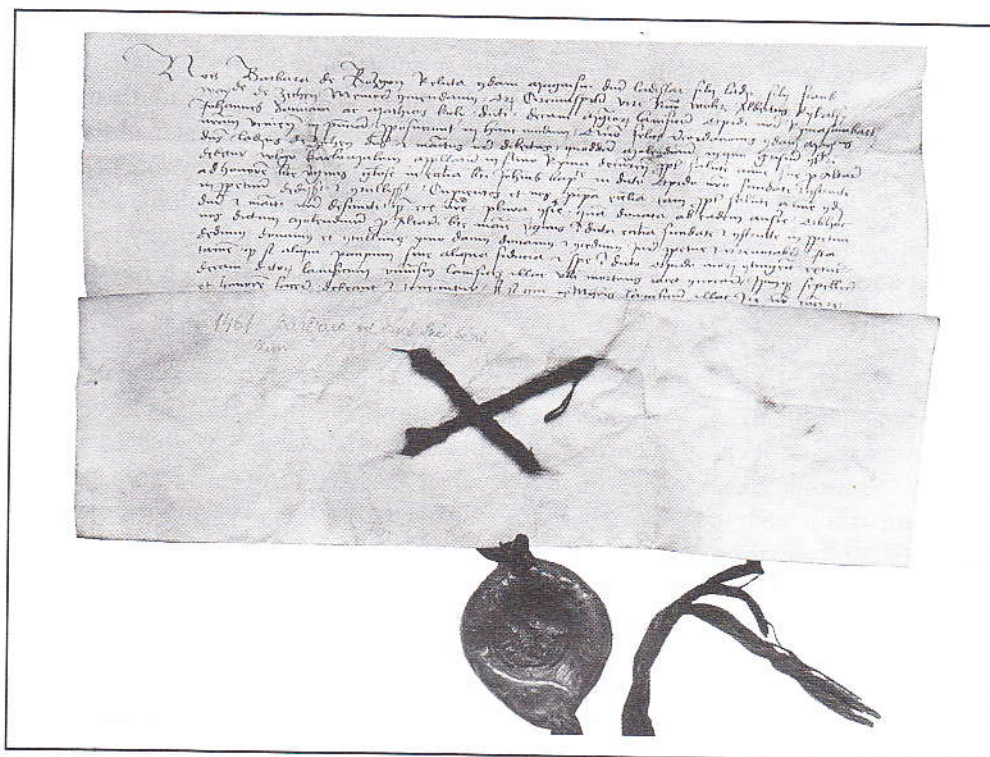
¹⁸⁴ ŠOKA – RS, MRS, Listiny, jednoduchý opis zo 17. storočia, bez sign.

¹⁸⁵ ŠOKA – RS, MRS – L 3.

¹⁸⁶ UFPS, I, s. 554.

¹⁸⁷ Tamže, s. 553.

Listina Barbory Rozhanskej z roku 1461 pre cech valchárov v Rimavskej Sobote. Foto ŠOKA Rimavská Sobota (MRS – L 3)

Rimavskom Brezove, vo Vrbovciach a v Malých Teriakovciach.¹⁸⁸ V roku 1600 mali malohontskí mlynári zaplatiť na daniach spolu 19 zlatých.¹⁸⁹

V 17. až 18. storočí počet mlynov v Malohonte vzrástol. Spravidla stál v jednej obci jeden mlyn, no boli aj dediny bez mlyna. Na prelome 18. a 19. storočia fungovali už mlyny v 31, respektíve v 32 malohontských lokalitách. Z toho v Tisovci, Klenovci a v Rimavskej Sobote po tri, v Kokave, Rimavskej Lehote, Hnúšti a vo Vyšnom Skálniku po dva. Priboj a Rimavské Zalužany mali na Rimave jeden spoločný mlyn.¹⁹⁰

Pivovary

K špecializovaným činnostiam spracúvajúcim poľnohospodárske plodiny patrilo v Malohonte aj pivovarníctvo. Nebolo tu síce prvoradé, ale okrem občasného domáceho varenia piva existovali predpoklady na jeho špecializovanú výrobu napríklad v Rimavskej Sobote už v 17. storočí, dokonca možno aj skôr, hoci väčšina zachovaných písomností ho priamo dokladá až z 18. storočia.¹⁹¹ Pivovarníka Jozefa Martinického a tým nepriamo aj pivovar uvádza historický záznam k roku 1785 v Kokave nad Rimavicou.¹⁹² Začiatkom 19. storočia sa nachádzali na území Malo-

¹⁸⁸ MOL, E 158, Tom. XVII, s. 43, 49, 921–925. Poloha mlyna priamo v Malých Teriakovciach je so zreteľom na miestne terénne a vodné pomery dosť otázna.

¹⁸⁹ MOL, E 158, Tom. XVIII, s. 494.

¹⁹⁰ Podľa topografického súpisu Malohontu z roku 1802. Pozri: ŽILÁK, 1991, s. 129–136.

¹⁹¹ Napríklad správa o varení piva za roky 1787–1789. Pozri ŠOBA – BB, ŽGM I, 100/61–65, XXV, 1787–1789, č. 387.

¹⁹² ŠOBA – BB, DMH, Pol-2–108.

Zvolávacia tabuľka rimavskosobotského cechu kožušníkov z roku 1758.
Foto J. Ferletáková,
GMM Rimavská Sobota
(H 1834)

hontu malé výrobné piva aj vo Vrbovciach, v Hrachove a v Horných Zahoranoch, no mohli byť aj inde.¹⁹³

Doteraz spomínaná remeselná činnosť malohontského obyvateľstva počas celého obdobia feudalizmu neprekročila významnejšie rámec vedľajšej domácej výroby. Remeslá popri prvoradom roľníčení zostávali len jeho doplnkovým zamestnaním. Manufaktúrna výroba si zase vyžadovala organizačné schopnosti a predovšetkým investície miestnych feudálov alebo cudzích podnikateľov. Poddaní obyvatelia malohontských dedín sa preto na tejto hospodárskej činnosti zúčastňovali len čiastočne a aj to takmer výlučne iba ako námezdní robotníci, prípadne ako povozníci.

Lepšie predpoklady na rozvoj remeselnej výroby a postupne aj jej cechovej štruktúry mali obyvatelia malohontských mestečiek. Pozoruhodnejšiu úroveň z nich dosiahla v tomto smere Rimavská Sobota. Prvý známy cech tu vytvorili v prvej polovici 15. storočia kožušníci. V roku 1458 dostali od zemepána Ladislava II. Sečeniho také slobody a práva na výrobu a predaj svojich výrobkov, aké mali v tom období spravidla len kožušníci v slobodných kráľovských mestách.¹⁹⁴ Cech dobre prosperoval aj v nasledujúcich storočiach. Jeho artikuly, schválené najskôr zemepánom Adamom Forgáčom, potvrdil v roku 1649 kráľ Ferdinand III.¹⁹⁵ Aj potom až do

Cechy
v Rimavskej Sobote

Kožušníci

¹⁹³ ŽILÁK, 1991, s.

¹⁹⁴ MOL, DL 44855; ŠOKA – RS, MRS – L 2.

¹⁹⁵ ŠOKA – RS, MRS, šk. 4, č. 46.

19. storočia patrili výrobky rimavskosobotských kožušníkov na širokom slovenskom okolí i v priľahlých oblastiach Maďarska medzi najlepšie.

Valchári

Z roku 1461 pochádza prvá písomná správa o rimavskosobotských valchároch a ich cechových funkcionároch – dekanoch. Vtedy im Barbora Rozhanovská, vdova po spomínanom Ladislavovi Sečením, potvrdila výsady, ktoré získali niekedy v polovici 15. storočia od jej manžela. V duchu dobových zvyklostí dostali do opatery oltár Panny Márie v miestnom kostole sv. Jána Krstiteľa. Ich povinnosťou bolo postarať sa o pohreb každému nezaopatrenému chudákovi, ktorý zomrel v mestečku.¹⁹⁶ Valchárstvo sa neskôr v Rimavskej Sobotě veľmi rozmohlo a valchársky cech sa tu stal jedným z najvýznamnejších.

Valchári spracúvali vo vodných stupách – valchách tkaninu z ovčej vlny. Vyrábali z nej najmä hrubé súkno na sedliacke odevy. Najstaršie známe artikuly rimavskosobotského valchárskeho cechu sa zachovali z roku 1611. Vydala ich vtedajšia spolúmajiteľka Rimavskej Soboty Katarína Séčiová. Tieto artikuly v 17. a 18. storočí ešte viac ráz potvrdili ďalší miestni zemepáni i panovníci.¹⁹⁷

Od 17. storočia boli organizačnou súčasťou tohto cechu aj súkenníci z Tisovca. Ich cechové práva potvrdil v roku 1693 kráľ Leopold I.¹⁹⁸ Okrem toho sa dá predpokladať, že členmi cechu rimavskosobotských a tisovských valchárov a súkenníkov boli pôvodne aj halenári.

Mäsiari

Najneskôr za života Ladislava II. Sečeního, to znamená pred rokom 1460, vznikol v Rimavskej Sobotě aj mäsiarsky cech. Potvrdenie výsad a monopolných práv na predaj mäsa v Rimavskej Sobotě mu vydala Barbora Rozhanovská v roku 1468.¹⁹⁹ Tieto základné privilégia v 16. a 17. storočí opäť potvrdili zemepáni Žigmund Lošonci (1514), Michal Orság (1514), Katarína Séčiová (1634), Adam Forgáč (1635) a ďalší.²⁰⁰ Pôsobnosť cechu nadobudla ešte väčší rozsah od 18. storočia, keď mestčko hospodársky zosilnelo.

Zlatníci
Kováči
Sedláři
Remenáři
Zámočníři
Brusiči
Debnári

V poradí štvrtý cech v Rimavskej Sobotě sa od predchádzajúcich troch líšil predovšetkým tým, že z hľadiska výrobného zamerania nebol jednotný. Združili sa v ňom totiž takí špecializovaní výrobcovia, ktorí by sami pre malý počet nemohli vytvoriť osobitné cechy. Tak v roku 1479 vzniklo pri kostole sv. Jána Krstiteľa tzv. bratstvo (confraternitas) oltára sv. Michala Archanjela. Tvorili ho zlatníci, kováči, sedláři, remenáři, zámočníři a brusiči. Neskôr sa k nim pripojili debnári. Od zemepánov Ladislava a Štefana Lošonciovcov bratstvo zároveň dostalo právo vytvoriť si cechovú organizáciu podľa vzoru podobných cechov v iných mestách.²⁰¹ Artikuly cechu potvrdil v roku 1516 aj zemepán František Orság.²⁰²

V 16. storočí ale najmä od 17. storočia sa jednotliví členovia cechu usilovali so svojimi výrobkami uplatniť okrem domáceho prostredia aj v okolitých slobodných kráľovských mestách, najmä v Košiciach. Ich konkurenciu však tamojší mešťania

¹⁹⁶ ŠOKA – RS, MRS – L 3.

¹⁹⁷ FINDURA, 1894, s. 152.

¹⁹⁸ BRÁDŇAN, 1887, s. 57.

¹⁹⁹ ŠOKA – RS, MRS – L 4.

²⁰⁰ ŠOKA – RS, MRS – L 4, 7, 8; Tamže, šk. 4, č. 40 a 42; MVV – GKV, s. 258.

²⁰¹ ŠOKA – RS, MRS – L 5.

²⁰² ŠOKA – RS, MRS – L 9.

Strieborný kalich mäsiarskeho cechu v Rimavskej Sobote. Foto J. Ferleťáková, GMM Rimavká Sobota (H 1836)

prijímali s nevôľou. Rimavskosobotskí remeselníci preto hľadali a napokon aj našli podporu pre svoje podnikanie u jednotlivých panovníkov. Najskôr Ferdinand I. a v roku 1631 aj Ferdinand II. im vydali mandáty, v ktorých žiadali príslušné cechy v slobodných kráľovských mestách umožniť majstrom z Rimavskej Soboty nielen účasť na mestských trhoch a jarmokoch, ale aj prijímať ich učňov, respektíve tovarišov do práce.²⁰³

Od roku 1520 sa v Rimavskej Sobote spomínajú garbiari.²⁰⁴ Nie je však isté, či ich cech vznikol skutočne až v tomto roku. Pravdepodobne tu existovali už predtým ako súčasť cechu kožušníkov. Garbiarstvo nepochybne patrí medzi najstaršie cechové remeslá v mestečku. V poslednom období feudalizmu, dokonca aj neskôr v 19. storočí bolo dokonca preň charakteristické.

Začiatky hrnčiarskeho cechu v Rimavskej Sobote nie sú zatiaľ dostatočne preskúmané. Cech však so zreteľom na miestne tradície patrila asi medzi najstaršie a najvýznamnejšie. Z jeho známych výsad treba spomenúť napríklad výlučné právo predaja keramických výrobkov na miestnych týždenných trhoch – udelil im ho v roku 1623 zemepán Juraj Séči.²⁰⁵

Na území Slovenska bol jediným svojho druhu rimavskosobotský cech čuto-

Garbiari

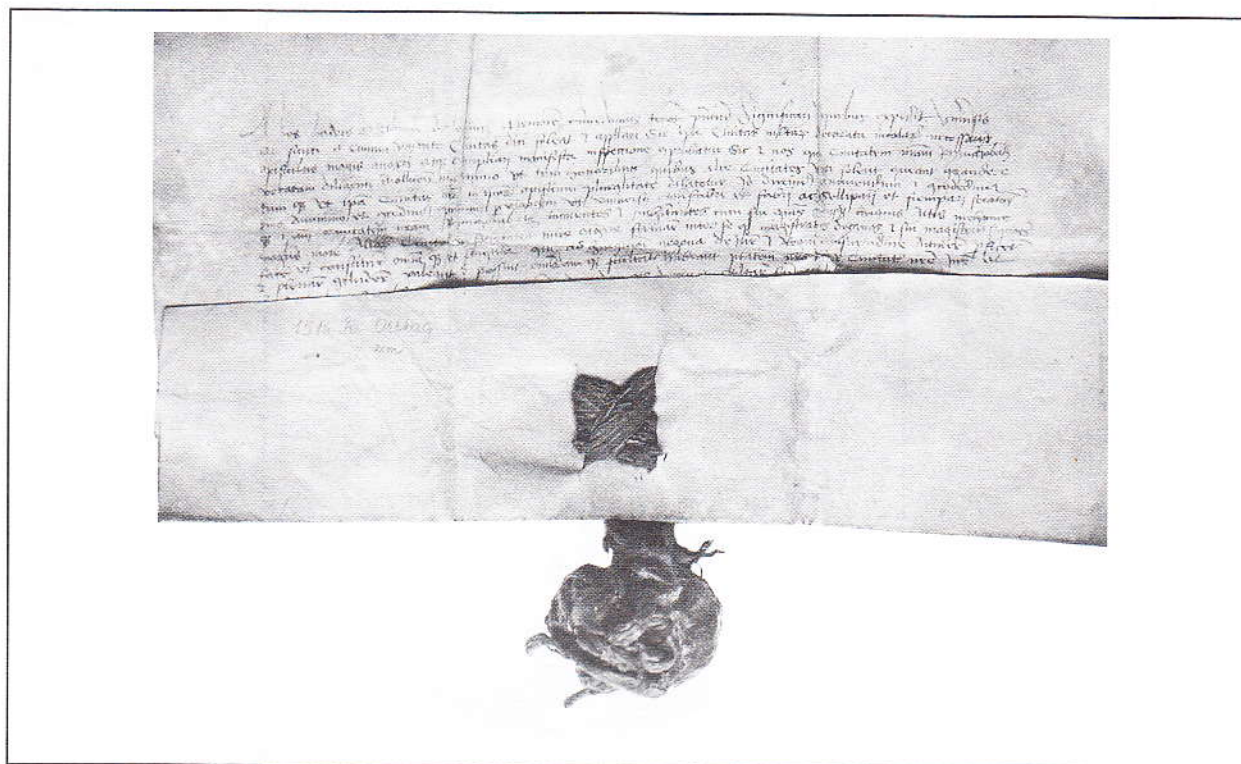
Hrnčiari

Čutoráši

²⁰³ ŠOKA – RS, MRS, šk. 4, č. 32.

²⁰⁴ MVV – GKV, s. 257.

²⁰⁵ ŠOKA – RS, MRS, šk. 2, č. 26.

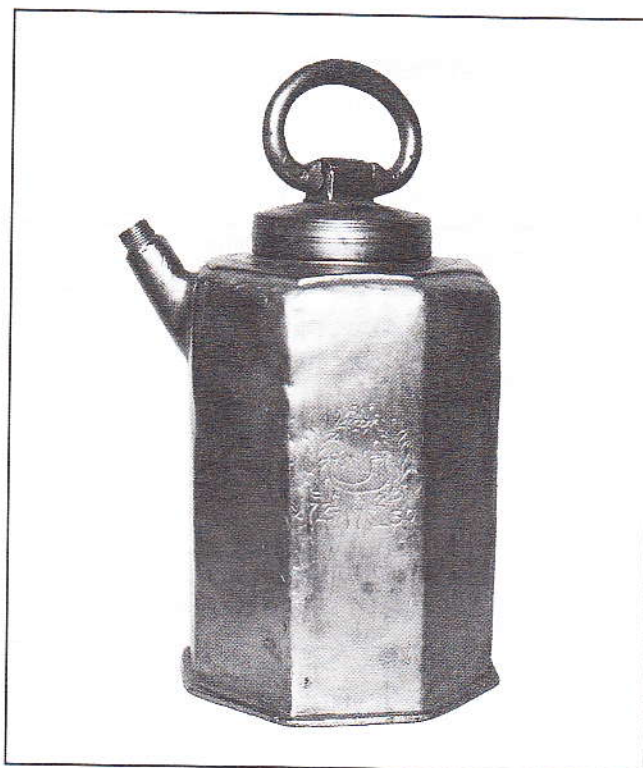
Listina Ladislava a Štefana Lošonciovcov z roku 1479 pre cech zlatníkov, kováčov, sedlárov, remeňárov, zámočníkov a ďalších remeselníkov v Rimavskej Sobote. Foto ŠOKA Rimavská Sobota (MRS – L.5)

rášov. Čutoráši vyrábali pôvodne z volských rohov dlhé pipasáre, teda násadky na fajky, ktoré sa inak nazývali čutory. Z tej istej suroviny zhotovovali aj ozdobné náušnice a prstene. Neskôr sa k nim pridružili hrebenári. Začiatky čutorášov sa kladú do polovice 17. storočia, keď sa najmä od čias protihabsburského povstania Gabriela Betlena stalo módne fajčenie fajok.²⁰⁶ Čutorášske remeslo prekvitalo potom v Rimavskej Sobote až do 19. storočia.

Odtlačok pečatidla čižmárského cechu v Rimavskej Sobote z 18. storočia. Foto J. Drugda, GMM Rimavská Sobota

²⁰⁶ FINDURA, 1894, s. 179; MVV – GKV, s. 258.

Cínová kanvica ševcovského cechu v Rimavskej Sobote z roku 1730. Foto J. Ferletáková, GMM Rimavská Sobota (H 2209)

Niekedy v 60. rokoch 17. storočia vznikol v Rimavskej Sobote cech tkáčov. Jeho stanovy – artikuly boli vytvorené podľa vzoru tkáčskeho cechu v Košiciach.²⁰⁷ Niektorí rimavskosobotskí tkáči sa venovali aj výrobe pleteného tovaru. Viacerí sa na výrobu tohto tovaru postupne špecializovali a napokon sa stali punčochármi a gombikármi.²⁰⁸ Výrobky týchto remeselníkov mali u spotrebiteľov na širokom okolí najmä v 18. storočí veľmi dobrú povesť.

V 16. a 17. storočí vznikla aj väčšina ďalších rimavskosobotských cechov, ktoré sú známe z 18. storočia. Boli to napríklad čizmári, ševci, krajčíri, tesári a iní. Z druhej polovice 18. storočia pramene dokladajú kováčov, debnárov, kolárov a ostatných drobných remeselníkov aj v Tisovci. V skutočnosti sa vyskytovali, samozrejme, oveľa skôr. Tisovskí súkenníci sa dokonca už v 17. storočí spojili do jednotnej organizácie s valchárskym cechom v Rimavskej Sobote. Z menej bežných zamestnaní existovali v Tisovci napríklad farbiari látok.²⁰⁹ Koncom 18. storočia tu žili a pracovali známi remeselníci, výrobca oltárov Samuel Lehnhardt a staviteľ organov František Eduard Pecník.²¹⁰ Začiatkom 19. storočia sa napokon spomínajú zruční kožušníci. Medzi najväčších odberateľov ich výrobkov patrili cisársko-kráľovské vojenské sklady.²¹¹

Tkáči

Čizmári
Ševci
Krajčíri
a iní

Remeselníci
v Tisovci

²⁰⁷ FINDURA, 1894, s. 153; MVV – GKV, s. 257.

²⁰⁸ FINDURA, 1894, s. 155.

²⁰⁹ SOKOLOVSKÝ, 1984/B/, s. 275;

²¹⁰ ZÚRIKOVÁ, 1986, s. 169–170.

²¹¹ ZILÁK, 1991, s. 136.

**ŠKOLY, VÝROBNO - HOSPODÁRSKE ZARIADENIA A PREVLAÐAJÚCE
ZAMESTNANIA V JEDNOTLIVÝCH OBČIACH MALOHONTU
POĎĽA OPISU Z ROKU 1802***

Lokalita	Škola	Výrobné zariadenia	Prevládajúce zamestnania
Čerenčany	1	• mlyn • majer	• roľníctvo • povozníctvo pre mešťanov
Dobrošťa	0	• 3 majerské dvory • 3 salaše	• roľníctvo
Dolné Zahorany	0	• 0	• roľníctvo
Hačava	0	• mlyn	• roľníctvo • chov dobytky • tokárstvo drevených výrobkov • povozníctvo
Hámor	1	• hámor • vykúvací hámor • mlyn • pila • pracháreň	• výroba a spracovanie železa • uhliarstvo • piliarstvo • námezdné práce
Hnúšťa	1	• 2 mlyny • 2 železné hámre • vysoká pec • stupa na medené rudy • 3 bane (štólne)	• roľníctvo • výroba a spracovanie železa a iných kovov • baníctvo
Horné Zahorany	0	• mlyn • pivovar	• roľníctvo
Hrachovo	2	• pivovar • mlyn	• roľníctvo
Hrnčiarske Zalužany	1	• mlyn	• roľníctvo • hrnčiarstvo • tehliarstvo
Jelené	0	• 0	• roľníctvo
Kľačany	0	• majer • salaš	• roľníctvo
Klenovec	1	• 3 bane • 3 mlyny • pila • valcha na súkno	• chov dobytky a oviec na kolešniach • výroba a predaj syra • roľníctvo • pestovanie ľanu a maku • pestovanie hrušiek • výroba dreveného tovaru • obchod s doskami • výroba súkna • tkanie ľanu • rozličné remeslá

(Pokračovanie)

Lokalita	Škola	Výrobné zariadenia	Prevládajúce zamestnania
Kociha	0	• mlyn • zaniknutá skláreň • zaniknutá výrobná salajky	• roľníctvo • chov dobytka • výroba súsekov
Kokava nad Rimavicou	1	• baňa • stupa • taviaca pec • 2 mlyny • 2 papierne • 4 pily • 2 výrobné salajky • mnoho zaniknutých banských diel a ryžovísk • majer (v časti Drahová)	• chov dobytka na kolešniach • výroba a predaj syra • výroba a predaj dosák a šindľov • pestovanie ľanu, zemiakov a hrušiek • roľníctvo
Kraskovo	1	• mlyn	• výroba súsekov • hmčiarstvo • roľníctvo
Kurinec	0	• tehelňa • salaš	• pastierstvo • roľníctvo
Likier	0	• vykúvací hamor • mlyn	• roľníctvo
Lom nad Rimavicou	0	• mlyn • pila • výrobná salajky	• chov dobytka • pestovanie ľanu a zemiakov • spracovanie dreva
Malé Teriakovce	1	• 0	• hrnčiarstvo • roľníctvo • obchodovanie • povozníctvo
Malé Zahorany	0	• majer • salaš	• roľníctvo
Maštinec	0	• hlinište bielej hlíny	• roľníctvo
Nižná Pokoradz	1	• kameňolom	• roľníctvo • povozníctvo • námezdné práce v Rimavskej Sobotě
Nižný Skálnik	1	• mlyn • kameňolom	• roľníctvo • pálenie pálenky
Opátik	0	• mlyn	• roľníctvo
Ožďany	1 + gymn.	• mlyn • salaše	• roľníctvo
Pondelok	1	• továreň na majoliku • mlyn	• hmčiarstvo • roľníctvo
Príboj	0	• zaniknutá baňa • mlyn	• pálenie vápna • roľníctvo
Rimavica	0	• mlyn	• roľníctvo • chov dobytka • výroba a predaj dreveného tovaru, najmä kolies a nádob

(Pokračovanie)

Lokalita	Škola	Výrobné zariadenia	Prevládajúce zamestnania
Rimavská Baňa	1	• mlyn	• roľníctvo
Rimavská Lehota	0	• 2 mlyny • zaniknutá výrobná salajky	• výroba vozov, kolies a rozličných drevených nádob • roľníctvo
Rimavská Píla	1	• mlyn	• roľníctvo • tokárstvo • povozníctvo
Rimavská Sobota	1	• 3 mlyny • 5 váľch	• roľníctvo • rozličné remeslá • obchodovanie na týždenných trhoch a 5 jarmokoch ročne
Rimavské Brezovo	1	• mlyn • železiareň s vysokou pecou	• výroba a spracovanie železa • roľníctvo
Rimavské Zalužany	0	• (mlyn spolu s Pribojom)	• roľníctvo
Selce	1	• 0	• roľníctvo • kolárstvo • výroba vozov
Sobôtka	0	• majer • mlyn • valcha	• roľníctvo • chov dobytka a oviec
Sušany	0	• 0	• roľníctvo • hrnčiarstvo • povozníctvo • obchodovanie
Šoltýska	0	• mlyn • výrobná salajky	• roľníctvo • pestovanie zemiakov a ľanu • spracovanie dreva
Tisovec	1	• 3 mlyny • píla • opustené bane • salaše • papiereň	• chov dobytka • výroba a predaj syra • roľníctvo • rozličné remeslá, najmä kožušníci, kováči a súkenníci • výroba a predaj šindľov a dosiek
Tomašová	0	• 0	• roľníctvo • námedzné práce v Rimavskej Sobote
Valškovo	1	• 0	• roľníctvo • výroba vozov • kolárstvo • hrnčiarstvo
Veľká Suchá	1	• vápenka	• hrnčiarstvo • roľníctvo

(Pokračovanie)

Lokalita	Škola	Výrobné zariadenia	Prevládajúce zamestnania
Veľké Teriakovce	1	• mlyn	• roľníctvo • hŕnčiarstvo • obchodovanie • povozníctvo • tesárstvo
Vrbovce	1	• mlyn • pivovar • majer	• roľníctvo
Vyšná Pokoradz	1	• kameňolom • mlyn	• hŕnčiarstvo • povozníctvo • roľníctvo
Vyšný Skálnik	0	• 2 mlyny	• roľníctvo • obchodovanie
Zacharovce	1	• 0	• roľníctvo • vinohradníctvo

*ŽILÁK, 1991.

Cesty a obchod

Cesta, ktorá už v 7. až 8. storočí viedla z Ipeľskej kotliny do Potisia a zohrala významnú úlohu pri osídlení Malohontu, si zachovala svoju dôležitosť aj počas nasledujúcich historických období. Predstavovala vlastne hlavné spojenie malohontského územia s ostatným svetom. Zo západu smerovala Poiplím cez Lučenec na východ k Rimavskej Seči, ďalej k Šlancu a popri Pútniku (Putnok v Maďarsku) a Miškoveci (Miskolc v Maďarsku) sa dostávala napokon k Tise.

Kolmo na túto cestu v oblasti Rimavskej Soboty nadväzovala hlavná cestná os Malohontu. Už asi v 9. storočí viedla severným smerom proti prúdu Rimavy do novoosídľovaného priestoru v dolinách Slovenského rudohoria. Najskôr končila pri Rimavskej Bani, neskôr išla až po Tisovec. Z nej sa pri Rimavskej Bani odklňali vedľajšie cesty – na západ k Rimavici a Kokave, na východ do Kraskova. Od Hnúšťa sa vinula krátka vedľajšia spojnice do Klenovca. V podstate sa základ tejto cestnej siete zachoval až do súčasnosti.

V západnej časti Malohontu viedla už od včasného stredoveku cesta od ipeľsko-potiského priečochu z Oždian do Veľkej Sučej. Tam nadväzovala na cestu, ktorá prichádzala z Novohradu od Poltára a smerovala cez Selce do Hrachova.²¹² Z Veľkej Sučej išla asi od 13. storočia takisto jednoduchá cesta na sever, k chotáru Valkova.²¹³

Pravdepodobne už v stredoveku sa prekliesnili prvé cestné spojenia vedúce ťažkým lesným a horským terénom severného Malohontu. Vo väčšej miere sa využívali od 16. storočia, pretože oproti južným oblastiam ohrozovaným Turkami boli bez-

Ipeľsko-potiská
cesta

Cesty
v Rimavskej doline

Cesty
v údolí Sučej

Cesty do Muráňa
a Brezna

²¹²GYÖRFFY, 1987, III. s. 267.

²¹³Tamže, s. 273.

pečnejšie. Vtedy okrem vojenského významu vzrástol najmä obchodný význam cesty z Tisovca na Muráň a z Tisovca do Brezna.²¹⁴ Predovšetkým ich prostredníctvom sa v 17. a čiastočne aj v 18. storočí spájal Malohont s horným Gemerom a Pohroním, respektíve so Zvolenskou stolicou, a tým vlastne s ostatným Slovenskom.

Poštová cesta

V pomerne pokojnejších politických a lepších hospodárskych podmienkach 18. storočia sa opäť obnovili hlavné cestné ťahy na juhu malohontského územia. Dôležitou sa stala najmä tzv. poštová cesta (*via postalis*). Prichádzala z Gemera od Tornaľe do Rimavskej Soboty, kde okolo roku 1790 vznikla prepriahacia stanica pre doštavníky.²¹⁵ Z Rimavskej Soboty viedla potom na Sobôtku. Tesne za ňou sa odkláňala napravo od starej oždianskej cesty a cez les klesala k Sušanom.²¹⁶ Odtiaľ pokračovala popri Hrnčiarskych Zalužanoch a cez Maštinec do ďalšej prepriahacej stanice v Zelenom, ktoré už ležalo v Novohrade.²¹⁷

Mosty

Neodmysliteľnou súčasťou významnejších ciest v takomto, vodnými tokmi popretkávanom prírodnom teréne, akým sa vyznačuje územie historického Malohontu, boli mosty. Určite najstaršie premostenie cez Rimavu tu bolo povyššie Rimavskej Soboty, pred križovatkou, kde sa rozchádzali cesty smerom na Ožďany a na Tisovec. Most mal možno už v stredoveku kamennú konštrukciu. Niekedy v 16. alebo 17. storočí vznikol na tomto mieste most, o ktorom sa medzi miestnym obyvateľstvom dodnes traduje, že ho postavili Turci, keď okupovali blízky vodný hrad pri Sobôtke. V tom prípade by sa jeho pôvod dal datovať poslednou tretinou 16. storočia. Spomínanú tradíciu však bude treba potvrdiť hodnovernými písomnými prameňmi. Isté je, že tento most bol technicky aj esteticky veľmi kvalitný. Ešte začiatkom 19. storočia ho súčasníci hodnotili ako „pekný biely a mocne murovaný“.²¹⁸

Približne desať kilometrov na sever od Sobôtky existoval najneskôr na prelome 18. a 19. storočia most, ktorý spájal brehy Rimavy medzi Nižným Skálnikom a Vrbovcami.²¹⁹ Počas vyššieho stavu vodnej hladiny ho však určite používali aj obyvatelia Vyšného Skálnika a Malých Teriakoviec z východnej strany, ako aj obyvatelia Hrachova a Veľkých Teriakoviec zo západnej strany rieky.

Aj keď je zrejmé, že sa v dávnejšej minulosti miestami kľukatá Rimava v Malohonte prekračovala najmä cez brody, museli už najneskôr v druhej polovici 18. storočia byť na nej aj ďalšie mosty. Takéto, spravidla drevené mostné konštrukcie môžeme predpokladať napríklad medzi Rimavskými Zalužanmi a Pribojom, v Rimavskej Bani cez potok Rimavica a cez Rimavu na ceste do Kraskova, ďalej v Hnúšti cez Klenovskú Rimavu, priamo v mestečku Tisovec a aj v Kokave.

Jedinečnú technickú pamiatku, ktorá sa zachovala až do dnešných dní, predstavuje tzv. Šlámov most v chotári Kokavy nad Rimavicou, situovaný južne od obce. Charakteristickým prvkom jeho kamennej jednooblúkovej konštrukcie je vysoko klenutá klenba. Zaujímavý je aj účel, pre ktorý vznikol. Spájal totiž oblasť Bohatého,

²¹⁴ SOKOLOVSKÝ, 1984/B/, s. 268 a 271.

²¹⁵ FINDURA, 1894, s. 211.

²¹⁶ Na mieste odklonu poštovej cesty za Sobôtkou smerom k Sušanom dodnes stoja Božie muky.

²¹⁷ ŠOKA – RS, MRS, mapa č. 7.

²¹⁸ ŽILÁK, 1991/C/, s. 135. Tento most sa spomína v časti o Sobôtke. O jeho pevnej konštrukcii svedčí aj fakt, že pretrval až do polovice 20. storočia, keď ho koncom roka 1944 zničili ustupujúce nemecké vojská.

²¹⁹ Tamže, s. 135 a 136.

tvoriaceho časť juhozápadnej strany Sinca, s cestným ťahom vedúcim od Kokavy do Rimavskej Bane. Práve na tomto území sa predtým nachádzali viaceré banské diela a zariadenia na úpravu rúd.²²⁰ Čas výstavby kokavského Šlámovho mosta sa zatiaľ presne neurčil. S najväčšou pravdepodobnosťou ho postavili v druhej polovici 18. storočia, no predbežne nemôžeme vylúčiť ani hypotézu, že sa tak udialo už koncom 16. storočia. Podobný pôvod má aj most medzi Klenovcom a Hnúšťou.²²¹ Pritom sa dá celkom reálne predpokladať, že takýchto mostov bolo na území Malohontu v minulosti viac.

Mosty oddávna tvorili súčasť malohontských ciest aj v doline Suhej. Tie, po ktorých prechádzali v 18. storočí poštové dostavníky premávajúce medzi Rimavskou Sobotou a Zeleným, mali dokonca nadregionálny význam. Takým bol aj písomnými prameňmi zo začiatku 19. storočia doložený kamenný most v Hrnčiarskych Zalužanoch.²²² Z ostatných dôležitejších premostení v tejto oblasti Malohontu môžeme ešte s istotou predpokladať preklenutie Suhej v Ožďanoch na ceste vedúcej k Lučencu.

Pri mostoch, brodoch, na križovatkách a na ďalších frekventovaných miestach cestných spojov sa počas feudalizmu zriaďovali mýtné stanice. Ich vlastníkmí boli na základe kráľovských privilégií miestni zemepáni, niekedy aj mestá. Koľko takýchto mýt bolo v minulosti na území Malohontu presne nevieme, o ich existencii však aj v tomto priestore niet pochýb. V súvislosti s oslobodením Rimavskosobotčanov od mýtnych poplatkov, ktorých zbral pod svoju ochranu v listine z 24. júna 1662 kráľ Leopold I. sa spomína mýto, respektíve mýtnici v Ožďanoch.²²³ Druhé prameňmi doložené malohontské mýto bolo zriadené poniže Tisovca a patrilo grófskej rodine Náriovcov. Prvé správy o tomto mýte pochádzajú z roku 1777. Podľa rozhodnutia Hon-tianskej stolice sa mali z neho financovať opravy mostov a ciest vedúcich do Tisovca od Muráňa, Brezna a Rimavskej Pily.²²⁴ O existencii tohto mýta vo vlastníctve Náriovcov ešte aj začiatkom 19. storočia svedčí topografický opis Malohontu z roku 1802.²²⁵ Takýto stav trval s najväčšou pravdepodobnosťou až do roku 1848.

S rozvojom ciest, ale aj s ich bezpečnosťou úzko súvisel rozvoj obchodu. Jednou zo základných podmienok vzniku trhových stredísk bola totiž ich prístupnosť pre ľudí z blízkeho či širokého okolia. Len tam, kde bola splnená táto podmienka, sa mohla spolu s prispáním iných hospodárskych a právnych okolností založiť, respektíve rozvinúť tradícia trhov a jarmokov. Z feudálnych dejín Malohontu poznáme až sedem, prípadne osem takýchto lokalít. Z nich sa mestečkami so známejšími trhmi stali len dve, a to Rimavská Sobota a Tisovec.

Tradícia rimavskosobotských týždenných trhov siaha asi do 11. storočia. V čase udelenia mestských výsad Rimavskej Sobote v rokoch 1334–1335 bola zrejme už tak zaužívaná, že kráľ Karol Róbert v privilegiálnej listine ani nepovažoval za potrebné osobitne ju spomenúť.²²⁶ Okrem sobotných trhov sa v mestečku počas roka ko-

Mýta

Trhy a jarmoky

v Rimavskej Sobote

²²⁰ KAFKA, 1986, s. 185.

²²¹ Tamže, s. 186.

²²² ŽILÁK, 1991/C/, s. 136.

²²³ ŠOKA – RS, MRS (Novoveké listiny.) Šk. č. 6, listina č. 51.

²²⁴ ŠOBA – BB, DMH, Pol-XI-2, No. 100.

²²⁵ ŽILÁK, 1991/C/, s. 136.

²²⁶ ŠOKA – RS, MRS – L 1.

POPLATKY VYBERANÉ NA ŇARIOVSKOM MÝTE V TISOVCI V POSLEDNEJ TRETINE 18. STOROČIA*

Od naloženého voza so štvor- alebo viaczáprahom:	10 denárov
Od naloženého dvojzáprahu:	5 denárov
Od prázdneho štvor- alebo viaczáprahu:	5 denárov
Od jazdca s nákladom:	2 1/2 denára
Od prázdneho dvojzáprahu:	2 1/2 denára
Od jednoduchého jazdca:	1 2/3 denára
Od naloženého koňa bez jazdca:	1 2/7 denára
Od chodca:	1 denár
Od jednej ovce:	1 denár
Od jednej ošípanej:	1 2/3 denára
Od jedného kusa dobytky bez nákladu:	1 2/3 denára

* ŠOBA - BB, DMH, Pol-XI-2, No. 100, 4. júna 1777.

nalo iste už aj v stredoveku niekoľko tzv. výročných trhov, teda jarmokov. Pre nedostatok písomných prameňov však nevieme o nich nič bližšie. Prvé známe jarmočné privilégium Rimavskej Soboty na žiadosť jej zemepána Štefana Lošonciho udelil roku 1549 kráľ Ferdinand I. Podľa neho sa tu mali konať výročné trhy v dňoch okolo sviatku Jedenásttisíc panien (21. októbra).²²⁷ V 17. storočí sa okrem tohto výročného trhu konalo v mestečku asi šesť ďalších jarmokov, a to: vianočný (okolo 25. decembra), trojkráľový (okolo 6. januára), kvetný (okolo Kvetnej nedele), na deň sv. Žofie (okolo 15. mája), na sv. Margitu (okolo 13. júla) a na Sťatie sv. Jána Krstiteľa (okolo 29. augusta).²²⁸ Miestna tradícia k nim pridáva ešte Ondrejský jarmok (okolo 30. novembra).

Na rimavskosobotských jarmokoch sa obchodovalo najmä s obilím, vínom, tabakom, dobytkom, koňmi, remeselníckymi výrobkami a ďalším tovarom. Schádzali sa sem cudzí kupci z blízkeho aj širokého okolia i zo vzdialenejších miest. Títo však mohli predávať len počas jarmočných dní. V obyčajných dňoch a na týždenných sobotných trhoch mali výsadné právo predaja iba domáci obchodníci a remeselníci.²²⁹ V roku 1646 dostala Rimavská Sobota od zemepanskej vrchnosti k týmto výsadám navyše výlučné právo výčapu všetkých druhov pálenky. Tento krčmový monopol platil nielen v bežných dňoch a na týždenných trhoch, ale aj počas jarmočných dní. O jeho význame a o bohatých príjmoch z neho svedčí fakt, že mestečko si ho veľmi cenilo. Preto si ho aj v roku 1725 nechalo potvrdiť vo forme slávnostného privilégia kráľom Karolom III.²³⁰

²²⁷ ŠOKA - RS, MRS, šk. 1, č. 10.

²²⁸ ŠOKA - RS, MRS, šk. 4, č. 34 a 36.

²²⁹ Tamže.

²³⁰ ŠOKA - RS, MRS, listiny bez sign.

Na druhej strane sa rimavskosobotskí mešťania usilovali dostať a udržať si práva, pomocou ktorých by mohli ľahšie prenikať na cudzie trhy. V roku 1512 sa im s účinnou pomocou feudálnych pánov Orságovcov z Gutu podarilo získať od kráľa Vladislava II. oslobodenie od povinnosti platiť všetky mýta a iné trhové poplatky na celom území Uhorského kráľovstva a k nemu pripojených krajín. Táto výsada, ktorú mali zvyčajne len slobodné kráľovské mestá, patrila potom až do polovice 19. storočia medzi najvýznamnejšie rimavskosobotské privilégia. Dokazujú to aj jej následné confirmácie. V roku 1549 ju potvrdil Ferdinand I., v rokoch 1596, 1599 a 1612 Matej II., v roku 1622 Ferdinand II., v roku 1631 Ferdinand III. a v roku 1662 Leopold I.²³¹ Pod ochranou týchto panovníkov chodili remeselníci a obchodníci z Rimavskej Soboty so svojím tovarom najmä na trhy po východoslovenských, juhoslovenských a severomaďarských mestách.

O mimoriadnom význame obchodu v hospodárskom živote Rimavskej Soboty svedčí napokon aj existencia tamojšieho kupeckého cechu. Podľa výsad, ktoré tento cech dostal v roku 1631, môžeme ho pokladať za jeden z najdôležitejších v mestečku. V 17. storočí mali rimavskosobotskí kupci vlastnú súdnu samosprávu. Predstavoval ju spočiatku dvoj-, neskôr až jedenástčlenný tribunál.²³²

Trhové privilégium Ferdinanda I. z roku 1549 pre Rimavskú Sobotu. Foto ŠOKA Rimavská Sobota (MRS – L 1549)

²³¹ ŠOKA – RS, MRS, šk. 1, č. 11, 12; šk. 2, č. 19; šk. 3, č. 25, 35; šk. 6, č. 51. Listina Mateja II. z 31. marca 1599 je bez sign.

²³² MVV – GKV, s. 554.

Rimavská Sobota si vďaka výrobným a obchodným výsadám, ktoré jej udeľovali zemepáni a potvrdzovali ich uhorskí králi, udržala počas celého ďalšieho vývoja vo feudalizme charakter pomerne významného zemepanského mestiečka. Pretrvávajúce, respektíve po krátkych obdobiach úpadku neustále obnovovanie jej postavenia ako hospodárskeho a trhového centra Malohontu, ale aj širšieho okolia, umožňoval okrem iného fakt, že v jej blízkosti neležalo nijaké slobodné kráľovské, ani iné konkurencie schopné mesto. Nemalú úlohu v tejto súvislosti zohral aj fakt, že feudálni majitelia Rimavskej Soboty, ktorí podporovali a ochraňovali jej hospodársky a spoločenský rozvoj, zastávali zväčša najvyššie verejnosprávne a sudcovské úrady v krajine.

v Tisovci

Podľa významu druhým malohontským mestiečkom s trhovými výsadami bol Tisovec. Presný termín udelenia najstarších tisovských privilégijí nie je známy. Zo širších súvislostí môžeme však predpokladať, že sa tak stalo s prispáním pánov Lošonciovcov niekedy koncom 15. alebo začiatkom 16. storočia. V prvej polovici 17. storočia miestne trhy pre nepriaznivé politické a hospodárske pomery zanikli. O ich obnovu sa neskôr zaslúžil zemepán Adam Forgáč. Na jeho požiadanie vydal kráľ Leopold I. v roku 1678 listinu, v ktorej stanovil termíny výročných trhov v Tisovci na dni Obrátenia sv. Pavla (25. januára), sv. Urbana (25. mája), Nanebovzatia Panny Márie (15. augusta) a sv. Imricha (5. novembra). V prvej polovici 18. storočia sa dva termíny zmenili tak, že jarmok z dňa sv. Urbana sa presunul na deň sv. Žofie (15. mája) a z dňa Nanebovzatia Panny Márie prešiel na deň sv. Vavrinca (10. augusta). Pre rozpory, do ktorých sa po roku 1726 dostali Tisovčania so svojimi zemepánmi, bola však miestna trhová tradícia znova dočasne prerušená. Obnovila ju až v roku 1780 novou privilegijnou listinou Mária Terézia. Týždenné trhy sa v Tisovci konávali v pondelok. Na jarmokoch sa obchodovalo s dobytkom, syrom, makom, pálenkou a ďalšími produktmi. Z remeselníckych výrobkov sa dobre predávalo plátno, sušy, šindle, stavebné drevo a vápno.²³³

Obchodné styky Tisovca s cudzími trhmi boli síce v porovnaní s Rimavskou Sobotou podstatne skromnejšie, ale aj tak siahali na juhu až do dolnozemskej oblasti, odkiaľ sa sem dovážalo najmä obilie, proso, údeniny, víno a tabak. Z bližšieho okolia sa okrem Rimavskej Soboty pravidelné trhové výmeny uskutočňovali s Breznom vo Zvolenskej stolici a s Revúcou a Jelšavou v Gemerskej stolici.²³⁴

v Rimavskej Bani

Z ostatných malohontských obcí môžeme určité trhové aktivity v 13.–16. storočí predpokladať v Rimavskej Bani. Vyplýva to nielen z faktu, že mala krupinské mestské výsady, ale aj z toho, že sa dlhší čas označovala ako mestiečko (oppidum).²³⁵

v Kokave nad Rimavicou

V prvej polovici 17. storočia sa trhy miestneho významu konali asi aj v Kokave nad Rimavicou. Môžeme tak usudzovať podľa písomností, v ktorých ju jej richtár a prísažní nazývali mestiečkom.²³⁶ Dokazuje to aj fakt, že v tom období bola Kokava v Malohonte po Rimavskej Sobote druhou najľudnatejšou lokalitou.²³⁷ V roku 1651 jarmočné právo od zemepána Gabriela Bakoša dostali Ožďany.²³⁸ Údajne už v stredove-

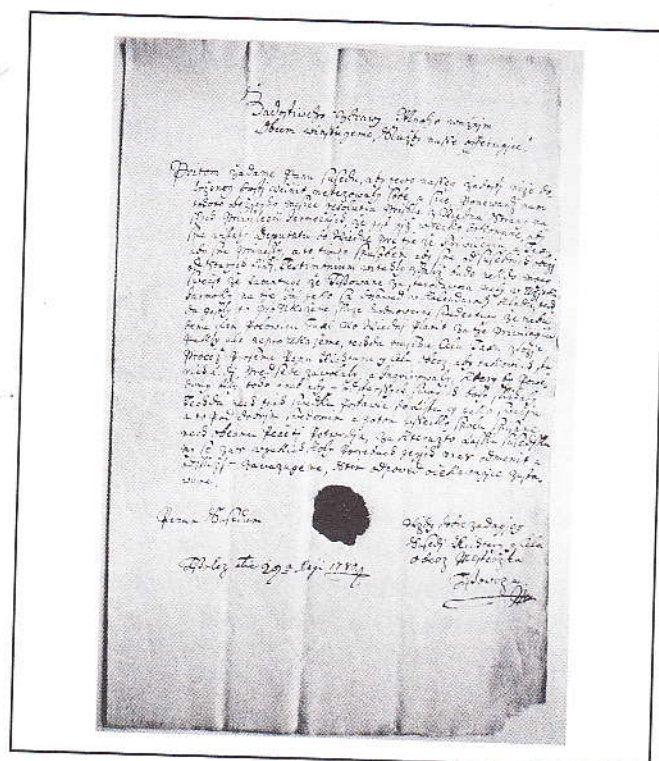
v Ožďanoch

²³³ SOKOLOVSKÝ, 1984/B/, s. 266–272.

²³⁴ Tamže, s. 271–272.

²³⁵ MOL. E 158, Tom. XVII, s. 149; UFPS. I, s. 549–550.

²³⁶ ŠOKA Žiar nad Hronom so sídlom v Banskej Štiavnici. Fond Mesto Banská Štiavnica. listy. 1625.

Žiadosť mestečka Tisovec z roku 1780 o vyhľadanie hodnoverných svedkov v Muráni a Muránskej Dlhej Lúke, ktorí si ešte pamätali na niekdajšie zaniknuté tisoenské jarmoky. Foto J. Drugda, ŠOKA Rimavská Sobota (MgTS, 29. 5. 1780)

ku sa na deň sv. Ladislava (27. júna) konávali jarmoky v Kraskove.²³⁹ Starým trhovým miestom, ktorého začiatky siahajú prinajmenšom do 14. storočia, bol aj Pondeľok, pomenovaný podľa dňa kedy sa v ňom konali trhy. Neskôr sa pravdepodobne tamjšie pondelňajšie trhy a tým aj trhovisko presunuli do chotára susednej Veľkej Suchej, a to na miesto, ktoré sa nazývalo Šofranica – vraj podľa toho, že si tu rozkladali svoje šiatre šafraníci.²⁴⁰

V pokojných časoch sa nielen mestskí ale aj dedinskí výrobcovia tovarov usilovali obchodovať aj na vzdialenejších trhoch. Napríklad v 18. storočí sa predávali poľnohospodárske produkty, no predovšetkým remeselnícke výrobky z Malohontu až v mestách na Dolnej zemi. Ďaleko na juh, ale aj do Budína a do Pešti vyvážali svoj tovar najmä hrnčiari.²⁴¹

Feudálni páni a ich majetky

Jedným z prvoradých činiteľov usmerňujúcich vývoj a vnútorné pomery v uhorskom feudálnom štáte bola počas celej jeho existencie šľachta. Jej záujmom sa podriaďoval život poddaného obyvateľstva rovnako ako celé hospodárstvo či politic-

²³⁹MOL, E 158, Tom. XVIII, s. 460, 476, 492, 521, 572, 669, 689.

²⁴⁰MVV – GKV, s. 554.

²⁴¹VSOS, 1977, 2, s. 93.

²⁴²MVV – GKV, s. 74.

²⁴³Tamže, s. 35 a 47.

ko-správne štruktúry krajiny. Všestranný vplyv feudálnych pánov sa výrazne prejavil aj v historickom vývine Malohontu.

Na základe známych miestnych názvov, archeologických, historických a ďalších súvislostí sa dá predpokladať, že zemepanské vlastníctvo v Malohonte má preduhorské korene. Prvé feudálnoprávne vzťahy na našom území sa začali presadzovať asi od začiatku 9. storočia v rámci nastupujúceho feudalizačného procesu slovanskej (slovenskej) spoločnosti v nitrianskom a neskôr veľkomoravskom štátnom útvere. Už v tomto období sa tak upevnili, že sa vo svojej podstate udržali aj po zániku Veľkej Moravy počas 10. storočia. Najstaršie písomné zmienky o nich sa zachovali z 13. storočia, keď bol Malohont, s výnimkou niekoľkých okrajových dedín, rozdelený na dva veľké majetkové diely.

**Rod
Hont-Poznanovcov**

Celá Sušianska dolina od Dolných Zahorian a Oždian, cez Sušany, Jelené, Hrnčiarske Zalužany, Maštinec, zaniknuté osady Turiu Lipu a Kvetné Lúky až po Veľkú Suchú, Valkovo a Selce, ako aj pravá strana Rimavskej doliny od Sobôtky, cez Klačany, Veľké Teriakovce, Vrbovce, Hrachovo, Dobroštu, Kocihu až po Rimavské Zalužany a zaniknutú dedinu Veľký Potok patrili do feudálneho vlastníctva rodu Hont-Poznanovcov. Pôvod tohto starého veľmožského rodu, ktorého príslušníci zohrali dôležitú úlohu pri zakladaní uhorského štátu, sa celkom oprávnene kladie do obdobia Veľkej Moravy.²⁴² Na tomto hont-poznanovskom majetku je však pozoruhodný fakt, že hoci tvoril pomerne veľký územne jednotný a uzavretý celok, v 13. storočí už nepatril len jednému pánovi. V skutočnosti bol rozdrobený na viacero častí. Všetky bez výnimky náležali príbuzným, hont-poznanovským šľachtickým rodinám, ktoré vznikli z tohto rodu.²⁴³ Okolo roku 1246 sú spomedzi tunajších feudálnych majiteľov podľa mena známi napríklad bratia Lampert a Hont.²⁴⁴

Ponúka sa tu preto vysvetlenie, podľa ktorého by sme mohli v tomto majetko-

²⁴²HODÁL, 1946. (Výhrady sú len k nekritickému záveru.)

²⁴³DH: GYÖRFFY, 1987, III, s. 267–274; FORGON, 1909, I, s. 13.

²⁴⁴FORGON, 1909, I, s. 58–59.

vom komplexe hľadať jeden zo zvyškov veľkého preduhorského panstva rodu Hont-Poznanovcov. Pravdepodobnosť tejto hypotézy nie je neopodstatnená. Podporuje ju aj známy politickosprávny vývoj Malohontu. Práve na jeho základe môžeme predpokladať, že dávno pred 13. storočím bola nielen celá Sušianska, ale aj celá Rimavská dolina, vrátane jej ľavobrežnej časti, od Rimavskej Soboty až po jej severné končiny, vo vlastníctve rodu Hont-Poznanovcov. Toto pôvodne jednotné feudálne panstvo sa mohlo na tieto spomínané dva diely rozdeliť teda až po jeho začlenení do Uhorského kráľovstva.

V tejto súvislosti je zrejmé, že ak by sa dokázala hypotéza o pôvodnom hont-poznanovskom vlastníctve celého malohontského územia, potom by aj služobnícke osady Teriakovce, Kľačany, Čerenčany a Psiarany museli byť v čase svojho vzniku súčasťou staršej, preduhorskej sústavy kniežacích dvorcov. Potvrdiť, alebo vyvrátiť takúto možnosť budú môcť azda len širšie koncipované archeologické a iné vedecké výskumy.

Druhou možnou hypotézou je variant berúci do úvahy iba vývoj v podmienkach uhorského štátu. Na tomto základe by sa dalo predpokladať, že celá malohontská oblasť sa po jej ovládnutí Arpádovcami stala najskôr majetkom kráľa, ktorý ju potom niekedy v 12. alebo 13. storočí rozdelil na dve časti. Jednu dal do vlastníctva veľmožom z rodu Hont-Poznanovcov a druhú kaločskému arcibiskupovi. V tomto prípade by sa však logika politickosprávnej príslušnosti Malohontu k Hontu javila podstatne problematickejšia. Isté je, že v 13. storočí patrila už do vlastníctva kaločského arcibiskupa Rimavská Sobota a ďalšie dediny na ľavej strane Rimavy od zaniknutého Tmavca, Čerenčian, Nižnej a Vyšnej Pokoradze, cez Malé Teriakovce, Nižný Skálnik, až po Kraskovo. Na sever od Rimavskej Bane vlastnil arcibiskup celý priestor po oboch stranách Rimavy a jej prítokov. Z konkrétnych lokalít sú tu z toho času priamo doložené Rimavica, Kokava nad Rimavicou, Rimavské Brezovo, Tisovec. Relatívne samostatnou územnou súčasťou majetkov, patriacou arcibiskupovi, boli Mojín a Majša, náležiacie inak do Gemerskej stolice.²⁴⁵ Z neskorších majetkovoprávných pomerov však nepriamo vyplýva, že mu patrili aj ostatné lokality, ktoré do začiatku 14. storočia existovali v rámci tohto územia – z nich to bol menovite napríklad Likier, Hnúšťa, Klenovec a ďalšie.

Významné zmeny vo feudálnomajetkovej príslušnosti malohontských obcí a ich poddaných obyvateľov sa odohrali v priebehu 14.–15. storočia. Ich charakteristickou črtou bol postupný rozpad pôvodných veľkomajetkov na viacero stredných a malých feudálnych panstiev. V prípade hont-poznanovského vlastníctva išlo najmä o následok prirodzeného rozrastania sa rodu. Nové rodiny, ktoré sa z neho vyčleňovali, sa stávali jadrami ďalších relatívne samostatných rodov. Na území Malohontu v prvej polovici 14. storočia bývali ich príslušníci v Ožďanoch, vo Veľkej Suche, v Hrachove, v Hrnčiarskych Zalužanoch a možno aj inde. Ďalší hont-poznanovskí vlastníci majetkov v Malohonte sídlili mimo jeho územia. Pôvodne sa jednotlivé rodiny označovali len prídomkami – z Ožďan (Ožďiansky), zo Suche (Sušiansky), z Hrachova (Hrachovský), zo Zalužian (Zalužanský) a podobne. Od 15. storočia sa prídomky nahrádzali novovytvorenými prímenami odvodenými z mien osôb považova-

Kráľ

Kaločský arcibiskup

Potomkovia rodu
Hont-Poznan

²⁴⁵ SOKOLOVSKÝ, 1982, s. 252–253.

Erb Bakošovcov z Ož-
dian

Erb Luženskovcov

ných za predkov príslušných rodov. Tak napríklad šľachtici z Oždian sa začali nazývať podľa istého Bohuša (pôvodne Boguš, z toho Bagoš a napokon Bakoš), ktorý žil okolo roku 1348, Bakošovcami (maď. Bakos).²⁴⁶ Podobne jedna z rodín pánov Sušianskych sa v druhej polovici 15. storočia volala Jákó (teda Jakub). Toto osobné meno nosili v 13. a 14. storočí viacerí jej príslušníci. Od začiatku 16. storočia sa napokon ustálilo priezvisko rodiny v podobe Jakófi (Jákóffy).²⁴⁷

Bakošovci

Rodu pánov Oždianskych – Bakošovcov patrili v 14.–17. storočí okrem ich sídelnej dediny, kde mali postavený hrad, aj Sušany, Veľké Teriakovce a do prvej polovice 15. storočia aj Klačany.²⁴⁸ Po poslednom mužskom potomkovi rodu Gabriellovi Bakošovi, ktorý zomrel v roku 1666, prešlo oždianske panstvo v druhej polovici 17. storočia a počas 18. storočia ženskou líniou do vlastníctva rodín Mariášiovcov, Géciocov, Korponaiocov (Krupinský), Sentivániovcov (Svättojánsky), Barkóciocov, Okoličániovcov (Okoličniansky) a Luženskovcov. Koncom 18. storočia sa v Ožďanoch usadil František Luženský, zakladateľ oždianskej vetvy tohto rodu.²⁴⁹ Táto vetva sa tu potom udržala až do začiatku 20. storočia.

Kövérovci

Hrachovské feudálne sídlo rodu Hont-Poznanovcov obývali v prvej polovici 14. storočia príslušníci rodovej vetvy nazývanej podľa jedného z ich predkov Kövér (teda Tučný). Používali striedavo prídomok „z Hrachova“ (Hrachovský), alebo podľa ich boršodského sídla „z Velezdu“ (Velezdský).²⁵⁰ Kövérovci sa v druhej polovici 14. storočia dostali do dedičského majetkovoprávného sporu s rodinou pánov

Jakófi

Sušianskovcov (neskorších Jakófiocov), ktorým sa podarilo dokázať, že majú spoločného predka. Bol ním Jakub (maď. Jákó) I. Na tomto základe sa v roku 1379 súdne rozdelilo ich feudálne panstvo v Boršodskej a Hontianskej stolici. V Malohonte si

²⁴⁶ FORGON, 1909, I, s. 59; MVV – GKV, s. 635.

²⁴⁷ FORGON, 1909, I, s. 321. (Jákóffy, Jakófi znamená v doslovnom preklade Jakubovič.)

²⁴⁸ GYÓRFFY, 1987, III, s. 267; MOL, E 158, Tom. XVIII, s. 603–604.

²⁴⁹ FORGON, 1909, I, s. 60; II, s. 99.

²⁵⁰ FORGON, 1909, I, s. 320.

pri tejto príležitosti podelili na dve rovnaké časti Vrbovce, Hrachovo, Kocihu, Rimavské Zalužany, Veľký Potok, Dobrošú, Veľkú Suchú a Maštinec.²⁵¹

Jakófiovci z Veľkej Suhej úplne ovládli v 15. storočí väčšinu z týchto dedín, ba dokonca k svojmu panstvu pripojili ešte aj Hrnčiarske Zalužany, Pondelok a Rimavskú Lehotu.²⁵² Centrom ich malohontských majetkov sa od konca 14. storočia stalo Hrachovo, kde si na mieste staršieho hrádku vybudovali hrad, respektíve opevnený kaštieľ.²⁵³ Žili v ňom potom až do vymretia rodu v prvej polovici 17. storočia. Kővérovcom z pôvodného malohontského feudálneho panstva zostali iba Vrbovce, vlastnili ich do druhej polovice 17. storočia.²⁵⁴

V jednej časti Veľkej Suhej sa asi v 15. storočí uchytila ďalšia rodina hont-poznanovského pôvodu. Je známa pod menom Jánoky, ktoré si odvodzovala od svojho staršieho sídla – abovskej dediny Janík (maď. Jánok).²⁵⁵ V druhej polovici 16. storočia vlastnili už feudáli Jánokyovci ďalšie majetkové časti vo Valčkove a v Hrnčiarskych Zalužanoch.²⁵⁶ Popredné postavenie medzi malohontskou šľachtou získali začiatkom 17. storočia, keď sa Gašpar Jánoky oženil s Katarínou, poslednou príslušníčkou a dedičkou rodu Jakófiovcov. Jej prostredníctvom dostali jakófiovské panstvo, no už Gašparove deti si ho rozdelili na dve časti. Jedna časť sa formou vena dostala v prvej polovici 17. storočia do rúk Parlagyovcov. Na základe dedičnej postupnosti sa v 18. storočí z nej vyčlenili časti pre šľachtické rodiny Bornemisevcov, Kendeovcov, Gógovcov, Pelargusovcov a Pěčiovcov. Druhá polovica pôvodného jakófiovského majetku sa až do začiatku 18. storočia dedila po mužskej línii v jánokyovskom rode. Smrťou posledného Jánokého, Ladislava, prešla do vlastníctva rodu Okoličaniovcov, z ktorého pochádzala jeho manželka Anna.²⁵⁷ Za Okoličaniovcov a ich následného príbuzenstva sa napokon v 18. a 19. storočí úplne rozdrobila na mnoho malých majetkových podielov.

V prvej polovici 14. storočia sa do feudálneho vlastníctva veľkej časti malohontského územia dostal Tomáš z rodu Kačičovcov, zakladateľ veľmožského rodu Sečéniovcov zo Sečian.²⁵⁸ Kačičovci mali už predtým staré rodové majetky neďaleko Malohontu, v oblasti novohradských hradov Filakovo a Šomoška. S týmto faktom zrejme súvisel záujem Tomáša o gemerské hradné panstvo Hajnáčka, ktoré ležalo v bezprostrednom susedstve filakovského a šomoškého panstva. Hrad Hajnáčka dostal v roku 1320 donáciou od Karola Róberta po tom, ako ho tento kráľ odobral spojencovi Matúša Čáka Trenčianskeho synovi Vlka z rodu Hont-Poznanovcov Alexandrovi.²⁵⁹ Súčasne Tomášovi, ktorý mal vtedy hodnosť taverníka kráľovnej, pripadli aj všetky ostatné Alexandrove majetky, patriace k hradu. Medzi nimi aj malohontské dediny Dolné Zahorany, Jelené, časť Seliec a Sobôtka.²⁶⁰ To bol začiatok

Jánokyovci

Sečéniovci

²⁵¹ DH, č. 163, s. 280–285.

²⁵² MOL, E 158, Tom. s. 531–532, 921–926.

²⁵³ DH, č. 163, s. 283.

²⁵⁴ MOL, E 158, Tom. XVII, s. 149, 179, 238, 272, 298, 925.

²⁵⁵ MOL, E 158, Tom. XVII, s. 181, 273; VARSÍK, 1973, II, s. 116–123.

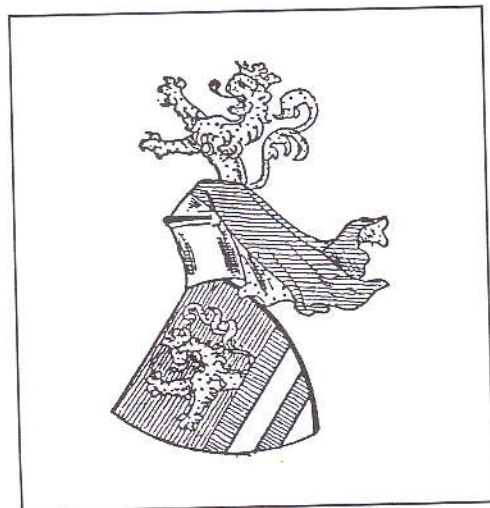
²⁵⁶ MOL, E 158, Tom. XVII, s. 922–926.

²⁵⁷ FORGON, 1909, I, s. 325.

²⁵⁸ Szécsény v Maďarsku.

²⁵⁹ GYÖRFFY, 1987, II, s. 480–481.

²⁶⁰ GYÖRFFY, 1987, II, s. 508; III, s. 267.

vyše storočnej zemepanskej vlády Sečeniovcov v Malohonte, ktorá sa podstatne rozšírila o štrnásť rokov neskoršie.

Pre malé výnosy zlatých baní a celkovú neefektívnosť zapríčinenú veľkou vzdialenosťou svojho sídla strácal kaločský arcibiskup od začiatku 14. storočia záujem o rimavské majetky. Túto situáciu využil Tomáš, ktorý sa medzitým stal sedmohradským vojvodom, a jeho synovia Michal a Mikuláš. Za dediny pri Rimave ponúkli arcibiskupovi svoje majetky v Báčskej a Srijemskej stolici. Arcibiskup Ladislav ponuku prijal a tak v roku 1334 so súhlasom kráľa si majetky vymenili. K svojmu pôvodnému panstvu v Malohonte Sečeniovci takto pripojili Rimavskú Sobotu a severne od nej celú ľavobrežnú Rimavskú dolinu, až po Rimavskú Baňu. Od Rimavskej Bane ďalej im patrilo celé Porimavie. Na juhu zároveň získali Mojín a Majšu, ležiace v Gemerskej stolici.²⁶¹

Strediskom sečeniovského panstva v Malohonte sa stala Rimavská Sobotka. V záujme jej rozvoja, ale aj celého novoutvoreného majetkového komplexu Tomáš Sečeni požiadal od Karola Róberta v rokoch 1334 a 1335 pre ňu mestské výsady podľa vzoru kráľovského mesta Budína.²⁶² Na príhovor toho istého Tomáša Sečeniho udelil zase kráľ Ľudovít I. niekedy okolo roku 1350 jeho poddaným v Rimavskej Bani, Rimavskom Brezove, Hnúšti a v Tisovci právo, aby z toho čo mali odovzdávať ako dežmu,²⁶³ vydržovali svojich farárov. Za to kňazi z Rimavskej Bane a Rimavského Brezova platili arcibiskupovi ročné nájomné po troch zlatých a farári z Hnúšte a Tisovca po jednom zlatom. Ľudovítovo privilégium neskôr potvrdil aj kráľ Žigmund.²⁶⁴

Po vojvodovi Tomášovi zdedil tento malohontský majetok v pôvodnom rozsahu

²⁶¹ CODEX diplomaticus Andegavensis (ďalej CDA), III, s. 79–82. (To isté in MOL, DL 2835.); CODEX diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis (ďalej CDH), VIII, 3, s. 741–743; VIII, 5, 216–219. Porovnaj k tomu aj: SOKOLOVSKÝ, 1982, s. 252–253.

²⁶² ŠOKA – RS, MRS, L 1.

²⁶³ Dežma alebo desiatok bola desatina z úrody, ktorú museli poddaní odvádzať svojmu biskupovi.

²⁶⁴ VARSÍK, 1932, s. 33–34; MALIAK, 1912, II, s. 181.

jeho syn Mikuláš, zvaný Kóna. Sečéniovské panstvo sa prvý raz delilo pravdepodobne koncom 14. storočia, a to medzi synmi Mikuláša Kónu. V tom období sa v oblasti zemepanských práv nadhlo spojili osudy väčšiny ich malohontských dedín s osudmi hradov Hajnáčka a Šomoška, ku ktorým začali patriť v rámci súkromnej zemepanskej (patrimoniálnej) správy.

Hrad Hajnáčka a v rámci jeho panstva aj malohontské dediny Čerenčany, Nižná Pokoradz, Vyšná Pokoradz, Rimavská Baňa, Rimavica, Rimavské Brezovo, Likier, Hnúšťa, Klenovec, Tisovec, Dolné Zahorany, Jelené, Selce, alebo ich časti a pravdepodobne aj majetkové podiely v ďalších dedinách sa pri dedičskej deľbe medzi Sečéniovcami v roku 1411 stali vlastníctvom Kónovho syna Šimona. V roku 1424 však celý tento majetok Šimonovmu synovi Mikulášovi Šalgovskému (Salgai) zabala kráľovná Barbora pre porušenie vernosti. Z kráľovskej držby sa v roku 1435 dostal do zálohu pohárnikovi Štefanovi z Brezovice (Berzevici) a v roku 1438 prešiel do rúk Palóciovcov.²⁶⁵ Palóciovci, pochádzajúci z Pavloviec v Užskej stolici, si udržali podstatnú časť hajnáčskeho panstva až do 40. rokov 16. storočia.

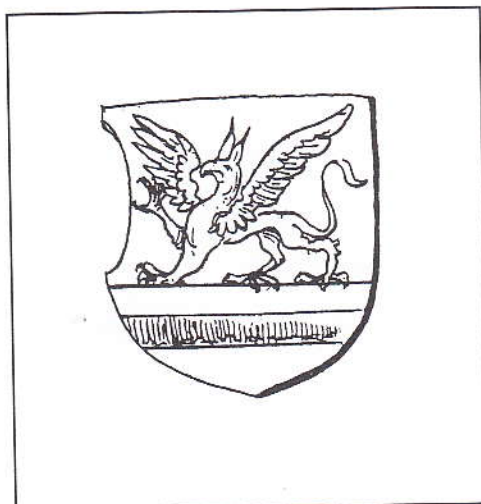
K hradu Šomoška, ktorý dostal vojvoda Tomáš v roku 1341 od Karola Róberta, patrila od začiatku 15. storočia druhá časť sečéniovských majetkov v Malohonte. Menovite to bolo mestečko Rimavská Sobota a dediny alebo časti dedín Nižný a Vyšný Skálnik, Rimavská Baňa, Kraskovo, Kokava nad Rimavicou, Hačava, Ri-

Listina kráľa Karola Róberta z roku 1334 o výmene majetkov pri Rimave za majetky v Báčskej a Sriemskej stolici medzi kaločským arcibiskupom Štefanom a sedmohradským vojvodom Tomášom Sečénim. Foto zo zbierky HÚ SAV Bratislava (MOL, DL 2835; CDA III, s. 79–82)

Palóciovci

²⁶⁵ENGEL, 1977, s. 93; MVV – GKV, s. 467.

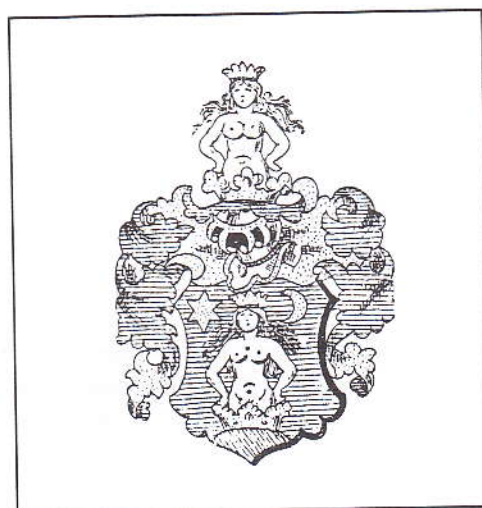
Erb Lošonciovcov

Erb Orságovcov z Gutu

Erb Forgáčovcov

Lošonciovci
Orságovci z Gutu

✕
Forgáčovci

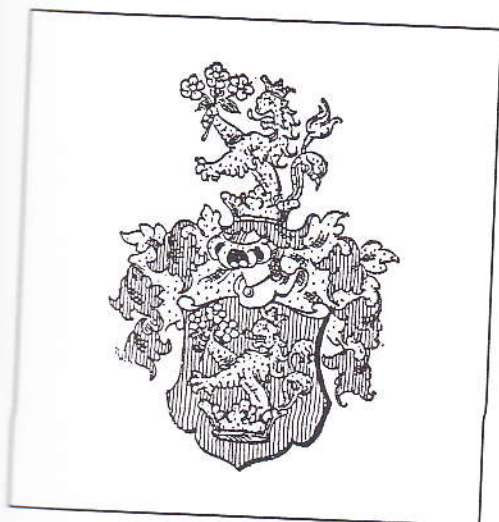
mavská Píla a Tisovec.²⁶⁶ Toto panstvo zostalo až do polovice 15. storočia zachované ako jeden celok v rukách Sečéniovcov. Posledný mužský potomok rodu Ladislav II. ho odkázal svojim dcéram – Hedvige a Anne. Ich prostredníctvom prešlo ako veňo v rokoch 1456–1461 do vlastníctva Lošonciovcov z Lučenca a Orságovcov z Gutu (Maďarsko).²⁶⁷

Všeobecný proces drobenia feudálnych majetkov a s ním spojený rast počtu zemepánov ešte väčšmi zosilnel od 16. storočia. Najväčším pánom v Malohonte sa stal roku 1595 palatín Žigmund Forgáč. Po manželke Anne, ktorá bola dcérou Štefana, posledného mužského potomka Lošonciovcov, zdedil väčšinu vlastníckych práv v Rimavskej Sobote, v Nižnom a vo Vyšnom Skálniku, v Rimavskej Bani, v Kras-kove, v Kokave nad Rimavicou, v Rimavskej Píle a v Tisovci.²⁶⁸ Forgáčovci si potom

²⁶⁶ MOL, P 287, 14. cs., fasc. K, no.: 1; SOKOLOVSKÝ, 1982, s. 250–251.

²⁶⁷ MOL, DL 59469, 59489, 59506.

²⁶⁸ MOL, P 287, 36. cs., fasc. V, no.: 348; UFPS, I, s. 548–554.

Erb Náriovcov

Erb Felediovcov

tieto majetky udržali v podstate až do 19. storočia. Skôr opustili iba svoju časť Tisovca a Rimavskú Pílu, ktoré v roku 1726 prenechali výmenou za iné majetky bansko-bystrickej komore, teda eráru, a Rimavskú Sobotu, ktorá sa v roku 1747 vykúpila od nich z poddanstva.²⁶⁹

Orságovský podiel z bývalých sečeniiovských majetkov bol pôvodne približne rovnako veľký a nachádzal sa v tých istých dedinách, vrátane Rimavskej Soboty a Tisovca, ako lošonciovský. Po smrti posledného Orsága, Krištofa, majetok v roku 1570 dostal jeho švager, manžel Barbory Orságovej, František Török z Enyingu (Maďarsko).²⁷⁰ V rukách Törökovcov a ich potomkov sa však v 17.–18. storočí tento majetkový komplex úplne rozložil. Premeníl sa na množstvo malých feudálnoprávnych podielov, ktoré vznikali vplyvom neprebernej spleti dedičských nárokov medzi príbuznými šľachticmi, ale aj zo strany veriteľov, záložných majiteľov, ich dedičov a podobne. Spomedzi týchto nových malohontských zemepánov môžeme menovite uviesť aspoň Náriovcov, Hallerovcov, Révaiovcov, Husárovcov, Beréniovcov. K nim patrili aj Séčiovci (Sečianski) z Rimavskej Seči, ktorí začiatkom 17. storočia ovládli polovicu Rimavskej Soboty.²⁷¹ Po nich dostali túto majetkovú časť, asi podobne ako ostatné séčiovské panstvo v susednom Gemeri, donáciou niekedy ku koncu 17. storočia Koháriovci. Z koháriovského poddanstva sa mestečko vyplatilo postupne v 90. rokoch 18. storočia.²⁷²

Törökovci z Enyingu

Náriovci
Hallerovci
Révaiovci
Husárovci
Beréniovci
Séčiovci
Koháriovci

Matej Bašo

V 16. storočí sa opäť začali hýbať aj feudálnovlastnícke pomery na hajnáčskom hradnom panstve. Okolo roku 1542 ovládol majetky príslušné k tomuto panstvu v malohontských mestečkách a dedinách Matej Bašo.²⁷³ Súčasne však pre zmätky, ktoré nastali v krajine počas dvojvládia a po smrti kráľa Jána Zápoľského, si nároky

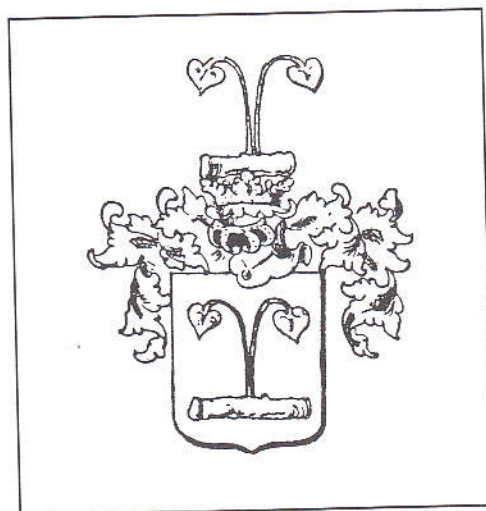
²⁶⁹SOKOLOVSKÝ, 1984/B/, s. 270–271; MVV – GKV, s. 109.

²⁷⁰MOL, P 519, 6. cs., no.: 95, fol. 217.

²⁷¹Tomáš Séči je ako zemepán Rimavskej Soboty doložený v portálnom súpise z roku 1610. MOL, E 158, Tom. XVI-II, s. 603.

²⁷²MVV – GKV, s. 109.

Erb Lorántfiovcov

Erb Kubíniovcov

- Felediovcí** na ne robili aj ďalší feudáli. V roku 1549 ich zaujal Eustach Feledi.²⁷⁴ Právne potvrdenie na ne získal však až v roku 1552, keď ich so súhlasom kráľa Ferdinanda I. kúpil od Ladislava Parlagyho. Tak sa na ďalších štyridsať rokov stali Felediovcí zemepánmi v Dolných Zahoranoch, Jelenom, Selciach, v Nižnej a vo Vyšnej Pokoradzi, v Čerenčanoch, Horných Zahoranoch, v polovici Rimavskej Bane, Rimavskom Brezove, Likieri, Klenovci, Hnúšti a v polovici Tisovca.²⁷⁵ V roku 1592 ich napokon spolu s ďalšími majetkami v okolitých stoliciach dali do zálohu svojim príbuzným Lorántfiovcom.²⁷⁶ O dva roky neskôr, keď Felediovcí a Lorántfiovcí spoločne prehrali dlhodobý spor o hodejovské panstvo, boli nútení kvôli úhrade súdnych výdavkov prepustiť svoje feudálne práva v Klenovci, Hnúšti a v Tisovci do vlastníctva Kubíniovcov (Kubínskym).²⁷⁷ Rod Kubíniovcov sa teda ako zemepanská vrchnosť na majetkoch v týchto troch malohontských lokalitách, ktoré sa stali napokon aj sídlami niektorých kubíniovských rodín, usadil v roku 1594 a zotrval tu potom až do konca feudalizmu.²⁷⁸ Ostatné majetkové časti hajnáčskeho hradného panstva v Malohonte sa v 17.–18. storočí rozdrobili medzi felediovskými a lorántfiovskými dedičmi na množstvo dielov a podielov.
- Lorántfiovcí**
- Kubíniovcí** Okrem prirodzeného rozpadu dvoch veľkých majetkových celkov v Malohonte, ktorý bol výsledkom dedičskej delby medzi potomkami Hont-Poznanovcov a Sečéniovcov v 14.–18. storočí, sa súčasne z nich vyčlenilo aj niekoľko nových, relatívne samostatných menších panstiev. Na základe kráľovskej donácie Vladislava II. prešli napríklad koncom 15. storočia Malé Teriakovce a Sobôtka do vlastníctva šľachticov
- Putnokýovci** Putnokýovcov z Pútnika.²⁷⁹ Ich posledným pánom z tohto rodu bol Juraj, ktorý zomrel

²⁷⁴ MOL., E 158, Tom. XVII. s. 43–50.

²⁷⁵ Tamže, s. 149 a 531.

²⁷⁶ Tamže, s. 270–274, 279–300; FORGON, 1909, I, s. 229.

²⁷⁷ FORGON, 1909, I, s. 229; II, s. 85.

²⁷⁸ FORGON, 1909, II, s. 51.

²⁷⁹ Potomkovia tohto rodu žijú v Malohonte dodnes.

²⁸⁰ Putnok v Maďarsku.

Erb Rótovcov z Pondelka

v polovici 16. storočia.²⁸⁰ Od jeho vdovy prevzal obidve dediny v roku 1554 Žigmund Balaša, ktorý už predtým vlastnil akýsi majetkový podiel vo Veľkej Suche.²⁸¹ Pre následnú tureckú okupáciu však veľa úžitku z nich už nemal.²⁸² Koncom 16. storočia získali Malé Teriakovce, spustnutú Sobôtku a niekoľko ďalších častok v okolitých lokalitách Orlaiovci, ktorí si toto panstvo udržali až do prelomu 17. a 18. storočia. Po vymretí rodu sa ho ujali Šeréniovci a ďalší orlaiovskí dediči.²⁸³

Podobne vznikol nový samostatný majetok v Pondelku, ktorý po vymretí Galambošovcov (vlastnili jeho časť nadobudnutú v 17. storočí ako veno od Jáno-kyovcov) pripadol korune. V roku 1727 ju kráľ nanovo udelil Michalovi Rótovi.²⁸⁴ Rótovcovia zostali potom hlavnými pondelskými zemepánmi až do polovice 19. storočia. Takýchto malých feudálnych panstiev sa v Malohonte vytvorilo viac. Ich počet vzrástol najmä v 17.–18. storočí.

V niekoľkých malohontských dedinách si od včasného stredoveku udržali postavenie feudálnych pánov miestni drobní šľachtici. V roku 1324 sa napríklad spomína Mikuláš, syn Póka (teda Pavúka) z Kurinca.²⁸⁵ Zemanská rodina Kurinských (Korynczy) vlastnila túto dedinu až do jej úplného zničenia a vyľudnenia na konci 16. storočia.²⁸⁶

Prvým známym vlastníkom dediny Rimava bol zase Tomáš „Tuk“ (teda Tyúk, čiže Kura), ktorý žil v druhej polovici 13. storočia.²⁸⁷ Jeho synovia a ďalší potomkovia dedinu v 14. storočí premenovali po ňom na Tomašovú. Rodina šľachticov Tomašovských tu mala majetky aj počas 15. a 16. storočia. Vtedy im patrila aj

Žigmund Balaša

Orlaiovci
Šeréniovci

Galambošovci
Rótovcovia

Kurinskí

Tomašovskí

²⁸⁰ MOL, E 158, Tom. XVII, s. 177, 180, 297, 299, 369.

²⁸¹ Tamže, s. 181, 244, 273.

²⁸² Tamže, s. 557–559.

²⁸³ MVV – GKV, s. 76 a 653; FORGON, 1909, II, s. 161.

²⁸⁴ FORGON, 1909, II, s. 232–233.

²⁸⁵ GYÓRFFY, 1987, III, s. 268.

²⁸⁶ MOL, E 158, Tom. XVII, s. 181 n.; XVIII, s. 462.

²⁸⁷ GYÓRFFY, 1987, III, s. 271.

osada Priboj.²⁸⁸ Obidve lokality si postupne rozdelili ich dediči Horvátovci – Mladoševičovci, Kazaiovci, Ragašiovci a ďalší. V roku 1677 Ragašiovci predali časť Tomášovej mestečku Rimavskej Sobote.²⁸⁹

Draveckovci Dedina Lukva, ležiaca na juhozápadnom okraji Malohontu, patrila v 13. storočí k filakovskému hradnému panstvu. V prvej polovici 14. storočia boli jej pánmi synovia Leonarda z Veľkých Draviec – vtedy ovládali aj susedný Opátik, ktorý – ako sa zdá – pôvodne patrila rimavsko-joanovskému opátstvu.²⁹⁰ Rodina zemanov Draveckých (Daróczy) držala obidve dediny nepretržite až do polovice 17. storočia. Potom Opátik dostala, už len ako majer, zemianska rodina Batikovcov. V roku 1667 Imrich Batik predal jeho jednu polovicu rimavskosobotským richtárom.²⁹¹ Aj spustnutú Lukvu si v 17. storočí podelili viacerí feudálni páni.

Sölöšiovci Prvým pánom Psiaran boli buď Hont-Poznanovci, alebo uhorský kráľ. Najneskoršie v 13. storočí sa však stali súkromným majetkom nejakej šľachtickej rodiny. Krátko pred ich zničením patrili zemanovi Jánovi Sölöšimu (Zewlewssy).²⁹² Chotár Psiaran sa potom rozdelil medzi feudálnych vlastníkov okolitých dedín.

Séčiovci Pôvodným majiteľom Zacharoviec boli príslušníci veľmožského rodu Balogovcov. Dostali ich zrejme od kráľa spolu s ostatnými majetkami v povodí rieky Blh niekedy koncom 12. storočia. V 14. storočí si Zacharovce a pravdepodobne už aj Horné Zahorany rozdelili medzi sebou rodiny pánov Séčiovcov (Sečianskych) a Derenčéniovcov (Drienčanských), ktoré vznikli z tohto rodu.²⁹³ Neskôr v oboch dedinách získali prevahu Derenčéniovci. V polovici 16. storočia sa títo gemerskí feudáli na určitý čas stali podielnymi zemepánmi aj v ďalších malohontských dedinách a to v Malých Teriakovciach, Veľkých Teriakovciach a v Kraskove.²⁹⁴

Zemania – armalisti v Rimavskej Sobote Proces rozpadu pôvodne jednotných majetkových celkov spôsoboval od storočia k storočiu vznik viacerých nových feudálnych panstiev. Rovnako sa rozširovali rady strednej, ale najmä drobnej malohontskej šľachty. Začiatkom 17. storočia neexistovala už v Malohonte prakticky nijaká dedina, ktorá by bola ako celok vlastníctvom iba jediného zemepána.²⁹⁵ Okrem toho asi stovka zemianskych rodín (tzv. armalistov) žila v Rimavskej Sobote. Pozemkové vlastníctvo väčšiny z nich pritom nepresahovalo majetok bežných mešťanov. Vďaka stavovským privilégiám mali však títo šľachtici rozličné hospodárske výhody. Výrobnobehodné podnikanie drobnej šľachty postavené na tomto základe sa v 17.–18. storočí stalo príčinou vážnych konkurenčných rozporov medzi ňou a ostatným nešľachtickým obyvateľstvom mesta.

²⁸⁸ ŠOKA – RS, MRS, jednoduchý odpis listiny zo 17. stor., bez sign; MOL, E 158, Tom. XVII, s. 532 a 149.

²⁸⁹ ŠOKA – RS, MRS, šk. 6, č. 56 a 62.

²⁹⁰ GYÖRFFY, 1987, II, s. 482 a 524.

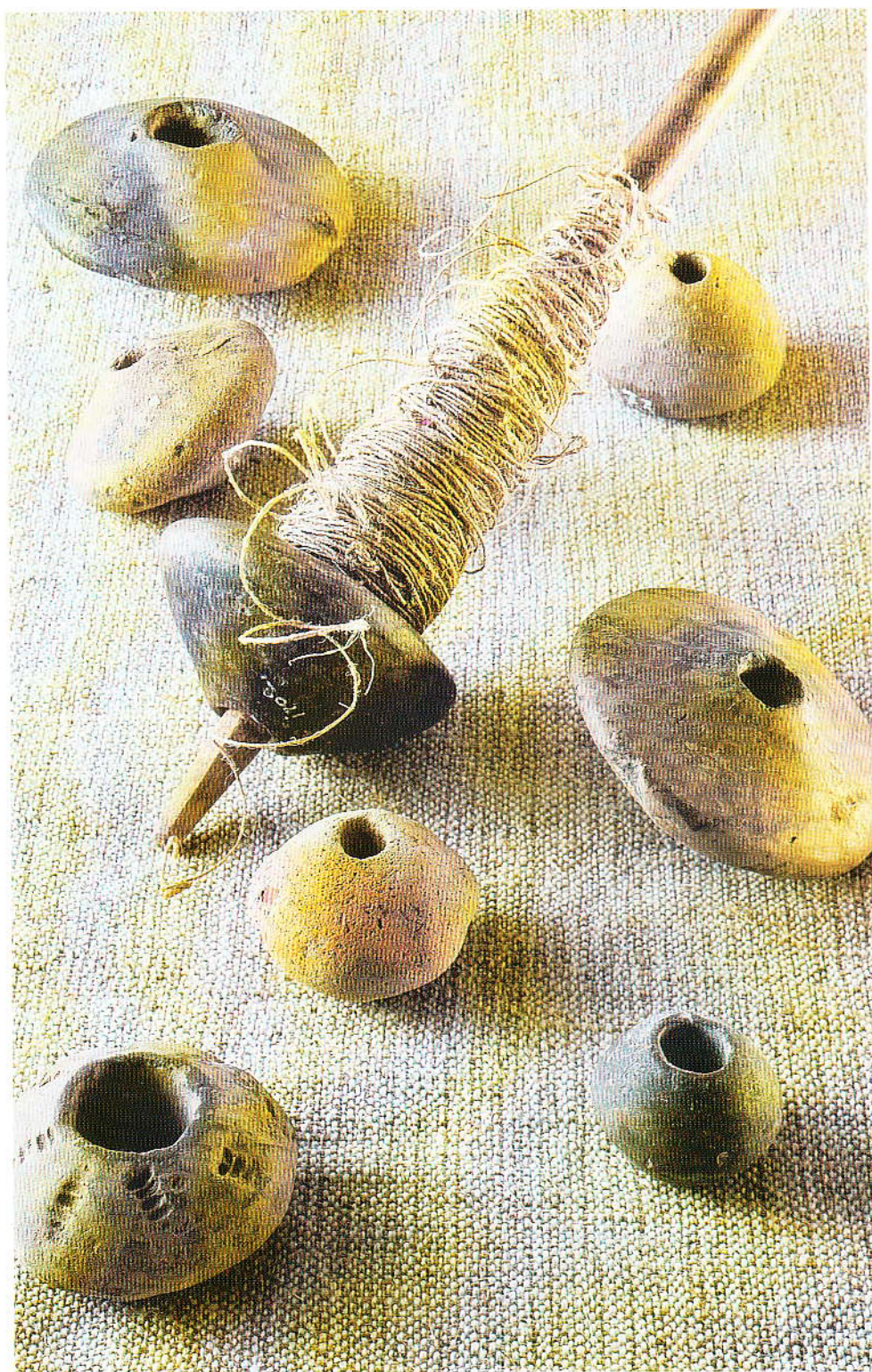
²⁹¹ ŠOKA – RS, MRS, šk. 6, č. 62.

²⁹² MOL, E 158, Tom. XVII, s. 532.

²⁹³ ŠOKA – RS, MRS, novoveký odpis listiny z roku 1368, bez sign.

²⁹⁴ MOL, E 158, Tom. XVII, s. 531–532.

²⁹⁵ MOL, E 158, Tom. XVIII, s. 602–604.

Prasleny a rekonštruované vreteno z neskoršej doby kamennej – Maginhrad (Vyšný Skálnik). Foto V. Furmánek

Keramický svietnik
z konca 18. storočia –
Pondelok. Foto J. Ferleťáková,
GMM Rimavská Sobota (E
4194)

Hlinený džbán – Suša-
ny. Foto J. Ferleťáková,
GMM Rimavská So-
bota (E 224/74)

Hlinený džbán – Suša-
ny. Foto J. Ferleťáková,
GMM Rimavská So-
bota (E 168)

Hlinený hrniec – Hrn-
čiarske Zaltůžany. Foto
J. Ferleťáková, GMM
Rimavská Sobota (E
1847/64)

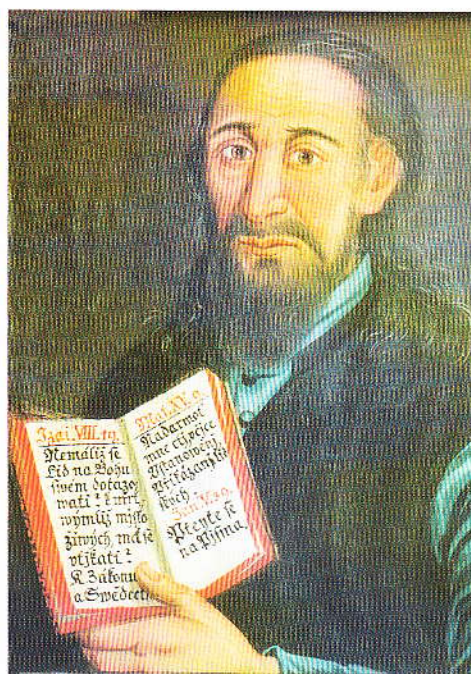
Gotický chrám sv. Jána
 Krstiteľa v Rimavskej
 Sobote – olejomalba
 z konca 18. storočia.
 Foto J. Ferleťáková,
 GMM Rimavská So-
 bota (HU 365)

Epitaľ rodiny Jáno-
kyovcov z roku 1721 –
Hrachovo, Foto J. Fer-
leťáková, GMM Ri-
mavská Sobota (HU
243)

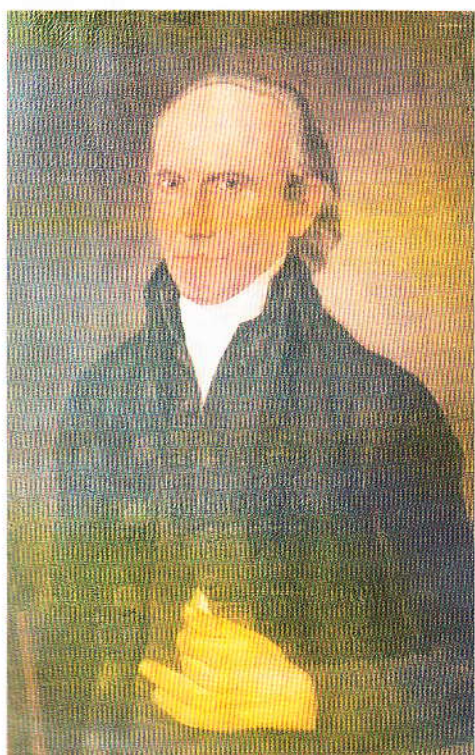
Magnif. D. Thom. Wajwoda naturalis Dni. A. g. o. t. z. Nyustija. R. Brez. & R. Banya. Dotator

*Georgius – Ecclesiae Evang. Tiszóli
V. D. Minister A. 1594. a Turcis abduc*

Tomáš Sečení (okolo 1290–1354) – fiktívny portrét z konca 18. storočia. Foto J. Ferletáková, GMM Rimavská Sobota (HU 370)

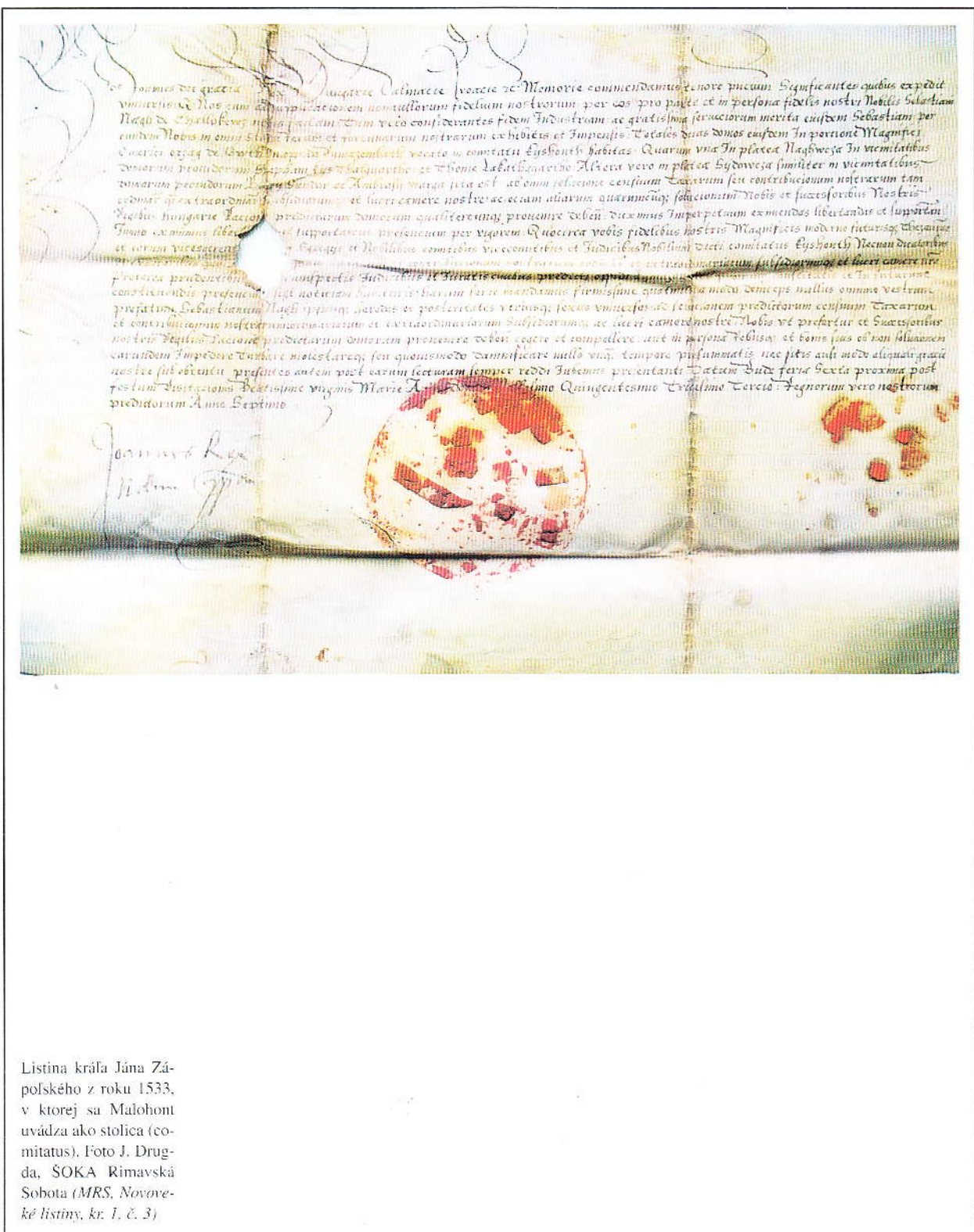
Juraj Mazan, prvý evanjelický kazateľ v Tisovci – fiktívny portrét z konca 18. storočia. Foto J. Ferletáková, GMM Rimavská Sobota (HU 371)

Matej Holko (1757–1832), spoluzakladateľ Malohontskej učenej spoločnosti – obraz od F. Wittkaya z roku 1818. Foto J. Ferletáková, GMM Rimavská Sobota (HU 29)

Samuel Kollár (1769–1830), člen Malohontskej učenej spoločnosti – obraz od F. Wittkaya z roku 1818. Foto J. Ferletáková, GMM Rimavská Sobota (HU 28)

Listina kráľa Jána Zápoľského z roku 1533, v ktorej sa Malohont uvádza ako stolica (comitatus). Foto J. Drugda, ŠOKA Rimavská Sobota (MRS, Novoveké listiny, kr. 1, č. 3)

[illegible]

N O S C A R O L V S S E X T V S

DEI Gratia electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniae, Hispani-

arum, Hungariae, Bohemiae, Palatinus, Croatiae, Sclavoniaeque et REX, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carnioliae, Luxemburgi, Viaticemburgi, et Istriae, iugensis et inferioris Silesiae, Princeps Serbiae, Marchio Moraviae, Comes Palatinate, Tyrolis, Ferraris, Kyburgi, et Goritiae. MEMORIA commendamus nostre presentium iustificationis quibus expedit universis, RADOLPHO Valdenensi, Praefecto ac Circumspecti ANDREAS REPAS, Iudaei ceterisque Tituli, ac Inchoe, totaque Communibus Praelati Oppidi Rimatzombath in Comitatu Honterovi existentis, Matronati nostrae denique de repositae iustitiae. Quod tamen quidem huius iam ab Anno Millesimo sexcentesimo quinquagesimo sexto ad praesentemque re Indultum Dominorum suorum Terrestrialium, et aliis non eductis omnibus generis Cremati extiterint, in Exoneratis capis cumque Sortis et Conditionis bonis illis in praefatum Oppidum inducere, ac sine ulla re, seu per Medios in praedictum Oppidum inducere, vel unde iura discurrerent iam dicti Oppidi darentur, quoniam in manu fuerit, pro magis nobilioribus rebus, et in praesentia Anno de iure in a-banillone supplicat, quatenus Nos de Supremis Caesare Regis Austriae, et eiusdem Indultum, ceterisque Legibus et Statutis, et tamen Communitatem dicti Oppidi Rimatzombath in quoniam eductis, et inducentis Cremati qui elongantur confirmare, ac speciatim benivolent quicquid Communitatem Regium fidem, iustitiam impetum dignitatem. Quorum denique supplicatione elemosine equitatis, beatitudinis et admittit, id eodem Indultum, ac iustitiae, ac utique Iudaei et Inductis omnibus iustitiam Oppidi Rimatzombath, modeste eductis, et futuris, de Regis Potestatis nostre plenitudine, et Gratia speciali omnino benivolent annuendum, et concedendum esse docemus, ac in omnino, in quantum eadem non Indultum Dominorum suorum Terrestrialium in usu quoniam eductis, et inducentis, et discurrerent omnibus generis Cremati praesentibus, aliorum quocumque permutare possint, ac eadem, nemini quod Exoneratum, iustitiamque in Terra de Communitate sit, sub poena Constitutionis legem Cremati cumque generis in dictum Oppidum Rimatzombath in praedictum Exoneratum inducere, malvolentis illud vendere, et discurrere, sed tamen huc aliter, Imo modo praedictum annuimus, et concedimus, bene volumus omnino Communitatem nostram Regium probemus, hanc no-ram, Secreto Signis nostris, quod sit REX HUNGARIE, utinam imperantem communitatem vigere, et Testimonium litterarum. DATUM in Archiducali Civitate nostra Vienna Austriae die quinti Mensis Novembris, Anno Domini Millesimo septingentesimo vicesimo quinto. Regnorum nostrorum Romani decimo quinto, Hispaniarum octavo tertio, HUNGARIE, et reliquarum q. N. N. O. die decimo quinto.

Slávnostné privilégium
kráľa Karola III. z roku
1725 na výčapný mo-
nopol v Rimavskej So-
bote. Foto J. Drugda,
ŠOKA Rimavská So-
bota (MRS, Listiny
z 18. stor., 1725)

Poctivý a statečný
Porádek

Mnohovážných Magstrů a Obyvatelů
Privilegiátneho Městečka

Tisovec,

z strany

Poctivého gegich Řemesla

Čižmářského,

obsahujícího v sobě

Zákony

z strany Porádnosti v Mrawích, v společném
Tovarišství, v Řemesle, v Schůdkách,
při Tovarišství v Běhův držení, a
při Wecech celého Magisterstva

se dotýkajících,
dobromolně od nich mezy sebou učiněný

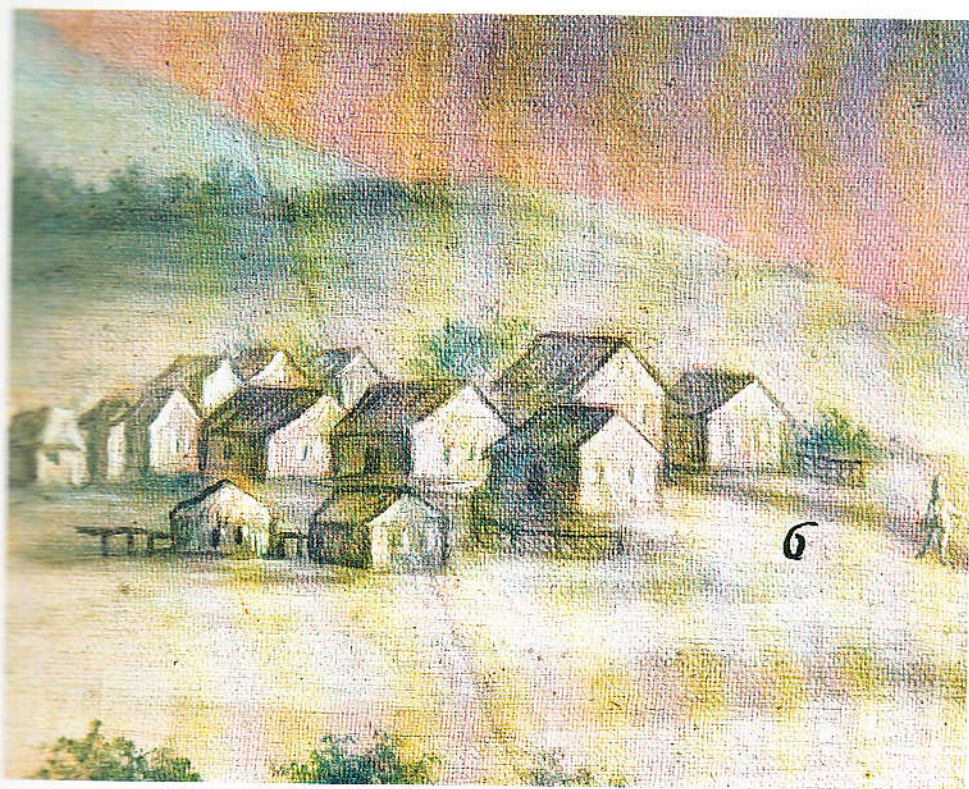
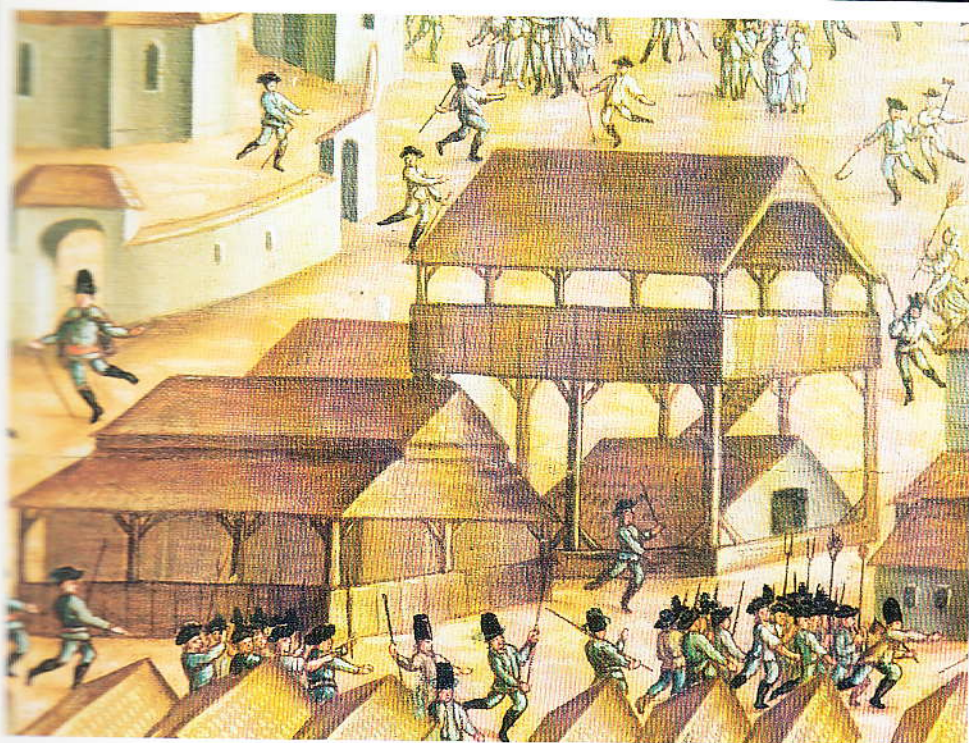
Stavnan Břehmost

potvrzený

„Poriadok“ čižmářske-
ho cechu v Tisovci
z roku 1795. Foto J.
Drugda, ŠOKA Ri-
mavská Sobota (Cechy
v Tisovci, č. 1)

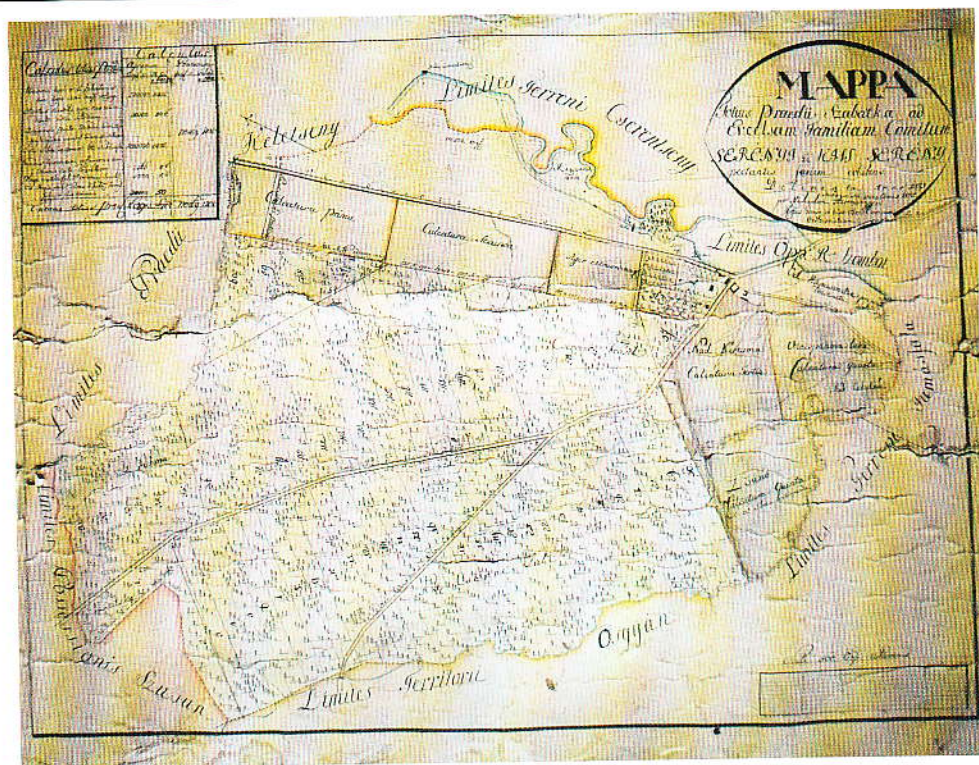
Jeden z mlynov na Rimave – detail obrazu z konca 18. storočia.
Foto J. Ferletáková,
GMM Rimavská Sobota (HU 365)

Tržnica na námestí
v Rimavskej Sobote –
detail obrazu z konca
18. storočia. Foto J.
Ferletáková, GMM Ri-
mavská Sobota (HU
365)

Panoráma malohont-
skej dediny Zacharov-
ce – detail obrazu
z konca 18. storočia.
Foto J. Ferletáková,
GMM Rimavská So-
bota (HU 365)

Chotárna mapa Sobôtky z rokov 1813–1816, na ktorej je zakreslená aj poštová cesta. Foto J. Drugda, ŠOKA Rimavská Sobota (Zbierka máp, č. 7)

Tzv. turecký most pri Sobôtkke – detail obrazu z konca 18. storočia. Foto J. Ferleťáková, GMM Rimavská Sobota (HU 365)

Útok rimavskosobot-
ských kalvínov na ka-
tolicku procesiu v roku
1769 – detail obrazu
z konca 18. storočia.
Foto J. Ferleťáková,
GMM Rimavská So-
bota (HU 365)

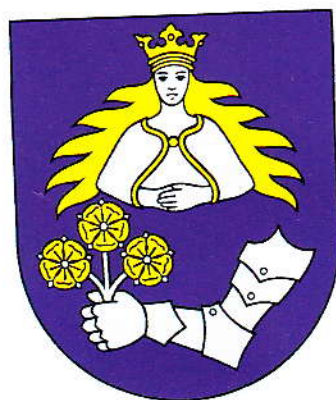
Nové sídlo malohontskej samosprávy v Rimavskej Sobote z roku 1798. Foto A. Gece

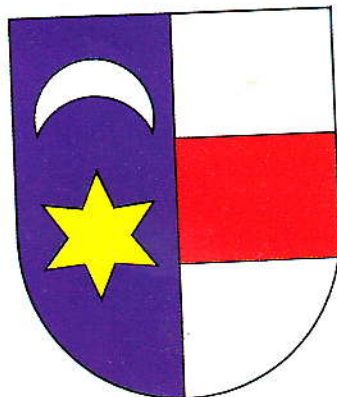
Erb Rimavskej Soboty

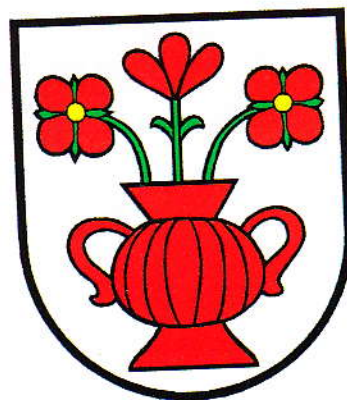
Erb Kokavy nad Rima-
vicou

Erb Tisovca

Erb Hnúšte

Erb Hrnčiarskych Za-
lužian

ÚZEMNOSPRAVNÝ A POLITICKÝ VÝVIN

Korene osobitného postavenia Malohontu v správnej štruktúre uhorského feudálneho štátu

Malohont mal v staršom historicko-správnom vývoji Slovenska osobitné postavenie. Do začiatku 19. storočia sa vyvíjal ako súčasť Hontianskej stolice napriek tomu, že s ňou územne nesúvisel.²⁹⁵ Jeho dejinné korene siahajú hlboko do minulosti, do obdobia pred vznikom najstarších písomných dokladov o ňom. V tých časoch treba hľadať aj príčiny priradenia malohontského územia k Hontu. Ich osvetlenie môže byť však preto (aspoň zatiaľ) viac-menej iba hypotetické.

• Podľa listinných zmienok zo 14. storočia patrili dediny, ktoré v povodí Suchej a Rimavy vlastnili príslušníci rodu Hont-Poznanovcov, do Hontianskej stolice.²⁹⁶ Pri prevoze majetkov kaločského arcibiskupa do vlastníctva Tomáša Sečeního v roku 1334 mali tú istú stoličnú príslušnosť, okrem Mojína a Majše, ktoré patrili do Gemer, aj všetky dediny bývalého tzv. Rimavského španstva.²⁹⁷ V tomto fakte sa s veľkou pravdepodobnosťou odráža tradícia dávnej spolupatričnosti územia na okolí riečky Suchej a po oboch stranách strednej a hornej Rimavy, keď ako jednotný celok v politicko-správných veciach a v súdnictve podliehalo pod kráľovského špána (župana), sídliaceho na Hontianskom hrade.

• Rozloha pôvodného územia kráľovského hradského španstva (komitátu) Hont sa dá pomerne presne rekonštruovať podľa známych hraníc Hontianskeho archidiakonátu. Archidiakonáty ako cirkevnosprávne jednotky boli v Uhorsku zriadené v druhej polovici 11. storočia a v podstate zodpovedali vtedajšiemu dobovému politicko-správnemu rozdeleniu kráľovstva. Hontiansky archidiakonát sa rozprestieral od dunajského ústia Ipeľa až po horné Pohronie a ďalej k horským hrebeňom Tatier. Na východe siahal do oblasti horného a stredného povodia Rimavy. Z juhu bol do neho vklinený Novohradský archidiakonát.²⁹⁸ Presnejšie išlo o tzv. malý alebo ipeľský Novohrad, patriaci ako celý Hont pod priamo správu ostrihomského arcibiskupa. Staršia, dolná časť Novohradského archidiakonátu patrila ako tzv. veľký alebo vacovský Novohrad do vacovského biskupstva.²⁹⁹ Z naznačenej cirkevnosprávnej

Územie pod správou
hontianskeho župana

Hradské španstvo
Hont

²⁹⁵ ORL č. 60, s. 83; č. 77, s. 111; č. 129, s. 207; č. 163, s. 280–286.

²⁹⁶ CDA, III, s. 79–82.

²⁹⁷ DEJINY Slovenska, 1986, I, s. 272, mapa č. 5.

²⁹⁸ CHALOUPECKÝ, 1923, s. 140 a 212.

situácie je zrejmé a veľmi pravdepodobné, že do Hontianskeho hradského španstva (komitátu) patrilo aj pôvodné územie ipeľského Novohradu. Toto územie mohlo byť vyčlenené kráľom ako nová správna oblasť zo starého Hontu niekedy v 11. storočí. Stalo sa tak za bližšie neznámych okolností, asi na úkor mocenských záujmov veľmožského rodu Hont-Poznanovcov. Niektorí jeho príslušníci si tu však udržali vplyv a majetky ešte aj v 12. a 13. storočí.³⁰⁰

Rozdelenie Hontu

Na základe zhodnotenia všetkých známych okolností súvisiacich s osídlením a feudálnovlastníckymi pomermi v ipeľskom Novohrade a v Malohonte môžeme uvažovať o tom, že pôvodné feudálne panstvo (kniežatstvo?) rodu Hontovcov existovalo už v 10. storočí. Po začlenení do uhorského štátu sa jeho postavenie zmenilo. Stalo sa jedným z hradských španstiev (komitátov) podriadených kráľovi. Východná hranica tohto španstva sa ťahla po temenách vrchov od prameňov Rimavy až po dnešnú Rimavskú Sobotu, kde sa stáčala na západ a smerovala k rieke Suhej a ďalej k Iplu. Po zriadení ipeľského Novohradu územie na okolí Rimavy a Suhej zostalo od ostatného Hontu čiastočne oddelené. Zachovala sa síce ešte ich územná súvislosť, ale iba v lesnom pásme Slovenského rudohoria a Poľany. Keď v 12. storočí vzniklo Zvolenské hradské španstvo, bolo aj toto spojenie prerušené.³⁰¹ Tradičné hospodárske, verejnosprávne a súdnoprávne zväzky medzi oboma časťami Hontianskeho španstva (komitátu) sa však zásluhou silných príbuzenských, majetkových a politických záujmov príslušníkov rodu Hont-Poznanovcov, žijúcich na ich územiach, udržiavali neprerušene ďalej. /

Rimavské španstvo

Vznik Rimavského španstva

Vzájomné prelínanie súkromnoprávných a politickosprávnych úloh, ktoré bolo typické pre uhorský patrímóniálny štát v prvých troch storočiach jeho existencie, sa v plnej miere odrazilo aj na vývoji pomerov v oddelenej východnej časti Hontianskeho hradského španstva (komitátu). Najneskôr začiatkom 13., ale možno už koncom 12. storočia prejavil záujem o zlatonosné náleziská pri Rimave jeden z popredných uhorských veľmožov – kaločský arcibiskup. Feudálne panstvo tu získal pred rokom 1214, pravdepodobne od Ondreja II., asi arcibiskup Bertold, brat kráľovnej Gertrúdy.³⁰² Na základe kráľovskej donácie nadobudlo toto panstvo charakter tzv. imunity. To znamená, že bolo vyňaté spod správnej a súdnej právomoci kráľovského špána (župana) v Honte a bolo úplne podriadené arcibiskupovi ako novému zvrchovanému pánovi. Vznikol tak samostatný súkromnosprávny útvar známy pod názvom Rimavské španstvo (*Comitatus de Rymua*).³⁰³ Ostatné hont-poznanovské územie s obyvateľstvom pri Rimave a v povodí riečky Suhej patrilo z verejnosprávneho a jurisdikčného hľadiska naďalej k Hontu.

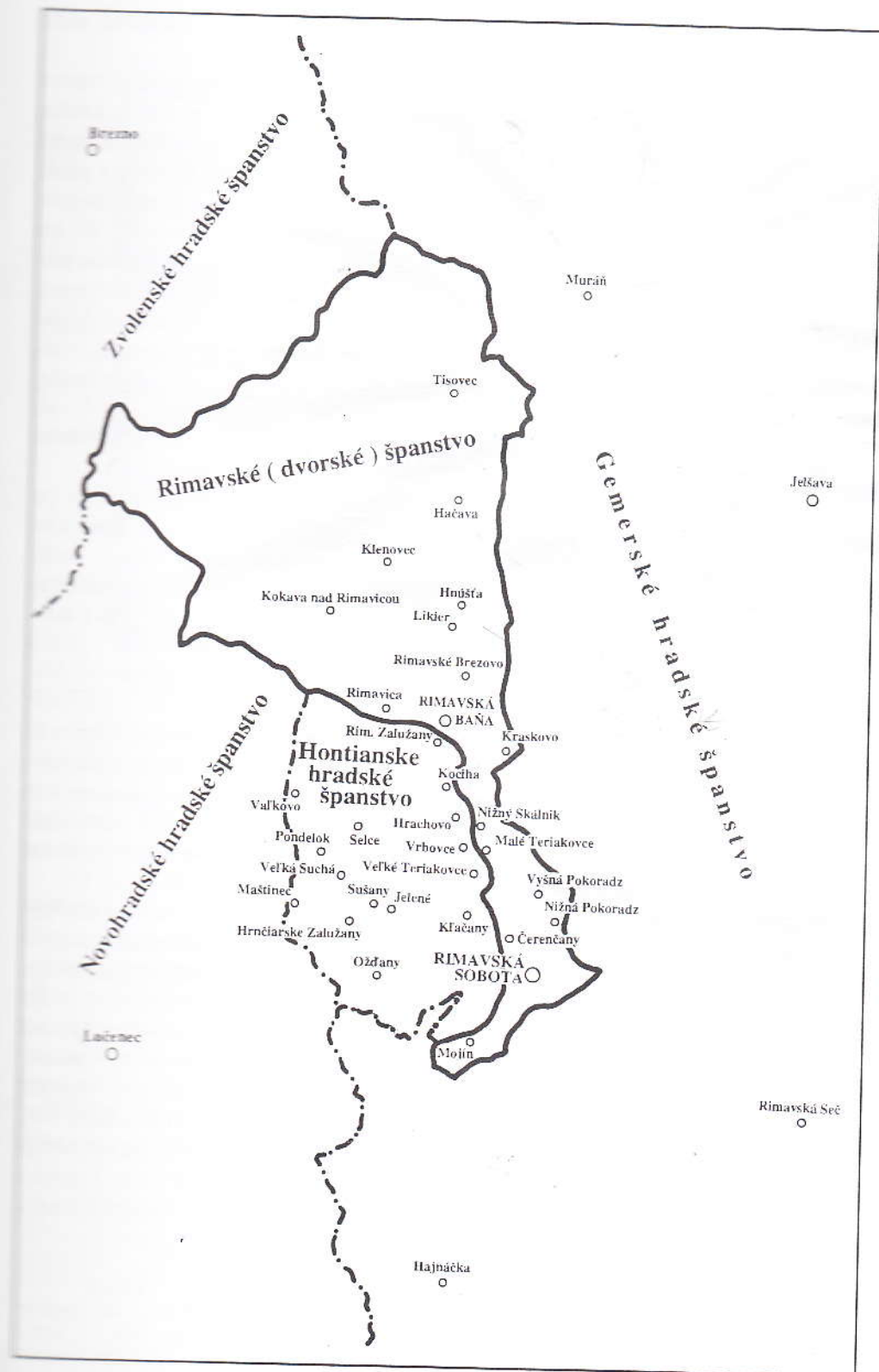
Rimavské španstvo sa zaradilo medzi tzv. cirkevné komitáty, ktoré si na svojich feudálnych veľkostatkoch zriaďovali najvýznamnejší uhorskí preláti. Sám kaločský

³⁰⁰ Magyarország vármegyei és városai. Hont vármegye (ďalej MVV – HV), s. 289.

³⁰¹ PESTY, 1880, I, s. 44; BARTHOLOMAEIDES, 1806–1808, s. 775–776.

³⁰² RATKOŠ, 1979, s. 84.

³⁰³ CDAC, VIII, s. 212–213.

RIMAVSKÉ ŠPANSTVO

arcibiskup mal takéto španstvo ešte aj v bezprostrednej blízkosti vlastného sídla v Kaloči.³⁰⁴

Tatársky vpád

✓ V roku 1241 celým Uhorským kráľovstvom otriasol tatársky vpád. Hoci hlavné nájazdy Tatárov smerovali mimo oblasť Rimavy a Sučej, ich prítomnosť sa citelne prejavila aj tu. V nešťastnej bitke pri Slanej 11. apríla okrem iných veľmožov padol aj pán Rimavského španstva, kaločský arcibiskup Ugoľín (Ugrin).³⁰⁵ Jedna z ciest, ktorou mohol utekať vojensky porazený kráľ Belo IV. z bojiska do Gemera a ďalej do Nitry, viedla práve tadiaľto. Jeho prenasledovatelia nešetřili nikoho a nič, čo im prišlo pod vražednú ruku. Pravdepodobne ešte horšie dôsledky malo pustošenie malých tatárskych húfov, zháňajúcich potravu a korisť po okolí hlavného smeru výpravy v roku 1242. Ako na mnohých iných miestach aj v Rimavskej a Sušianskej doline zostala po nich spálená a vyludnená krajina. Počet obyvateľov v celej oblasti sa značne znížil, niektoré z pradávno osídlených lokalít, najmä na okolí Ožďian a Rimavskej Soboty, celkom zanikli. Škody spôsobené tatárskym plienením sa odstraňovali niekoľko desaťročí po jeho skončení. Spomienka na tatárske pustošenie sa v pamäti ľudu zachovávala ako zlý príznak ešte mnohé stáročia.

Výsady pre Rimavskú Baňu

K obnove hospodárskeho a spoločenského života v Rimavskom španstve po tatárskom vpáde prispeli aj noví banícki kolonisti – osadníci v Rimavskej Bani a na jej okolí. V roku 1268 im na ich požiadanie arcibiskup Štefan udelil výsady, podľa ktorých si mohli sami voliť richtára so sudcovskými právomocami, ako aj vlastného kňaza. Mali právo azylu a pred iné súdne inštalácie mohli byť predvolaní iba s arcibiskupovým písomným súhlasom. Poddanské poplatky, stanovené podľa výmery obrábanej pôdy, zhromažďoval od jednotlivých obyvateľov richtár s pomocou dvánástich starších. Obec ich potom vcelku odovzdávala arcibiskupovmu daňovému výbercovi. Obyvatelia Rimavskej Bane boli aj oslobodení od vojenskej služby.³⁰⁶ V záujme ďalšieho rozšírenia počtu poddanských usadlostí ich ten istý zemepán v roku 1270 oslobodil ešte od tzv. ubytovacej povinnosti pre vrchnosť (*descensus*). Súčasne im dovolil dolovať zlato aj v starých haldách, ktoré tam zostali z predchádzajúceho kutania, respektíve ryžovania.³⁰⁷ Obidve spomínané privilegialne listiny v plnom rozsahu potvrdil v roku 1278 aj nový arcibiskup Ján.³⁰⁸

Dvorský špán

Zástupcom arcibiskupa ako zemepána v Rimavskom španstve bol jeho úradník s titulom dvorský špán (*comes curialis*). Prvý raz sa spomína síce až v listine z roku 1268, je však nepochybné, že tu pôsobil od vzniku tejto územnosprávnej imunity. V roku 1298 zastával úrad špána istý Pavol, syn Raka, o ktorom môžeme podľa mena predpokladať, že bol Slovák. Zúčastňoval sa vtedy na riešení sporu o hranice medzi majetkami arcibiskupa Jána a Mikuláša z rodu Hont-Poznanovcov v oblasti Kocihy a Rimavice.³⁰⁹ Dvorský špán bol najvyšším správcom a zároveň sudcom nešľachtického obyvateľstva na území španstva. Staral sa o dodržiavanie dobového feudálnoprávneho poriadku, no predovšetkým o pravidelné odvody poddanských

³⁰⁴ PESTY, 1880, I. s. 8. Kaloča v Maďarsku.

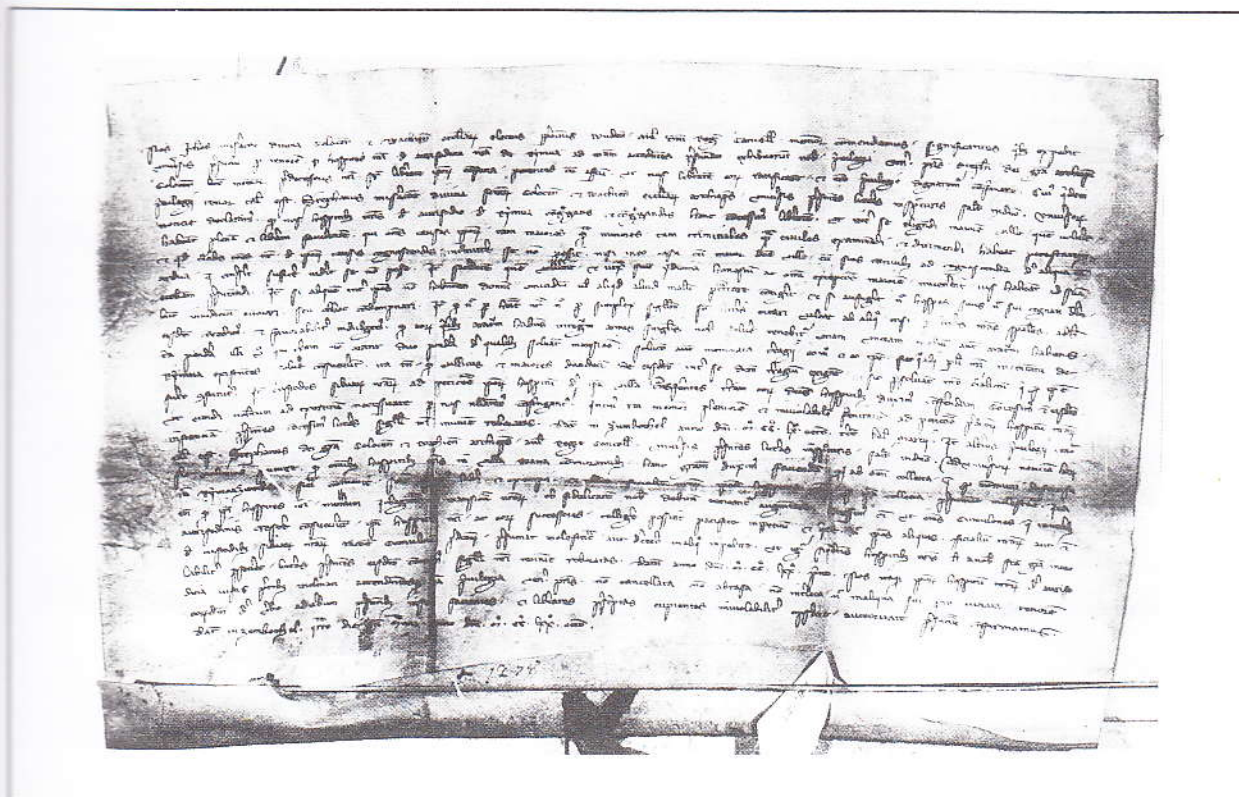
³⁰⁵ MVV – GKV, s. 481.

³⁰⁶ CDAC, VIII, s. 212–213.

³⁰⁷ CDAC, XII, s. 34–35.

³⁰⁸ Tamže, s. 236–237.

³⁰⁹ CDAC, VIII, s. 212–213; X, s. 307–308.

dávok. Mohol priamo zasahovať do všetkých sfér života dedín, ktoré spravoval, len v prípade privilegovanej Rimavskej Bane musel od roku 1268 rešpektovať jej slobody, bedlivo strážené richtárom a ostatnými predstaviteľmi obce.³¹⁰ Sídлом dvorského špána bola Rimavská Sobota. Niekedy sa preto jej menom ako „arcibiskupov majetok Rimavská Sobota“ označovalo aj celé Rimavské španstvo.³¹¹

V službách arcibiskupa a pod bezprostredným vedením dvorského špána pôsobili ďalší úradníci (*officiales*). Pomáhali zabezpečovať rozličné správne úlohy a výkon feudálneho súdnictva v španstve. Osobitnú skupinu ochrancov zemepanských záujmov arcibiskupa tvorili lešní hájníci (*custodes silvarum*). Často sa pri výkone služby dostávali do rozporov s privilegovanými baníkmi z Rimavskej Bane, ktorých pokladali za votrelcov a usilovali sa im preto škodiť. Tieto spory musel napokon riešiť sám arcibiskup. Jeho rozhodnutia, zrejme ovplyvnené záujmom o zvyšovanie ťažby zlata, boli však na úkor hájnikov, ktorí museli napokon ustúpiť.³¹²

Koncom 13. storočia a v prvých desaťročiach 14. storočia sa v správe Rimavského španstva objavili vážne problémy. V nepokojných pomeroch spôsobených bojmi o trón, ktoré ovládli politický život Uhorska za posledných Arpádovcov a po ich vymretí, sa často narušovalo spojenie medzi arcibiskupovým sídlom a jeho

Listina kaločského arcibiskupa Jána z roku 1278 pre obyvateľov Rimavskej Bane. Foto zo zbierky HÚ SAV Bratislava (MOL, DL 643; CDAC XII, s. 236–237)

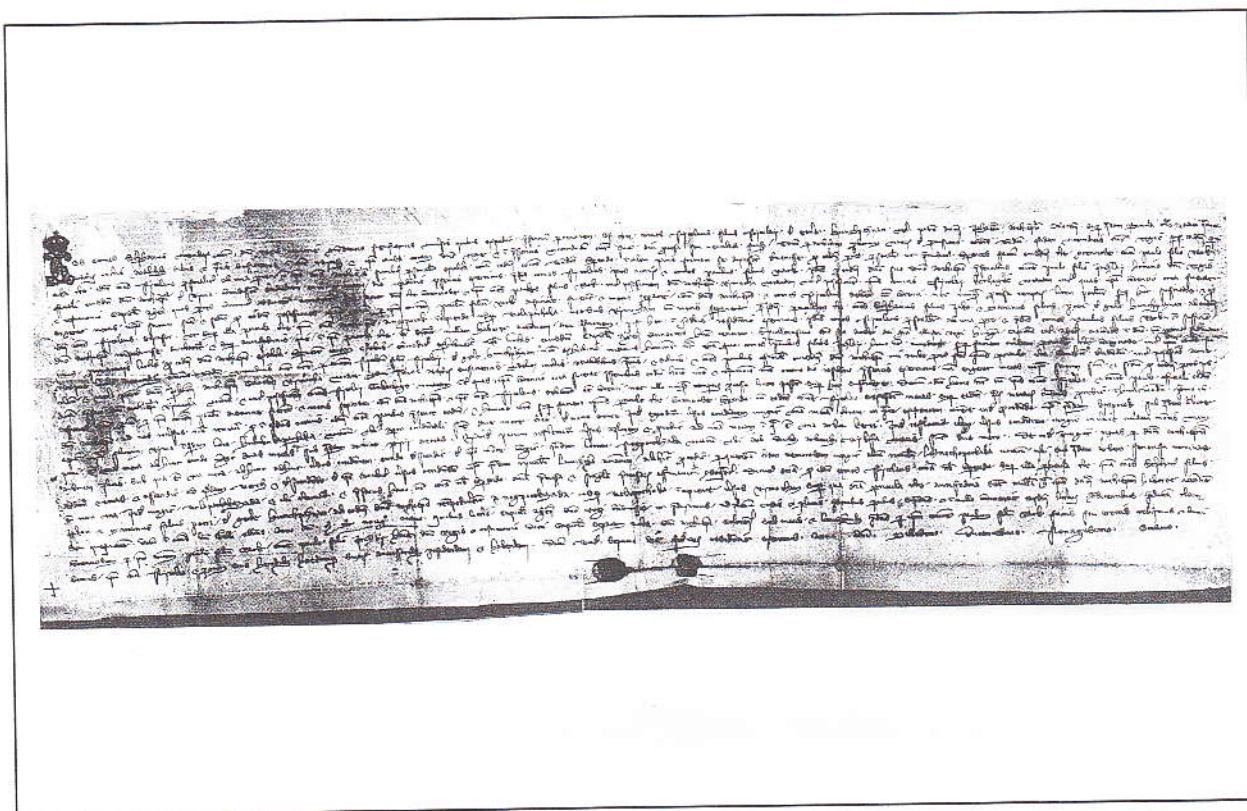
Úradníci dvorského španstva

Zánik Rimavského španstva

³¹⁰CDAC, VIII, s. 212–213.

³¹¹CDA, I, č. 588, s. 645. Porovnaj k tomu tiež: SOKOLOVSKÝ, 1985/B/, s. 507, pozn. 6.

³¹²CDAC, VIII, s. 212–213; XII, s. 34–35.

Listina krajinského pod-
sudcu Štefana z roku
1298, ktorou ustálil prie-
beh spornej hranice me-
dzi majetkom Mikuláša
z rodu Hont-Poznanov-
cov v Kocihe a majetkom
kaločského arcibiskupa
Jána v Rimavici. Foto zo
zbierky HŮ SAV Brati-
slava (MOL. DL. 1509;
CDAC X, s. 307–308)

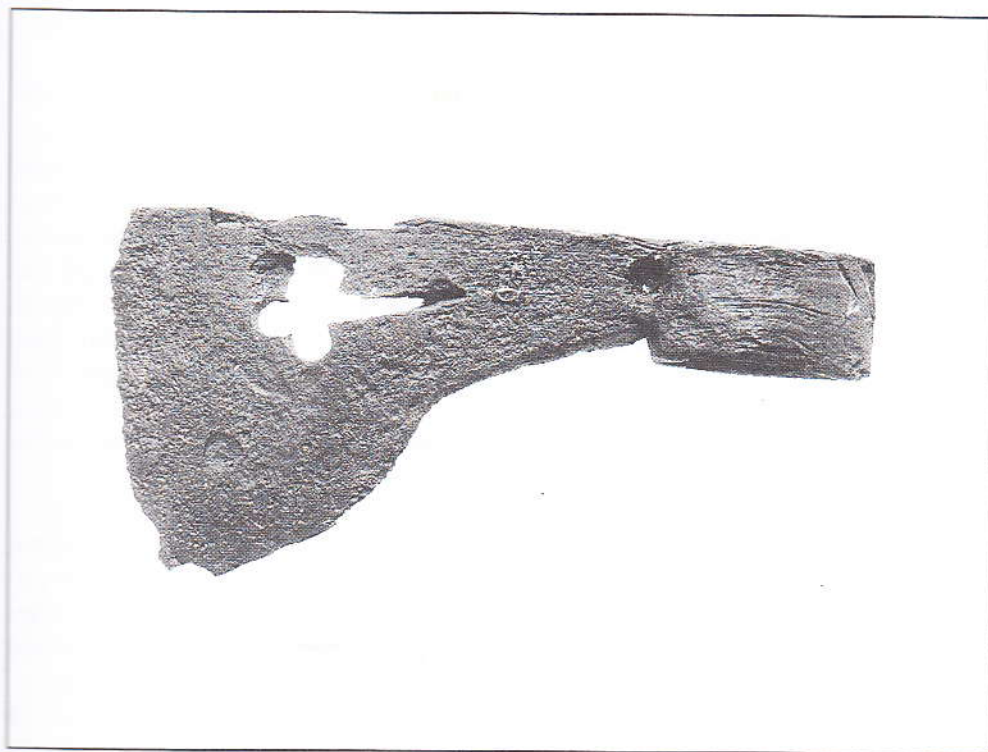
Začiatky Hontianskej stolice

majetkami pri Rimave. Prevoz poddanských dávok, najmä peňazí, do ďalekej Kaloče bol nebezpečný. Okrem toho sa už začala prejavovať vyčerpanosť zlatonosných baní, zisky z nich klesali. Vlastníctvo rimavských majetkov prestávalo byť pre arcibiskupa zaujímavé. To sa muselo zákonite odraziť aj na postupnom oslabovaní správnej a súdnej pôsobnosti a napokon aj na samej organizácii dvorského španstva.¹³

Vznik Malohontu ako súčasti Hontianskej stolice

✓ Počas 13. storočia sa v súlade s celkovým vývojom menili aj pomery v Hontianskom hradskom španstve (komitáte). Ekonomická a politická kríza, do ktorej sa dostal uhorský feudálny štát, spôsobila úpadok kráľovskej správnej organizácie. Menila sa sociálna štruktúra obyvateľstva, rozpadal sa komitátny systém. Namiesto neho sa vlády spontánne ujímala rozrastajúca sa a mocnejúca šľachta. Prvé známe poradné zhromaždenie jej príslušníkov z územia Gemera, Hontu a Novohradu, ktoré zvolal kráľ Belo IV., sa konalo v roku 1255 vo Vacove.¹⁴ Začiatkom 14. storočia pôsobili už v Honte okrem kráľovského župana štyria slúžni ako predstavitelia šľachtickej samosprávy. Ich úlohy sa pôvodne sústreďovali len do oblasti súdnictva, neskôr sa rozšírili aj na politické a hospodárske záležitosti. Od roku 1322 vydávali v rámci

¹³ MVV – HV, s. 288. Vác v Maďarsku.

Železná sekerka zo 14.–15. storočia – Rimavská Sobota. Foto J. Ferletáková, GMM Rimavská Sobota (H 1/1992)

svojej úradnej činnosti verejnosprávne a súdne listiny spolu so županom a od roku 1332 s podžupanom.²¹⁴ Kráľovské Hontianske hradské španstvo (komitát) sa tak postupne v priebehu druhej polovice 13. a v prvých desaťročiach 14. storočia zmenilo na šľachtickú Hontiansku stolicu.

Mnohoraké právne, majetkové, príbuzenské a iné zväzky šľachtických obyvateľov oddelenej časti Hontu s obyvateľstvom a inštitúciami na jeho kmeňovom území ich priviedli k tomu, že sa celkom prirodzene zaradili do vznikajúcej hontianskej stoličnej pospolitosti. Menovite sa to vzťahuje najmä na pánov z Oždian, z Veľkej Suhej, z Hrachova a na členov ďalších rodín pochádzajúcich z rodu Hont-Poznanovcov. No živá historická tradícia jednotnej politickosprávnej spolupatričnosti celého územia pri Rimave a Suhej k Hontu sa prejavila aj u iných šľachticov, vrátane tých, ktorí boli v službách kaločského arcibiskupa, prípadne žili ako novonobilitovaní zemaní pozdvihnutí spomedzi nešľachtického obyvateľstva na území jeho rimavských majetkov. Vďaka tomu sa mohla nastupujúca samospráva Hontianskej stolice presadiť aj v rozkladajúcom sa Rimavskom španstve. Jeho verejnosprávne a súdne funkcie sa jej podarilo prebrať dokonca skôr, ako sa arcibiskup s konečnou platnosťou vzdal tunajších zemepanských práv, teda ešte pred rokom 1334. Tým sa právomoc stolice rozšírila aj na ľavú stranu Rimavy a k jej prameňom, teda až po pôvodnú východnú hranicu starého Hontu. V listinách o výmene majetkov medzi kaločským arcibiskupom Ladislavom a sedmohradským vojvodom Tomášom Sečením

**Oddelené územie
Hontianskej stolice**

²¹⁴BAKÁCS, 1971, s. 21–22.

Samospráva
Hontianskej stolice
v 14. stor.

z roku 1334 majú už všetky dotyčné dediny pri Rimave, vrátane Rimavskej Soboty, uvedenú hontiansku stoličnú príslušnosť.³¹⁵

Šľachtická samospráva Hontianskej stolice sa v 14. storočí rozvíjala bez vážnejších problémov. O najdôležitejších otázkach rozhodovalo zhromaždenie celej šľachtickej pospolitosti (*congregatio generalis*), ktorému ako kráľov zástupca a najvyšší sudca predsedal palatín. Miestom konania týchto palatínskych zhromaždení a zasadnutí šľachtickej súdnej stolice (*sedes judiciaria*) bolo zvyčajne Ipeľské Predmostie. Šľachtici z východného územia Hontu chodili na tieto zhromaždenia popri Ipeľi, cez Novohrad. Zhromaždenia hontianskej šľachty sa konali pomerne často aj spoločne so šľachtou Novohradskej stolice. Vtedy sa členovia oboch pospolitostí stretávali, opäť pod palatínovým vedením, na poli pri Balašských Ďarmotách.³¹⁶ Funkcionárimi Hontianskej stolice, ktorých si šľachta volila zo svojho streda, sa stávali bez ťažkostí aj zástupcovia východného územia. V roku 1358 boli napríklad medzi dvanástimi prisáznymi Mikuláš z Ožďian a Jakub z Veľkej Suhej.³¹⁷

Dve časti
Hontianskej stolice

Od polovice 14. storočia sa právomoci samosprávnych orgánov šľachtických stolíc rozšírili na oblasť daňovej správy a na niektoré ďalšie sféry verejného života, ktorých riadenie dovtedy zabezpečoval kráľovský (štátny) aparát. V súvislosti so stále častejším vedením a upresňovaním rozličných súpisov, zoznamov a evidencií obyvateľov, majetku, služobných povinností a podobne, ale najmä kvôli ich praktickému využívaniu a orientácii v nich sa musel nevyhnutne zaznamenávať fakt, že Hontianska stolica sa skladá z dvoch územne samostatných celkov. Na ich bližšie určenie sa pritom využil najjednoduchší, no zároveň najvýraznejší rozdiel medzi nimi, a to nápadne odlišná veľkosť ich rozlohy. Časť Hontianskej stolice západne od Novohradu bola podstatne väčšia (*maior*). Najstaršie písomné doklady na takúto jej charakteristiku sa zachovali z rokov 1396 a 1399.³¹⁸ Z toho logicky vyplýva, že druhá časť stolice, ktorá ležala na východ od Novohradu, sa vtedy musela označovať ako menšia (*minor*). Za prvú priamu zmienku o menšom, respektíve malom Honte sa v doterajšej literatúre považoval záznam zachovaný v listine z roku 1419.³¹⁹ Toto prvenstvo však v skutočnosti patrí maďarskému variantu označenia Malého Hontu v podobe „Kys-Honth“, ktoré sa nachádza v zápisnici z vizitácie ostrihomskej kapituly z roku 1397.³²⁰ Ani jedno z týchto označení však ešte v tomto období nemôžeme pokladať za meno, išlo len o nepravdepodobné a výlučne z praktických potrieb používané bližšie určenie príslušnej územnej časti politickej jednotnej Hontianskej stolice.

Malohont v 15. storočí a jeho vývin do roku 1526

Počas panovania Žigmunda Luxemburského (1387–1437) sa ďalej zosilnila hospodárska a politická moc šľachty v Uhorsku. Zemianstvo sa otvorene usilovalo o väčší vplyv na verejné veci, súčasne však bolo pod značným tlakom vládychtivých

³¹⁵ CDA, III, s. 79–82; CDH, VIII, 5, s. 216–219.

³¹⁶ MVV – HV, s. 288. Balassagyarmat v Maďarsku.

³¹⁷ DH, č. 129, s. 207.

³¹⁸ MVH, I/3, s. 326; I/4, s. 120.

³¹⁹ Historický ústav SAV, Bratislava. Fotozberka stredovekých listín (MOL, DL 10797).

³²⁰ VCS, s. 100.

DVE ČASTI HONTIAN-
SKEJ STOLICE ROZ-
DELENÉ ZVOLEN-
SKOU A NOVOHRAD-
SKOU STOLICOU

veľmožov. Miestom zápasu medzi týmito privilegovanými vrstvami uhorskej feudálnej spoločnosti sa stávali veľmi často stolice. Práve v ich rámci sa prejavovala svojvôľa a porušovanie právnych noriem jednou alebo druhou stranou najvýraznejšie. Nebolo to inak ani v prípade Hontianskej stolice. Tradícia stoličných zhromaždení pod predsedníctvom palatína pokračovala aj v 15. storočí. Takisto sa udržal zvyk konať tieto kongregácie občas spoločne s Novohradskou stolicou. Od roku 1414 sa však medzi hontianskymi funkcionármi začali objavovať namiesto jedného podžupana, ako bolo dovtedy zvykom, dvaja až traja podžupaní súčasne.³²¹ Rozhodujúce slovo pri ich ustanovovaní patrilo vtedy ešte županovi, no nedá sa dokázať, že by niektorý z nich bol poverený osobitne len správou tzv. menšieho Hontu. Situácia, keď sa pravdepodobne prvý raz a na dlhší čas osamostatnila táto časť od ostatnej Hontianskej stolice, vznikla na pozadí celoštátnych politických udalostí a vojenských pohybov v 40. a 50. rokoch 15. storočia.

Prvá samospráva Malohontu

V roku 1440 prišiel na pozvanie kráľovnej Alžbety do Uhorska ako ochranca nástupníckych práv jej syna, maloletého kráľa Ladislava V. Pohrobka, žoldniersky kapitán českého pôvodu Ján Jiskra z Brandýsa. Čoskoro potom zaujali jeho vojaci strednú a východnú časť Slovenska, vrátane Gemera a s ním susediaceho menšieho Hontu. Väčší Hont s príslušnými oblasťami Novohradu sa dostal pod kontrolu Jiskrovho protivníka Jána Huňadyho, ktorý stál na čele veľmožov, podporujúcich nimi zvoleného protikráľa Vladislava I.³²² Hontianska stolica sa tak ocitla v strede vtedajších vojensko-politických udalostí, čím sa rozdvajala aj jej dovtedy jednotná správa. Šľachtická pospolitosť žijúca na území menšieho Hontu musela otázky verejnej správy, súdnictva, ale najmä vojenského zásobovania v týchto podmienkach riešiť samostatne, čo si vyžadovalo vytvorenie a fungovanie príslušných orgánov. V skutočnosti teda vznikla nová samosprávna jednotka na úrovni stolice s názvom Malý Hont, respektíve Malohont (lat. *Minor Hont*, maď. *Kis Hont*).³²³ Ladislav Bartholomaeides, jeden z prvých bádateľov v malohontských dejinách, predpokladal, že v tomto období mal Malohont aj vlastného župana.³²⁴ Ešte pravdepodobnejšie sa tu vtedy mohli vyskytovať úradné posty podžupana, slúžnych, prípadne ďalších funkcionárov. Konkrétnejšie údaje o nich však zatiaľ nepoznáme.

Jiskra a Huňady

Obdobie dynastických bojov a feudálnej anarchie v polovici 15. storočia nebolo pre malohontských obyvateľov pokojné. Jiskrovi žoldnieri obsadili hrádky a tvrdze pri Sobôtke, Ožďanoch, Maginhrad pri Nižnom Skálniku, v Hrachove, pri Rimavskom Brezove a možno aj pri Tisovci a na ďalších miestach. Ján Jiskra navštívil niekoľko ráz Rimavskú Sobotu. Najvýznamnejší bol jeho pobyt v roku 1447, keď tu 21. júla uzavrel prímerie so správcom Uhorského kráľovstva Jánom Huňadym.³²⁴ V septembri 1451 Ján Jiskra v bitke pri Lučenci dosiahol svoje najväčšie víťazstvo nad Jánom Huňadym. Následne sa obidvaja vojvodcovia stretli opäť v Rimavskej Sobote, aby podpísali mierovú zmluvu.³²⁵ Tretí raz sa zišli na rokovaní v Rimavskej Sobote v máji 1452, keď už bolo Jiskrovo vojsko, ktoré nedostávalo pravidelný žold,

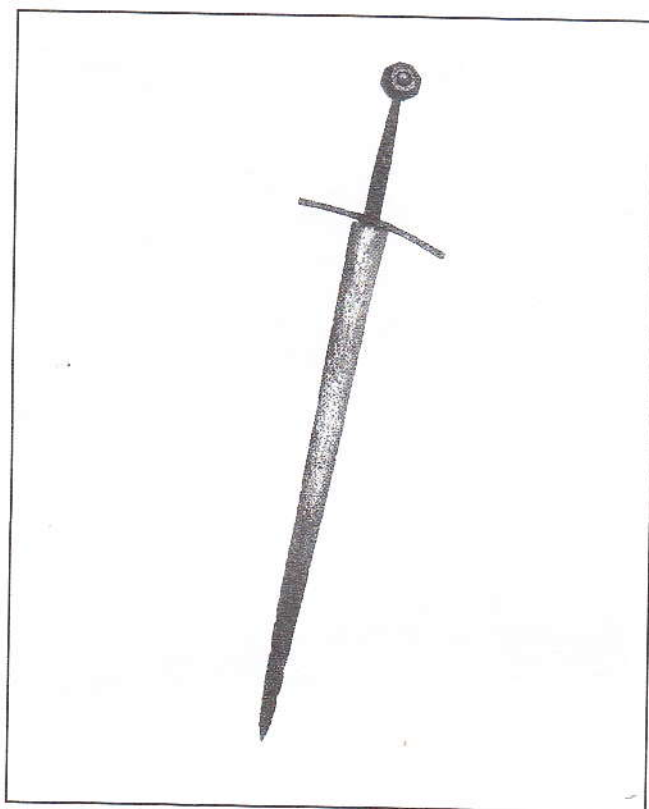
³²¹ MVV – HV, s. 288; BAKÁCS, 1971, s. 22 a 440–441.

³²² ATLAS československých dejín, 1965, karta 7, mapa e).

³²³ BARTHOLOMAEIDES, 1806–1808, s. 776.

³²⁴ ZICHY család okmánytára, IX, s. 169–171.

³²⁵ CDH, XI, 2, s. 163–167.

Meč zo 14.–16. storočia –
Gemer-Malohont. Foto J.
Ferletáková, GMM Ri-
mavská Sobota (H 11949)

v rozklade.³²⁶ Preto sa rozbíhalo po okolitých dedinách, kde si drancovaním a lúpe-
ním zaobstarávalo obživu. Na toto smutné obdobie spomínali v nasledujúcich rokoch
poddaní obyvatelia z Rimavskej Bane, Rimavského Brezova, Hnúšte a Tisovca ako
na nepokojné časy, keď prišli nielen o svoje veci, ale keď mnohí z nich aj zahynuli.³²⁷

Po dočasnom odvolaní a odchode Jána Jiskru z Uhorska v roku 1453 sa časť
jeho bývalých vojakov pridala k bratrákom. Jadro bratrického hnutia s protiveľmož-
ským zameraním tvorili už od polovice 40. rokov 15. storočia niekdajší husiti, ktorí
sa pôvodne ako žoldnieri v službách Jiskru a ďalších veľmožov dostali z Čiech
a Moravy do Uhorska a najmä na Slovensko. K nim sa pripájali rebelujúci slovenskí,
poľskí a maďarskí žoldnieri, aj žoldnieri iných národností. Na území Malohontu
boli v rokoch 1453–1458 pravdepodobne menšie bratrícke posádky v pevnostiach pri
Sobôtke, na Maginhrade, pri Rimavskom Brezove, azda aj na tisovskej Hradovej
a inde. Pôsobili v úzkej súčinnosti s bratrákmi v Gemeri, najmä so silnou posádkou
na hrade Muráň a v Drienčanoch, prípadne v Rimavskej Seči. Bratrícke hnutie
v Gemeri a v Malohonte, rovnako ako na celom Slovensku, sa definitívne podarilo
poraziť až začiatkom 60. rokov mladému uhorskému kráľovi Matejovi I. Korvínovi.
Niektoré z bývalých Jiskrových, respektíve bratríckych pevností v Malohonte si

Bratráci v Malohonte

³²⁶BARTFA szabad királyi város levéltára, I. č. 663, s. 109; ARCHÍV hl. m. SR Bratislavy, Stredoveké listiny, Lad.
II, no. 1525, inv. č. 2739.

³²⁷VARŠIK, 1932, s. 33, pozn. 110.

Kostol z 15. storočia –
Malé Teriakovce. Foto
Mgr. M. Turoňová

Obnovenie jednotnej Hontianskej stolice

✓ ponechal kráľ. V jeho vlastníctve buď spustli (Magainhrad), alebo sa na určitý čas udržali (Hradová ?). Niektoré sa vrátili ich pôvodným majiteľom (Ožďany, Hrachovo), alebo sa dostali kráľovskou donáciou novým feudálnym pánom (Sobôtka).

Nástupom Mateja Korvína na uhorský trón sa postupne začalo obdobie konsolidácie politických a hospodárskych pomerov v štáte. V podmienkach upevňujúcej sa centralizovanej monarchie v druhej polovici 15. storočia, keď panovník zakladal svoju vládu na spojení so strednými a nižšími vrstvami šľachty, sa v plnej miere obnovila aj bývalá politicko-správna jednota Hontianskej stolice. V záujme prevažnej väčšiny šľachtickej pospolitosti o zachovanie pôvodnej veľkosti a moci stolice bol prvý, aktuálnymi politickými pomermi viac-menej vynútený pokus Malohontu o samostatnosť zlikvidovaný, no fakt, že istý čas mal vlastnú samosprávu, výrazne zvýšila jeho sebavedomie. Malohontské zemianstvo sa nástojčivejšie ako predtým začalo hlásiť o svoj podiel na stoličných právach. Výsledkom tohto úsilia bolo okrem iného založenie tradície konania občasných generálnych kongregácií Hontianskej stolice v Rimavskej Sobote.³²⁸

Do tohto obdobia časovo patrí aj z celoslovenského hľadiska zaujímavá udalosť, ktorá sa týka niekoľkých malohontských obcí. V roku 1462 totiž predstavitelia Rimavskej Bane, Rimavského Brezova, Hnúšte a Tisovca vacovskej kapitule ako tzv. hodnovernému miestu oznámili, že v nepokojných časoch stratili listiny, ktoré mali od Ľudovíta I., Žigmunda Luxemburského a svojho bývalého zemepána vojvodu

³²⁸ MVV – HV, s. 289.

Kľúč z 15. storočia. Foto
J. Ferletáková, GMM Ri-
mavská Sobota (H 9805)

Tomáša, na základe ktorých boli oslobodení od odovzdávania cirkevného desiatku ostrihomskému arcibiskupovi. Ten odvádzali vlastným farárom, ktorí namiesto neho platili arcibiskupovi len paušálne poplatky. Preto teraz žiadali kapitolu, aby im o tom vydala úradné svedectvo. Kapitula poverila prešetrovaním tejto veci bakalára Petra z Kerepeša. Na základe verejného dokazovania, ktoré sa v prítomnosti richtárov a prísazných týchto obcí uskutočnilo 23. októbra toho istého roku (1462) pri kostole sv. Jána Krstiteľa v Rimavskej Sobote a ktoré potvrdilo pravdivosť uvádzaných údajov, vydal bakalár Peter osvedčovaciu listinu vo forme tzv. notárskeho inštrumentu.³²⁹

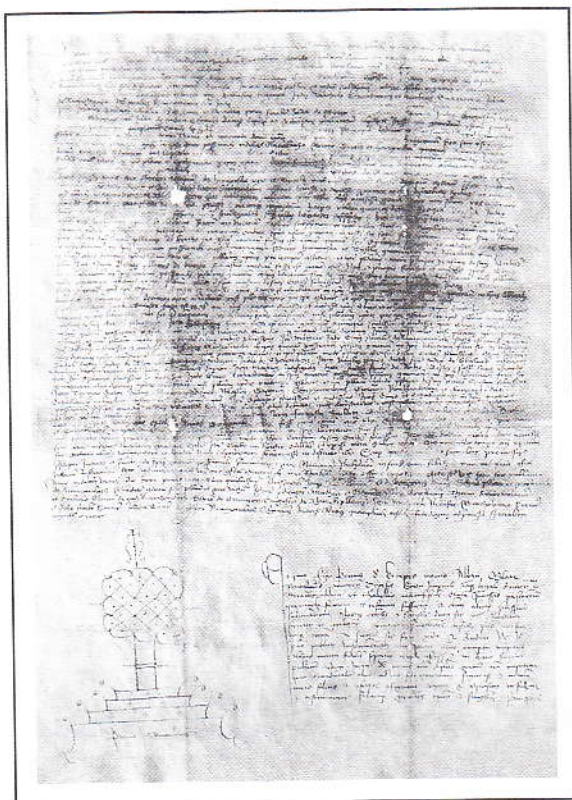
Šľachta z územia Malohontu sa ako súčasť hontianskej stoličnej pospolitosti aktívne zúčastňovala na politickom živote aj v nasledujúcom období stavovskej monarchie, v ktorej sa počas vlády Jagelovcov – Vladislava II. a Ľudovíta II. – koncom 15. a začiatkom 16. storočia stále väčšími prejavoval hospodársky a spoločenský rozvrat. Napríklad v roku 1505 bol medzi delegátmi z Hontianskej stolice na krajinskom sneme prítomný Ján Bakoš z Oždian.³³⁰ V júni 1514 sa zase viacerí malohont-

**Malohontania
v samospráve
Hontianskej stolice**

³²⁹ MALIAK, 1912, II, s. 181–182. Originál listiny je uložený v archíve ev.a.v. farského úradu v Rimavskej Sobote. Podobne v roku 1453 dostali možnosť platiť desiatky v prospech miestnych kostolov obyvatelia Rimavskej Soboty a Kokavy nad Rimavicou. Neskôršie sa Kokavčania spolu so zástupcami niektorých susedných obcí dovoľávali ďalších úľav na dežme. Zdôvodňovali to tým, že žijú v neúrodnom kraji a nemajú z čoho vydržiavať ani svojich kňazov. VARSÍK, 1932, s. 33–34.

³³⁰ FORGON, 1909, I, s. 59.

Listina bakalára Petra z Kerepeša z roku 1462 o tzv. desiatkových privilegiách pre niektoré malohontské obce. Foto J. Ferleťáková, Ev. a. v. farský úrad Rimavská Sobota (listina č. 3)

Vznik sporov medzi Veľkým a Malým Hontom

skí šľachtici zhromaždili spolu s ostatnou hontianskou šľachtou v kráľovskom vojsku pri Pešti a v jeho rámci prispeli k porážke sedliackeho povstania vedeného Jurajom Dóžom.³³¹

✓ Zdá sa však, že napriek vonkajším prejavom jednoty hontianskej šľachtickej pospolitosti rozpory v jej vnútri vzrastali. Predpoklady na to sa zvýšili najmä od začiatku 16. storočia, keď stolice v Uhorsku dosiahli prakticky úplnú nezávislosť od ústrednej štátnej správy. Vedúci funkcionári Hontianskej stolice, pochádzajúci najmä z Veľkého Hontu, pri vyhotovovaní daňových, vojenských a iných služobných rozpisov Malohont neraz poškodzovali pripisovaním nepravdivých, spravidla zveličených údajov. Tým ho zťažovali väčšími povinnosťami a odvodmi, než mu podľa rozlohy a počtu obyvateľstva prislúchalo. To samozrejme vzbudzovalo u malohontských šľachticov i poddaných silnejúci odpor. V situácii vnútro politickej feudálnej anarchie a vzrastajúceho tureckého ohrozenia, keď sa schyľovalo k rozbitiu uhorského stredovekého štátu, vyústil napokon tento odpor až k vzniku úsilia o vybudovanie samostatnej správnej organizácie Malohontu.

Správa Malohontu v prvej polovici 16. storočia a jeho dobytie Turkami

✓ V auguste 1526 turecké vojská v bitke pri Moháči porazili uhorskú kráľovskú

³³¹ MVV – GKV, s. 492

armádu.³³² Zahynul v nej kráľ Ľudovít II. aj veľa krajinských a cirkevných hodnostárov. V situácii, keď celému Uhorsku hrozilo smrteľné nebezpečenstvo, začala sa šľachta namiesto organizovania účelnej protitureckej obrany hašteriť o nového kráľa. Kým zemianstvo stálo za Jánom Zápoľským, väčšina magnátov presadzovala Ferdinanda Habsburského. Medzi oboma protikráľmi vzplanul vyše desať rokov trvajúci politický a ozbrojený zápas. Sprevádzalo ho, ako to už v takých prípadoch bývalo zvykom, vojenské rabovanie. V tých časoch bola vypálená napríklad Hačava, Hnúšťa a pustošenie určite neobišlo ani ďalšie dediny.³³³

Územie Malohontu sa po niekoľkých výmenách proti sebe stojacich strán dostalo začiatkom 30. rokov pod vládu Jána Zápoľského, ktorý ho už v listine z roku 1533 nazýval stolicou (*comitatus*).³³⁴ Takéto označenie bolo z jeho hľadiska pochopiteľné, lebo Veľký Hont patril vtedy Ferdinandovi I. Habsburskému, takže Malohont predstavoval v Zápoľského dŕžave samostatnú stolicu. V roku 1535 využili dvojvládie v krajine veľmoži Melicher Balaša a František Ňári a rozdelili si dovtedy jednu funkciu hontianskeho župana. Prvý sa stal županom v Malom a druhý vo Veľkom Honte.³³⁵ Osamostatnenie sa Malohontu ako stolice sa stretlo najmä u veľkohontianskeho zemianstva s nesúhlasom. V súčasných pomeroch však proti tomu nemohlo prakticky nič podniknúť. Naopak, Veľkovaradínsky mier, ktorým si v roku 1538 Ján Zápoľský a Ferdinand Habsburský navzájom uznali svoje územné zázory v Uhorsku za suverénne, rozdelenie Hontianskej stolice nepriamo potvrdil a uzákonil.

Mier uzavretý vo Veľkom Varadíne³³⁶ mal krátke trvanie. Smrťou Jána Zápoľského v roku 1540 získal Ferdinand I. právo na celé Uhorsko a rozhodol sa vydobýť si ho za každú cenu. Predstavitelia Hontianskej stolice sa v tom istom čase pustili do boja s cieľom zbaviť Malohont len pred nedávnom získanej samosprávy a pripojiť ho na starý spôsob k Veľkému Hontu. V konečnom dôsledku bolo teda ich úsilie zhodné so záujmami panovníka. Narazili však na rozhodný odpor nielen u malohontského zemianstva, ale aj na zásadne odmietavé stanoviská spomínaných dvoch hontianskych županov – ani jeden z nich sa nemienil dobrovoľne vzdať získaného úradného postavenia.³³⁷ Proti otvoreným prívržencom opätovného scelenia županskej funkcie a správy stolice neváhali dokonca použiť ani hrubé násilie.

Problém rozdelenej Hontianskej stolice sa napokon v novembri 1542 dostal na riešenie do krajinského snemu. Zo snemového rokovania vyšla potom výzva pre Melichera Balaša a Františka Ňáriho, aby zložili prísahu vernosti kráľovi, vzdali sa svojich županských hodností a všetkých násilností a bezodkladne zabezpečili spojenie stolice, jej jednotnú správnu a súdnu organizáciu.³³⁸ V tom zmysle bol schválený aj zákonný článok 37 začlenený do siedmeho dekrétu Ferdinanda I. V prípade jeho nerešpektovania mali byť obaja menovaní župani považovaní za vzbúrencov, mali byť

Dvaja hontianski župani – Malohont ako stolica

Zákonný čl. z roku 1542

³³² Mohács v Maďarsku.

³³³ MVV – GKV, s. 51 a 75.

³³⁴ ŠOKA – RS, MRS, šk. 1, č. 3.

³³⁵ MVV – GKV, s. 538.

³³⁶ Oradea v Rumunsku.

³³⁷ MONUMENTA comitalia Hungariae (ďalej MCH), II, s. 416.

³³⁸ Tamže.

pozbavení úradov a postavení pred súd.³³⁹ Snem aj kráľ sa teda pridali na stranu tej časti hontianskej šľachty, ktorá žiadala návrat k pôvodným pomerom v stolici.

Z prvého zachovaného portálneho (daňového) súpisu Malohontu vyplýva, že tento bol ako okres v roku 1542 formálne znovupripojený k Hontianskej stolici. Spravovať ho mal slúžny Štefan Palojtai (Plachtinský). V podobnom súpise z rokov 1542–1543 je už Malohont dokonca zapísaný iba ako nedeliteľná súčasť štvrtého okresu Hontianskej stolice. Do tohto okresu, menovite pod slúžneho Františka Čehiho, patrili zároveň veľkohontianske dediny – Čebovce, Nenince, Příbelce, Záhorce, Bátorová, Horné Plachtince, Stredné Plachtince a Dolné Plachtince, vrátane ich miestnych častí, ktoré boli vtedy samostatnými obcami, respektíve sídelnými lokalitami.³⁴⁰

Bašovanie Mateja Bašu

Skutočným pánom v Malohonte však vtedy bol Matej Bašo.³⁴¹ Tento lúpežný rytier z Muránskeho zámku posielal do malohontských dedín a mestečiek svojich vojakov, aby pre neho vymáhali zákonom stanovené ale aj nelegálne dane a rozličné poplatky. Na čele jeho vojakov prichádzal najčastejšie jeho služobník, istý Martin Polák.³⁴² Bašo a jeho zbrojnoši páchali túto protizákonnú činnosť až do ich porážky a do obsadenia Muránskeho zámku kráľovským vojskom pod velením Mikuláša Salmu v roku 1549. Ešte krátko predtým vybral Matej Bašo dane nielen z majetkov Eustacha Felediho, na ktoré si robil priamy vlastnícky nárok, ale aj z majetkov drobných malohontských zemanov. Na pokoji nechal iba poddaných magnáta Štefana Lošonciho, ktorý si od nich štátne dane vyberal sám pre seba a teda takisto protiprávne.³⁴³

Feudálne násilie, ktoré sa často zvrhovalo na otvorené drancovanie a lúpenie, používali v tomto období celkom bežne aj mnohí ďalší šľachtici. Ich svojvoľné, protizákonné konanie bolo priamym následkom dlhotrvajúceho oslabovania ústrednej štátnej moci. Ani župani Melicher Balaša a František Náři sa nechceli podrobiť prísne a jednoznačne formulovanému zákonu z roku 1542. S ich prispením v podmienkach politického a morálneho rozvratu, hospodárskeho úpadku a rastúceho tureckého nebezpečenstva napriek všemožnému úsiliu veľkohontianskej šľachty pretrvávala samostatná „Malohontská stolica“ ako reálne existujúci fakt ešte ďalšie desaťročie. V podstate jediným prejavom formálnej celistvosti v skutočnosti rozdelenej Hontianskej stolice boli teda iba jej portálne súpisy. Štátne dane z Malohontu začali v úplnosti vyberať výbercovia uhorskej komory však až od druhej splátky za rok 1549 a potom od roku 1550 už vyberali pravidelne obidve.³⁴⁴ Bolo to vlastne vzápätí po vojenskom zákroku Ferdinanda I. proti obávanému Matejovi Bašovi. Obrana zákonných poriadkov v tejto oblasti ozbrojenou silou povzbudila zároveň neutičajúce snahy prívržencov znovuzjednotenia správy Hontianskej stolice.

Návrat Malohontu do Hontianskej stolice

Napriek sústredenému tlaku zo strany panovníka, centrálnych štátnych inštitúcií a predstaviteľov veľkohontianskej šľachty zostala Hontianska stolica rozdelená na

³³⁹ CORPUS juris Hungarici (ďalej CJH), art. 37/1542 (VII).

³⁴⁰ MOL, E 158, Tom. XVII, s. 101–109.

³⁴¹ Tamže, s. 43–50.

³⁴² Tamže, s. 236.

³⁴³ Tamže, s. 531.

³⁴⁴ Tamže, s. 147–149, 531–548, 176–182, 228–244, 269–274.

dva samosprávne útvary ešte aj začiatkom 50. rokov 16. storočia. Týmto stavom, rovnako ako podobnými situáciami v iných častiach kráľovstva, sa musel preto v roku 1552 znova zaoberať krajinský snem. V zákonnom článku číslo 39 prijatom na sneme sa opäť vyslovila požiadavka, spojiť hontiansku stoličnú pospolitost' do pôvodného, politicky jednotného celku.³⁴⁵ Návrat Malohontu k jeho „materskej“ stolici aj tak však nebol jednoduchý. Ako oddelené územie – dištrikt (*districtus*) sa stal iba súčasťou štvrtého slúžnovského okresu Hontianskej stolice. Spolu s dedinami vo Veľkom Honte, ktoré s ním tvorili jeden okres už zrejme pred rokom 1535, dokonca možno už pred rokom 1526 a boli s ním uvádzané v portálnom súpise z rokov 1542–1543, podliehal od roku 1552 pod právomoc slúžneho Imricha Pandyho.³⁴⁶ V portálnom súpise z roku 1553 sa Malohont označuje síce opäť ako stolica (*comitatus*), ale na jeho znovunastolenom podradnom postavení sa tým nič nezmenilo.³⁴⁷ Svedčí však o tom (a podobné označenie Malohontu sa v portálnych súpisoch z druhej polovice 16. storočia vyskytuje viac ráz), že živá tradícia stoličnej samostatnosti tohto územia sa vo všeobecnom vedomí vtedajšej spoločnosti zachovávala ako prirodzená a prejavovala sa aj vtedy, keď v skutočnosti charakter osobitnej stolice nemalo.

Zápas o znovupripúťanie Malohontu k Hontianskej stolici sa završoval v čase, keď jej južné oblasti obsadzovali už osmanskí Turci. Proti tureckým oddielom prenikajúcim od dolného Ipla stále ďalej na územie Slovenska sa v auguste 1552 postavilo žoldnierske vojsko a šľachtická pohotovosť zozbieraná z Hontianskej a Novohradskej stolice a z ďalších stolíc. Bitka pri veľkohontianskej dedine Plášťovce sa však skončila ich ťažkou porážkou. Víťazní Turci si ňou zabezpečili vládu takmer v celom Veľkom Honte a uvoľnili si cestu na rýchly postup do horného Novohradu, Malohontu a Gemera. Prvými malohontskými dedinami, ktoré sa ešte v tom istom roku dostali do ich moci, boli Psiarany, Ožďany, Sušany, Hrnčiarske Zalužany a Maštinec.³⁴⁸ V roku 1553 k nim pribudla Lukva, Dolné Zahorany, Pondelok, Veľká Suchá, Valkovo a Rimavská Sobota.³⁴⁹ Turci teda zaujali celú Sušiansku dolinu a Rimavskú Sobotu ešte pred dobytím Filakova.

Vstup do hornej časti Rimavskej doliny chránil neveľký vodný hrad pri Sobôtke. Jeho majiteľom bol vtedy Žigmund Balaša. Viacej ako o prípravu na obranu proti nadchádzajúcemu tureckému vpádu sa však zaujímal o štátne dane vyrúbené Uhorskou komorou malohontským obciam. Podľa rozhodnutia hontianskych stoličných orgánov z roku 1552 sa štátne dane mali sústrediť na Sobôtke.³⁵⁰ Obidve splátky za rok 1554 prikázal teda vybrať svojim sobôtkovským kastelánom – Tomášovi Scatymu a Františkovi Wurymu, ale nechal si ich pre vlastnú potrebu.³⁵¹

✓ V septembri 1554 sa Turci zmocnili Filakovského hradu. Z neho začali čoskoro ohrozovať celé široké okolie, vrátane dovtedy im nepodrobených dedín pri strednej

Začiatok tureckej okupácie

Dobytie hradu Sobôtka

³⁴⁵ MCH, III, art. 39/1552, s. 376.

³⁴⁶ MOL, E 158, Tom. XVII, s. 296–300, 339–343.

³⁴⁷ Tamže, s. 395.

³⁴⁸ Tamže, s. 297–300.

³⁴⁹ Tamže, s. 367.

³⁵⁰ Tamže, s. 301.

³⁵¹ Tamže, s. 415–417, 426–428.

a hornej Rimave. Cieľom jedného z ich prvých útokov na tomto smere sa preto stal hrad Sobôtka. Jeho dobytie niekedy v jarných mesiacoch roku 1555 im asi nerobilo väčšie ťažkosti, lebo sa o ňom ani nezachovali bližšie správy. Pre malohontských obyvateľov však malo katastrofálne dôsledky. Začalo sa ním dlhé, takmer poldruha storočia trvajúce obdobie utrpenia.

Malohont v období tureckého panstva

Hneď po útoku na Sobôtku sa turecké oddiely vydali nahor Rimavskou dolinou. Vtedy sa väčšina Malohontánov stretla s Turkami po prvý raz – bolo to krvavé zoznámenie. Turci podpaľovali, vraždili, lúpili, brali zajatcov a od tých, ktorých nechali žiť, vymáhali prísluby podriadenosti a poplatnosti. Následky nájazdu boli také tragické, že Uhorská komora od zdanenia Malohontu za roky 1555–1556 celkom upustila.³⁵²

Sobôtka ako turecká
pevnosť

Dobytím Sobôtky v roku 1555 sa vytvorili predpoklady na rozšírenie trvalej tureckej okupácie na takmer celé územie Malohontu a priľahlé časti Gemera. Filakovský sandžakbeg dal sobôtkovský hrádok prebudovať a nanovo opevniť. Vznikol tak jeden z najsevernejšie položených oporných bodov tureckej moci v Európe.³⁵³ V jeho strede stála veľká okrúhla veža chránená štyrmi menšími nárožnými baštami, navzájom prepojenými kamenným obranným múrom. Okolo tohto tzv. vnútorného hradu obtekala Rimava. Voda z nej bola aj v priekope okolo vonkajšieho hradu, ktorý obkolesoval hradobný val, spevnený baštou, vežou s bránou a padacím mostom. V tejto časti boli umiestnené tajne, kasáreň, malá mešita, studňa a ďalšie obytné a hospodárske stavby.³⁵⁴ Turecká posádka Sobôtky mala spočiatku asi 30 vojakov. Neskôr ich počet stúpol a v jednotlivých obdobiach okupácie sa pohyboval od 50 do 120 pešiakov a jazdcov.³⁵⁵

Rimavskosobotská
náhija

Okrem vojenskej funkcie nadobudol hrad Sobôtka aj širší hospodársko-správný význam. Turci si v ňom zriadili sídlo náhije, teda jedného z okresov filakovského sandžaku. Túto tzv. rimavskosobotskú náhiju tvorilo spolu 38 malohontských a gemerských obcí.³⁵⁶ Osobitní výbercovia sprevádzaní skupinami ozbrojencov vyberali na území náhije pravidelné poplatky. Z nich sa vyplácal žold pre sobôtkovských veliteľov a vojakov a hradili sa ďalšie výdavky tureckej okupačnej správy.

Dočasné oslobodenie
Sobôtky a jeho
následky

V roku 1566 prenikol do Malohontu so silným kráľovským vojskom skúsený vojvodca Lazar Schwendi. Pri postupe na Krásnu hôrku a Košice dobyl a od tureckej vlády oslobodil Sobôtku aj Rimavskú Sobotu.³⁵⁷ Tento dočasný úspech habsburskej strany sa však čoskoro obrátil na dovtedy nevídané násilie. Filakovskí Turci, ktorým prišiel na pomoc so svojím vojskom temešvársky paša Hasan, zhodou okolností bývalý veliteľ Sobôtky, sa začali kruto pomstiť predovšetkým poddanskému

³⁵² V rokoch 1555–1556 boli vyhotovené štyri súpisy port v Hontianskej stolici, ale malohontské obce v nich nie sú zachytené. Pozri MOI., E 158, Tom. XVII, s. 427–499 n.

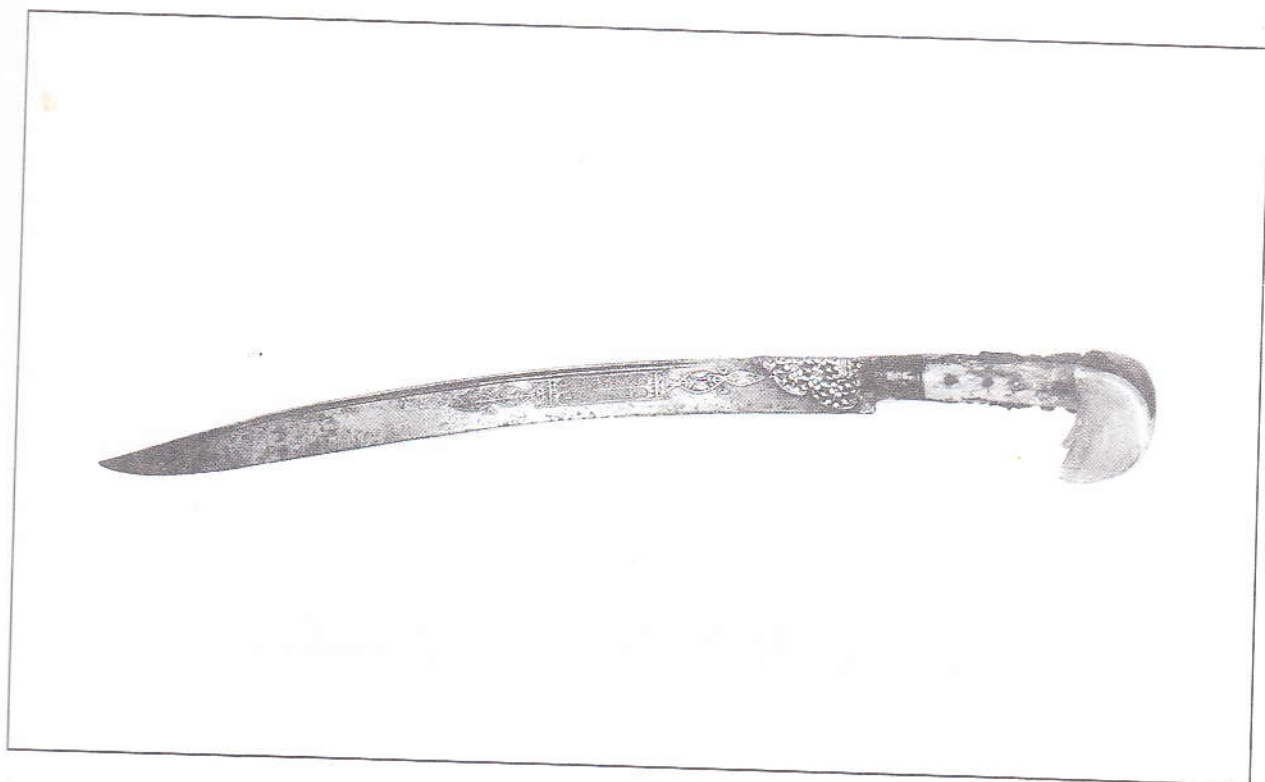
³⁵³ KOPČAN, 1986, s. 54.

³⁵⁴ DRENKO, 1973, s. 81–83.

³⁵⁵ BLÁŠKOVIČ, 1974, s. 24.

³⁵⁶ Tamže, s. 23.

³⁵⁷ KOPČAN, 1986, s. 61–62; BLÁŠKOVIČ, 1974, s. 19.

Turecký jatagán zo 16. storočia – Filakovo. Foto J. Ferleťáková. GMM Rimavská Sobota (H 11975)

Turecká pišťala – Sobôtka (?). Foto J. Ferleťáková. GMM Rimavská Sobota (H 7547)

obyvateľstvu. Malohontské dediny boli vydané napospas vražednému rabovaniu oddielov krymských Tatárov. Útočníci za sebou zanechali len vyľudnenú a vypálenú krajinu. A tak keď v roku 1567 prišli do tejto oblasti výbercovia uhorských portálnych daní, zistili, že minuloročný tatársky vpád zo 42 malohontských obcí až 32 celkom zničil a zväčša vyľudnil. Zdecimované obyvateľstvo schopné aspoň čiastočne plniť daňové povinnosti voči štátu sa udržalo iba v Rimavskej Sobote a na lesnatom, severnejšie položenom území vo Valkove, Rimavskej Bani, Rimavskej Lehote, Rimavici, Kokave, Klenovci, Hnúšti, Rimavskej Píle a v Tisovci.³⁵⁸

✓ Obnova života po tragickom roku 1566 prebiehala veľmi pomaly. Obyvatelia, ktorí sa pred Tatármi zachránili útekou alebo inou šťastnou náhodou, zostávali ešte dlhší čas zo strachu v lesných úkrytoch. Domov sa vracali len postupne. Vo väčšine spustošených malohontských dedín bolo v rokoch 1568–1569 postavených, prípadne opravených iba po jednom či dvoch obydliach, v Hrachove a Zacharovciach po troch.³⁵⁹

V 70. a 80. rokoch 16. storočia turecká moc v Malohonte dosiahla najväčší rozmach. Úradníci okupačnej správy a vojenská posádka zo Sobôtky počas vyše dvoch desaťročí priamo kontrolovali prakticky celé povodie Suchej a Rimavy. Hranice ich vplyvu sa stali súčasne vrcholom územnej expanzie Osmanskej ríše v Uhorsku. Takáto situácia sa bez podstatnejších zmien zachovala až do začiatku tzv. pätnásťročnej vojny.

Vypudenie Turkov zo Sobôtky

V novom vojnovom konflikte, ktorý s plnou silou vzplanul v roku 1593, prevzali najskôr ofenzívu do svojich rúk vojská Habsburgovcov a uhorskej šľachty. Začiatkom novembra obľahol Sobôtku so svojimi oddielmi hornouhorský hlavný kapitán Krištof Tieffenbach (Teuffenbach), sedmohradský veľmož Žigmund Rákoci a ďalší vojvodcovia. V hrade sa bránilo asi 400 janičiarov, a pretože sa odmietli vzdať, Tieffenbach zaútočil na pevnosť delostrelectvom. Po trojdennom obliehaní 9. novembra 1593 útočníci hrad dobyli a väčšinu z jeho tureckých obrancov pozabíjali.³⁶⁰

K tejto udalosti sa v literatúre zachovala zaujímavá epizóda. Týka sa tureckého veliteľa sobôtkovskej posádky, ktorému sa údajne podarilo utiecť z obklúčeného hradu a skryť sa v neďalekých húštinách na ľavej strane Rimavy. Po čase ho celkom vyhladovaného a vysileného našli obyvatelia Rimavskej Soboty, pretože sa báli návratu a pomsty Turkov, postarali sa o neho a dopravili ho do bezpečia.³⁶¹

✓ Pádom Sobôtky sa skončilo obdobie bezprostrednej tureckej okupácie a správy väčšej časti Malohontu. Rozhodne to však neznamenalo koniec osmanského panstva v tejto oblasti. Turkom sa počas pokračujúcej vojny podarilo niekoľko ráz znova obsadiť v podstate už iba zrúcaniny Sobôtky, vždy to však bolo len na krátko. Pôvodný význam hradu viac nenadobudol, a pretože posledná písomná správa o ňom pochádza z roku 1608, je pravdepodobné, že začiatkom 17. storočia zanikol aj ako sídelná lokalita.³⁶²

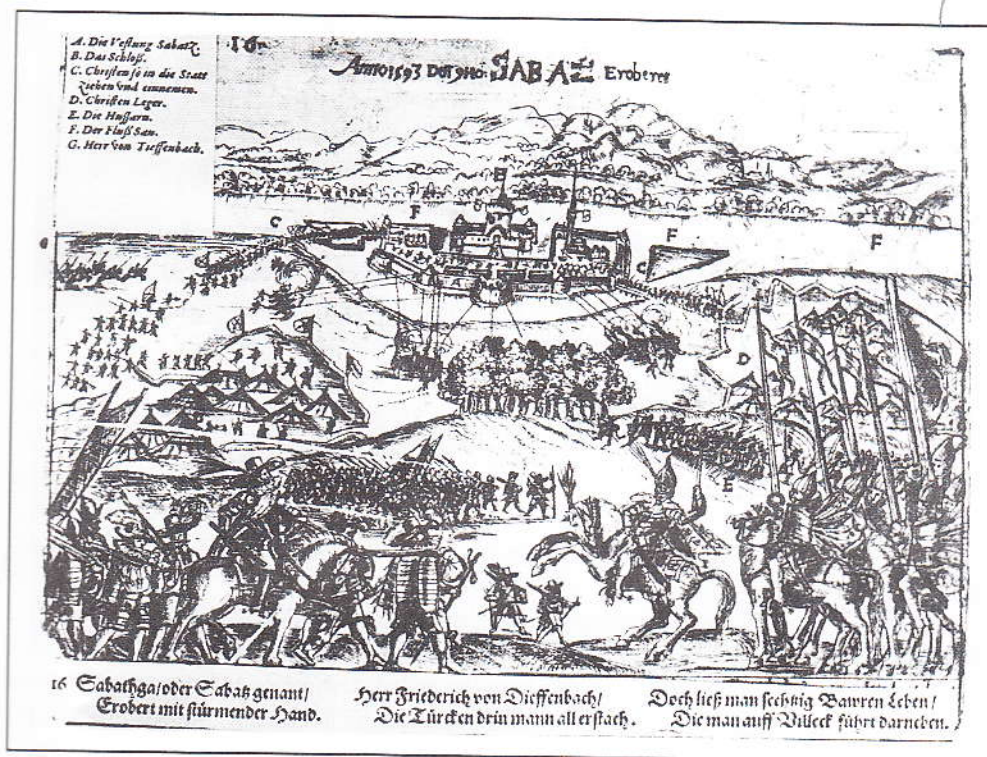
³⁵⁸ MOL. E 158. Tom. XVII. s. 887–889.

³⁵⁹ Tamže. s. 925–926.

³⁶⁰ DRENKO. 1973. s. 80.

³⁶¹ MVV – GKV, s. 500; DRENKO. 1973. s. 80–81.

³⁶² DRENKO. 1973. s. 81.

Dobytie tureckej pevnosti Sobôtka v roku 1593 – rytina z roku 1604 publikovaná v diele S. Dillbau- ma Eikonographia

V októbri 1596 mohutná turecká armáda s účasťou sultána Mehmeda III. dobyla mesto a hrad Jáger.³⁶³ Toto strategicky dôležité víťazstvo Turkom umožnilo upevniť ich otrásené postavenie zapríčinené stratou Fiľakova a ďalších významných pevností. Jáger sa stal strediskom novovytvoreného pašalíka. Jágerský paša si ako sultánov miestodržiteľ robil nároky aj na územie Malohontu, vrátane Kokavy, Klenovca a Tisovca, ktoré pokladal za svoj lénny majetok.³⁶⁴ V skutočnosti sa však už celého Malohontu úplne a natrvalo nemohol zmocniť. Sústredil sa preto najmä na vymáhanie poplatkov. Obyvatelia dedín ich radšej platili „dobrovoľne“, len aby sa vyhli zničeniu.

Kondomínium

Habsburské vojská a ani uhorská šľachta vysilené v dlhotrvajúcich bojoch pätnásťročnej vojny nevedeli pre seba dôsledne zabezpečiť oslobodené oblasti. Tak sa Malohont na ďalších 90 rokov ocitol v pohraničnom pásme, kde sa vytvoril systém tzv. kondomínia. Obyvateľstvo žijúce na tomto území podliehalo súčasne osmanskej aj uhorskej správe a súdnictvu. Dane, poplatky a iné poddanské povinnosti odvádza- lo Turkom, ale aj domácim zemepánom a feudálnemu štátu.

Turci sa v Malohonte bezpečnejšie usadili iba v Rimavskej Sobote a v jej bezprostrednom okolí. Počet malohontských obcí, ktoré ovládali, klesol k roku 1601 na päť, ale potom z roka na rok opäť stúpal. V rokoch 1635–1638 ich mali v priamom područí už osemnásť. Boli medzi nimi všetky dediny Sušianskej

³⁶³ Eger v Maďarsku.

³⁶⁴ BLÁŠKOVIČ, 1974, s. 21 a 27.

- ✓ doliny a v Rimavskej doline sa turecké panstvo rozšírilo od Rimavskej Soboty až do Hrachova.³⁶⁵
- Protiturecké pevnosti V 40. rokoch 17. storočia začala vplyvom celkového oslabenia Osmanskej ríše turecká moc v Malohonte znova upadať. Uvoľnené pozície po Turkoch zaujímali domáci obrancovia. Tak bol napríklad v roku 1647 prebudovaný na protitureckú pevnosť oždiarsky hrad.³⁶⁶ Podobnú úlohu plnil aj Hrachovský kaštieľ. Najvýznamnejšou pevnosťou protitureckej obrany v tunajšom pohraničnom úseku však bol v období kondomínia hrad vo Filakove, preto sa podľa krajinských zákonov o tzv. bezplatných robotách (*labores gratuiti*) z rokov 1604–1681 na jeho obnove a údržbe museli zúčastňovať okrem poddaných z iných stolíc aj obyvatelia Malohontu.³⁶⁷
- Koniec Turkov v Malohonte Napriek zmenám od polovice 17. storočia v tureckej politike na okupovaných územiach a v pohraničí jágerský paša si udržal vplyv na malohontské obyvateľstvo a aj príjmy od neho až do roku 1686.³⁶⁸ Turecké nebezpečenstvo v tejto oblasti definitívne pominulo až dobytím Jágra cisárskym generálom Antonom Caraffom v roku 1687.³⁶⁹ Tým sa skončilo ťažké obdobie podvojnej vlády. Významnou pamiatkou naň zostalo, okrem iných archívnych dokumentov, najmä 256 tureckých listín v Rimavskej Sobote.³⁷⁰
- Počiatky evanjelickej reformácie Tureckí okupanti počas svojho poldruhistoročného panstva v Malohonte do vnútorných vecí domáceho obyvateľstva spravidla veľmi nezasahovali. Ak dostávali požadované poplatky a dávky, nechávali podmanené dediny žiť ich zvyčajným životom a pod vlastnou obecnou správou. Nestarali sa ani do života tamajších kresťanských cirkví, preto sa v druhej polovici 16. storočia aj na malohontskom území ovládanom Turkami mohli začať prejavovať prvé náznaky nastupujúcej reformácie. Spočiatku to boli iba spontánne a ojedinelé pokusy niektorých kňazov, ovplyvnených Lutherovým učením, o kritiku vyššieho kléru v rámci katolíckej cirkvi. Tieto hlasy nachádzali živú odozvu najmä u poddaných, ktorých okrem tureckých, štátnych a zemepanských poplatných a robotných povinností, osobitne ťažili rozličné cirkevné dávky, najmä tzv. desiatok (*decima, dežma*).
- Muránske bratstvo / Proti reformačnému úsiliu sa stavala predovšetkým vládnuca cirkevná hierarchia, no odmietali ho aj mnohí príslušníci vyššej šľachty. Všetkými možnými prostriedkami napádali nositeľov novej náboženskej ideológie a strpčovali im život. Prenasledovaní malohontskí farári, rovnako ako ich gemerskí druhovia, nachádzali proti týmto útokom ochranu u kráľovských kapitánov Muránskeho hradu, ktorí pochádzali z nemeckých krajín a sami boli prívržencami reformácie. Pod ich záštitou sa v roku 1578 vytvorilo Muránske bratstvo protestantských kňazov (*Fraternitas Muranensis*), pôsobiace najmä v Muránskej a Rimavskej doline. Zakladateľom a prvým predstaveným (*seniorom*) tejto cirkevnej organizácie sa stal hradný farár Cyprián Friedt.³⁷¹

³⁶⁵ MOL. E 158. Tom. XVIII. s. 493, 519, 544, 573, 603, 604, 627, 635, 670.

³⁶⁶ MVV – GKV. s. 508.

³⁶⁷ CJH. art. 8/1604, 15/1608, 61/1609, 49/1618, 92/1635, 70/1638, 153/1647, 7/1681.

³⁶⁸ BLÁŠKOVIČ. 1974. s. 23.

³⁶⁹ KOPČAN. 1986. s. 163.

³⁷⁰ Tieto listiny odborne analyzoval a edoval prof. J. BLÁŠKOVIČ. 1974. V súčasnosti sú uložené v Štátnom okresnom archíve v Rimavskej Sobote.

³⁷¹ VARSÍK. 1932. s. 88.

**ODRAZ DÔSLEDKOV TURECKÉHO PLIENENIA
V PORTÁLNYCH SÚPISOCH MALOHONTU
OD POLOVICE 16. STOROČIA DO POLOVICE 17. STOROČIA**

O B E C	1542	1552	1559	1570	1596	1609	1635	1648
Čerenčany	10	8	2	–	2+3/4	1+1/4	1+1/2	1+1/4
Dobrošťa	7	3	0	0	–	1/4	1/8	–
Dolné Zahorany	7	5	1	–	2+1/2	1+1/2	1/2	1/2
Hačava	2+1/2	2	–	0	1	3/4	1/2	1/4
Hnúšťa	11	8	4	4+1/2	4+3/4	4	3+1/4	2
Horné Zahorany	2+1/2	2	0	0	1+1/2	2+1/2	1/4	1/2
Hrachovo	6+1/2	5	3	3 n.d.	2+1/4	1+1/4	1+1/2	2
Hrnčiarске Zalužany	7	6	2	2 n.d.	1+3/4	2+3/4	1+1/2	1
Jelené	3+1/2	2	0	1 n.d.	2	1	1/4	1/4
Kľačany	1+1/2	1	0	0	–	–	–	–
Klenovec	8	5	3	5	4+1/2	5+1/2	4+1/2	4+1/2
Kociha	5+1/2	6	3	2 n.d.	2+3/4	1+1/2	2	1
Kokava nad Rimavicou	20	20	6	10	9	10	4+1/2	4+1/2
Krasovo	3+1/2	3	0	–	2	1	1/2	1/4
Kurinec	7	4	3	–	1+1/2	–	–	–
Likier	4+1/2	3	0	2	–	1+1/2	1	1/2
Lukva	1+1/2	1	0	–	–	–	–	–
Malé Teriakovce	11	4	–	2 n.d.	3	1+1/2	3/4	1
Maštinec	3+1/2	2	0	0	–	–	–	–
Nížná Pokoradz	11	5	0	2 n.d.	4+3/4	1+1/2	3/4	3/4
Nížný Skálnik	7	3	2	2 n.d.	2	1+1/2	3/4	1/2
Opátik	2+1/2	1	0	0	–	–	–	–
Ožďany	17	10	6	–	9	–	4	2
Pondelok	3+1/2	1	0	1 n.d.	3/4	1	1/4	1/4
Priboj	1	**	**	**	1/2	**	**	**
Psarany	4+1/2	2	–	0	–	–	–	–
Rimavica	–	3	2	2	2+3/4	1+1/4	1	3/4
Rimavská Baňa	–	8	6	3+1/2	4+3/4	2+1/2	2+1/4	1+1/2
Rimavská Lehota	–	3	2	2+1/2	2+1/4	1+1/4	1+1/4	1
Rimavská Pila	5+1/2	3	2	1+1/2	2+3/4	2+1/2	1	1
Rimavská Sobota	127	120	80	–	60	40	16	12
Rimavské Brezovo	16	8	5	5	2+1/2	3+1/2	1	3/4
Rimavské Zalužany	2+1/2	3**	3**	1+1/2**	1	1+1/2**	1**	3/4**
Selce	8	5	0	1 n.d.	2+1/4	1+1/2	1+3/4	1
Sobôtka	11	3	0	–	–	–	–	–
Sušany	13	5	4	2 n.d.	2	2	1+1/4	1
Tisovec	32	10	4	9	12+1/4	9	3+1/4	3
Tomašová	7	3	2	–	2+1/2	–	–	–
Vaľkovo	5+1/2	3	0	1	2+1/4	1	1/4	1/4
Veľká Suchá	4+1/2	2	2	2 n.d.	2	1+1/4	3/4	3/4
Veľké Teriakovce	6+1/2	4	3	1 n.d.	3	1+1/4	2	1
Vrbovce	5+1/2	4	1	1 n.d.	1+3/4	–	1	1+1/2
Vyšná Pokoradz	9	6	2	2 n.d.	2+1/2	2	1	1/2
Vyšný Skálnik	1+1/2	3	0	1 n.d.	1+1/4	1+1/2	3/4	1/2
Zacharovce	6	5	1	3 n.d.	4+1/2	1+1/2	1	1
PORTY SPOLU:	430	313	154	47+1/2 28 n.d.	170+1/2	113+3/4	63+3/4 +1/8	50+1/4

– = obec sa neuvádza, alebo je zapísané len meno bez udania počtu port

0 = obec opustená, bez portálnej jednotky alebo jej časti

n.d. = novopostavené domy

** Rimavské Zalužany spolu s Pribojom

1542: MOL, Budapest, E 158 – Conscriptiones portarum, Tom. XVII. Comitatus Hontensis, s. 43 – 50

1552: Tamže, s. 297 – 300

1559: Tamže, s. 601 – 604

1570: Tamže, s. 921 – 927

1596: MOL, Budapest, E 158 – Conscriptiones portarum, Tom. XVIII. Comitatus Hontensis, s. 431 – 434,

1609: Tamže, s. 572 – 573

1635: Tamže, s. 669 – 670

1648: Tamže, s. 688 – 689

✓ V záujme nastolenia jednotného postupu pri zavádzaní reformovaného náboženstva do života ľudu členovia bratstva pri jeho založení zostavili súbor vieroučných článkov známych neskôr ako tzv. Muránske artikuly. Zápalisto ich presadzoval a rozširoval najmä Friedtov nástupca Ján Rimanovius. Dôrazne bojoval proti všetkému, čo nezodpovedalo evanjelickému duchu a zavádzal prísnu cirkevnú disciplínu. Na dosiahnutie tohto cieľa nechal na jar v roku 1596 v jednotlivých dedinách seniorátu čítať slovenský preklad artikúl. Ich záväzné prijatie musela potom každá farnosť potvrdiť písomne a spečatiť obecnou, prípadne inou hodnovernou pečaťou. Z malohontských dedín sa takýmto spôsobom prihlásili k reformácii augsburského vyznania v rozpätí niekoľkých týždňov postupne Kraskovo, Vyšná Pokoradz, Hrachovo, Kociha, Vrbovce, Dobrošťa, Nižný a Vyšný Skálnik, Kokava nad Rimavicou, Rimavská Baňa, Rimavské Brezovo, Likier, Hnúšťa, Klenovec, Tisovec a Ožďany.³⁷²

✓ Tým sa takmer celý Malohont stal evanjelickým.

Ján Rimanovius počas svojho seniorstva nútil luteránske farnosti v Gemeri a Malohonte dôsledne rešpektovať hlásané náboženské dogmy a obmedzenú meštiacku morálku často až bezohľadným spôsobom. To vyvolávalo najmä medzi pospolitým ľudom ale aj medzi zemianstvom určitú nespokojnosť. Na odpor širších vrstiev spoločnosti narážali najmä Rimanoviove zákazy smerujúce proti zachovávaniu starých, pôvodom pohansko-kresťanských tradícií a uplatňovaniu rozličných povier v každodennom živote. Mnohí duchovní neboli zase spokojní s prílišnou mocou, ktorú podľa ich mienky sústredil senior vo svojich rukách. Osobitne ostro sa tieto nepriaznivé úkazy pocítovali v Malohonte. Náhlu smrť Jána Rimanovia využili preto malohontskí farári na odtrhnutie sa od Muránskeho bratstva a už 5. júna 1596 vytvorili samostatný seniorát. Za prvého seniora si zvolili rimavskobrezovského kazateľa Jána Škultétyho.³⁷³ O právne uznanie musel však malohontský seniorát zápasiť ešte niekoľko desaťročí. Podľa zákona sa stal integrálnou súčasťou uhorskej evanjelickej cirkevnosprávnej organizácie augsburského vyznania až v roku 1617.³⁷⁴

Podstatne menej stúpencov ako relatívne umiernené Lutherovo učenie našla v Malohonte radikálnejšia reformácia kalvínskeho smeru. Zásľuhu na jej prieniku do tejto oblasti mal oždiansky zemepán Ján Bakoš, ktorý sa sám stal najskôr evanjelikom augsburského vyznania. Koncom 16. storočia však prijal za svoje náboženstvo kalvinizmus. Pod jeho priamym vplyvom sa potom zmenili z luteránskych na kalvínske farnosti v Ožďanoch a v Rimavskej Sobote. V roku 1617 prestúpil Ján Bakoš opäť k luteránom a na návrat do tejto cirkvi prinútil aj svojich oždianskych poddaných. No jeho úsilie, aby tak urobili aj obyvatelia Rimavskej Soboty, zostalo už bezvýsledné.³⁷⁵ V Rimavskej Sobote napokon Kalvínovo učenie zapustilo také pevné korene, že sa mestečko v 17. a v 18. storočí považovalo za jednu z jeho bášť na Slovensku. Druhou malohontskou obcou, ktorá sa natrvalo stala kalvínskou, boli od roku 1647 Zacharovce.³⁷⁶

³⁷² ARCHÍV ev. a. v. farského úradu, Revúca, Protocolon Rimanovianum, s. 98–107.

³⁷³ VARSÍK, 1932, s. 92; MVV – GKV, s. 415 a 421.

³⁷⁴ KOLLÁR, 1821, s. 83–84.

³⁷⁵ MVV – GKV, s. 550.

³⁷⁶ BARTHOLOMAEIDES, 1806–1808, s. 290.

**ROZMIESTNENIE FÁR A FARÁROV NA ÚZEMÍ MALOHONTU
V ROKU 1802***

Obec (fara)	Rím. – kat.	Evanj.
Čerenčany	0	1
Hnúšťa	1	1
Hrachovo	1	1
Klenovec	0	1
Kokava nad Rimavicou	1	1
Kraskovo	0	1
Nižný Skálnik	0	1
Ožďany	1	1
Pondelok	0	1
Rimavská Baňa	0	1
Rimavská Píla	0	1
Rimavská Sobota	1	2
Rimavské Brezovo	0	1
Tisovec	1	1
Veľká Suchá	1	0
Vyšná Pokoradz	0	1
Zacharovce	0	1
SPOLU:	7	17

*ŠOBA – BB, DMH, Kongr. 452/1802

Prechod skoro všetkého obyvateľstva Malohontu od katolicizmu k protestantizmu, ktorý sa v podstate zavŕšil na prelome 16. a 17. storočia, mal pre jeho nasledujúce osudy ďalekosiahly dopad. Odrazil sa nielen v kultúrnej sfére, ale výrazne sa prejavil aj v politickej a hospodárskej oblasti. Malohontská šľachta sa počas stavovských povstaní, vedených proti habsburskému absolutizmu sedmohradskými kniežatami, stávala prirodzeným spojencom protestantov. Za podporu a účasť na povstaniach potom vždy po ich potlačení Malohont dostával od Viedne tvrdú odplatu v podobe trestných výprav, ničivých kontribúcií a náboženského prenasledovania.

Hneď v prvom protihabsburskom povstaní na čele so Štefanom Bočkajom sa územie Malohontu stalo miestom viacerých bojových akcií. Najznámejšou z nich bola bitka pri Ožďanoch. Cisársky generál Juraj Basta tam 17. a 18. novembra 1604 na hlavu porazil početnú hradnú posádku, čím povstalcem spôsobil značné straty.³⁷⁷ Za zmienku stojí aj ozbrojená šarvátka, ktorá sa v roku 1606 odohrala medzi Bočkajovými vojakmi a Turkami v Tisovci. Jej výsledkom bol vtedy, okrem iného, aj vypálený kostol a zničená fara.³⁷⁸

Bez ohľadu na následky tureckej okupácie, povstalecké bojové akcie a ich potláčania, ako aj na následky častých lúpeživých prepádov dedín zbojníkymi tlupami feudálni páni, Uhorská komora i cirkevná vrchnosť vymáhali od ich zbiedených obyvateľov za každú cenu dôsledné plnenie poplatných povinností. Do krajnosti vyčerpaní poddaní videli východisko z tohto ťažkého položenía už len v protifeudálnej vzbure. Spolu so svojimi druhmi v podobnej situácii v Novohradskej, Gemer-

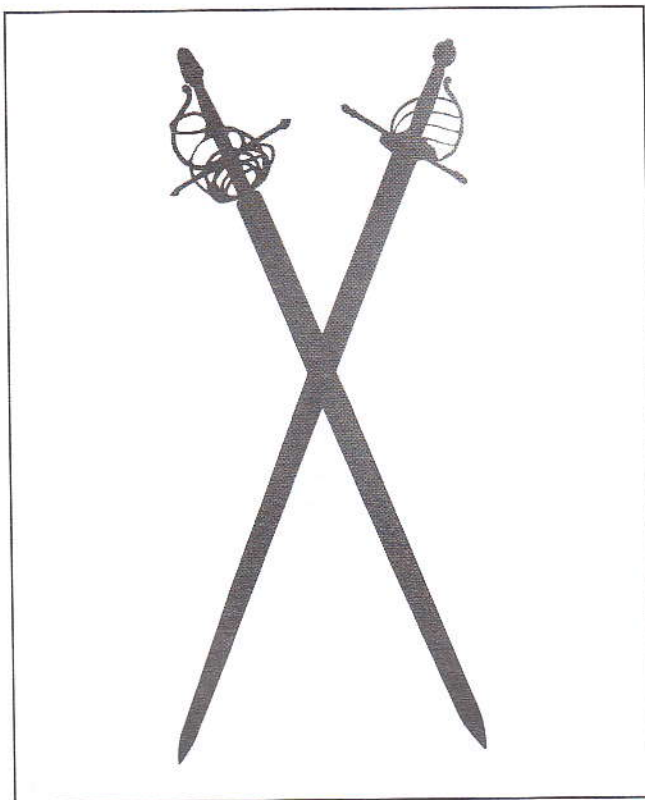
Povstanie
Štefana Bočkaja

Prípravy na roľnícku
vzburu v roku 1610

³⁷⁷ MVV – GKV, s. 501; DEJINY Slovenska, 1987, II, s. 44.

³⁷⁸ VARSÍK, 1932, s. 23.

Meče zo 16.–17. storočia
– Gemer-Malohont. Foto
J. Ferletáková, GMM Ri-
mavská Sobota (H 1149
a 1150)

skej a Boršodskej stolici sa na ňu začali v roku 1610 chystať aj malohontskí roľníci. Ich cieľom bolo pochytať a zbaviť moci všetkých zemepánov, v ktorých inštinktívne cítili svojich úhlavných nepriateľov. Skôr než sa však tieto plány mohli uskutočniť, bola príprava na vzburu (zrejme pre neopatrnosť sprisahancov) prezradená a zma-
rená.³⁷⁹

Povstanie Gabriela Betlena

V období nasledujúceho stavovského povstania vedeného Gabrielom Betlenom bolo územie Malohontu od väčších bojových akcií ušetrené, no politicky a hospodársky ho jeho obyvatelia pocítili. Najväčšmi počas tzv. tretej výpravy na Viedeň, keď v septembri 1626 G. Betlen so svojou armádou táboril pri Rimavskej Sobote.³⁸⁰ Zásobovanie povstalcov išlo ako zvyčajne na úkor domácich „hostiteľov“.

Povstanie Juraja Rákociho

S podobnými následkami táborili na okolí Rimavskej Soboty aj povstalecké vojská Juraja Rákociho. Do Malohontu sa prvý raz dostali pod velením Gabriela Bakoša z Oždian v máji 1644. Neskôr sa však stiahli späť na východ. V roku 1645 J. Rákoci obnovil ťaženie proti Ferdinandovi III. a začiatkom júna sa na krátky čas zase utáboril v Rimavskej Sobote.³⁸¹

Po odchode protihabsburských výprav z Malohontu zostávali na jeho území skupinky dezertérov, ku ktorým sa pridávali ďalšie zbojnícke živly. Poživeň a ostat-

³⁷⁹ DOKUMENTY k protifeudálnym bojom slovenského ľudu, 1955, s. 110.

³⁸⁰ MVV – GKV, s. 504.

³⁸¹ Tamže, s. 506–507.

Palcát zo 16.–17. storočia
– Gemer-Malohont. Foto
J. Ferletáková, GMM Ri-
mavská Sobota (II 11964)

né potreby si zaobstarávali spravidla lupením a násilnosťami, a preto sa čoskoro pre malohontských obyvateľov stávali väčším postrachom než Turci. Pretože štátna moc v podmienkach kondomína a stavovskej feudálnej anarchie nebola schopná proti týmto bandám účinnejšie zasiahnuť, museli sa mestečká a dediny spoliehať iba na vlastnú sebaobranu – právne sa ju snažili podoprieť tzv. ochrannými listami. Žiadali a dostávali ich od zemepánov ale aj od vojenských veliteľov, krajinských hodnostárov, niekedy dokonca aj od predstaviteľov tureckej okupačnej správy. Takáto „zbierka“ ochranných listov zo 17. storočia sa zachovala napríklad v Tisovci.³⁸² Mala ich aj Rimavská Sobota a niektoré ďalšie obce.

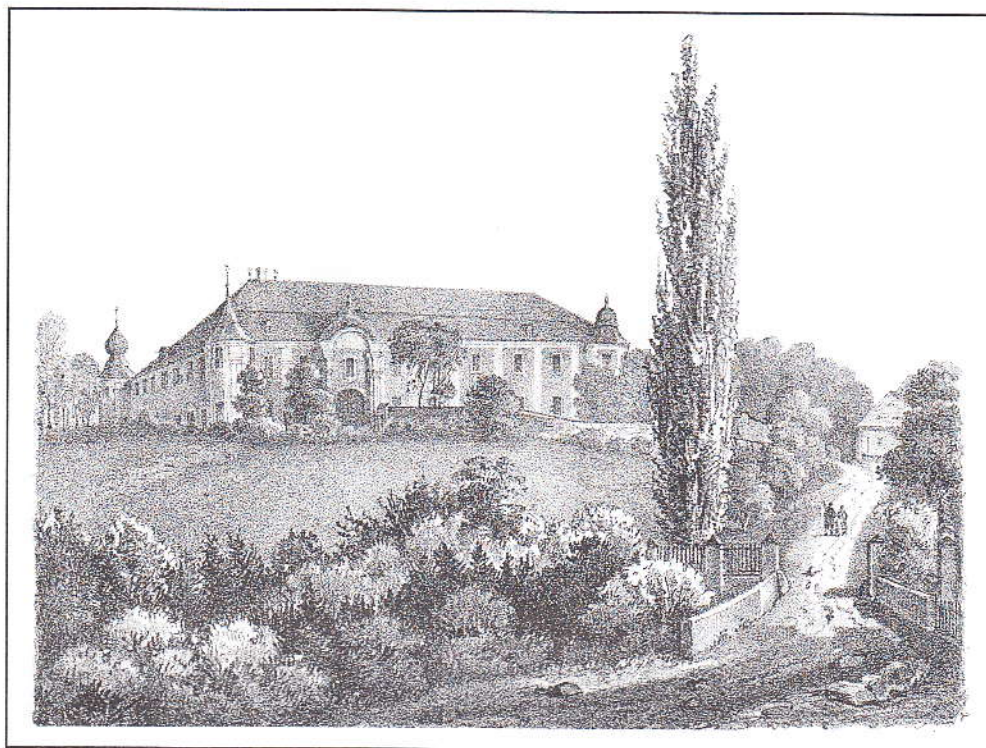
Koncom 60. rokov 17. storočia skupina uhorských veľmožov vedená palatínom a pánom Muránskeho zámku Františkom Vešelénim pripravovala povstanie proti cisárovi a kráľovi Leopoldovi I. Opatrenia proti účastníkom sprisahania, ktoré nasledovali po jeho prezradení, sa v Malohonte osobitne neprejavili. Bolo to zaiste aj vďaka tomu, že Forgáčovci a ostatní malohontskí páni, patriaci do magnátskeho stavu, zostali verní habsburskej dynastii.

Opačný vzťah ako vysoká šľachta malo k Habsburgovcom a ich mocenskému absolutizmu malohontské zemianstvo. Odpor zemianstva zosilnel počas prenasledovania protestantských kňazov a súdov, ktoré sa proti nim konali v rokoch 1673 – 1675 v Bratislave. Zemania so znepokojením sledovali aj úsilie viedenského panov-

**Vešeléniho
sprisahanie**

³⁸² SOKOLOVSKÝ, 1984/B/, s. 267.

Oždiansky kaštieľ – ryti-
na K. Némethyho z roku
1853. Foto J. Ferletáková,
GMM Rimavská Sobota
(HU 581)

nického dvora, v Malohonte podporované najmä Forgáčovcami, o rekatolizáciu.³⁸³ Úspechy týchto snáh tu však boli len nepatrné. Pomoc pre zachovanie svojich stavovských privilégií a náboženských slobôd hľadala väčšina malohontskej šľachty v silnejšom celouhorskom kuruckom hnutí odporu.

Povstanie Imricha Tököliho

Bojové akcie kurucov sa pod velením kniežata Imricha Tököliho preniesli koncom leta 1678 zo Sedmohradska na Slovensko a čoskoro zasiahli aj Malohont. Dňa 27. septembra skupina povstalcov zaútočila na kráľovskú posádku oždianskeho hradu.³⁸⁴ Odvtedy sa malohontské územie viac ráz, podobne ako ďalšie oblasti na strednom a východnom Slovensku, dostávalo striedavo z rúk tököliovcov do rúk habsburgovcov a naopak. Okrem strát, ktoré priamymi ozbrojenými potýčkami postihovali obyvateľov malohontských mestečiek a dedín, vznikali veľké škody aj pri bezohľadnom drancovaní dobytku, potravín, krmiva a ostatných vecí potrebných na zásobovanie obidvoch bojujúcich strán.³⁸⁵ Vojenskopoliticky sa situácia nakrátko ustálila v roku 1682, keď I. Tököli s výdatnou pomocou tureckých vojsk dobyl Filakovo. Vtedy sa Malohont stal súčasťou od Turkov vazalsky závislej Tököliho dŕžavy, tzv. Stredného Uhorska.

Kontribúcie uvalené na Malohont

Porážka Turkov v roku 1683 pri Viedni znamenala zároveň začiatok ich ústupu z Uhorska. Spolu s nimi sa pred víťaziacou habsburskou armádou sťahovali aj kuruc-

³⁸³ MALIAK, 1913, III, s. 49–50.

³⁸⁴ FORGON, 1909, II, s. 52.

³⁸⁵ MALIAK, 1913, III, s. 49.

ki povstalci. Už koncom toho istého roka obsadil Veľký Hont generál Ján Ľudovít Rabutin (Rabatha), ktorý vzápätí za to, že Hontianska stolica bola v čase obliehania Viedne na strane Tököliho, uvalil na ňu pokutu 830 tisíc zlatých. Veľkohontianska šľachta však neprímerane veľkú časť tejto kontribúcie presunula na Malý Hont, hoci tam vtedy ešte pustošili kuruci.³⁸⁶ Po odchode kurucov v roku 1684 a po zaujatí Malohontu habsburskými vojskami sa však musela stanovená čiastka napriek prudkému odporu zemianstva i poddaných odovzdať. Nepomáhali ani sťažnosti a obavy, že sa daňoví poplatníci na ďalších desať rokov hospodársky úplne zruinujú.³⁸⁷ K tomu všetkému sa ešte pridalo koristnícke vyčíňanie cisárskych vojakov. Osobitne neblaho sa v tomto smere prejavila muránska hradná posádka. Proti jej svojvôli v Tisovci a na okolí sa musel v roku 1685 žať ubiedených obyvateľov ochranným listom dokonca sám zlopestný generál Anton Caraffa.³⁸⁸

Prítomnosť Turkov, reformácia a protireformácia, rovnako ako stavovské povstania a ich následky sa odrážali veľmi citlivo aj vo vzťahoch medzi oboma časťami Hontianskej stolice už dávno pred rokom 1683. V druhej polovici 16. storočia po obsadení Sobôtky a po zavedení osmanskej okupačnej správy bol Malohont oficiálne považovaný naďalej za časť (*districtus*) štvrtého okresu stolice. Na veci nič nemennil ani fakt, že ho v portálnych súpisoch za niektoré roky označili ako stolicu (*comitatus*) a vyhotovili preň oddelený súčet port. Najlepšie o tom svedčia zápisy z roku 1570 a najmä z roku 1583, v ktorých sa práve táto „stolica Malý Hont“ uvádza spolu s ďalšími veľkohontianskymi dedinami pod tým istým služným v rámci štvrtého okresu Hontianskej stolice.³⁸⁹

Prvá významná zmena v politickosprávnej príslušnosti Malohontu k Hontianskej stolici nastala po oslobodení Sobôtky a po čiastočnom ústupe tureckej okupačnej nadvlády z jeho územia v roku 1593. V novovzniknutých podmienkach ovplyvnených udalosťami na začiatku pätnásťročnej vojny a rozdielnymi pomermi vo Veľkom Honte sa Malohont stal piatym okresom stolice. Odvtedy sa obce tohto okresu viedli v registroch port vždy oddelene za veľkohontianskymi.³⁹⁰

Vnútna štruktúra Hontianskej stolice sa ďalej upravovala po skončení Bočkajovho povstania v období dočasnej konsolidácie uhorskej stavovskej spoločnosti v roku 1608. Veľkohontianske dediny, ktoré pôvodne spolu s Malohontom a od roku 1593 bez neho tvorili štvrtý okres stolice, sa začlenili do tretieho okresu. Tým Hontianska stolica mala opäť štyri okresy. Na území Veľkého Hontu boli tri okresy a štvrtým sa stal vlastný Malohont. Vedúci predstavitelia stoličnej samosprávy však malohontskej šľachte nedôverovali, lebo sa netajila snahou o úplné osamostatnenie. Preto v roku 1609 dosiahli, aby bol za služného v novom štvrtom okrese zvolený veľkohontiansky zeman Mikuláš Palášty (Plášťovský).³⁹¹ Až v roku 1613 sa do tejto funkcie dostal Mikuláš Galamboš z Pondelka, ktorý je vôbec prvým známym služným domáceho pôvodu v Malohonte.³⁹²

Malohont v správe
Hontianskej stolice

Malohont ako okres
Hontianskej stolice

³⁸⁶ ZOLLNER, 1985, s. 866.

³⁸⁷ Tamže, s. 867.

³⁸⁸ MALIAK, 1913, III, s. 74.

³⁸⁹ MOL, E 158, Tom. XVII, s. 557–561, 601–604, 631–634, 867–868, 921–927; Tom. XVIII, s. 5, 93, 133, 355–357.

³⁹⁰ MOL, E 158, Tom. XVIII, s. 399–434, 460, 476, 491, 519, 558 a n.

³⁹¹ Tamže, s. 572, 602.

³⁹² Tamže, s. 613.

Rast napätia medzi
Veľkým a Malým
Hontom

Ani po Mikulášovi Galambošovi nebolo obsadzovanie miesta slúžneho a ďalších samosprávnych funkcií s pôsobnosťou pre malohontský okres bezproblémové. Počas nasledujúcich desaťročí ich Veľkohontania ovládli ešte viac ráz. Ľudia z Malohontu sa k úradnej moci dostávali najmä v obdobiach, keď sa vplyvom stavovských povstaní uvoľňovala jeho politickosprávna pripútanosť k Veľkému Hontu. Tak bol napríklad od roku 1652 malohontským slúžnym Matej Kubíni (Kubínsky) a po ňom postupne jeho dvaja synovia Pavol a Marek. Od roku 1666 túto funkciu zastával účastník Vešeléniho sprisahania Juraj Kubíni a celých jedenásť rokov, od 1677 do 1688, Adam Kubíni.³⁹³ Malý Hont pritom s organizačnou štruktúrou a samosprávnymi funkcionármi na úrovni okresu pôsobil často navonok formálne ako stolica. So zreteľom na tento zvyk a iste aj pod vplyvom tradície niekoľkých krátkych období jeho ozajstnej samostatnosti sa počas 17. storočia označoval súčasne ako okres (*processus*) aj ako stolica (*comitatus*), zriedkavejšie ako dištrikt (*districtus*).³⁹⁴ V právnom zmysle však naďalej zostával iba jedným zo štyroch okresov Hontianskej stolice.

Závažnou okolnosťou, ktorá od polovice 16. storočia prispievala k zhoršovaniu vzťahov medzi Veľkým a Malým Hontom, bol prudký vzostup nebezpečenstva hroziaceho na novohradských a hontianskych cestách. Časté prepady pocerstných tureckými oddielmi, túlavými skupinami povstaleckých či cisárskych vojakov alebo inými zbojníkmi neraz odrádzali malohontských zemanov od účasti na stoličných zhromaždeniach (generálnych kongregáciách) a súdoch (sédriách) v Ipľskom Predmostí, prípadne v Banskej Štiavnici. Ich neprítomnosť na týchto dôležitých samosprávnych podujatiach využívali potom Veľkohontania na prijímanie uznesení, ktoré boli pre nich výhodné, ale Malohont a jeho obyvatelov poškodzovali. Ostré sťažnosti zástupcov malohontského okresu proti takémuto jednaniu prerašali postupne do vášnivých sporov, niekedy dokonca až do krvavých potyčiek s veľkohontianskymi súpermi. Stále sa stupňujúce búrlivé stretnutia v rámci hontianskej stoličnej pospolitosti viedli napokon jej vedúcich predstaviteľov k čiastočnému kompromisu. Aby sa vzdialenosť malohontského okresu od tradičných miest stoličných zhromaždení aspoň trochu zmenšila, začali sa tieto od roku 1649 zvolávať do Krupiny vo Zvolenskej stolici.³⁹⁵

Diskriminácia
Malohontu

Ani krupinské zhromaždenia však neriešili podstatu sporov medzi stolicou a jej štvrtým okresom. Okrem veľkej vzdialenosti, ktorá Malohontanom naďalej sťažovala prístup na ňu, do popredia vystupovali stále väčšími ďalšie spory. Malohontské otázky sa na kongregáciách odsúvali stranou ako vedľajšie a nevenovala sa im dostatočná pozornosť.³⁹⁶ Ešte horšia bola situácia s vybavovaním súdnych sporov malohontských obyvateľov. Hontianska sédria ich pod rozličnými zámienkami odkladala a zdržiavala. Neraz sa preto stávalo, že Malohontania sa svojich právnych pokonaní radšej vzdávali, alebo ich stolicu ani nepredkladali na riešenie.

Najsilnejšie boli narušené vzťahy medzi Veľkým a Malým Hontom pri prerozdelení, respektíve v pridelovaní daňových bremien. Veľkohontania sa usilovali

³⁹³ FORGON, 1909, II, s. 51–52.

³⁹⁴ ŠOBA – BB, ŽH, Kongregačné spisy III, 96/1616.

³⁹⁵ MVV – HV, s. 348.

³⁹⁶ ŠOBA – BB, DMH, Kongregačný protokol (ďalej KP) – I, s. 1.

Pečať obce Klenovec
z roku 1687. Foto ŠOBA
Banská Bystrica (DMH,
Pol-VI-4-167)

jednoducho zneužívať fakt, že Malohont bol viac priemyselnou, hospodársky relatívne vyspelejšou časťou stolice. Práve preto, ako sa to osobitne prejavilo pri kontribúcii v roku 1683, malohontskí poplatníci dostávali z celostoličných dávok na odvádzanie neprimerane veľké podiely, ktoré mohli plniť iba s mimoriadnym úsilím a s ťažkými majetkovými stratami.³⁹⁷

Osobitne nepríjemným bremenom bolo vydržiavanie vojska, či už išlo o cisárskych, alebo o Tököliho kurucov. K tomu sa spravidla pridávala ešte povinnosť zásobovať vojenské jednotky manévrujúce vo Veľkom Honte.³⁹⁸ Povinnosti poskytovať poľahy, povozy a dopravovať rozličné veci z Malohontu cez Novohrad až do vzdialených južných oblastí Veľkého Hontu vyčerpávali sedliakov do krajnosti.

Malohontská šľachta v takýchto pomeroch pocitovala krivdu z dvoch strán. Jednak mala sťaženú účasť na verejnom dianí, jednak sa domnievala že je ochudobnená o časť feudálnej renty, ktorá jej unikala v prospech stolice. Jej nespokojnosť teda okrem politických príčin mala aj hospodárske dôvody. Náhle zhoršenie životných podmienok od polovice 17. storočia a najmä meniace sa mocenské pomery v Uhorsku po roku 1683 zjednotili napokon obyvateľstvo Malohontu do spoločného úsilia za nové zákonné riešenie správy jeho územia. Hlavnou hybnou silou tohto hnutia bolo malohontské zemianstvo.

Vznik samosprávy dištriktu Malý Hont

Krajinský snem koncom roku 1687 sa konal v znamení víťazstiev habsburskej armády nad Turkami v Uhorsku. Zároveň s postupom cisárskej armády rástla aj moc a sebavedomie vládnucej dynastie, ktorá sa chystala presadiť absolutizmus podľa vzoru tzv. dedičných rakúskych krajín aj v tejto časti monarchie. Stavby zhromaždené v Bratislave uznali dedičnosť Habsburgov na uhorskom tróne a boli donútené

Zástupcovia
Malohontu na
krajinskom sneme

³⁹⁷BARANYI, 1969, s. 442.

³⁹⁸ŠOKOLOVSKÝ, 1973/B/, s. 90.

k ďalším vážnym ústupkom. Snem súčasne riešil rozličné štátoprávne otázky, ktoré sa nakopili za predchádzajúce poldruhistoročné obdobie osmanskej prítomnosti. Jednou z nich bol problém politickosprávneho postavenia Malohontu. V tejto súvislosti vyslalo malohontské zemianstvo na snem do Bratislavy Adama Kubíniho a Jána Šípoša. Ich úlohou bolo obviniť pred uhorskými stavmi Hontiansku stolicu za príkoria, ktoré spôsobovala malohontskému okresu a žiadať buď o jeho pripojenie k Novohradskej stolici alebo o iné vhodné riešenie.³⁹⁹

Zákonný čl.
z roku 1687

Keď sa o úmysloch malohontských zástupcov dozvedel podžupan a zároveň delegát Hontianskej stolice na sneme Pavol Madáč, podnikol rázne kroky na ich zma-
renie. Usiloval sa, aby sa žiadosti Malohontu nedostali ani len na program snemo-
vého rokovania, preto obaja malohontskí vyslanci, ak chceli stanovený cieľ skutočne
dosiahnuť, museli preukázať veľa taktických schopností a diplomatickej šikovnosti.
Využili pritom fakt, že druhý hontiansky delegát Juraj Dulo a dokonca aj dedičný
župan Wolfgang Kohári boli náchylní priznať Malohontanom právo na samosprávu,
pravda, v rámci Hontianskej stolice.⁴⁰⁰ V tejto situácii malohontskí zástupcovia po-
važovali aj takéto riešenie za úspech, a tak krajinský snem uzavrel celú vec prijatím
zákonného článku 25/1687. Nový zákon priznal Malohontu, ktorý ďalej zostal súčas-
ťou Hontianskej stolice, postavenie samosprávneho dištriktu, teda autonómii.
Na tomto základe malohontské stavy dostali právo konať vlastné zhromaždenia (kon-
gregácie) a súdne stolice (sédrie).

Zriadenie
malohontskej
samosprávy

Prvé valné zhromaždenie sa uskutočnilo 10. februára a voľby do samospráv-
nych orgánov Malohontského dištriktu sa konali 29. marca 1688. Obidve zasadnutia
boli v Rimavskej Sobote. Za podžupana zvolili Žigmunda Jánokyho, druhým podžu-
panom (so zameraním pre oblasť súdnictva) sa stal Štefan Ajtaj. Na území dištriktu
vznikli dva slúžnovské okresy. Za slúžneho v Hornom okrese bol zvolený Juraj
Kubíni, v Dolnom okrese František Vítěz. Každý slúžny dostal k dispozícii ako po-
mocníkov po štyroch riadnych prisázných, z ktorých bol vždy jeden zároveň meno-
vaný za podslúžneho. Okrem toho boli za prisázných prísediach zvolení ďalší šies-
ti zemanovia s určením po troch do každého okresu. Pre osobitné úlohy zaobstarávať
potahy, povozy, zásobovať vojsko a podobne boli do okresov pridelení ešte po dvaja
komisári. Za notára povereného vedením administratívy dištriktu zvolili Jána
Šípoša.⁴⁰¹ Táto organizačná štruktúra predstavovala vôbec najvyšší stupeň samosprá-
vy, akú Malohont dosiahol v celých svojich dejinách na základe zákona.

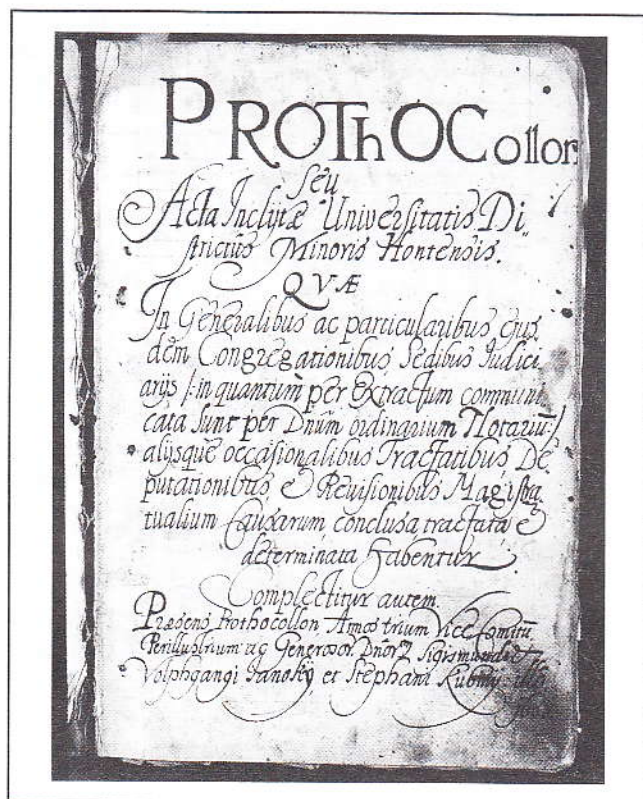
Generálnej kongregácii ako najvyššiemu samosprávnemu orgánu v dištrikte
predsedal podžupan. Zúčastňovali sa na nej všetci malohontskí zemanovia a ostatná
šľachta. Na tomto zhromaždení, ktoré rozhodovalo o najdôležitejších politických
a iných otázkach Malohontu, bol spravidla prítomný aj osobný zástupca hontianske-
ho župana. Sédriu pre súdne veci malohontských obyvateľov tvorili obaja podžupa-
ni, slúžni a všetci prisázní. V októbri 1688 vznikla pri tejto súdnej stolici funkcia pro-
kurátora – ako prvý ju vykonával Adam Vaj.⁴⁰²

³⁹⁹ Tamže.

⁴⁰⁰ ŠOBA – BB. DMH, KP – 1, s. 1.

⁴⁰¹ Tamže, s. 18 a 21.

⁴⁰² Tamže, s. 75.

Titulná strana prvého kongregačného protokolu Malohontského dištriktu z rokov 1688–1694. Foto ŠOBA Banská Bystrica (DMH, KP – 1)

Zákonné zriadenie samosprávy dištriktu, ktorá sa svojím zložením takmer v ničom nelíšila od tradičnej stoličnej, chápalí jej predstavitelia, ale aj ostatné obyvateľstvo ako prvý krok k získaniu úplnej nezávislosti. Malý Hont zostával naďalej pripútaný k Hontianskej stolici v oblasti hospodárskosprávnej a najmä daňovej. Nebola teda odstránená základná príčina zlých vzťahov medzi ním a Veľkým Hontom. Tú sa preto šľachtická pospolitosť Malohontského dištriktu rozhodla riešiť ďalším bojom s cieľom úplne sa oslobodiť od Hontianskej stolice. Nepriamo ju v tom povzbudzovali aj niektoré štátne inštitúcie, ktoré sa nevedeli dosť pružne zorientovať v novovzniknutej situácii. Napríklad palátnska kancelária pokladala dištrikt za samostatnú stolicu. Podobné omyly brali Malohontania ako akýsi prísľub skorých zmien a potom neraz aj sami takto posmelení označovali svoje územie ako stolicu.⁴⁰³ Takéto pokusy a zámery sa na veľkohontianskej strane sledovali so značnou nevôľou, čo je pochopiteľné, veď bez pomerne hospodársky vyspelého a priemyselne rozvinutého Malohontu by bol poklesol celkový význam stolice v krajine.

Zástupcovia Hontianskej stolice začali už od jari 1688 podnikáť proti malohontskému úsiliu o definitívne prerušenie politickosprávnych a hospodárskosprávnych, respektíve daňovopoplatných zväzkov s Veľkým Hontom rozhodné opatrenia. O podporu v tomto ťažení žiadali najvyšších uhorských hodnostárov i samého panovníka.⁴⁰⁴ Aby aj navonok demonštrovali príslušnosť dištriktu k stolici, zvolali

Veľký Hont proti samospráve Malého Hontu

⁴⁰³ SOKOLOVSKÝ, 1973/B/, s. 91.

⁴⁰⁴ ZOLLNER, 1895, s. 867.

**PRÍSLUŠNOSŤ OBCÍ DO DVOCH OBVODOV
MALOHONTSKÉHO DIŠTRIKTU
V ROKOCH 1688 - 1802**

Dolný obvod	Horný obvod
1. Čerenčany 2. Dolné Zahorany 3. Horné Zahorany* 4. Hrachovo 5. Hrnčiarske Zalužany 6. Jelené 7. Kociha* 8. Malé Teriakovce 9. Nižná Pokoradz 10. Nižný Skálnik 11. Ožďany 12. Pondelok 13. Priboj* 14. Rimavská Lehota* 15. Rimavská Sobota 16. Rimavské Zalužany* 17. Selce 18. Sušany 19. Tomašová 20. Váľkovo 21. Veľká Suchá 22. Veľké Teriakovce 23. Vrbovce 24. Vyšná Pokoradz 25. Vyšný Skálnik 26. Zacharovce	1. Hačava 2. Hnúšťa 3. Klenovec 4. Kokava nad Rimavicou 5. Kraskovo 6. Likier 7. Rimavica 8. Rimavská Baňa 9. Rimavská Pila 10. Rimavské Brezovo 11. Tisovec

* = Obce preradené v roku 1699 z Dolného do Horného obvodu.

celohontiansku generálnu kongregáciu do Rimavskej Soboty. Malohontania ju však celkom ignorovali a na jej zasadnutie sa z nich nedostavil ani jeden.⁴⁰⁵ Rovnako si nevšimli ani predvolania, ktorými ich stolica pozývala na sédiu.⁴⁰⁶ Napokon v septembri 1688 požiadali veľkohontianske stavy palatína Pavla Esterháziho, aby zakázal Malohontu používať titul „stolica“.⁴⁰⁷

Viedenská dohoda
z roku 1688 a jej
dôsledky

Na útoky z Veľkého Hontu Malohontania odpovedali svojimi sťažnosťami a prosbami odosielanými na krajinské a ríšske inštitúcie. Ich vyvrcholením bola žiadosť o pridelenie osobitnej pečate (znaku) pre dištrikt. Spolu s ďalšími požiadavkami mal túto žiadosť predostrieť kráľovi skúsený Adam Kubíní. Na to reagovali Veľkoho-

⁴⁰⁵ MVV – HV, s. 348.

⁴⁰⁶ SOKOLOVSKÝ, 1973/B/, s. 91.

⁴⁰⁷ IVÁNYI, 1969, s. 441.

niania tak, že vyslali do Viedne vlastných zástupcov s tým, aby za každú cenu zabránili splneniu malohontských žiadostí. Tento raz bol hontiansky podžupan Pavol Madáč úspešnejší ako pred rokom na sneme v Bratislave. Spolu s druhým členom delegácie Pavlom Kajalom sa mu podarilo, za zatiaľ bližšie neznámych okolností, donútiť Adama Kubíniho k neočakávanej písomnej dohode, podľa ktorej sa mala obmedziť malohontská samospráva i súdnictvo a dištrikt sa mal tesnejšie primknúť k stolici.⁴⁰⁸

Viedenská zmluva vyvolala v Malohonte veľké pobúrenie a rozhodný odpor, preto predstavitelia stolice žiadali o podporu pri presadení dohody do praxe kráľa Leopolda I. Malohontské zemianstvo ju však odmietlo prijať aj proti jeho vôli. Vzájomné obviňovanie sa z porušovania zákonov a žaloby na nedodržiavanie zmlúv a ďalších záväzkov nadobudli nebývalé rozmery. Pri stretnutí rozvádených strán sa dokonca ich zástupcovia bili i poranili. Takéto doslova búrlivé pomery trvali až do polovice roka 1689. Zdá sa, že potom sa v dovedy viac-menej živelnom spore presadili rozvážnejšie hlasy.⁴⁰⁹

V septembri toho istého roku sa už zástupcovia Malohontu zúčastnili na voľbách (reštaurácii) funkcionárov Hontianskej stolice v Krupine. Zároveň napísali z dištriktu na stolicu list, v ktorom vyhlásili, že majú záujem na dobrých vzťahoch medzi Malým a Veľkým Hontom a že sa ich budú snažiť udržiavať aj napriek tomu, že sporná dohoda z predošlého roka nebola ešte zrušená.⁴¹⁰

Vývoj Malohontu a jeho správy od konca 17. do druhej polovice 18. storočia

Skúsenosti, ktoré v predchádzajúcom období nadobudli vedúci činitelia malohontského separačného hnutia, upriamili koncom 17. storočia ich orientáciu od zápasu za úplnú samostatnosť k sústredenému úsiliu o pripojenie dištriktu k susednej Novohradskej stolici. Vychádzali pritom z úvahy, že táto stolica, ležiaca medzi Malým a Veľkým Hontom, by ako náhradu za získaný Malohont mohla prenechať Hontianskej stolici určitý počet dedín na jej západnom okrajovom území. Pre tento zámer získali dokonca aj predbežne súhlasné stanovisko z Novohradu, no v záujme rovnocennej výmeny bolo nevyhnutné určiť skutočnú hodnotu malohontských daňových podielov. Od ich výšky, teda od toho ako by sa zlúčením s Malohontom zmenili poplatné povinnosti Novohradskej stolice, záviselo jej konečné rozhodnutie.⁴¹¹ Preto sa Malohont v roku 1690 obrátil na palatína a na kráľa so žiadosťou, aby ustanovili osobitnú komisiu, ktorá by tieto otázky prešetrila a pripravila jeho navrhované správne spojenie s Novohradom.⁴¹²

Po sľubných začiatkoch sa situácia neočakávane zmenila. Novohradská stolica zrejme na základe odporu dotknutej časti jej šľachtickej pospolitosti a zo strachu pred zvýšením daní odmietla výmenu svojich dedín, a tým zmariť celý plán. Sklamanej

Prvý pokus
o spojenie
s Novohradom

⁴⁰⁸ SOKOLOVSKÝ, 1973/Ľ, s. 92.

⁴⁰⁹ Tamže, s. 93.

⁴¹⁰ SOBA – BB, DMH, KP – I, s. 156.

⁴¹¹ Tamže, s. 216.

⁴¹² TUKÁNYL, 1969, s. 442.

Ruiny renesančného kaštieľa v Hrachove – stav na začiatku 20. storočia. Foto J. Drugda, ŠOKA Rimavská Sobota (Zbierka fotografií, Hrachovo)

Dohoda z roku 1691

Malohontanom nezostávalo nič iné, len hľadať spôsob na aspoň dočasné uzmierenie s predstaviteľmi Hontianskej stolice, ktorí využili príhodnú situáciu a žiadali od nich ústupky. Výsledkom rokovania bola dohoda, ktorá napokon obmedzovala samostatnosť Malohontu opierajúcu sa o zákonný článok 25 z roku 1687. Vzťahy medzi Malým a Veľkým Hontom sa tak tento raz upravili na úkor prvého a v prospech druhého. Oficiálne sa dohoda uzavrela pred palatínom 7. mája 1691 v Bratislave. V decembri toho istého roku ju potvrdili generálne kongregácie stolice v Dolných Plachtinciach a dištriktu v Hrachove.⁴¹³

Dohoda z roku 1693

Malohontské zemianstvo aj poddanské obyvateľstvo považovali dohodu z roku 1691 za vnútenú. Pri každej príležitosti ju preto porušovali a nedodržiavali. Roztržka s Veľkým Hontom sa v skutočnosti ďalej zväčšovala. Vzťahy sa čiastočne ukludnili až v júni 1693, keď sa situácia vyostрила natoľko, že sa musela vypracovať nová, pre Malohont prijateľnejšia zmluva. Upravovala hlavne zásady určovania daňových rozpisov a množstvo poskytovaných potahov a povozov pre vojsko.⁴¹⁴ Tým sa aspoň v tejto oblasti postavenie malohontských obyvateľov trochu zlepšilo. Znovuuznanie politickosprávnej samostatnosti v plnom znení zákona z roku 1687 však Malohont nedosiahol a musel zostať pri kompromisnom riešení spred dvoch rokov.

Napriek novej dohode sa už čoskoro po jej prijatí porušovali niektoré zmluvné

⁴¹³ ŠOKA – BB, DMH, KP – 1, s. 489 n.

⁴¹⁴ Tamže, s. 375–376.

ustanovenia, tentoraz predovšetkým zo strany Veľkohontanov. Preto sa skoro každé valné zhromaždenie malohontskej šľachty v roku 1694 muselo zaoberať otázkami zásobovania a služieb pre armádu a podobne.⁴¹⁵ Keď sa pokusy o ich uspokojivé riešenie nestretávali s pochopením, Malohontania sa začiatkom roka 1695 rozhodli opäť požiadať o pripojenie dištriktu k Novohradu, no aj tento raz neúspešne. Jediným výsledkom ich snaženia bolo ďalšie zhoršenie vzťahov s Veľkohontanmi.⁴¹⁶

Druhý pokus
o spojenie
s Novohradom

V roku 1698 sa so spoluúčasťou hontianskych stoličných funkcionárov konala revízia portálnych súpisov. Predstavitelia Malohontu však jej výsledky označili za sfaľované a odmietli ju prijať. Na základe ich sťažnosti dal napokon palatín Pavol Esterházi napadnutý súpis prepracovať.⁴¹⁷ Ďalšiu ponosu, tentoraz na vysoké dane a iné nezákonne činy Veľkohontanov v Malom Honte, zostavil v mene miestneho poddanského obyvateľstva v roku 1703 čerenčiansky učiteľ Ján Krumholc. Podarilo sa ju dostať až k panovníkovi, čo spôsobilo v celej stolici rozruch. Pre feudálnu spoločnosť a vtedajšie pomery však bolo príznačné, že na žalobu napokon nedoplatili napadnutí šľachtici, ale „opovážlivý“ zostavovateľ sťažnosti. Stoliční funkcionári sa postarali o jeho prepustenie z učiteľského miesta pre „ohováranie vrchnosti“.⁴¹⁸

Sťažnosti
malohontských
poddaných

Vzplanutie protihabsburského povstania uhorských stavov pod vedením sedmohradského kniežata Františka II. Rákociho v roku 1703 uvítali nielen malohontskí zemanovia, ale aj poddaní s nádejami na zmenu panujúcich poriadkov. Dúfali, že v nových pomeroch, ktoré povstalci sľubovali, sa im podarí dosiahnuť aj úplnú politickosprávnú samostatnosť a odľahčiť ťažké daňové bremená. Tieto nádeje prispeli do značnej miery k tomu, že prakticky celý Malohont sa veľmi spontánne pridal k rákociovcom. Malohontská šľachta a obce sľubovali dokonca na vlastné náklady postaviť, vystrojiť a vyzbrojiť jeden kurucký pluk. Viacerí tunajší zemanovia i poddaní sa zúčastnili priamo aj na bojových akciách. Niektorí šľachtici sa stali vojenskými veliteľmi, ďalší funkcionármi na povstaleckom území pôsobiacej kniežacej správy. Najvýznamnejším z nich bol Žigmund Jánoky z Hrachova, ktorý zastával úrad Rákociho kancelára.⁴¹⁹ Ďalším vážnym momentom, ktorý ovplyvnil zapojenie sa malohontských obyvateľov do oživeného kuruckého hnutia, bola jeho protestantská ideológia, zhodná s ich evanjelickým a kalvínskym vierovyznaním.

Povstanie
Františka II.
Rákociho

Za bezvýhradnú podporu povstania žiadali Malohontania úplnú správnu samostatnosť. Napokon sa však museli uspokojiť iba s obnovením platnosti zákonného článku 25 z roku 1687, no aj to bol v porovnaní so situáciou, v ktorej sa nachádzali pred vypuknutím povstania, úspech. Rákoci si totiž nechcel vyhlásením Malohontu za plnohodnotnú stolicu znepriatelieť početnú veľkohontiansku šľachtu. Z toho hľadiska bolo potom samozrejmé, že napríklad na zhromaždenie konfederátov do Prešova pozýval, aspoň formálne, Malý a Veľký Hont spoločne.⁴²⁰ Faktické znovupostavenie malohontskej samosprávnej organizácie však umožňovalo, aby dištrikt v skutočnosti existoval ako suverénna stolica.

Obnovenie
malohontskej
samosprávy

⁴¹⁵ Tamže, s. 400 a n.

⁴¹⁶ SOKOLOVSKÝ, 1976/A/, s. 121.

⁴¹⁷ ŠOBA – BB, DMH, KP – 2, s. 372.

⁴¹⁸ ZOLLNER, 1895, s. 238.

⁴¹⁹ SOKOLOVSKÝ, 1976/A/, s. 121.

⁴²⁰ PESTY, 1880, s. 45.

Prvý osobitný
daňový súpis
Malohontu

Úplnú Rákociho podporu Malohont dosiahol pri požiadavkách o nápravu jeho daňových povinností. Podľa uznesenia Onódskeho snemu sa v lete 1707 uskutočnil prvý samostatný súpis všetkých obyvateľov, hnutelných a nehnuteľných majetkov, ako aj peňažných príjmov a ostatných požitkov na území dištriktu.⁴²¹ Tento podrobný zoznam sa stal základom na určovanie úmerných daní od malohontských poplatníkov. Zároveň mal slúžiť ako hodnoverný dokument proti prípadným pokusom o ich neopodstatnené zvyšovanie.

Posledné roky rákociovského povstania boli pre obyvateľstvo Malohontu neradostné. Následky vnútorného rozkladu kuruckého hnutia a jeho vojenské porážky vyvolávali obavy z budúcnosti. Napriek bojovej únave a hospodárskej vyčerpanosti patrilo malohontské zemianstvo medzi najvernejších spojencov Františka Rákociho – a zostalo pri ňom až do konca povstania. Územie dištriktu bolo jednou z posledných povstaleckých oblastí, ktoré musela cisárska armáda na Slovensku dobyť. Koncom roka 1709 sa držala už len malá kurucká posádka v Hrachove.⁴²² V nasledujúcom roku bol však už hrachovský kaštieľ a celé územie Malohontu v rukách sympatizantov Habsburgovcov.

Mor v rokoch
1709–1710

V čase dohasínajúceho povstania a prenasledovania jeho účastníkov spojeného s plienením a rabovaním zasiahla Malohont jedna z najväčších morových epidémií v jeho dejinách. Od decembra 1709 do novembra 1710 zomrelo len v Rimavskej Sobote vyše tisíc ľudí.⁴²³ Veľké straty na životoch postihli aj ostatné malohontské obce. Úbytok obyvateľstva v Tisovci, kde zahynulo asi päťsto ľudí, bol taký, že v nasledujúcich rokoch museli medzi tamajších obyvateľov prísť kolonisti z Oravy a Liptova.⁴²⁴

Úpadok
malohontskej
samosprávy po roku
1711

Po porážke povstania Františka II. Rákociho a Satumarskom mieri v roku 1711 sa Malohontský dištrikt a Hontianska stolica opäť tesnejšie politickosprávne priblížili. Samostatné pôsobenie Malohontského dištriktu vo verejnom živote Uhorska počas predchádzajúceho desaťročia zanechalo vo všeobecnom povedomí vtedajšej spoločnosti stopy, ktoré sa už nedali vymazať. Azda aj to bola jedna z príčin, prečo sa od onoho času oveľa častejšie ako predtým začala Hontianska stolica nazývať „Stolica oboch Hontov“ (*Comitatus utriusque Hont*). Nič to však nezmenilo na fakte, že malohontská samospráva sa v zmysle dohôd uzavretých pred rokom 1703 opäť značne podriadila celostoličným orgánom.⁴²⁵

Juraj Jánošík
v Malohonte

V rokoch, keď sa po hornatých krajoch Slovenska potulovali skupiny rozohnaných rákociovských kurucov a poddanských zbehov, ktorí si zaobstarávali živobytie zbojníctvom, prišiel niekoľko ráz do Malohontu aj legendárny ľudový hrdina Juraj Jánošík. Navštevoval tu svojho priateľa, bývalého zbojníckeho vodcu Tomáša Uhorčíka, ktorý žil od roku 1711 v Klenovci pod falošným menom Martin Mravec. Jánošík chodieval k nemu pomerne často, no najmä na prezimovanie. Vtedy sa zdržiaval buď priamo u Uhorčíka v Klenovci, alebo v susednej Kokave, kde sa nechával u gazdov najímať do služby.

⁴²¹ MOL. E 158, Tom. XVIII, s. 709–806.

⁴²² MVV – GKV, s. 519.

⁴²³ Tamže, s. 520.

⁴²⁴ BARTHOLOMAEIDES, 1806–1808, s. 713; MALIAK, 1912, II, s. 20.

⁴²⁵ SOKOLOVSKÝ, 1976/A/, s. 121.

**POČTY ZEMANOV, KŇAZOV A UČITEĽOV V MALOHONTE
POĎĽA DAŇOVÉHO SÚPISU Z ROKU 1707***

Obec	Zemania	Kňazi	Učítelia
Čerenčany	0	1	0
Hnúšťa	15	1	1
Hrachovo	7	1	0
Hrnčiarske Zalužany	1	0	0
Klenovec	10	1	0
Kokava nad Rimavicou	4	1	1
Kraskovo	1	0	0
Nížny Skálnik	3	1	0
Ožďany	5	1	0
Pondelok	0	1	0
Rimavská Baňa	0	1	1
Rimavská Píla	0	1	1
Rimavská Sobota	79	2	?
Rimavské Brezovo	12	1	0
Tisovec	6	1	1
Tomašová	2	0	0
Vál'kovo	0	0	0
Veľká Suchá	0	1	0
Vrbovce	1	0	0
Vyšná Pokoradz	0	1	1
Zacharovce	0	1	1
Spolu:	146	17	7

*MOL, E 158 Conscriptiones portarum, Tom. XVIII. Comitatus Hontensis, s. 794 – 806

Pri jednej z lapačiek podnikaných hontianskymi stoličnými drábmami a cisárskymi vojakmi na zbojníkov v októbri 1712 Jánošíka a Uhorčíka viac-menej náhodou chytili a uväznili v hrachovskom kaštieli. Pretože im však nemohli nič dokázať, museli ich oboch po niekoľkých dňoch prepustiť. Zásľuhu na ich oslobodení mal najmä malohontský podžupan Pavol Láni, ktorý sa už predtým poznal s Martinom Mravcom-Uhorčíkom.⁴²⁶ Malohont sa aj napriek tomu stal pre Jánošíka a jeho druhu predseda len osudným. Po dlhšom pátraní ho tu totiž v prvých mesiacoch v roku 1713 vysledili liptovskí stoliční páni. Vzápätí na jeho zlapanie poslali vlastných drábov, ktorí jednej noci na sklonku zimy obklúčili Uhorčíkov dom a Jánošíka aj s jeho hosťom pochytili.⁴²⁷ Z Klenovca ich odviezli do väzenia v Liptovskom Mikuláši-Palúdzke a odtiaľ na popravisko. Dodnes živá jánošíkovská tradícia má teda v Malohonte reálne historické korene.

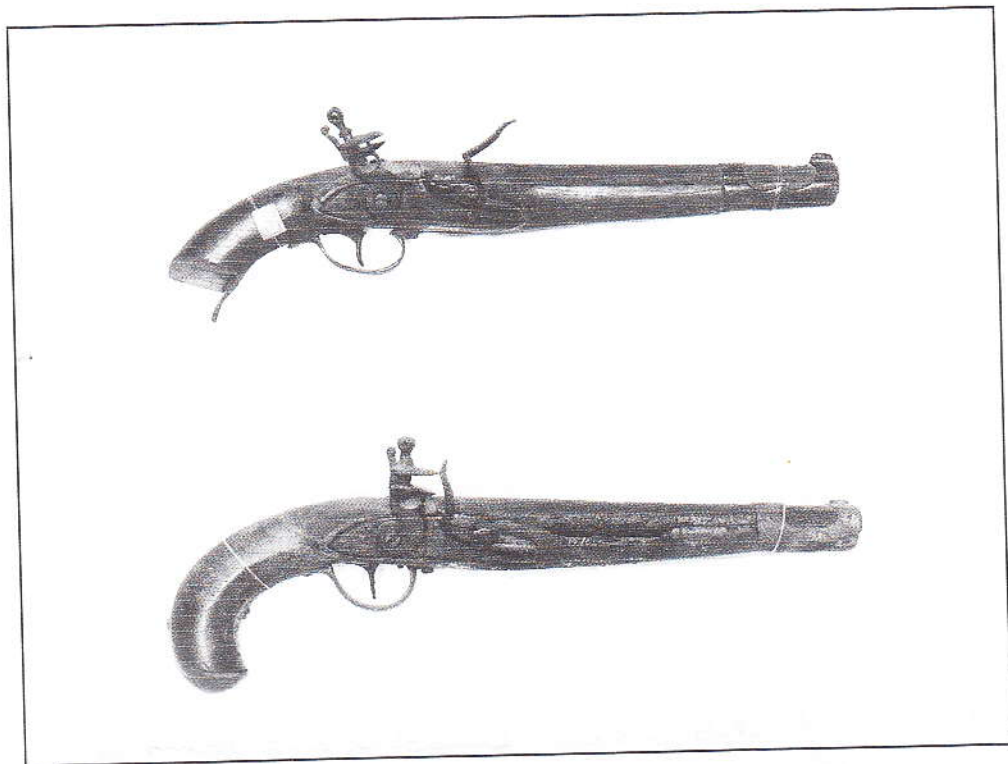
Práve v čase, keď Juraj Jánošík chodieval do Klenovca, Kokavy a ďalších okolitých dedín, obyvatelia Malohontu sa zviechavali z morových rán a usilovali sa oživiť svoje hospodárstva vyrabované a zničené v priebehu kuruckých vojen a cisárskych trestných výprav. Malohontské zemianstvo sa vzpieralo politickospráv-

Tretí pokus
o spojenie
s Novohradom

⁴²⁶KOČIŠ, 1986, s. 52–53.

⁴²⁷Tamže, s. 56.

Pistole z 18. storočia –
Gemer-Malohont. Foto J.
Ferletáková, GMM Ri-
mavská Sobota (H 11953
a 11954)

ným obmedzeniam, ktoré mu vnucovali hontianske stoličné orgány. Jedným z jeho pokusov o odpor bola žiadosť, ktorú predniesli zástupcovia dištriktu v roku 1715 pred kráľom Karolom III. – opäť žiadali v nej o pripojenie k Novohradu. Panovník síce súhlasil, no pre trvajúci odpor novohradskej šľachty, ktorá sa stále obávala zvýšenia daní a odmietala pripojiť časť svojej stolice ako náhradu za Malohont k Hontu, z toho zase nič nebolo.⁴²⁸

Malohontské
memorandum z roku
1722

Tento neúspech však Malohontčanov ani tak neodradil od ďalších návrhov na riešenie ich politickosprávnej a hospodárskej situácie. V roku 1722 hontianskemu županovi, grófovi Štefanovi Kohárimu predložili pamätný spis (*memorandum*), v ktorom v dvanástich bodoch žiadali novú úpravu vzťahov medzi dištriktom a stolicou.⁴²⁹

Štvrtý pokus
o spojenie
s Novohradom

Ďalšiu príležitosť na pokus o pripojenie Malohontu k niektorej zo susedných stolíc chceli využiť na krajinskom sneme v rokoch 1728–1729. V tejto súvislosti opäť uvažovali predovšetkým o Novohrade. Snem však uprednostnil záujmy jednotnej Hontianskej stolice, ktoré presadzovali delegáti z Veľkého Hontu, a tak výsledkom bolo uznesenie v podobe zákona, ktorý novým spôsobom upravoval postavenie Malohontského dištriktu.

Zákonný čl. z roku
1729

Zákonný článok číslo 23 z roku 1729 podstatne obmedzil štruktúru aj pôsobnosť malohontskej samosprávnej organizácie, pretrvávajúcej s menšími zmenami od roku

⁴²⁸ SOKOLOVSKÝ, 1976/A/, s. 121.

⁴²⁹ MVV – GKV, s. 539.

1688. Okrem iného zrušil funkciu malohontského podžupana a nahradil ju úradom druhého podžupana (*substitutus vicecomes*) Hontianskej stolice so sídlom v Malohonte. Oslabenie rozhodovacieho práva dovtedajšej generálnej kongregácie šľachtickej pospolitosti dištriktu sa prejavilo aj v oficiálnom premenovaní tohto zhromaždenia. Od roku 1730 sa nazývalo už len konkurzom (*concursus*).⁴³⁰

Podstatne oklieštenú samosprávu mali vyvážiť väčšie práva Malohontu v daňovej oblasti. Zákon mu poskytol právo na vlastný portálny súpis a vymedzil aj počty poťahov a povozov, ktoré mohla od neho stolica žiadať. Nový zákon a najmä paragrafy obmedzujúce malohontskú samosprávu prijali mnohí Malohontania s veľkou nevôľou. Na odpor sa napríklad postavil aj šľachtic Imrich Török, ktorého v neprítomnosti na stoličnej kongregácii, respektíve reštaurácii zvolili za druhého podžupana s pôsobnosťou pre Malohont. Túto funkciu však odmietol vykonávať a napokon ju prijal Imrich Žigmund Kubíni. Pod jeho vedením vznikol aj nový malohontský portálny súpis.⁴³¹ Od tohto súpisu si malohontské obyvateľstvo sľubovalo spravodlivejšie vyrubovanie daňových povinností, preto sa pomery čiastočne upokojili. Zdalo sa, že pominuli hlavné príčiny nepriateľstva medzi Malým a Veľkým Hontom, naozaj to však bolo iba želanie.

Úpadok autonómie Malohontu sa po zavedení zákona z roku 1729 do života stále väčšmi prehľboval. Dokazujú to aj zápisnice z tzv. konkurzných zhromaždení malohontskej šľachty, v ktorých sa až do roku 1730 Malohont označoval výhradne ako dištrikt (*districtus*). Od roku 1731 sa však preň zaužívalo zase iba pomenovanie okres (*processus*), čo v tomto konkrétnom prípade znamenalo už menšiu právomoc. Narušila sa aj dovtedajšia pravidelnosť zhromaždení, ktoré sa navyše konali vo veľkých časových odstupoch, prakticky len párkrát do roka.⁴³² Malohontská samospráva fungovala vlastne už iba ako podriadený výkonný aparát Hontianskej stolice.

Utlmenie rozporov medzi Malým Hontom a Veľkým Hontom bolo v podstate nanútené a preto iba prechodné. Pôvodné nezhody sa kryštalizovali do nových podob a postupne prerastali do otvorenej nespokojnosti. Stalo sa tak v nových politických a ekonomických podmienkach nastupujúceho osvieteniského absolutizmu, ktoré v Uhorsku zavládli v období vlády Márie Terézie (1740–1780). Hlavným predmetom sváru sa tentoraz stal malohontský portálny súpis. Malohontania ho pokladali výlučne za svoju vec a stoličným úradníkom všemožne bránili, aby do neho zasahovali – tí ich za to obvinili z jeho falšovania. Celá záležitosť sa napokon v roku 1751 dostala pred krajinský snem.⁴³³ Všetky opatrenia snemu aj ďalších štátnych inštitúcií zamerané na upokojenie súperiacich strán končili však neúspechom.

Nezanedbateľnou okolnosťou, ktorá už od konca 17. storočia dosť nepriaznivo ovplyvňovala postoje viedenského kráľovského dvora i uhorských krajinských orgánov k Malohontu, bol jeho vyhranený protestantský charakter. Tento fakt vedeli obratne využívať vo svoj prospech zväčša katolícki Veľkohontania práve pri presadzovaní pre nich výhodných zmlúv a zákonov. V polovici 18. storočia sa však napätie zapríčiňované náboženskými rozporami prejavovalo už aj medzi vlastným malo-

Osobitný daňový súpis Malohontu

Oklieštená samospráva Malohontu

Nové rozpory medzi Malým a Veľkým Hontom

Rekatolizácia

⁴³⁰ ŠOBA – BB, DMH, KP – 6, s. 146 n.

⁴³¹ SOKOLOVSKÝ, 1976/A/, s. 123.

⁴³² ŠOBA – BB, DMH, KP – 6, s. 168 n.

⁴³³ BARTHOLOMAEIDES, 1806–1808, s. 780.

**Kalvínska vzbura
v Rimavskej Sobote
a jej dôsledky**

hontským obyvateľstvom. Po niekoľkých neúspešných pokusoch o znovuzaloženie katolíckych farností sa napokon strediskami rekatolizácie na území Malohontu stali Veľká Suchá v Sušianskej a Hrachovo v Rimavskej doline.⁴³⁴

Osobitne aktívnym propagátorom protireformácie bol hrachovský misionár Juraj Karaba. Zhromaždil okolo seba novoobrátených katolíkov nielen z Malohontu, ale aj z okolitých stolíc a organizoval s nimi náboženské procesie. Jedna z takýchto procesií prechádzala v nedeľu 25. júna 1769 Rimavskou Sobotou práve v čase, keď sa v kalvínskom kostole na námestí končili bohoslužby. Kalvíni v domnienke, že im katolíci chcú zbrať chrám, sprievod vedený Jurajom Karabom prepadli, a prebehla krvavá bitka. Jej následky mali ďalekosiahly dopad tak na osobné osudy útočníkov, ako aj na celú rimavskosobotskú kalvínsku cirkev.⁴³⁵

Po skončení vyšetrovania boli v roku 1771 hlavní vinníci odsúdení na troj- až päťročný žalár, ostatní dostali tresty bičovaním a podobne. Kalvínski kňazi museli z mesta odísť a starý gotický kostol vrchnosť kalvínom zobrala a ako znesvätený ho dala zbúrať. Na tom istom mieste potom postavili nový, rímskokatolícky kostol – jeho zakladateľkou sa stala kráľovná Mária Terézia. Venovala naň peňažný dar v čiastke takmer 19 tisíc zlatých.⁴³⁶ Na ostatných malohontských protestantov nemali síce rimavskosobotské udalosti priamy dopad, lebo väčšina z nich sa hlásila k evanjelickému náboženstvu augsburského vyznania, ale následky protireformačného útlaku pociťovali v najrozličnejších podobách aj oni.

**Urbárska regulácia
po roku 1771**

Pozitívnejší účinok pre život poddaných obyvateľov Malohontu mala hospodárska politika Márie Terézie. Na základe tzv. tereziánskej urbárskej regulácie boli po roku 1771 čiastočne znížené dávky a poplatky, ktoré predtým museli sedliaci a želiari odovzdávať zemepánom. Niektoré služobnosti sa dokonca celkom zrušili.⁴³⁷ Takéto úľavy im napokon umožnili rýchlejšie zveľaďovať gazdovstvá a zvyšovať ich prosperitu. Aj vďaka tomu sa v druhej polovici 18. storočia upevnilo celkové hospodárstvo Malohontu, čo sa spätne prejavilo aj na raste sebavedomia a oživení aktivity jeho politických predstaviteľov.

Nápis z roku 1771 vytesaný nad hlavným vstupným portálom súčasného rímsko-katolíckeho kostola v Rimavskej Sobote.
Foto A. Gecse

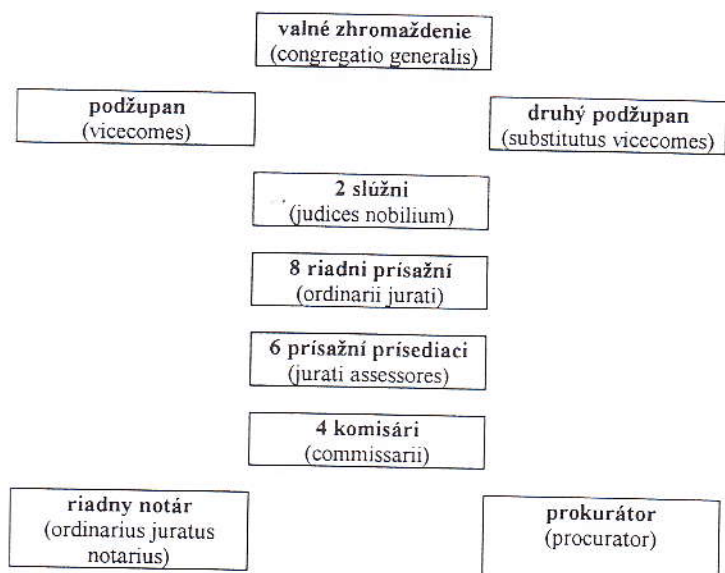
⁴³⁴ MALIAK, 1913, III, s. 48–50, 152, 183; MVV – GKV, s. 544.

⁴³⁵ Celá udalosť je aj s opisom zachytená na panoramatickej olejomalbe. Obraz sa nachádza v Gemersko-malohontskom múzeu v Rimavskej Sobote.

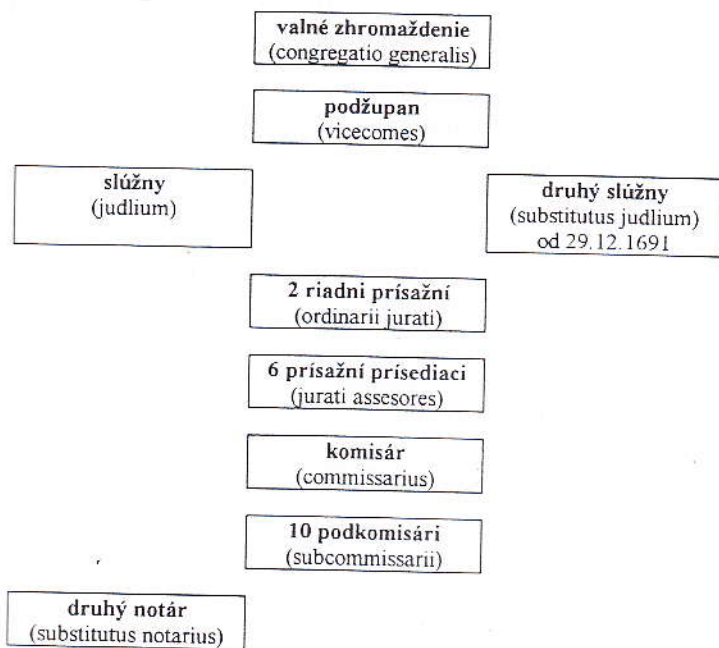
⁴³⁶ MVV – GKV, s. 544.

⁴³⁷ FRÁK, 1981, s. 249.

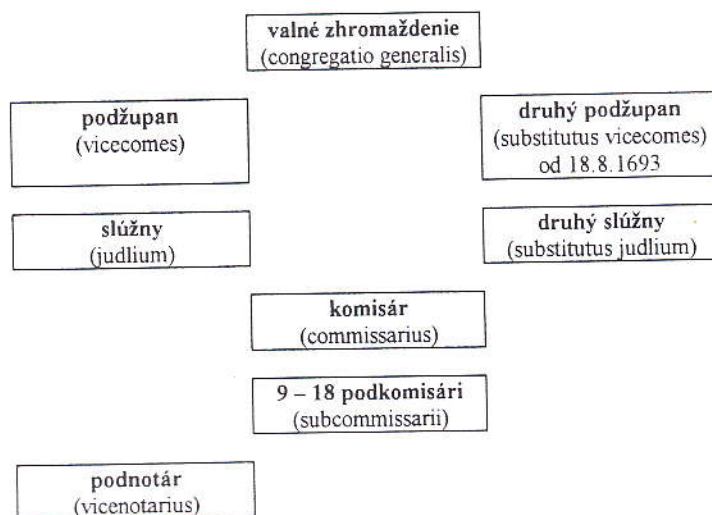
I. ŠTRUKTÚRA SAMOSPRÁVY DIŠTRIKTU MALÝ HONT (29.3.1688 - 24.9.1691)

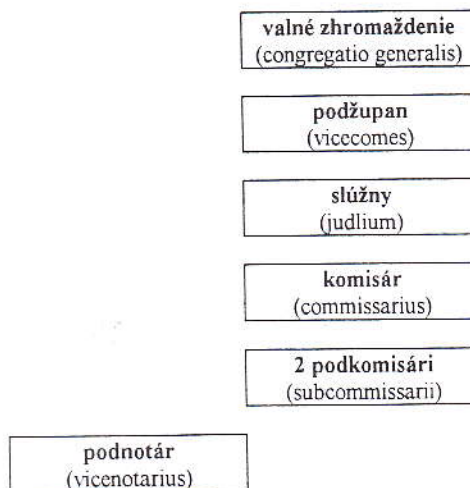
II. ŠTRUKTÚRA SAMOSPRÁVY DIŠTRIKTU MALÝ HONT (24.9.1691 - 1693)

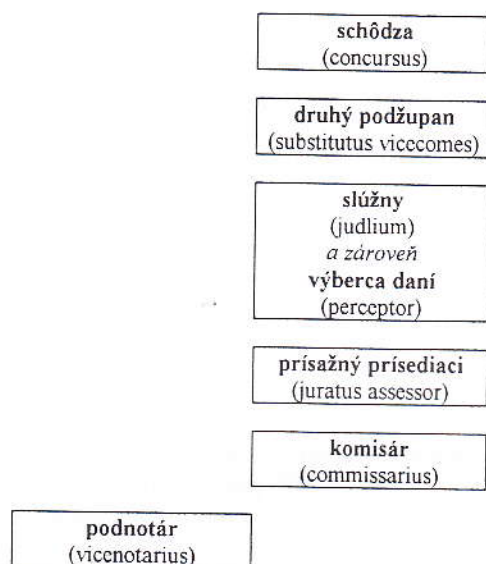
III. ŠTRUKTÚRA SAMOSPRÁVY DIŠTRIKTU MALÝ HONT (3.8.1693 – asi do roku 1703)

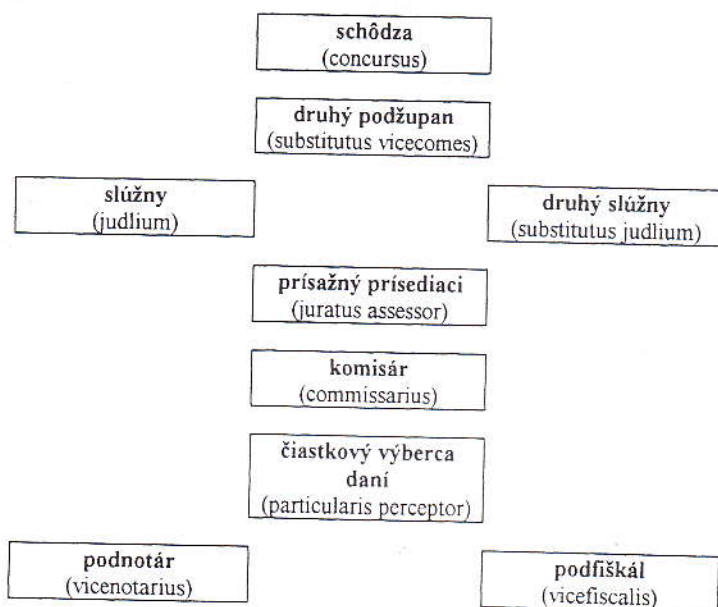
IV. ŠTRUKTÚRA SAMOSPRÁVY DIŠTRIKTU MALÝ HONT (1711 - 1730)

V. ŠTRUKTÚRA SAMOSPRÁVY DIŠTRIKTU MALÝ HONT
(12.1.1730 - 1786)

VI. ŠTRUKTÚRA SAMOSPRÁVY DIŠTRIKTU MALÝ HONT
(14.4.1790 - 31.12.1802)

Spojenie Malohontu s Gemerom

Obnovenie boja
Malohontu za
samostatnosť

V posledných rokoch panovania Márie Terézie vzrástla odvaha malohontského zemianstva, ktoré sa stále otvorenejšie dožadovalo uvoľnenia z hontianskej stoličnej pospolitosti. Namiesto politickosprávnej závislosti na Veľkom Honte si chcelo usporiadať pomery na svojom území podľa vlastných potrieb a záujmov. Nie náhodou sa pritom odvolávalo na časy, keď Malohont úplne alebo čiastočne samostatný skutočne bol. V tomto období sa znova začali objavovať aj pokusy o právne nepodložené označovanie Malohontského okresu za stolicu.⁴³⁸ Všetko úsilie Malohontanov vyúsťovalo predovšetkým do opakovaných žiadostí adresovaných najvyšším krajiniským a ríšskym inštitúciám, aby ich oslobodili od hontianskej stoličnej správy. Prosbu o správnu samostatnosť poslali malohontské stavy v roku 1782 aj novému cisárovi Jozefovi II.⁴³⁹

Orientácia na Gemer

Po zlých skúsenostiach nadobudnutých v minulých zápasoch o nezávislosť a viacsobne nezdarených pokusoch o pripojenie k Novohradu obrátilo malohontské zemianstvo v tomto smere svoj záujem začiatkom 80. rokov 18. storočia na Gemer. Nádeje na pripojenie Malohontu k tejto stolici vychádzali z viacerých priaznivých okolností. Väčšia časť jeho územia (Rimavská dolina) tvorila z prírodno-geografického a komunikačného hľadiska s Gemerom prirodzený celok. V živote obyvateľstva oboch oblastí sa od najstarších čias vyskytovalo veľa spoločných udalostí, osudov, vzájomných kontaktov, podobných hospodárskych, spoločenských, kultúrnych a v neposlednom rade aj náboženských javov. Túto mnohostrannú príbuznosť pociťovala zrejme aj gemerská šľachtická pospolitosť, lebo sama so žiadosťou Malohontu o pripojenie k jej stolici súhlasila.

× Prvé spojenie
Malohontu
s Gemerom

V rámci administratívnej reformy zavedenej Jozefom II. v Uhorsku vznikla 15. júla 1786 ako súčasť Banskobystrického dištriktu (kraja) Gemersko-malohontská stolica so sídlom v Rimavskej Sobote.⁴⁴⁰ Aj napriek tomu, že cisár touto reformou odobral stoliciam samosprávu, poštátnil ich a tým vlastne zbavil šľachtu politickej moci, oddelenie Malohontu od Hontu a jeho pripojenie ku Gemeru prijalo malohontské zemianstvo aj poddaní s uspokojením. Veď po stáročiach hospodárskeho vykorisťovania a politického útlaku sa predtým podradný Malohont odrazu stal plnohodnotnou súčasťou, ba dokonca správnym centrom novozriadenej veľkej stolice.

Následky vlády
Jozefa II.

Desaťročie vlády Jozefa II. malo pozitívny dopad aj na niektoré ďalšie oblasti života malohontského obyvateľstva. Okrem patentu o zrušení nevoľníctva z roku 1785 to bolo najmä zlepšenie położenia nekatolíkov v krajine. Znamenalo to úľavu aj pre tunajších protestantov, zaktívizovala sa nielen náboženská, ale aj kultúrna a ľudovýchovná činnosť mnohých evanjelických kňazov a učiteľov. Podstatne sa zlepšila situácia rimavskosobotských kalvínov. V rokoch 1784–1785 si vybudovali nový chrám a nadobudli späť aj časť práv stratených po búrlivých udalostiach v 70. rokoch.⁴⁴¹

⁴³⁸ SOKOLOVSKÝ, 1976/B/, s. 190.

⁴³⁹ BARTHOLOMAEIDES, 1806–1808, s. 781.

⁴⁴⁰ ŽUDEL, 1984, s. 47–51.

⁴⁴¹ MVV – GKV, s. 551.

Obdobie vzostupu a osamostatnenia sa Malohontu spod veľkohontianskej nadvlády trvalo tak, ako aj celá jozefínska stoličná správa – iba do cisárovej smrti. Už v marci 1790 vydal jeho nástupca Leopold II. nariadenie, ktorým Malohontský okres opäť zaradil do Hontianskej stolice. Čoskoro potom, 14. apríla 1790 boli na reštaurácii obnovené hontianskej šľachtickej samosprávy zvolení aj funkcionári s pôsobnosťou pre Malý Hont.⁴⁴² Pred Malohontčanmi sa zase vynorili problémy, ktorých sa zbavili pred štyrmi rokmi a ktoré hrozili znovu prerásť do ťažkých sporov s Veľkohontčanmi. Malohont sa preto po krátkom, ale v zásade výhodnom správnom spolubytí s Gemerom rozhodol proti svojmu začleneniu do Hontianskej stolice bojovať všetkými prostriedkami.

Návrat Malohontu
k Hontianskej stolici

Malohontské zemianstvo rozhodne odmietalo akceptovať veľkohontiansku aprílovú reštauráciu a jej výsledky.⁴⁴³ O podporu svojej požiadavky – ponechať Malohont v jednom samosprávnom celku s Gemerom – sa uchádzalo aj u ostatných stolíc a viaceré z nich mu ju aj skutočne prisľúbili. Ochotu pomôcť v boji o zlepšenie postavenia Malohontu, či už jeho osamostatnením sa alebo pripojením k svojmu územiu, vyjadrila jednoznačne aj Gemerská stolica.⁴⁴⁴

Zápas Malohontu
o nové spojenie
s Gemerom

Obavy zo zhoršenia svojho sociálneho položenia, ktoré vznikli po navrátení Malohontu pod šľachtickú samosprávu Hontianskej stolice, prejavili nahlas aj malohontskí daňoví poplatníci (*incolae contribuentes*). Vypracovali a panovníkovi predložili prosbu o ponechanie územnosprávneho spojenia Malohontu s Gemerom. Za túto „opovážlivosť“ dali potom hontianski stoliční páni ich zástupcov palicovať. Napokon musela na ich ochranu zakročiť Uhorská kráľovská miestodržiteľská rada, ktorá v septembri 1791 intimátom adresovaným Hontianskej stolici zakázala stíhať malohontských poddaných za ich sťažnosti a žiadosti o pripojenie Malohontu ku Gemeru.⁴⁴⁵

Všetko toto úsilie proti začleneniu Malohontu do Hontianskej stolice bolo však spočiatku márne – ani krajinský snem, ani panovník, ani nijaká iná vládna inštitúcia nebola ochotná obnoviť správne usporiadanie pripomínajúce šľachtou nenávideného Jozefa II. Štyri roky existencie Gemersko-malohontskej stolice, aj keď bez samosprávy, zanechali však u malohontského obyvateľstva hlboké stopy, podnecovali ho k ďalšiemu zápasu. Boj o odtrhnutie Malohontu od Veľkého Hontu a za jeho pripojenie ku Gemerskej stolici trval od roku 1790 prakticky neprestajne celých dvanásť rokov. Jeho súčasťou boli početné sťažnosti, žiadosti a prosby na vyššie štátne úrady, k rišským i krajinským hodnostárom. Malohontské zemianstvo sa zároveň usilovalo robiť politiku nezávislú od Veľkohontčanov. Separovalo sa od nich vo všetkých možných oblastiach spoločenského aj hospodárskeho života. Vyjadrením tohto úsilia bolo aj zvýšenie rozhodovacej moci jeho oficiálnych zhromaždení, tzv. konkurzov. Pokúšalo sa aj o vlastné súdne konania na úrovni sédie.⁴⁴⁶

Akcie Malohontčanov za konečné vyriešenie ich politickosprávneho zaradenia vyvrcholili na samom začiatku 19. storočia. Očakávalo sa, že rozhodujúce slovo k ďalšej existencii ich územia v systéme stoličnej správy Uhorského kráľovstva

Prípravy na
krajinský snem
v roku 1802

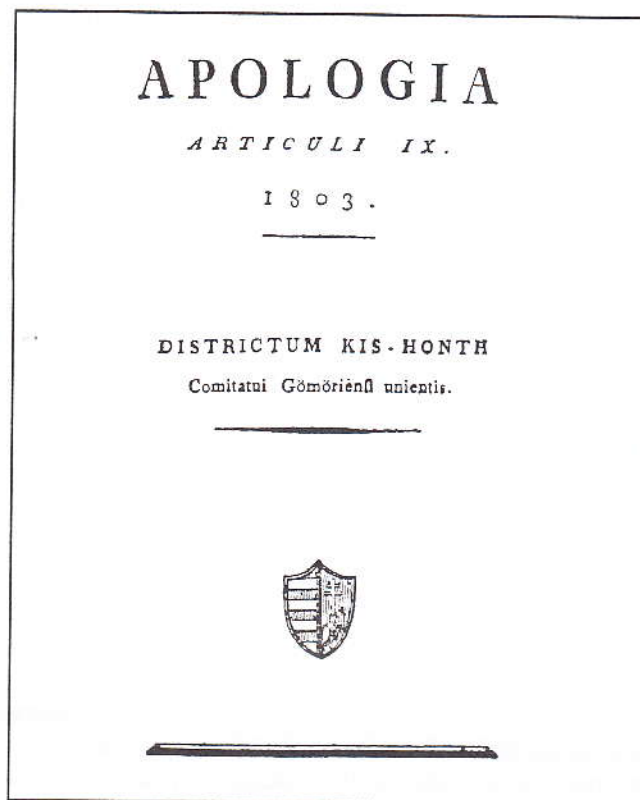
⁴⁴² ŠOBA – BB. DMH. Kongr. 2/1790.

⁴⁴³ ŠOBA – BB. DMH. Kongr. 3/1790.

⁴⁴⁴ SOKOLOVSKÝ, 1976/B/, s. 190.

⁴⁴⁵ Tamže, s. 190–191.

⁴⁴⁶ Tamže, s. 191.

povie krajinský snem v roku 1802. Predstavitelia okresu sa na jeho zasadnutie pripravovali veľmi starostlivo. Značnú pozornosť venovali zhromažďovaniu argumentov a spojencov na podporu žiadosti oddelenia Malohontu od Hontianskej stolice. Svoje požiadavky v tejto veci opakovali verejne aj malohontskí poddaní. Osobitnú žiadosť o vyriešenie správneho postavenia Malohontu predložilo panovníkovi Františkovi I. mesto Rimavská Sobota.⁴⁴⁷ Podporu malohontským požiadavkám na rokovaní snemu prisľúbili aj viaceré stolice.⁴⁴⁸

Na krajinský snem do Bratislavy vyslali malohontské stavy ako svojich zástupcov zemanov Františka Róta a Jána Sontága.⁴⁴⁹ Poverili ich predložiť na ňom sťažnosti malohontského obyvateľstva na Hontiansku stolicu a žiadať o ustanovenie Malohontu za samostatnú stolicu alebo o jeho pripojenie ako piateho okresu ku Gemerskej stolici.⁴⁵⁰ Malohontskí delegáti všetkým účastníkom snemového rokovania rozdali tlačou rozmnožené materiály. Boli medzi nimi stručné dejiny Malohontu, malohontské žiadosti, dokonca aj vopred získané súhlasné stanovisko panovníka k pozitívne-mu riešeniu celého problému.⁴⁵¹ Aj takýmto spôsobom sa usilovali zabezpečiť uznanie svojich požiadaviek.

⁴⁴⁷ ŠOBA – BB. DMH. Kongr. 115/1802.

⁴⁴⁸ SOKOLOVSKÝ, 1976/B/, s. 191.

⁴⁴⁹ ŠOBA – BB. DMH. Kongr. 452-III/1802.

⁴⁵⁰ ŠOBA – BB. DMH. Kongr. 115/1802.

⁴⁵¹ ŠOBA – BB. DMH. Kongr. 452-VI-X/1802.

Kroky podniknuté Malohontanmi v období príprav na snem v roku 1802 korunoval napokon úspech. Uhorské stavy prerokovali celý problém a uzavreli ho prijatím zákonného článku číslo 9/1802. V jeho zmysle sa Malohont od 1. januára 1803 s konečnou platnosťou oddelil od Hontianskej stolice a kompletne sa začlenil ako piaty okres do novoutvorenej (v poradí vlastne už druhej) Gemersko-malohontskej stolice. Tým sa odstránil stáročný politický a hospodársky problém obyvateľov, žijúcich v údoliach Rimavy a Suchej.

Ďalšie historické osudy Malohontu sa natrvalo spojili s Gemerom. Vďaka osobitnému vývinu pred rokom 1803 a aj pre vlastné prírodné, spoločenské, hospodárske a kultúrne špecifiká sa mu však priznalo právo na zachovanie jeho mena v dejinách aj v oficiálnom názve „Zákonne zjednotená stolica Gemer a Malý Hont“.

Vznik druhej
Gemersko-
malohontskej stolice

ZEMEPÁNI A ŠLACHTICI BÝVAJÚCI V ROKU 1802 V MALOHONTE*

ABONI	Ján Andrej Jozef Štefan, str. Štefan, ml. Štefan, st. Michal	DAXNER	Matej
ADORJÁN	N. N. (1) N. N. (2)	DEDINSKÝ	Alexander
BABICKÝ	Štefan	ENGLER	Daniel
BAKAY	Samuel	FAŠKO	Matej Samuel
BALLÓGK	Ján Štefan Samuel František, ml. František, st.	FEJEŠ	Ján Michal, st. Ladislav Michal, ml.
BÁRDY	Alexander Ján Jozef	GALAMBOŠI	Štefan František
BATIK	Peter	GERGEL	Andrej
BEDÉČ	Štefan Andrej	ĐÖRI	Ján František Ladislav
BIELIK	Andrej	ĐÜDEI	Žigmund Alexander
BENIC	František	HORVÁT	Gabriel Ladislav
BLÁŠI	Daniel	HUST	Štefan Andrej, st. Andrej, ml.
BOCKO	Daniel Gabriel Andrej	HUDICIUS	Štefan Ján, st. Ján, ml. Samuel
BORNEMISA	František Andrej	HUSÁR	Jozef
CEGLÉDY	Pavol	JAKAB	Gabriel Anna
ČECH	Ladislav Gregor Michal, st. Juraj Ján, st. Ján, ml. Michal, ml.	KAČÁNI	Martin
CEKUS	Ján	KALAŠ	Ján
		KENDE	František Gabriel Ján
		KÉPIRÓ	Samuel, generál

*ŠOBA - BB, DMH, Kongr. 452/1802

KYSEL	Daniel	MICHNAI	Ján
KOBILIC	Ján	MOLNÁR	Andrej Michal František
KOŠ	Gregor		
KÓŠ	Mikuláš	NAĎ	Ján, st. Samuel Gabriel, st. Gabriel, ml. Jozef Ján, ml.
KORPONAI	Gabriel	NEGRÁDY	František
KOVÁČ	Anton Štefan Ján, st. Ján, str. Ján, ml.	NOLTEN	Karol
KRUŠPÉR	Juraj Pavol Gregor Jozef Andrej	NERGEŠ	Štefan Andrej Ján
KUBINI	Mikuláš Jozef Michal Daniel Zuzana Andrej Štefan Anton	ORBAN	Michal
LANG	Ján	PAP	Michal Samuel
LEVAI	Gabriel	PARASKA	Juraj
LOFAI	František	PATAŠOVIČ	Matej
LUŽENSKÝ	František, barón	PAZÁR	Daniel
MADARÁS	Daniel	PELARGUS	František Ján
MAĎAR	Martin Štefan	PELLIONIS	Ján Juraj Štefan
MALATINSKÝ	Matej, st. Ján, st. František František, ml. Matej, ml. Ján, ml. Štefan Samuel Benjamín	PONGRÁC	Gašpar Tomáš Anna
MATEIDES	Pavol	PORUBSKÝ	Jozef
		PUTNOKY	Valentín
		RAKOVSKÝ	Jozef
		RAKŠÁNI	Samuel
		REČKY	Štefan
		RÉPAŠ	František Štefan
		REVICKÝ	Matej

RIM. SOBOTA mestočko

RÓT František

RUTÉNI Krištof
Mikuláš
František
Matej
Michal

ŠRAMKO Pavol

ŠKULTÉTY Michal

ŠEREGÉL Ján

ŠIPOŠ Peter

ŠÜTTÖ Ján
Pavol
Andrej
Mikuláš

SAKÁL Andrej

SÉPLAKY Jozef, st.
Jozef, ml.

SILVÁŠI Ján

SVOBODA Samuel

SONTÁG Ján
Juraj

SÖLÖŠI Štefan
Samuel
Ján
Andrej, ml.
Andrej, st.

SABÓ Ján

SUHÁNI Jozef

SŮČ Martin
Pavol

SŮDI Ján
Michal
Juraj
Štefan

SŮKE Štefan

TOLLAŠI Pavol, st.
Pavol, ml.
Martin

TORPIŠ Michal, st.
Štefan
František
Michal, ml.
Ján

TÖLTÉŠI Samuel

TÖRÉK Štefan

UJVÁRI Štefan
Ján

URHÁZI Ján, st.
Andrej
Ján, ml.
František
Ladislav
Michal

VAJDA Štefan

VÁLI Pavol

VAŠAŠ Martin

VICIAN Jakub
Matej
Štefan

ZAJAC Martin
Matej
Adam

ZORKOVSKÝ Michal
Pavol

**VLASTNÍCI FEUDÁLNÝCH MAJETKOV V MALOHONTE V ROKU 1802
SÍDLIACI MIMO JEHO ÚZEMIA ***

BERĚNI	Tomáš, gróf	KUBÍNI	Gašpar Adam, st. Adam, ml. Jozef Krištof Pavol Beňadik Gedeon František Ladislav Andrej Ludovít Jób Juraj
BETLEHEM	N., gróf		
BORNEMISA	Anton Alexander		
ČEMICKÝ	Pavol Ladislav Imrich		
DARVAŠ	František Pavol		
ETRE	Žigmundova vdova František		
FAY	Peter	LOŠONCI	Karol
Kráľovský fiškus		MARIÁŠI	Štefan
FORGÁČ	Anton, gróf Alojz, gróf	MARITINSKÝ	Matej
GEDEI	Andrej Juraj Štefan	MICHÁLEK	Mikuláš
HORVÁT	Juraj	la MOTTE	Anton, gróf Banskobystrická komora
JEKELFALUŠI Ján		ŇARI	N. N., gróf
KEMĚŇ	Ladislav, barón Šimon, barón	OKOLIČANI	Jozef
KIRÁL	Ludovít Juraj	ORCI	Ladislav, barón Alexander, barón
KOHÁRI	František, gróf	PATAI	Ladislav
KORDA	Juraj, gróf	PELARGUS	Alexander
KOŠ	Štefan Andrej Ladislav	PLATY	Andrej
KOVÁČ	Imrich	POTTURŇAI	Ján
		RÁDAI	Gedeon, gróf
		RAGÁLI	Jozef
		RÉVAI	František, barón

*ŠOBA - BB, DMH, Kongr. 452/1802

SERDAHELI Ľudovít

SMREČÁNI Jozef
Pavol

SEREMLEI N. N.

ŠÁGI Michal, barón

ŠERÉNI Mikuláš, gróf

ŠIMONI František

TIHANI Alexander
Jozef

TÖRÖK Jozef
Žigmund

VARBERG Karol, barón

VÉČEI Blažej, barón
Ignác, barón

ZÁVER

Koniec roka 1802 znamenal síce koniec Malohontu ako osobitného územno-správneho celku, no jeho historické osudy, hoci v iných podmienkach a v súvislostiach, pokračovali a trvajú samozrejme ďalej. Prvé vážnejšie zmeny do života malohontských obyvateľov priniesla revolúcia v rokoch 1848 – 1849. Bolo zrušené poddanstvo a okrem šľachty sa na samospráve stolice začali zúčastňovať aj nešľachtickí zástupcovia obcí. Po nasledujúcom nástupe viedenského neoabsolutizmu však v období tzv. provizória (1850–1852) a definitívy (1853–1860) stoličnú samosprávu nahradilo centrálné riadené štátne úradníctvo. Malohont pripadol spolu s Gemerom do novozriadeného Košického dištriktu. Dovtedajšia Gemersko-malohontská stolica bola premenovaná na Gemerskú stolicu. Jej oficiálnym sídlom sa namiesto dovtedajšieho Plešivca stala v roku 1850 malohontská Rimavská Sobota. V rámci správnej reorganizácie, ktorú v roku 1856 uskutočnilo Bachovo ministerstvo vnútra, bol malohontský okres zrušený. Jeho územné časti pripadli do dvoch nových slúžnovských okresov – rimavskosobotského a rimavskobrezovského.

Napriek nesúhlasu obyvateľstva s nanúteným územnosprávnym usporiadaním krajiny a niekoľkým neúspešným pokusom o jeho zmenu nastal návrat k pôvodnej stoličnej štruktúre Gemera-Malohontu až po Rakúsko-maďarskom vyrovnaní. Dňa 27. apríla 1867 bol spolu s ostatnými gemerskými slúžnovskými okresmi obnovený aj tradičný malohontský okres. Hoci už o dva roky neskôr bol premenovaný na rimavskosobotský okres.

Začiatkom 70. rokov 19. storočia v Uhorsku naštartoval legislatívny proces prestavby samosprávnych zložiek verejnej správy, tzv. municípií (stolíe a veľkých miest) s cieľom dostať ich pevnejšie pod kontrolu krajinskej vlády. V jeho rámci sa uskutočnila aj prestavba okresného členenia Gemersko-malohontskej stolice. Historický Malohont tvoril podstatnú časť rimavskosobotského okresu, ktorý bol na východe rozšírený o pravobrežný priestor horného toku rieky Blh, najmä o údolie potoka Papča. Takto sa do neho dostali gemerské dediny Polom, Brádno, Potok, Lipovec, Kyjatice, Striežovce, Babinec, Hrušovo, Lukovištia, Drienčany a Papča. Sama Rimavská Sobota získala štatút mesta so zriadeným magistrátom, čo ju posunulo na úroveň okresu. Keď sa napokon v roku 1883 stala druhý raz a natrvalo sídlom Gemersko-malohontskej stolice, preniesol sa z nej úrad hlavného slúžneho rimavskosobotského okresu do Hnúšte.

ZÁVER

Koniec roka 1802 znamenal síce koniec Malohontu ako osobitného územno-správneho celku, no jeho historické osudy, hoci v iných podmienkach a v súvislostiach, pokračovali a trvajú samozrejme ďalej. Prvé vážnejšie zmeny do života malohontských obyvateľov priniesla revolúcia v rokoch 1848 – 1849. Bolo zrušené poddanstvo a okrem šľachty sa na samospráve stolice začali zúčastňovať aj nešľachtickí zástupcovia obcí. Po nasledujúcom nástupe viedenského neoabsolutizmu však v období tzv. provizória (1850–1852) a definitívy (1853–1860) stoličnú samosprávu nahradilo centrálné riadené štátne úradníctvo. Malohont pripadol spolu s Gemerom do novozriadeného Košického dištriktu. Dovtedajšia Gemersko-malohontská stolica bola premenovaná na Gemerskú stolicu. Jej oficiálnym sídlom sa namiesto dovtedajšieho Plešivca stala v roku 1850 malohontská Rimavská Sobota. V rámci správnej reorganizácie, ktorú v roku 1856 uskutočnilo Bachovo ministerstvo vnútra, bol malohontský okres zrušený. Jeho územné časti pripadli do dvoch nových slúžnovských okresov – rimavskosobotského a rimavskobrezovského.

Napriek nesúhlasu obyvateľstva s nanúteným územnosprávnym usporiadaním krajiny a niekoľkým neúspešným pokusom o jeho zmenu nastal návrat k pôvodnej stoličnej štruktúre Gemera-Malohontu až po Rakúsko-maďarskom vyrovnaní. Dňa 27. apríla 1867 bol spolu s ostatnými gemerskými slúžnovskými okresmi obnovený aj tradičný malohontský okres. Hoci už o dva roky neskôr bol premenovaný na rimavskosobotský okres.

Začiatkom 70. rokov 19. storočia v Uhorsku naštartoval legislatívny proces prestavby samosprávnych zložiek verejnej správy, tzv. municípií (stolíc a veľkých miest) s cieľom dostať ich pevnejšie pod kontrolu krajinskej vlády. V jeho rámci sa uskutočnila aj prestavba okresného členenia Gemersko-malohontskej stolice. Historický Malohont tvoril podstatnú časť rimavskosobotského okresu, ktorý bol na východe rozšírený o pravobrežný priestor horného toku rieky Blh, najmä o údolie potoka Papča. Takto sa do neho dostali gemerské dediny Polom, Brádno, Potok, Lipovec, Kyjatice, Striežovce, Babinec, Hrušovo, Lukovištia, Drienčany a Papča. Sama Rimavská Sobota získala štatút mesta so zriadeným magistrátom, čo ju posunulo na úroveň okresu. Keď sa napokon v roku 1883 stala druhý raz a natrvalo sídlom Gemersko-malohontskej stolice, preniesol sa z nej úrad hlavného slúžneho rimavskosobotského okresu do Hnúšte.

2 Rozpad Rakúsko-Uhorska po prvej svetovej vojne a vznik Česko-slovenskej republiky v roku 1918 spôsobil vznik nových štátnych hraníc. Z územia Gemersko-malohontskej stolice pripadli k Maďarsku južné okraje. Historického Malohontu sa však táto zmena nedotkla. Celý rimavskosobotský okres, do ktorého ďalej patril, zostal v Československu. Aj Rimavská Sobota pretrvala ako sídlo čiastočne zmenšenej Gemersko-malohontskej župy až do konca roku 1922.

Začiatkom januára 1923 historické stoličné (župné) zriadenie na Slovensku vystriedali československé župy, neoficiálne – pretože ich bolo len šesť – nazývané veľžupy. V tejto štruktúre prakticky celé územie bývalého Malohontu takisto patrilo do rozšíreného okresu Rimavská Sobota, ktorý sa stal súčasťou župy XVIII. Zvolenskej. Takáto situácia pretrvala aj po 1. júli 1928, keď boli veľžupy zrušené a v rámci miestnej štátnej správy Slovenska zostali na viac ako desať rokov len okresy.

Prvý a len raz v histórii územie Malohontu rozdelila štátna hranica po Viedenskej arbitráži v novembri 1938. Horthyovské Maďarsko vtedy okupovalo Rimavskú Sobotu, Ožďany, Dolné Zahorany, Nižnú Pokoradz a Zacharovce. Územne oklieštený rimavskosobotský okres so zvyškom malohontských obcí prešiel od 14. marca 1939 do prvej Slovenskej republiky. Dňa 18. júla 1939 sa novým strediskom okresu stala Hnúšťa. Od 1. januára 1940, keď bol opäť zriadený župný (veľžupný) stupeň miestnej štátnej správy, patril tento okres do Pohronskej župy so sídlom v Banskej Bystrici. Počas Slovenského národného povstania v jesenných mesiacoch 1944 Hnúšťanský okres dočasne spravoval tunajší okresný revolučný národný výbor.

Koniec druhej svetovej vojny a obnovenie Československej republiky vrátili do jej rámca aj Rimavskú Sobotu s ostatnými odtrhnutými malohontskými dedinami. Na jar 1945 bol rimavskosobotský okres rekonštruovaný v územnom rozsahu, aký mal pred štátoprávnymi zmenami v roku 1938. Všetky pôvodom malohontské obce sa tak opäť ocitli v jednom verejnosprávnom celku. Nové zásahy do tohto všestranne osvedčeného stavu však nenechali na seba dlho čakať.

Proces rozdeľovania historického Malohontu, ktorý pokračuje v podstate dodnes, sa začal 1. januára 1949. Týmto dňom na základe zákonov inšpirovaných Ústavou 9. mája vstúpilo do platnosti krajské zriadenie. Starý rimavskosobotský okres sa rozdelil na dva – na nový okres Rimavská Sobota a na okres Hnúšťa. Okrem toho sa malohontské obce – Lom nad Rimavicou a Drábsko – začlenili do okresu Brezno, kým Sušany, Hrnčiarske Zalužany, Pondelok, Veľká Suchá, Selce a Vaľkovo pripadli k okresu Poltár. Všetky tieto okresy patrili do Banskobystrického kraja. Po prestavbe „socialistickej verejnej správy“ v roku 1960 prebehli ďalšie reorganizácie, ktoré z hľadiska kompaktnosti historického územia Malohontu znamenali nepriaznivé zmeny. Zo zrušených okresov Hnúšťa a Poltár sa do veľkého okresu Rimavská Sobota síce väčšina malohontských obcí vrátila, ale Vaľkovo, Kokava nad Rimavicou, Šoltýska a Ďubákovo sa dostali na viac ako tridsať rokov do okresu Lučenec. Lom nad Rimavicou a Drábsko postúpili v tom istom čase do okresu Banská Bystrica. Aj v tomto prípade však patrili okresy, ktoré zasahovali na teritórium historického Malohontu, len do jedného, teraz už Stredoslovenského kraja.

Nádeje na aspoň čiastočnú obnovu prirodzených historicko-správnych väzieb odlúčených častí Malohontu vzbudili revolučné udalosti roku 1989 a následné nastolenie potreby územno-správnej reformy Slovenskej republiky. Na základe zákona o organizácii miestnej štátnej správy z roku 1990 vznikli v rámci dovte-

ďalších okresov obvody, ktoré sa svojou priemernou rozlohou podobali na okresy existujúce v rokoch 1949–1960. Väčšina malohontských obcí tak našla svoje miesto v obvodoch Rimavská Sobota a Hnúšťa. Kokava nad Rimavicou, Ďubákovo, Šoltýska a Valčko, administratívne pričlenené k novohradskej obci České Brezovo, boli zaradené v rámci Lučenského okresu do obvodu Poltár. Napokon Lom nad Rimavicou a Drábsko sa zase v rámci Banskobystrického okresu dostali do obvodu Brezno.

Doteraz posledné dejstvo územno-správnej rošády v priestore historického Malohontu sa odohralo v lete 1996, keď vstúpil do platnosti najnovší zákon o územnom a správnom usporiadaní Slovenskej republiky, podľa ktorého bol opäť obnovený Banskobystrický kraj. Obvod Hnúšťa sa rozplynul v novokonštituovanom okrese Rimavská Sobota. Obce Sušianskej doliny – Sušany, Hrnčiarske Zalužany, Hrnčiarska Ves (Pondelok a Veľká Suchá) a Selce, ako aj Kokava nad Rimavicou s Ďubákovom, Šoltýskou a Utekáčom sa ocitli v okrese Poltár. Drábsko a Lom nad Rimavicou sú späť v staronovom okrese Brezno. Zdá sa, že proces dezintegrácie Malohontu ako prírodne a prirodzene jednotného historickoúzemného celku naberať na šírke aj na rýchlosti. Otázka znie: Dokedy a s akými následkami?

Na rozdiel od nie práve šťastných územnosprávnych a dejinno-politických osudov Malohontu sa jeho ekonomický potenciál a s ním spojený rast životnej úrovne i celkových sociálnych pomerov obyvateľstva v 19. a 20. storočí vyvíjali v zásadnom trende pozitívnejšie. Postupne sa intenzifikovalo a čiastočne špecializovalo poľnohospodárstvo – podľa rozdielnych pôdnych a klimatických podmienok prevažovalo pestovanie pšenice, jačmeňa, kukurice, cukrovej repy, zemiakov, z ostatných plodín sa významnejšie uplatnil ešte tabak a ľan. V živočíšnej oblasti napredoval chov hovädzieho dobytku, ošípaných, oviec a neskôr aj hydiny (farma Klačany). Na vlastnom malohontskom teritóriu od zrušenia poddanstva v roku 1848 až do polovice 20. storočia prevažovali malé a stredné roľnícke hospodárstva. Veľkostatkárske vlastníctvo sa vzťahovalo iba na lesy v stredných a horných polohách. Ich väčšia časť na okolí Tisovca, Klenovca, Hnúšte a Rimavskej Bane prešla do rúk Rimamuránsko-šalgótarjánskej spoločnosti. Forgáčovské lesy a ostatné majetky na území pôvodného veľkého kokavského chotára kúpil koncom 19. storočia viedenský advokát Albert Dub, ktorý ich čoskoro nato (okolo roku 1900) predal priemyselníkovi Karolovi Knöpflerovi. Po ňom zdedila tieto lesy v roku 1924 Alžbeta Noveková a jej potomkovia ich vlastnili až do znárodnenia v roku 1948; reštituovali ich začiatkom 90. rokov.

1948 + 1996?

Po rozporuplnej kolektivizácii v 50. a 60. rokoch nastalo obdobie pomerne úspešnej poľnohospodárskej veľkovýroby. V jej rámci vynikli najmä jednotné roľnícke družstvá vo Veľkých Teriakovciach, v Rimavskom Brezove, Klenovci, Kraskove, v Ožďanoch a v Hrnčiarskych Zalužanoch. Problémovnejšie sa vyvíjalo poľnohospodárske družstevníctvo v Kokave nad Rimavicou a v niektorých ďalších lokalitách. Z kategórie tzv. štátnych majetkov sa malohontského územia týka len Štátny majetok Rimavská Sobota, ktorého strediskom sa po delimitácii v roku 1960 stala Sobôtka. Tento podnik sa postupne špecializoval na plemenársku prácu v chove hovädzieho dobytku.

Pomerne úspešné poľnohospodárstvo a dobytkárstvo podmienilo vznik potravinárskeho priemyslu, ktorý je pre tento kraj v súčasnosti už charakteristický. Jednou z prvých výrobní tohto druhu bola bryndziareň v Tisovci – založil ju v roku 1893 to-

várnik Peter Makovický z Ružomberka. Do roku 1902 sa kladú začiatky konzervárrenskej akciovej spoločnosti v Rimavskej Sobote známej neskôr pod označením RISO. V roku 1920 tu bol postavený aj nový obchodný mlyn. Z niekoľkých menších mliekarenských prevádzok, ktoré existovali už medzi dvoma svetovými vojnami, vznikol v roku 1948 v Rimavskej Sobote závod Gemerské mliekárne. Určitou pozoruhodnosťou je Rolnícke mliekárenské družstvo v Kokave nad Rimavicou, ktoré v rokoch 1933–1952 prevádzkovalo vlastnú mliekareň. Skutočný rozmach potravinárskeho priemyslu však v Malohonte nastal až od 60. rokov 20. storočia. V roku 1966 začal v Rimavskej Sobote pracovať nový cukrovar, rok nato sa skončila výstavba sladovne a pivovaru, ktorý vyrába známe pivo GEMER. Nasledovala priemyselná pekárňa v Hnúšti a sódovkáreň v Rimavskej Sobote, v roku 1977 bol v Rimavskej Sobote uvedený do prevádzky moderný mäsokombinát, ktorý sa stal technologickým základom dnešnej dynamicky prosperujúcej akciovej spoločnosti TAURIS. Napokon od roku 1980 začal fungovať v Rimavskej Sobote aj prvý priemyselný MLYN.

V súvislosti s priemyselným spracovaním poľnohospodárskej produkcie na území historického Malohontu treba spomenúť ešte aspoň dva závody. Prvým z nich je tabaková továreň v Rimavskej Sobote. Jej história siaha až k roku 1919, hoci spočiatku išlo len o výkup, balenie a odosielanie vysušených tabakových listov do iných fabrík. Skutočný závod s modernou spracovateľskou technológiou na fermentáciu tabaku tu bol postavený a začal fungovať až v roku 1957. Dnes čakajú jeho priestory na nové využitie. V 50. rokoch 20. storočia rozbehla svoju činnosť aj trepáreň lanu v Kokave nad Rimavicou, ktorá je v súčasnosti závodom podniku LYKOTEX Revúca.

Známe ložiská kovových rúd v Malohonte sa v priebehu 19. storočia v podstate vyčerpali a hoci sa stále hľadali (dokonca aj dnes) nové ložiská, väčšina týchto banských prevádzok bola nerentabilná, preto postupne zanikli. Od roku 1901 do polovice 20. rokov sa tu však doloval grafit. Menšie banské diela na jeho ťažbu a úpravu alebo aspoň kutacie sondy vznikli v Příboji, Rimavskej Bani, Kocihe, ďalej v Rimavskom Brezove, Rimavskej Píle a v Tisovci, ako aj vo Veľkých Teriakovciach, v Selciach, vo Veľkej Suchej a v Pondelku.

V druhej polovici 19. storočia boli na malohontskom území objavené sloje magnezitu a mastenca. Hlavným strediskom ich ťažby, začiatky ktorej siahajú k roku 1880, sa stal priestor medzi Hačavou a Hnúšťou, nazývaný Mútnik. Na prvú etapu jej rozvoja, ktorý tu vyvrcholil v rokoch 1903–1910, nadviazali potom banské a úpravárenské práce po prvej, najmä však po druhej svetovej vojne. Po postupnej výmene viacerých vlastníkov pôsobí tu v súčasnosti akciová spoločnosť TALCUM – MAGNEZIT. Dobývanie mastenca nadobudlo počas prvej polovice 20. storočia relatívne väčšiu intenzitu aj v Kokave nad Rimavicou. Od 60. rokov však pre vyčerpanie pôvodného ložiska začalo upadať, a hoci sa v kokavskom chotári na Sinci otvorilo vzápätí nové banské dielo, po necelých troch desaťročiach nádejnej prevádzky stojí dnes pre nedostatok odbytu opustené.

Ani hutníctvo a železiarska výroba, ktoré hrali v predchádzajúcich časoch na území Malohontu značný význam, v tejto historicko-geografickej oblasti už prakticky neexistujú, pritom ešte v druhej polovici 19. storočia tu boli z hľadiska podielu na priemyselnej výrobe viac-menej dominantné. Prvoradé miesto medzi podnikmi tohto druhu mala Rimavsko-muránska železiarska spoločnosť, ktorá vznikla v roku

1852 zlúčením Rimavskej koalície, Muránskej únie a Gemerskej železiarskej spoločnosti v Ózde. Po spojení so Šalgótarjánskou spoločnosťou pre rafináciu železa v roku 1881 napokon vznikla Rimamuránsko-šalgótarjánska železiarska účastinná spoločnosť. Pod týmto názvom potom existovala až do roku 1945, keď boli jej závody na Slovensku, a teda aj v Malohonte znárodnené. Práve tu, konkrétne v Likieri, vybuďovala táto spoločnosť jedno zo svojich hutníckych centier. Jeho jadrom boli tri koksovité vysoké pece postavené v rokoch 1883–1892; pracovali do roku 1921. Železná ruda sa sem v prevažnej miere dopravovala špeciálnou, viac než 13 km dlhou nákladnou lanovkou zo Sirku postavenou v roku 1884. Z priemyselných prevádzok v Tisovci Rimamuránsko-šalgótarjánskej spoločnosti patrila „len“ vápenka, ktorá je stále v prevádzke.

Vlastníctvo tisovskej železiarne a rudných baní zostalo aj v 19. a v 20. storočí v rukách eráru, respektíve štátu. Tunajšia vysoká pec bola od konca 20. rokov 20. storočia na Slovensku jediná svojho druhu. Od roku 1902 sa železná ruda do nej dopravovala vyše 15 km dlhou lanovkou zo Železníka. Pec definitívne vyhasla v roku 1966, keď ju nahradil moderný hutnícky kombinát – Východoslovenské železiarne v Košiciach. Nepriamym pokračovateľom železiarskych tradícií v Tisovci sa od roku 1967 stala strojárna továreň, ktorá už medzitým patrila viacerým firmám a dnes ju vlastní akciová spoločnosť Cestné a stavebné mechanizmy. Druhý strojársky podnik na pôvodnom malohontskom území sa začal rodiť pod názvom Závody ťažkého strojárstva v Rimavskej Sobotě počas prvej polovice 80. rokov 20. storočia, no nebol postavený v plnom plánovanom rozsahu.

Po skončení hutníckej výroby v Likieri začala v roku 1924 na tom istom mieste pracovať chemická továreň zameraná na suchú destiláciu dreva. Založila a vlastnila ju nemecká firma Dr. BLASBERG a spol. V roku 1945 bola znárodnená a odvtedy niekoľko ráz zmenila svoj názov. Dnes sú to Slovenské lúčobné závody, akciová spoločnosť Hnúšťa. Jedným z jej produktov je drevné uhlie, ktoré by mohlo – pri trocha voľnej fantázii – znamenať aj symbolickú pripomienku dávno minulého malohontského uhliarstva.

V Malohonte žijú aj hrnčiarske tradície. Azda najpevnejšie korene majú v Hrnčiarskych Zalužanoch, kde ich nositeľmi až do polovice 20. storočia boli takmer všetci miestni roľníci – hrnčiari. Po druhej svetovej vojne niektorí z nich začali namiesto klasickej dutej keramiky robiť v tom čase žiadaný stavebný materiál – tehly, škridle, šamotové tvárnice a pod. V roku 1950 svoje sily spojili a založili výrobné družstvo pod názvom ŠAMOTKA. Časť produkcie tohto družstva neskôr tvorili dokonca aj ľudovomelecké výrobky. Na Slovensku aj za jeho hranicami sú dnes najznámejšie jeho keramické sudy na kapustu. Z ostatných hlinárskych tovární fungujúcich na malohontskom území v 20. storočí treba ešte spomenúť tehelňu v Rimavskej Sobotě, ktorá prestala existovať koncom 50. rokov, a dodnes činnú tehelňu v Maštinci.

Na predchádzajúcu bohatú malohontskú minulosť v oblasti spracovania dreva nadväzovali v 19. storočí najmä miestne prevádzky s parostrojovými pilami. Začiatkom 20. storočia ich bolo spolu sedem – tri boli v Tisovci, dve v Klenovci a dve v chotári Kokavy nad Rimavicou. V roku 1942 Rimamuránsko-šalgótarjánska spoločnosť na mieste bývalej zlievárne v hnúšťanskej Maši otvorila nový piliarsky závod. Po druhej svetovej vojne sa počet drevospracujúcich tovární znížil a v 70. rokoch

závody v Hnúšti a v Kokave nad Rimavicou patrili banskobystrickému národnému (štátnemu) podniku SMREČINA. V Kokave existovalo a dodnes existuje aj drevárske výrobné družstvo KOKAVAN, ktoré ešte na prelome 40. a 50. rokov prevzalo staršiu, pôvodne súkromnú prevádzku – tzv. Vlčkovu továreň. Neskôr ju rozšírilo a prenieslo do novopostavených priestorov s moderným strojovým zariadením. Z jeho viacerých výrobkov je známy predovšetkým štýlový rustikálny nábytok. Okrem tohto družstva sa v Kokave nad Rimavicou v súčasnosti zaoberajú spracovaním dreva ešte tri ďalšie súkromné firmy.

Pre malohontské papierne boli podmienky v 19. storočí ešte relatívne priaznivé. Napríklad papiereň v Tisovci, hoci s určitými prestávkami a so zmenami vlastníkov i nájomcov, pracovala až do konca storočia. V roku 1853 dali Forgáčovci postaviť tzv. tretiu papiereň v Kokave nad Rimavicou – Chorepe. Bola už čiastočne vybavená aj strojovým zariadením a mala viac továrenský než manufaktúrny charakter. Napriek tomu, že sa ešte v roku 1873 so svojím vysokoakostným velínovým papierom zúčastnila na svetovej výstave vo Viedni, koncom storočia takisto zanikla, čím sa definitívne skončila aj výroba papiera v Malohonte.

Devätnáste storočie bolo aj obdobím rozvoja malohontského sklárstva. Továreň v Doline pokračovala v činnosti a vznikali ďalšie huty. V roku 1824 bola postavená skláreň v Utekáči a okolo roku 1825 skláreň na dolnom konci kokavského chotára vo Vlкове. Kým vlkovská skláreň v roku 1840 svoju prevádzku zastavila, utekáčska sa udržala, dokonca prežila aj svoju staršiu „sestru“ v Doline, ktorej pece s konečnou platnosťou vyhasli v roku 1893. V dejinách sklárne v Utekáči zohrala na prelome 19. a 20. storočia dôležitú úlohu rodina známych sklárskych podnikateľov Kuchynkovcov, ktorí jej dali meno CLARA. Časť osadenstva dolinskej fabriky prešla priamo do Kokavy, kde v roku 1892 začala fungovať skláreň na tabuľové sklo. Akciová spoločnosť, ktorá vlastnila kokavskú skláreň, prerušila po roku 1918 niekoľko ráz výrobu. Naposledy a definitívne sa tak stalo v roku 1925. Z malohontských sklární zostala, len sklárska fabrika CLARA v Utekáči. Počas nasledujúcich desaťročí zápasila neraz s väčšími či menšími ekonomickými problémami, no zažila aj časy, keď patrila medzi najvýznamnejšie sklárske podniky na Slovensku. V 90. rokoch 20. storočia je jej existencia opäť vážne ohrozená, no utekáčski sklári veria, že sa ich sklárni podarí prejsť aj do 21. storočia.

Okrem priemyselných odvetví, ktoré priamo nadväzovali na staršie výrobné činnosti a na zamestnania typické pre Malohont, objavili sa tu v priebehu 19. a 20. storočia ďalšie. V Tisovci a v Klenovci to v minulosti boli a aj v súčasnosti sú textilné, respektíve odevné prevádzky, v Rimavskej Sobote sú to tlačiarne, podnik výpočtovej techniky, vinárske závody. Na úrovni malovýroby a domáckych podnikateľských aktivít, ktoré ožili v 90. rokoch, je ich doslova nepreberné množstvo.

S rozvojom priemyslu a hospodárstva v priebehu 19. a 20. storočia sa rozšírili a skvalitnili aj cestné spoje. K starším, postupne sa vylepšujúcim komunikáciám na malohontskom území pribudli ďalšie. Medzi najdôležitejšie patrili cesta z Kokavy nad Rimavicou do Klenovca (postavená v rokoch 1926–1930) a z Kokavy nad Rimavicou na Látky (postavená v rokoch 1936–1938). Niektoré komunikácie sa pre automobily spojzdnili ešte v druhej polovici 20. storočia. Ako príklad môžeme uviesť cestu z Utekáča do Lomu nad Rimavicou, alebo z Kľačian do osady Kružno.

Novým dopravným fenoménom sa stali železnice. Od roku 1874 Malohontom

prechádza trať Jesenské – Tisovec, ktorá bola v roku 1896 predĺžená ako ozubnicová do Pohronskej Polhory, odkiaľ pokračuje do Brezna. Historicky druhé železničné spojenie Malohontu s ostatným svetom predstavuje trať z roku 1908 z novohradského Lačenca a Poltára do Kokavy nad Rimavicou, a to až po Utekáč. V roku 1913 začali napokon premávať vlaky aj na treťom malohontskom úseku, z Rimavskej Soboty cez Oľčany, Sušany, Hrnčiarske Zalužany, Pondelok (Hrnčiarsku Ves) a Maštinec do Poltára.

Lepšie cesty a najmä železnica prispeli aj k vzrastu objemu komerčných činností. Uľahčil sa dovoz a vývoz tovarov z malohontských tovární, rozmnožil sa počet obchodov a trhov. Ich strediskami boli naďalej predovšetkým mestá Rimavská Sobota a Tisovec, ale v tomto smere vzrástol aj význam Hnúšte. V Kokave nad Rimavicou sa začiatkom 20. storočia konali štyri, neskôr to bolo až desať jarmokov ročne. Navštevovali ich trhovníci nielen z celého okolia, ale aj zo Zvolenskej stolice a z Liptova. Jarmočné aktivity v malohontských mestách a v obciach sa po druhej svetovej vojne, respektíve po roku 1948 prerušili. Od roku 1983 na ne formálne nadviazuje výročné „gemerské“ (najnovšie gemersko-malohontské) jarmoky v Rimavskej Sobote.

Súčasne so vzrastom hospodárskej prosperity Malohontu sa z hľadiska dobových relácií primerane dvíhala aj úroveň duchovného života jeho obyvateľov a tá závisla predovšetkým od školského vzdelania. Prvá mestská škola je doložená k roku 1462 v Rimavskej Sobote. S veľkou pravdepodobnosťou museli na tomto území byť napríklad v 15. storočí aj farské školy, lebo z tohto storočia sú už známe mená študentov zapísaných na pražskej, krakovskej a na ďalších európskych univerzitách, ktorí pochádzali okrem Rimavskej Soboty aj zo Zalužian (?), z Veľkej Suchej, Kokavy nad Rimavicou, Tisovca a z ďalších malohontských obcí. Pravdaže aspoň základy svojej gramotnosti nadobúdali doma. Okrem farských, respektíve obecných škôl, ktorých počet narastal od druhej polovice 16. storočia, na území Malohontu existovali tri významnejšie, vyššie školské zariadenia už pred rokom 1803. Za prvú z nich môžeme pokladať kalvínske gymnázium v Rimavskej Sobote. Podľa všetkého vzniklo niekedy koncom 16. storočia. Ďalšou bola zámocká škola (*schola castellanorum*) v Hrachove – fungovala približne od začiatku 17. do polovice 18. storočia a chýr o nej sa šírila po celom Uhorsku. V časovom poradí na treťom mieste bolo gymnázium malohontského evanjelického a. v. seniorátu v Ožďanoch. Jeho vznik sa kladie do polovice 17. storočia, no vrchol rozkvetu dosiahlo až po josefínskych reformách koncom 18. a v prvých desaťročiach 19. storočia.

V priamych tradíciách týchto škôl pokračovalo od roku 1853 Spojené protestantské gymnázium v Rimavskej Sobote. Po Viedenskej arbitráži v roku 1938, keď Rimavská Sobota pripadla horthyovskému Maďarsku, sa slovenská časť učiteľov a študentstva tohto gymnázia presťahovala do Tisovca, kde zotrvala až do konca druhej svetovej vojny. Druhá moderná škola gymnaziálneho typu na území historického Malohontu vznikla v 50. rokoch 20. storočia v Hnúšti. Začiatkom 90. rokov k nim napokon pribudlo Evanjelické gymnázium v Tisovci.

Okrem základných a stredných všeobecnovzdelávacích škôl od druhej polovice 18. storočia vzniklo aj veľa odborných škôl a učilísk. Jednou z prvých bola poľnohospodárska škola na Kurinci, ktorá začala s vyučovaním v roku 1884. Neskôr sa presunula priamo do Rimavskej Soboty, kde po prekonaní mnohých reforiem

pôsobí dodnes. K najvýznamnejším technickým školám, vyjadrujúcim svojím zameraním priemyselné tradície Malohontu, patrila od roku 1951 stredná škola hutnícka v Tisovci. Zanikla v roku 1971, keď tu pre odstavenie vysokej pece stratila technologické zázemie. Namiesto nej a v jej priestoroch je v súčasnosti stredná priemyselná škola chemická. V Kokave nad Rimavicou pôsobila zase od roku 1957 lesnícka majstrovská škola, premenovaná roku 1970 na odbornú lesnícku školu – zanikla bez náhrady v 80. rokoch. Z existujúcich malohontských vzdelávacích zariadení môžeme ešte napríklad spomenúť obchodnú akadémiu či stredné odborné učilištia služieb, strojárské, poľnohospodárske a potravinárske v Rimavskej Sobotě a chemické učilište v Hnúšti.

Azda aj vďaka priemerne vyššej vzdelanostnej úrovni v regióne Malohontu tu oddávna pôsobili a vlastne dodnes pôsobia ľudia, ktorí chceli vedieť a poznať viac, než zvyčajne vyžadovalo obdobie, v ktorom žili. Dôkazov o tom by sa dalo sústrediť veľa, bude však azda stačiť, keď poukážeme len na tie najvýznamnejšie. Na prvom mieste treba spomenúť osvietensky zameranú „Učenú malohontskú spoločnosť“, jednu z najstarších tohto druhu na Slovensku vôbec. Prvý pokus o jej založenie siaha až do roku 1767, no zámer sa podarilo realizovať až neskôršie. Najskôr, v roku 1791, vznikla v Pondelku „Čitateľská spoločnosť na malohontskej doline“. Z nej sa do roku 1808 postupne vytvorila učená spoločnosť so sídlom a s knižnicou v zemianskej kúrii Jána Feješa v Nižnom Skálniku. Vedecké, literárne a čitateľské aktivity vyvíjala až do roku 1842. V určitom zmysle jej pokračovateľkou, no už s pronárodnou orientáciou, bola Slovenská knižnica v Tisovci založená práve v roku 1842. V pôvodnej organizačnej podobe pretrvala prakticky až do roku 1912.

Na tieto bádateľské a vzdelávacie tradície v 60. rokoch 20. storočia sčasti nadviazala Gemerská, od roku 1991 Gemersko-malohontská vlastivedná spoločnosť so sídlom v Rimavskej Sobotě. Počas svojej doterajšej existencie v rámci knižnej edície Gemerské vlastivedné pohľady vydala 85 samostatných titulov, z toho osem zväzkov zborníkov vlastivedných štúdií, štyri zväzky národopisných štúdií a štyri zväzky zborníka Literárne postavy Gemera. Ďalšie monografie a zborníky vyšli mimo tejto edície. Osobitne treba vyzdvihnúť 25 kompletných ročníkov kvartálneho časopisu pod názvom Obzor Gemera, respektíve od roku 1991 Obzor Gemera-Malohontu, ktorý nemá na Slovensku paralelu. Okrem publikačnej činnosti Gemersko-malohontská vlastivedná spoločnosť zorganizovala desiatky odborných, spomienkových, ochranárskych a iných vlastivedných podujatí. Zaslúžila sa aj o vyhotovenie a inštalovanie mnohých pomníkov a pamätných tabúl po celom Malohonte (a samozrejme aj Gemeri). Žiaľ, dnes sú jej aktivity pre akútny nedostatok finančných prostriedkov, okrem niekoľko málo výnimiek, v podstate ochromené.

Aj malohontské kultúrne tradície prezentované prinajmenšom v posledných piatich desaťročiach spravidla ako gemerské, v tom lepšom prípade ako gemersko-malohontské, sú až obdivuhodne bohaté. Ich súčasťou bolo a stále je ochotnícke divadlo v Rimavskej Sobotě, Tisovci, Kokave nad Rimavicou. Podobne to platí o spevokoloch v Tisovci, Rimavskej Sobotě. Záslužnú činnosť v tomto smere robili a robia folklórne súbory či ľudové a dychové hudby z Rimavskej Soboty, Kokavy nad Rimavicou, Klenovca, Hnúšte a z iných malohontských miest a obcí. Napokon môžeme za vzácny kultúrny prejav obyvateľstva tejto oblasti pokladať aj tradične tolerantné spolužitie viacerých kresťanských cirkví, ako aj národností.

A tak bez rozdielu náboženskej, etnickej alebo akejkolvek inej osobitnej príslušnosti treba na tomto mieste vymenovať ešte aspoň niektorých z tých malohontských rodákov, respektíve dejateľov, ktorí svojím celoživotným dielom prekročili hranice nášho kraja a dosiahli celoslovenský, no neraz aj širší význam. K najstarším známym osobnostiam tohto typu patrí Jacobeus Selavus Texovius (teda Jakub Slovák z Tisovca), pôsobiaci v 15. storočí ako bakalár na Karlovej univerzite v Prahe. Evanjelický kňaz Štefan Pepich v Kokave (1594–1624) sa zase prejavil ako náboženský spisovateľ. Jeho mladší kolega, klenovský rodák Ladislav Bartolomeides (1754–1825) vynikol ako vlastivedný bádateľ. Bartolomeidesovými súčasníkmi a spolupracovníkmi boli aj filozof, právnik a vedúci činiteľ Malohontskej učenej spoločnosti Ján Feješ (1764–1823), historik, cirkevný hodnostár a spoluzakladateľ Malohontskej učenej spoločnosti Matej Holko mladší (1757–1832) – obaja z Nižného Skálnika, rodák z Pondelka a čerenčiansky farár a historik Samo Kollár (1769–1830), statkár, podnikateľ a historik Peter Kubíni (1765–1835) z Hnúšte a ďalší. Generačne k nim patrili aj profesor bratislavského lýcea a spisovateľ Juraj Paľkovič (1769–1850), pochádzajúci z Rimavskej Bane.

Malohontský pôvod mali i viacerí aktívni príslušníci slovenského národného hnutia a činníci slovenskej politiky 19. storočia. Menovite to bol predovšetkým Štefan Marko Daxner (1822–1892) z Tisovca a Ján Francisci-Rimavský (1822–1905) z Hnúšte, k nim sa priraduje Michal Miloslav Bakulíny (1819–1892) z Pondelka. Na národnobuditeľskom a literárnom poli vynikol ďalej spisovateľ a folklorista Jonatan Dobroslav Čipka (1819–1861) z Tisovca, básnik Ján Botto (1829–1881) z Vyšného Skálnika, ľudový spisovateľ a kolportér národnej tlače Matej Hrebenda (1796–1880) z Rimavskej Pily, básnik, prozaik a kritik Ludovít Kubáni (1830–1869) z Horných Záhorian. V Rimavskej Sobote žil a zomrel redaktor Slovenských národných novín Peter Kellner-Hostinský (1823–1873), v Kraskove žil ďalší štúrovec – spisovateľ August Horislav Škultéty (1819 – 1892), v Hrachove štúrovský básnik Samo Vozár (1823 – 1850).

Z obdobia prelomu 19. a 20. storočia treba spomenúť kultúrneho pracovníka, politika a advokáta v Tisovci Sama Daxnera (1856–1949). V rokoch 1882–1911 žila v Rimavskej Pile spisovateľka a redaktorka prvého ženského časopisu „Dennica“ Terézia Vansová (1857–1942). V Rimavskej Sobote zase v rokoch 1888 až 1889 študoval a v rokoch 1919–1922 vykonával funkciu gemersko-malohontského župana spisovateľ a politik známy ako Janko Jesenský (1874–1945).

Niektoré osobnosti z Malohontu prispeli výrazne k obohateniu maďarskej kultúry. Napríklad István Ferenczy (1792–1856) sa považuje za zakladateľa maďarského národného sochárstva. Kalvínsky kňaz Mihály Tompa (1817–1868) bol zase jedným z vrcholných predstaviteľov maďarskej romantickej poézie, a operná speváčka, členka Maďarského národného divadla, Lujza Blahová (1850–1926), patrila vo svojom období medzi najuznávanejšie herecké osobnosti Uhorska. Všetci naši umelci sa zhodou okolností narodili a kratší alebo dlhší čas žili v Rimavskej Sobote.

Ďaleko ponad malohontský horizont siaha aj povest viacerých rodákov, či istý čas obyvateľov tunajšieho regiónu, ktorí zanechali svoju stopu v najnovších kultúrnych a politických dejinách Slovenska, respektíve Československa. Určite najznámejší z nich je publicista, politik a v rokoch 1948 až 1950 minister zahraničných vecí

ČSR Vladimír Clementis (1902–1952) z Tisovca, novinár, politik a v rokoch 1968 – 1975 predseda Slovenskej národnej rady Ondrej Klokoč (1911–1975) z Hačavy a napokon spisovateľ, v rokoch 1974 – 1990 predseda Matice slovenskej Vladimír Mináč (1922 – 1996) z Klenovca. Do malohontskej galérie osobností 20. storočia však patria aj ďalší, no pretože ich nemôžeme vymenovať všetkých, spomenieme aspoň niekoľkých: Mária Bancíková (1913–1962) z Klenovca, spoluzakladateľka slovenského profesionálneho divadla a členka SND, Štefan Pasiar (1913–1986) z Hnúšte, kultúrno-osvetový pracovník, zakladateľ slovenskej knihovedy a profesor Univerzity Komenského, Juraj Sedlák (1927–1991) z Rimavskej Soboty, profesor Slovenskej vysokej školy technickej, objaviteľ dvoch nových termodynamických veličín, v rokoch 1972–1976 veľvyslanec ČSSR vo Francúzsku, Viera Handzová-Miháliková (1931–1997) z Kokavy nad Rimavicou, spisovateľka a prekladateľka, Július Bolfík (1915–1993), zakladateľ, dlhoročný predseda a čestný predseda Gemersko-malohontskej vlastivednej spoločnosti v Rimavskej Sobotě.

Nemálo známych osobností, ktoré majú malohontské korene, pôsobi na celoslovenskej úrovni aj dnes. Tak napríklad z Klenovca pochádza filmový a televízny dramaturg a scenárista Pavel Vančík, z Kocihy lekár – urológ, univerzitný profesor Vladimír Zvara. Z Kokavy nad Rimavicou pochádza publicista a spisovateľ Vladimír Babnič, choreograf a riaditeľ celoslovenského folklórneho festivalu vo Východnej Pavol Bútor, filmový kritik a historik Richard Blech, novinárka Tereza Michalová, profesor a bývalý rektor Ekonomickej univerzity v Bratislave Ján Petrenka, akademická maliarka a grafička Naďa Rappensbergerová-Jankovičová, kultúrno-osvetový pracovník a podpredseda Matice slovenskej Igor Kovačovič. V Likieri sa narodil medzinárodne uznávaný lekár – onkológ Viliam Ujházy, v Pondelku zase geograf, profesor a bývalý dekan Pedagogickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Prešove Ján Košťálik. Rodom z Tisovca je literárny vedec Cyril Kraus, operný režisér v Slovenskom národnom divadle Branislav Kriška, klavírny virtuóz Marián Lapšanský, ako aj populárny rozhlasový herec a moderátor Ján Valentík. Jazykovedec Eugen Jóna je z Veľkej Suchej a historik – metodik vyučovania dejepisu, profesor Univerzity Mateja Bela a bývalý dekan Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici Július Alberty pochádza z Vyšnej Pokoradze. A mohli by nasledovať mená ďalších významných rodákov.

*

Z predchádzajúcich kapitol tejto knihy sme sa dozvedeli, že Malohont dostal svoje meno preto, lebo bol územne menší než ostatný, vzdialenejší Hont, no ako nám dokumentujú jeho dejiny, jeho vývoj, význam vonkoncom nezaostávali za významom, zástojom Hontu, Gemera či ktoréhokoľvek iného historického regiónu na Slovensku. Malohontský podiel na priemyselnej výrobe približne od polovice 19. do polovice 20. storočia bol naopak oveľa väčší, ako by sa mohlo očakávať z mechanického porovnávania jeho rozlohy a počtu obyvateľov. Prínos Malohontanov do vied, umení, slovenskej i maďarskej kultúry sa dá bez zveličovania označiť dokonca za relatívne veľký – je sa teda čím pýšiť nielen z takpovediac domáceho, ale aj z prinajmenšom celoslovenského hľadiska. Tento fakt treba zároveň chápať ako neodkladnú výzvu na ďalšie rozšírenie a prehĺbenie výskumu dejín Malohontu.

LITERATÚRA

- ADAM, J.: 40 rokov výrobného družstva Šamotka. Obzor Gemera XXI/2, 1990, s. 86-90
- ALBERTY, J.: Ako žili malohontské obce v 19. storočí. Obzor Gemera XIII/4, 1982, s. 240-248
- ALBERTY, J.: Gemer-Malohont na prahu 20. storočia. Obzor Gemera XXI/3, 1990, s. 141-148
- ALBERTY, J.: Politické a spoločenské pomery v Gemeri-Malohonte v prvej polovici 19. storočia. Obzor Gemera-Malohontu XXIII/4, 1992, s. 133-140
- ATLAS československých dejín. Praha 1965
- BAKÁCS, I.: Hont vármegye Mohács előtt. Akadémiai kiadó, Budapest 1971
- BALÁSSY, F.: Viszhang Botka Tivadar Tájékoztatója a vármegyék alakulása kérdéséről. Századok 7/2, 1873, s. 81-99
- BALAŠA, G.: Praveké osídlenie Gemera. Stredoslovenské vydavateľstvo, Banská Bystrica 1965
- BALAŠA, G.: Gemer v praveku. In: Vlastivedné štúdie Gemera 2. Vydavateľstvo Osveta, Bratislava 1973, s. 9-25
- BÁRTFAI SZABÓ, L.: A Hunt-Paznan nemzetségbeli Forgách család története. Esztergom 1910
- BARTHOLOMAEIDES, L.: Incliti superioris Ungariae comitatus Gömöriensis notitia historico-geographico-statistica. Leutschoviae 1806-1808
- BEL, M.: Notitia Hungariae novae historico-geographica. IV. Posonium 1742, s. 763-767
- BLAŠKOVIČ, J.: Rimavská Sobota v čase osmanskotureckého panstva. Vydavateľstvo Osveta, Bratislava 1974
- BOLFÍK, J.: Okres Rimavská Sobota - príroda, história, pamiatky. Vydavateľstvo Osveta, Martin 1971
- BOLFÍK, J. a kol.: Kolektívizácia a rozvoj socialistického poľnohospodárstva v okrese Rimavská Sobota. Vydavateľstvo Osveta, Martin 1984
- BOLHA, P.: Pozdrav tridsaťročnej Šamotke, výrobnému družstvu v Hrnčiarskych Záhoľanoch. Obzor Gemera XI/4, 1981, s. 194 - 198
- BORŽÍKOVÁ, E.: Domácka výroba a ľudové remeslá v okrese Rimavská Sobota. Obzor Gemera XI/2, 1980, s. 108-110

- BORŽÍKOVÁ, E.: Príspevok k vývoju priemyslu v okrese Rimavská Sobota. Obzor Gemera XII/1, 1981, s. 20–23
- BOTKA, T.: Tájékozás Balássy Ferencz „Viszhangjai” körül a vármegyék első alakulásáról. Sázadok 6/8, 1872, s. 533
- BRÁDŇAN, J.: Krátky dejepisný nástin Tisovca. In: Domový kalendár IV., Liptovský Sv. Mikuláš 1887, s. 56–63
- ✕ BRTÁŇ, R.: Učená malohontská spoločnosť. Obzor Gemera XI/1, 1980, s. 14–18
- CSOMA, J.: Abauj – Torna vármegye nemes családjai. Kassa 1897
- ČUNDERLÍK, A.: Divadelný Tisovec po roku 1918 a v súčasnosti. Obzor Gemera XVIII/2, 1987, s. 174–119
- DECKER, V.: Dejiny ručnej výroby papiera na Slovensku. Matica slovenská, Martin 1982
- DEJINY Slovenska I (do roku 1526). Vydavateľstvo SAV Veda, Bratislava 1986
- DEJINY Slovenska II (1526–1848). Vydavateľstvo SAV Veda, Bratislava 1987
- DRENKO, Z.: Turecký hrad Sobôtka pri Rimavskej Sobote. In: Vlastivedné štúdie Gemera 2. Vydavateľstvo Obzor, Bratislava 1973, s. 79–84
- EISELE, G.: Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegyének bányászati monografiája. Selmeczbányán 1907
- ENGEL, P.: Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387–1437). Akadémiai kiadó, Budapest 1977
- FINDURA, I.: Rima-Szombat szabadalmas város története. 2. rozšírené vydanie. Budapest 1894
- FORGON, M.: Gömör-Kishont vármegye nemes családai. I–II. Kolozsvárt 1909
- FRÁK, G.: Tereziánska urbárska regulácia v roku 1771 v Malohontskom dištrikte. Obzor Gemera XII/4, 1981, s. 245 – 249
- FRÁK, G.: Pracovné pomery v banských a hutníckych závodoch Gemera a Malohontu za feudalizmu. Obzor Gemera XXI/3, 1990, s. 135–141
- FURMÁNEK, V.: Gemer-Malohont v dobe bronzovej a železnej. Obzor Gemera-Malohontu XXIV/1, 1993/A/, s. 11–23
- FURMÁNEK, V.: Gemer-Malohont v dobe bronzovej a železnej. Obzor Gemera-Malohontu XXIV/2, 1993/B/, s. 78–87
- GALLO, J.: Dejiny stredných škôl v Gemerí do polovice 19. storočia. Vydavateľstvo Osveta, Martin 1977
- GASPER, J.: Sklárne Slovenského rudohoria a blízkeho Podjavoria. In: Vlastivedné štúdie Gemera 3. Vydavateľstvo Osveta, Martin 1985, s. 62–104
- GYÓRFFY, Gy.: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. II–III. Akadémiai kiadó, Budapest 1987
- HABOVŠTIK, A.: Stredoveká dedina na Slovensku. Vydavateľstvo Obzor, Bratislava 1985
- HAPÁK, P.: Dejiny železiarskeho priemyslu na Slovensku od konca 18. storočia do roku 1867. Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1962
- HODÁL, J.: Pôvod, sídla a hodnosť predkov rodu Hunt-Pázmány. In: Historický zborník Matice slovenskej IV. Turčiansky Sv. Martin 1946, s. 136–164
- HOMOLA, A.: Výroba ručného papiera v Gemerí a Malohonte. Obzor Gemera XXI/3, 1990, s. 128–135
- HOŠŠO, J.: Stredoveké hrnčiarstvo na území Gemera, Novohradu a Hontu. In:

- Wlastivedné štúdie Gemera 3. Vydavateľstvo Osveta, Martin, 1985, s. 230–262
- HUDÁK, J.: Patrocíniá na Slovensku. Umenovedný ústav SAV, Bratislava 1984
- CHALOUPECKÝ, V.: Staré Slovensko. Bratislava 1923
- ILA, B.: Gömör megye. I–IV. Akadémiai kiadó, Budapest 1944–1976
- IVÁNYI, E.: Hont megye és a kishonti járás. Levéltári szemle 19/2, 1969, s. 440–445
- KAFKA, R.: Kamenný most v Kokave nad Rimavicou. Obzor Gemera XVII/3, 1986, s. 185–186
- KAFKA, R.: Niekoľko poznámok k technológii výroby a sociálnym problémom v sklárni na tabuľové sklo v Kokave nad Rimavicou. Obzor Gemera XXI/4, 1990, s. 198–201
- KELO, J.: Z dejín hrnčiarstva v Pondelku a na jeho okolí. Obzor Gemera IV/2, 1973, s. 63–64
- KOČIŠ, J.: Neznámy Jánošík. Vydavateľstvo Osveta, Martin 1986
- KOLLÁR, S.: De situ terrae Kis-Hontanae ... In: Solennia XII, 1820, Pestini 1821, s. 71–97
- KOPČAN, V.: Turecké nebezpečenstvo a Slovensko. Vydavateľstvo SAV Veda, Bratislava 1986
- KORAI Magyar történeti lexikon (9.–14. század). Akadémiai kiadó, Budapest 1994
- KORTSEK, J.: Curiosa provinciae Kis-Hontanae. Solennia IX, 1817 (prívázok)
- KOVÁCS, Š. B.: Archeologický výskum v stredovekom kostole v Kraskove. Obzor Gemera XV/1, 1984, s. 34–35
- KRASKO, I.: Pôvod dedín Kraskova a Lukovišť. In: Sborník Slovenskej muzeálnej spoločnosti XXXI. Turčiansky Sv. Martin 1937, s. 164–182
- KUBÍNYI, F.–KUBÍNYI, M.: A Felső Kubíni Kubínyi család története és leszármazása. I–II. Budapest 1901–1906
- KUČERA, M.: Slovensko po páde Veľkej Moravy. Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1974
- MAGYARORSZÁG vármegyei és városai, Gömör – Kis-Hont vármegye (skratka: MVV – GKV), Budapest b.r.v
- MAGYARORSZÁG vármegyei és városai, Hont vármegye (skratka: MVV – HV), Budapest b.r.v
- MAJTÁN, M.: Názvy obcí na Slovensku za ostatných dvesto rokov. Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1972
- MALIAK, J.: Tisovec v minulosti. Domácnosť a škola II/1912, s. 15–21, 44–47, 80–84, 116–120, 145–148, 179 – 184, 208–212, 239–243, 271–274, 303–308, III/1913, s. 18–22, 45–50, 72–76, 122–125, 151–155, 182 – 186, 219–223, 242–243, 278–284, 315–319, 343 – 348, 367–373, IV/1914, s. 22–25, 57–59, 92–95, 116–121, 185–189, 213–215, 245–249
- MERTUŠ, J. – PRASLIČKOVÁ, M.: Gemerskí uhliari. Obzor Gemera XX/4, 1989, s. 235–238
- MOLITORIS, J.: Ochotnícke divadlo v Gemerí. Obzor Gemera XVII/1, 1986, s. 32–34
- NAGY, I.: Magyarország családai czímerekkel. VII–VIII. Budapest 1860–1861
- NOVÝ, L. a kol.: Dějiny techniky v Československu (do konce 18. století). Academia, Praha 1974
- ONDRUŠ, Š.: Orava, riava, Rimava. Nové slovo – Príloha Nedela, č. 51 z 19. decembra 1985
- ONDRUŠ, Š.: Ozdín. Nové slovo – Príloha Nedela, č. 24 z 19. júna 1986
- ONDRUŠ, Š.: Chocholná, Kokava. Nové slovo – Príloha Nedela, č. 25 z 26. júna 1986
- ORLOVSKÝ, J.: Gemerský nárečový slovník. Vydavateľstvo Osveta, Martin 1982

- OTRUBA, Š.: Malohontské obecné pečate. Slovenská archivistika XIII/1, 1978, s. 101–110
- PESTY, F.: Az eltűnt régi vármegyék. I. Budapest 1880
- RATKOŠ, P.: Privilégium Spišských Vlách z roku 1243 a Turnianske prédium. Slovenská archivistika XIV/1, 1979, s. 73–86
- RATKOŠ, P.: Vzťahy naddunajských Slovanov a starých Maďarov v rokoch 881–1018. Historický časopis 35/6, 1987, s. 801–818
- REPČOK, Š. – SPIŠIAK, P.: Politické pomery v Kokave nad Rimavicou za kapitalizmu. Obzor Gemera X/3, 1979, s. 138–144
- SOKOLOVSKÝ, L.: Pečate a erb Hnúšte. Obzor Gemera, III/4, 1972, s. 130–132
- SOKOLOVSKÝ, L.: Poľnohospodárske a hrnčiarske symboly v obecných erboch Malohontu. Obzor Gemera IV/2, 1973/A/, s. 52–55
- SOKOLOVSKÝ, L.: Z histórie Malohontského dištriktu. Obzor Gemera IV/3, 1973/B/, s. 89–93
- SOKOLOVSKÝ, L.: Príspevok k otázke dejín správy Malohontu (1695–1730). Obzor Gemera VII/3, 1976/A/, s. 120–123
- ✕ SOKOLOVSKÝ, L.: Spojenie Malohontu s Gemerom. Obzor Gemera VII/4, 1976/B/, s. 190–191
- 0 X SOKOLOVSKÝ, L.: Kokava (a iné malohontské obce) v stredovekých prameňoch. Obzor Gemera XIII/4, 1982, s. 248–255
- 2 SOKOLOVSKÝ, L.: Obecné erby a pečate v Malohonte. (Heraldicko-sfragistická son-
da). Obzor Gemera XV/1, 1984/A/, s. 27–31
- SOKOLOVSKÝ, L.: Mestský erb a postavenie Tisovca počas feudalizmu. In: Vývoj správy miest na Slovensku. Zostavil R. Marsina. Vydavateľstvo Osveta, Martin 1984/B/, s. 255–277
- SOKOLOVSKÝ, L.: Erb a pečate Kokavy nad Rimavicou. In: Vlastivedné štúdie Gemera 3. Vydavateľstvo Osveta, Martin 1985/A/, s. 135–149
- SOKOLOVSKÝ, L.: Terminológia dejín správy stredovekej dediny na Slovensku. Historický časopis 33/4, 1985/B/, s. 506–528
- ✕ SOKOLOVSKÝ, L.: Názvy malohontských obcí v portálnych súpisoch 1542–1707. Obzor Gemera XXI/1, 1990/A/, s. 13–21
- ✕ SOKOLOVSKÝ, L.: Osídlenie Malohontu od najstarších čias do 19. storočia. Obzor Gemera, XXI/4, 1990/B/, s. 184–189
- ✕ SOKOLOVSKÝ, L.: Gemer-Malohont v premenách verejnej správy. Obzor Gemera-Malohontu, XXIII/2, 1992, s. 37–41
- SOKOLOVSKÝ, L.: Priemysel a remeslá v Malohonte do začiatku 19. storočia. Obzor Gemera-Malohontu, XXIV/3, 1993, s. 125–131
- 7 ✕ SOKOLOVSKÝ, L.: Šľachtické rody v Malohonte. In: Najstaršie rody na Slovensku. Zborník SGHS pri Matici slovenskej, b. m. v., 1994, s. 120–128
- SOKOLOVSKÝ, L.: Správa Malohontu do prijatia zákonného článku 25/1687. In: Zborník Regionálna história vo výučbe dejepisu. Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica 1995/A/, s. 54–59
- SOKOLOVSKÝ, L.: Erb Rimavskej Soboty. In: Zborník FF UK Historica, XLI. Univerzita Komenského, Bratislava 1995/B/, s. 19–57
- SOKOLOVSKÝ, L.: Podoby a osudy erbu Kokavy nad Rimavicou. Obecný úrad, Kokava nad Rimavicou 1996/A/, 48 s.

- SOKOLOVSKÝ, L.: Ladislav Bartolomeides a Malohont. Obzor Gemera-Malohontu. XXV/1, 1996/B/, s. 25–28
- SPIŠIAK, P.: Kokava nad Rimavicou v období neskorého feudalizmu a kapitalizmu. Vydavateľstvo Osveta, Martin 1990
- SPIŠIAK, P.: Ochotnícke divadlo v kokavskom regióne v rokoch 1872–1992. Vydavateľstvo Neografie, Martin 1992
- STANISLAV, J.: Slovenský juh v stredoveku. I–II. Turčiansky sv. Martin 1948
- SUCHÁR, A.: Mastenec, jeho použitie a výskyt. Obzor Gemera XI/4, 1981, s. 239–242
- ŠIŠÁK, J.: Vývoj a súčasný stav dopravy v Gemerí. Vydavateľstvo Osveta, Martin 1977
- ŠMILAUER, V.: Vodopis starého Slovenska. Praha – Bratislava 1932
- ŠTÁTNY slovenský ústredný archív v Bratislave, Sprievodca po archívnych fondoch. III. oddelenie hospodárstva v Banskej Štiavnici. Spracovali J. Vozár a kol. Slovenská archívna správa, Bratislava, 1964
- ŠULEK, M.: Topographia Oppidi priuilegiati Tiszóltz cum adnexa Officina ferraria ... Anno 1803. Rukopis v archíve ev. a. v. farského úradu v Tisovci, inv. č. 247.
- TISOVEC a jeho revolučné tradície. Zostavil J. Bolfík. Vydavateľstvo Osveta, Martin 1978
- TOGNER, M.: Stredoveká nástenná maľba v Gemerí. Vydavateľstvo Tatran, Bratislava, 1989
- UHLÁR, V.: Pôvod názvov gemerských riek. Obzor Gemera XVIII/4, 1987, s. 243–244
- VARSÍK, B.: Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody. Bratislava 1932
- VARSÍK, B.: Osídlenie Košickej kotliny. I–III. Vydavateľstvo SAV Veda, Bratislava 1964–1977
- ✕ VARSÍK, B.: Slovanské osídlenie v Gemerí a pôvod názvu rieky Blh. Historický časopis 35/4, 1987, s. 592–601
- VITÁSEK, A.: História dobývania mastenca na Slovensku. Obzor Gemera XVIII/1, 1987, s. 49–50
- VLASTIVEDNÝ sborník rimavsko-sobotského okresu. Zostavil J. Rohn. Rimavská Sobota 1936
- ✓ VLASTIVEDNÝ slovník obcí na Slovensku. 1–3. (skratka: VSOS), Vydavateľstvo SAV Veda, Bratislava 1977–1978
- VOZÁR, J.: Hlavný komornogrófsky úrad v Banskej Štiavnici. IV. Mapy slovenských a cudzích banských lokalít 1591 – 1917. Inventár. Slovenská archívna správa, Bratislava 1967
- VÝROSTEK, J. – HANDZOVÁ, V.: Pamäť pamätí. Vydavateľstvo Tatran, Bratislava, 1986
- ZOLLNER, B.: Kis-Hont elszakadása Nagy-Honttól. Századok 29/9, 1895, s. 866–868
- ZÚRIKOVÁ, A.: Organár František Eduard Petzník. Obzor Gemera XVII/3, 1986, s. 169–170
- ŽILÁK, J.: Príspevok k výskytu a ťažbe grafitu v Gemer-Malohonte. Obzor Gemera XII/2, 1981/A/, s. 121–123
- ŽILÁK, J.: Z dejín baníctva v Kokave nad Rimavicou a v Klenovci. Obzor Gemera XII/4, 1981/B/, s. 234–238
- ŽILÁK, J.: Z dejín železiarne v Rimavskom Brezove. In: Vlastivedné štúdie Gemera 6. Vydavateľstvo Osveta, Martin 1988, s. 69–98
- ŽILÁK, J.: Bansko-hutnícke podnikanie v Malohonte v druhej polovici 18. a začiatkom

19. storočia. In: Vlastivedné štúdie Gemera 7. Vydavateľstvo Osveta, Martin 1989/A/, s.81 – 104

ŽILÁK, J.: Tabuľová skláreň v Kokave. Obzor Gemera XX/4, 1989/B/, s. 231–235

ŽILÁK, J.: Dejiny Rimavskej koalície. In: Vlastivedné štúdie Gemera 8. Vydavateľstvo Osveta, Martin 1990/A/, s. 33–60

ŽILÁK, J.: Z dejín baníctva v Gemeri a Malohonte od konca 16. do konca 18. storočia. In: Banské mestá na Slovensku. Zostavil R. Marsina. Vydavateľstvo Osveta, Martin 1990/B/, s. 196–206

ŽILÁK, J.: Baníctvo na Sinci a okolí v rokoch 1809–1914. Obzor Gemera XXI/3, 1990 /C/, s.148–153

ŽILÁK, J.: Z mozaiky ožďianskeho gymnázia. Obzor Gemera-Malohontu. XXII/2, 1991/A/, s. 59–64

ŽILÁK, J.: Roľnícke mliekárenské družstvo v Kokave nad Rimavicou. Obzor Gemera-Malohontu XXII/3, 1991/B/, s. 96 – 98

ŽILÁK, J.: Topografický popis Malohontu z roku 1802. Obzor Gemera-Malohontu XXII/4, 1991/C/, s. 128–137

ŽILÁK, J.: K vývoju vlastníckych pomerov Slovenských lúčobných závodov v Hnúšti – Likieri. Obzor Gemera - Malohontu XXIII/1, 1992, s. 18–22

ŽILÁK, J.: Na margo vzniku a činnosti zaniknutých malohontských sklární. Obzor Gemera-Malohontu XXIV/2, 1993/A/, s. 87–92

ŽILÁK, J.: Na margo vzniku a činnosti zaniknutých malohontských sklární. Utekáčska skláreň. Obzor Gemera-Malohontu XXIV/3, 1993/B/, s. 117–125

ŽUDEL, J.: Stolice na Slovensku. Vydavateľstvo Obzor, Bratislava 1984

100 rokov poľnohospodárskeho školstva v Rimavskej Sobote. Zostavil A. Lobotka. Inštitút výchovy a vzdelávania MPVŽ SSR, Rimavská Sobota 1984

EDOVANÉ PRAMENE

- BARITFA** szabad királyi város levéltára 1319–1526. I. Editor IVÁNYI, B. Budapest, 1980
- CODEX** diplomaticus Arpadianus continuatus (skratka CDAC). Editor WENZEL, G. Pest VIII – 1870, X – 1873, XII – 1874
- CODEX** diplomaticus Hungaricus Andegavensis III. (skratka CDA). Editor NAGY, I. Budapest 1883
- CODEX** diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis (skratka CDH). Editor DEIER, G. Budae, VIII. 3 – 1832, VIII. 5–1835, XI. 2 – 1884
- CORPUS** juris Hungarici I. (skratka CJH). Editor NAGY, Gy. Budapest 1899
- DIPLOMATARIUM** Hontense I. (skratka DH). Editor KUBÍNYI, F. Budapest 1888
- GEOMETRICKO-topografický** opis chotára Kokavy. Editor SOKOLOVSKÝ, L. Rimavská Sobota 1979
- MONUMENTA** comitalia regni Hungariae (skratka MCH). Editori FRAKNÓI, V. – KAROLYI, A. Budapest II – 1875, III – 1876
- MONUMENTA** Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia (skratka MVH). Budapest 1884–1890
- REGESTÁR** stredovekých listín Štátneho okresného archívu v Rimavskej Sobote (1085–1524). Editor SOKOLOVSKÝ, L. Rimavská Sobota 1985
- URBÁRE** feudálnych panstiev na Slovensku (skratka UFPS). Editori MARSINA, R. – KUŠÍK, M., Vydavateľstvo SAV, Bratislava I – 1959
- VISITATIO** capituli E. M. Strigoniensis anno 1397. (skratka VCS). Editor KOLLÁNY, E. In: Történelmi Tár. Budapest 1901, s. 71–106 a 239–272
- ZICHY** család okmánytára. Editor NAGY, I. Budapest IX – 1899

ARCHÍVNE PRAMENE

ARCHÍV ev.a.v. farského úradu Revúca:
Protocolon Rimanovianum

ARCHÍV hl. m. SR Bratislava:
Stredoveké listiny

MAGYAR országos levéltár (skratka MOL) Budapest:
DL (Diplomatikai levéltár, Mohács előtti gyűjtemény)
E 158 (Conscriptiones portarum), Tomus XVII. Comitatus Hontensis, Tomus XVIII.
Comitatus Hontensis, Tomus XXIV. Comitatus Neogradiensis
P 287 (Forgách család)
P 519 (Orczy család)

ŠTÁTNY oblastný archív Banská Bystrica (skratka ŠOBA – BB):
DMH (Dištrikt Malý Hont)
ŽGM I. (Župa Gemer-Malohont I, 1786–1790)
ŽGM II. (Župa Gemer-Malohont II, 1803–1922)
ŽH (Župa Hontianska)

ŠTÁTNY okresný archív Rimavská Sobota (skratka ŠOKA – RS):
MRS (Magistrát Rimavská Sobota)
MgT (Magistrát Tisovec)

ŠTÁTNY okresný archív Žiar nad Hronom so sídlom v Banskej Štiavnici:
Mesto Banská Štiavnica, listy

HISTORICKÝ ústav SAV Bratislava:
Fotobierka stredovekých listín

BRIEF HISTORY OF MALOHONT UNTIL 1803

SUMMARY

The unified Gemer-Malohont comitat originated in 1803 by statutory joining of Gemer with Malohont. By this fact the unnatural bond between the Velký and Malý Hont was definitely removed, which made until then (excepting some relatively short periods) an integral political-administrative unit. These two parts of the Hont comitat were geographically more than 70 km far-away from each other, that is why the history of Malohont was developing to a greater extent independently, even sometimes in the direct antithesis with the situation in the rest of Hont.

The aim of the book is to present the main stages of development of the most important events and decisive factors of the specific history of Malohont. The book has then the character of a brief summary of the history of Malohont and this fact is pointed out in its title as well. It would be useful in the future if the book became an impulse for further explorers who will have enough time, will, ability and the other necessary means for comprehensive inquiry for all the preserved material. Only then will there be a possibility for the work containing detailed critical history of Malohont to originate. We believe that it will happen one day.

The basis of the work is in four chapters. The first chapter brings the historical and geographical situation of Malohont soon before year 1803. At the same time it gives all data and events related to this period. The Malohont territory was surrounded by the Gemer comitat at all east and south side. The western frontier was joint with Novohrad and in the north the Malohont territory was adjoint with the Zvolen comitat. Rimavská Sobota was the political, economic and cultural centre of Malohont. Geographically about one third of Malohont was situated in the western part of Rimava basin and in the eastern part of Lučenec basin. The other two thirds of the Malohont territory belonged to the south-western chain of the Slovak Ore Mountains. The water network of the chain was made by the Rimava River (from the springs to Rimavská Sobota) and the small Suchá River (from the springs to Ožďany and Dolné Záhorany village).

The second chapter contains a sketch of the Malohont territory settlement since the oldest time up to the first decades of the 19th century. According to the archaeological discoveries this region was already inhabited by people in primeval times. Because of the lack of other sources the process of Malohont settlement could be sketched from the arrival of Slavs (in about the 6th century) up to the 13th century only with taking account of the character of local names and names of the administrative territory of villages. Indisputably the Slavonic (Slovak) origin of the vast majority speaks clearly about the origin of the Slovak majority of

Malohonts. At the same time it indicates the frontier of this place, or regions of the long-termed penetration of Hungarian ethnics that was stabilized from the second half of the 11th century to the first half of the 12th century on the locality line: Dolné Zahorany-Opátik-Rimavská Sobota-Nižná Pokoradz and Zacharovce. The other nationalities (Germans, Italians, Czechs, Ruthenians and the other) did not acquire greater influence.

The third chapter is firstly intent on a character of farming and dominant activities of production of Malohont inhabitants. The oldest and the most typical activities besides the farming and cattle-breeding was mining (Rimavská Baňa, Tisovec, Kokava nad Rimavicou, Klenovec), metallurgy (Rimavské Brezovo, Likier, Hnúšťa, Tisovec), pottery (municipalities in the basin of the small Suchá River, but also in the neighbourhood of Rimavská Sobota) and wood-working industries (Kociha, Rimavská Lehota, Rimavica, Kokava nad Rimavicou, Klenovec, Hačava, Selce, Valkovo). Later it was also paper production (Kokava nad Rimavicou, Tisovec) and in the end glass-making industry (Rimavské Brezovo, Rimavská Lehota, Kokava nad Rimavicou, Utekáč). The traditional guild crafts were especially applied in the localities of town character - in Rimavská Sobota (furriers, fullers, butchers, skinners, locksmiths, barrel-makers, shoe-makers, weavers and flask-makers) and in Tisovec (drapers, black-smiths and cartwrights).

The constituent part of the third chapter is the mapping of the road network that connected not only particular regions inside Malohont, but also Malohont with the other world. The oldest road was the road leading from Ipeľ basin to Potisie. Its points of support were Ožďany and Rimavská Sobota on the Malohont territory. In the north-southern direction was the road along Rimava linked to it and the other one in lowlands Suchá. From both of the them there were the roads lines leading into municipalities in contiguous lowlands. There were also a few stone bridges on the roads in Malohont at the latest since the 16th century, for example over Rimava not far from Rimavská Sobota, near Nižný Skálnik, in Kokava nad Rimavicou, near Hrnčiarske Zalužany and elsewhere. The toll was charged on the roads of Malohont in Ožďany and Tisovec.

Finally this chapter gives a brief view of the local monarch owners, including the attempt at clarifying the beginnings of feudal ownership. In the early Middle Ages the whole Sušany lowlands from Dolné Záhorany and Ožďany through Sušany, Jelené, Hrnčiarske Zalužany, Maštinec, the extinct settlements Turia Lipa a Kvetné Lúky up to Veľká Suchá, Valkovo and Selce, as well as the right side of Rimava lowlands from Sobôtka, through Kľačany, Veľké Teriakovce, Vrbovce, Hrachovo, Dobrošťa, Kociha up to Rimavské Zalužany and the extinct village Veľký Potok belonged to the feudal ownership of the family Hont-Poznan. Since the 14th century this property was disintegrated and was step by step passed to Hont-Poznan descendants, as it was the family Jakófi from Veľká Suchá and Hrachovo, Bakoš from Ožďany, Jánoky from Abovský Janík and the other heirs.

On the left shore of Rimava lowlands from Rimavská Sobota up to Rimavská Baňa and from there further the whole area to Kokava nad Rimavicou, to Klenovec and Tisovec were feudal estate of archbishop from Kaloča by the beginning of the 14th century. During 1334-1335 the commander Tomáš of Sedmohrad got here on the basis of the land exchange and by this the family Sečeni up to the first half of the 15th century. After the family Sečeni there were their heirs from the family Lošonci, Orság from Gut, Forgáč, Török from Enying, Náry and the other. In Hnúšťa, Klenovec and Tisovec the family Kubíni became monarch from the end of the 16th century. In some villages, for example in Tomašová, Kurinec, Lukva, Psiarany squires-minor aristocracy lived.

The fourth takes down the state of historical conditions and the course of events connecting with them on the Malohont territory which are important from the standpoint of Malohont. The great emphasis is on the historical-administrative development of Malohont that has an remarkable influence on political, even on economic life of Malohonts since the first half of the 15th century up to 1803. Because of the distance of Malohont from the other part of Hont comitat (so called Veľký Hont) there were problems with its administration, higher taxes than it should have been in the framework of the comitat and different duties were imposed on it. The Malohont aristocracy wanted to solve this unfavourable state by forming the separate comitat or by joining to some of the ones in the neighbourhood that were territorially connected. The Malohont comitat achieved partial autonomy within the framework of Hont comitat in 1687 after many attempts, which were realized in this course since the middle of the 15th century. Because of protests of Veľký Hont, neither this solution was accepted and another starting point was looked for. Finally the Hungarian regional assembly accepted statutory article 9 in 1802, by which Malohont was connected with Gemer on 1st January 1803. A new Gemer-Malohont statutorily connected comitat was formed, which was later several times public-administratively reformed and it outlasted in territorial unity up to the end of 1922.

The continuity of historical-administrative development of Malohont since 1803 up to the present times is indicated in the final chapter. The trends of economy development and especially industrial branches on the original territory of Malohont are sketched in the main outlines. At the same time the local road network was extended, the railway lines were built, culture of the local inhabitants was enriched, the level of educational system was risen. As history is created by people, it is necessary to emphasize the names of some personages of art, culture, science, politics who were born on the territory of historical Malohont or worked there certain times.

The textual, table and pictorial appendices should make clear, complete and put data into the text in a more concrete form, therefore they are included in respective relevant topics or behind the appropriate chapters or subchapters.

The scientific-critical character is the unescapable part of the work. It was created in the process of formation of the whole work as its integral part. The notes have mostly the character of quotation, but sometimes they contain additional or secondary data in attitude towards the main sequence of explanation. The references to particular literary works contain only the author's surname and a year of edition of the quoted work for quicker and better orientation. This identification data is in the list of literature printed in bold. There are given also the other works in the list related to Malohont, except those directly quoted in the context. We speak about works of the thematical topics from before the year 1803, to which we did not dedicate individual consideration in the individual chapters and we mentioned them only in the introduction. The second group of this kind of bibliographical data are selections from books, essays and articles that elucidate some historical events or process on the territory of Malohont and are related to the period after the year 1803, which we mentioned at the end. The summary of the recorded and archival sources, except basis of documents directly used, gives also data on the main sources from history of Malohont up to 1923, which are mentioned only in the introduction. The abbreviations in round brackets printed in bold are explained in the note appendix. The local and name index placed at the end of the book should help those showing interest to orientat quicker in the main text, but also in the note appendix and in the appendices.

KURZE GESCHICHTE VON MALOHONT BIS ZUM JAHRE 1803

ZUSAMMENFASSUNG

Durch die Gesetzverbindung der Region Gemer mit Malohont entstand im Jahre 1803 einheitliches Gemer-Malohonter Komitat. Definitiv wurde damit unnatürliche Verknüpfung zwischen Velký (Groß) und Malý (Klien) Hont, die bis dann (mit der Ausnahme einiger relativ kurzen Epochen) integrale Politisch-Verwaltungsgesamtheit bildeten, beseitigt. Geographisch betrug nämlich die Entfernung zwischen diesen zwei Teilen Honter Komitats über 70 Kilometer, deshalb entwickelten sich die Geschichte von Malohont im bestimmten Maße nicht nur unabhängig, sondern auch im direkten Gegensatz zum Geschehen in übrigen Teilen Honts.

Ziel des Buches ist die Hauptentwicklungsetappen der wichtigsten Ereignissen und entscheidenden Faktoren spezifischer Malohonter Geschichte zu erfassen. Im Wesentlichen hat es also den Charakter des kurzen Geschichtsüberblick von Malohont. Und das ist auch in seinem Titel betont. Es wäre sehr gelegen, wenn es in der Zukunft Impuls für andere Forscher würde, die genug Zeit, Wille, Fähigkeiten und andere notwendige Mittel zur komplexen Durchforschung des ganzen bewahrten Quellenmaterials haben werden. Nur dann wird das Werk entstehen können, das ausführliche kritische Geschichte von Malohont enthält. Wir glauben, daß es einmal wirklich so passiert.

Die Grundlage der Arbeit bilden vier Kapitel. Die erste nähert geschichtlich-geographische Situation Malohonts vor dem Jahre 1803. Damit ist zugleich auch der Raum begrenzt, auf welchen sich alle zitierten Daten und Ereignisse beziehen. Malohonter Gebiet war aus der ganzen östlichen und südlichen Seite von Gemer-Komitat umringt, westliche Grenze war mit Novohrad gemeinsam, im Norden grenzte Malohont an Zvolen-Komitat. Politisches, wirtschaftliches und kulturelles Zentrum Malohonts war Rimavská Sobota.

Vom geographischen Gesichtspunkt erstreckt sich etwa ein Drittel Malohonts im westlichen Teil des Beckens Rimavská kotlina und im östlichen Teil des Beckens Lučenecká kotlina. Zwei übrige Drittel des Gebietes gehörten zur südwestlichen Bergkette Slovenské rudohorie. Sein Wassernetz bildeten der Fluß Rimava (von Quellen bis Rimavská Sobota) und das Flößchen Suchá (von Quellen bis Ožďany und Dolné Zahorany).

Das zweite Kapitel enthält den Abriß der Besiedlung Malohonter Gebietes von den ältesten Zeiten bis zu den ersten Jahrzehnten des 19. Jahrhunderts. Nach archäologischen Funden war dieses Territorium schon in der Urzeit besiedelt. Wegen Mangels an andere Quellen konnte der Besiedlungsverlauf Malohonts seit der Ankunft der Slawen (etwa im 6. Jahrhundert) bis zum 13. Jahrhundert nur in Berücksichtigung des Charakters von Orts-

und Gemeindegebietsbenennungen entworfen werden. Unbestritten spricht slawische (slowakische) Herkunft der Mehrheit dieser Benennungen über den Ursprung der slowakischen Mehrheit der Bevölkerung in Malohont. Zugleich bezeichnet die hiesige Grenze, respektive die Gebiete des langfristigen Durchdringens der ungarischen Ethnie, die in der Zeit seit der zweiten Hälfte des 11. bis zur Hälfte des 12. Jahrhunderts auf der Linie der Lokalitäten Dolné Zahorany – Opátnik – Rimavská Sobota – Nižná Pokoradz a Zacharovce gefestigt wurde. Andere Nationalitäten (Deutschen, Tschechen, Russinen u.a.) übten keinen größeren Einfluß in Malohont aus.

Das dritte Kapitel betrachtet den Charakter der Wirtschaft und vorherrschende Produktionstätigkeiten der Bevölkerung in Malohont. Zu den ältesten und typischen Tätigkeiten gehörten neben Landwirtschaft und Weidewirtschaft auch Bergbau (Rimavská Baňa, Tisovec, Kokava nad Rimavicou, Klenovec), Hüttenwesen (Rimavské Brezovo, Likier, Hnúšťa, Tisovec), Töpferei (die Gemeinden im Tal des Flusses Suchá, aber auch in der Umgebung von Rimavská Sobota), Holzindustrie (Kociha, Rimavská Lehota, Rimavica, Kokava nad Rimavicou, Klenovec, Hačava, Selce, Valkovo). Später nahm noch Papiererzeugung (Kokava nad Rimavicou, Tisovec) und zuletzt Glasindustrie (Rimavské Brezovo, Rimavská Lehota, Kokava nad Rimavicou, Utekáč) zu. Traditionelle zünftige Handwerke kamen besonders in den Lokalitäten städtischen Charakters zur Geltung – in Rimavská Sobota (Kürschner, Walker, Fleischer, Gerber, Schlosser, Böttcher, Stiefelmacher, Weber, Feldflaschenerzeuger) und in Tisovec (Tuchmacher, Schmiede, Wagner).

Ein Bestandteil des dritten Kapitels ist auch das Mappieren des Straßennetzes, das nicht nur einige Gebiete innerhalb Malohonts, sondern auch Malohont mit der anderen Welt verbindet. Die älteste Straße führte aus dem Becken Ipelská kotlina nach Potisie. Ihre Anhaltepunkte auf Malohonter Gebiet waren Ožďany und Rimavská Sobota. Aus Nordsüden knüpfte an sie die Straße neben Rimava und die zweite im Tal Suchá. Von beiden Wegen rollten dann die Straßenverbindungen in die Gemeinden in beiliegenden Tälern ab. Spätestens seit dem 16. Jahrhundert waren sowieso auf den Straßen in Malohont einige Steinbrücken, z. B. über Rimava oberhalb Rimavská Sobota, bei Nižný Skalník, in Kokava nad Rimavicou, bei Hrnčiarске Zalužany usw. Die Maut wurde in Ožďany und Tisovec eingenommen.

Schließlich enthält dieses Kapitel historischen Überblick hiesiger Feudalherren, inklusive des Versuches den Beginn des Feudaleigentums zu erklären. Im Frühmittelalter gehörte so das ganze Tal Sušianska dolina von Dolné Zahorany und Ožďany, Sušany, Jelené, Hrnčiarске Zalužany, Maštinec, erlöschene Siedlungen Turia Lipa und Kvetné Lúky bis über Velká Suchá, Valkovo und Selce wie auch rechte Seite des Tales Rimavská dolina von Sobôtka, durch Kľačany, Velké Teriakovce, Vrbovce, Hrachovo, Dobrošťa, Kociha bis über Rimavské Zalužany und erlöschenes Dorf Velký Potok ins Feudaleigentum des Geschlechtes Hont-Poznan. Seit dem 14. Jahrhundert zerfiel dieses Vermögen und allmählich geriet es in die Hände der Nachkommen von Hont-Poznan wie war das Geschlecht Jakófi aus Velká Suchá und Hrachovo, Bakoš aus Ožďany, Jánoky aus Janík (Abov) u. a.

Das Tal Rimavská dolina (am linken Ufer), von Rimavská Sobota bis über Rimavská Baňa und weiter der ganze Raum bis Kokava nad Rimavicou, Klenovec und Tisovec waren vom Anfang des 14. Jahrhunderts das Feudaleigentum des Erzbischofs aus Kaloča. In den Jahren 1334–1335 kam dort auf der Grundlage des Grundtauses Herzog Thomas aus Siebenbürgen, und damit bis zur Hälfte des 15. Jahrhunderts auch das Geschlecht Sečeni. Nach der Familie Sečeni folgten ihre Erben aus dem Geschlecht Lošonci, Orság aus Gut, Forgáč, Török aus Enying, Nári u.a. Die Mitglieder der Familie Kubíni wurden Feudalherren

seit dem Ende des 16. Jahrhunderts in Hnúšťa, Klenovec und Tisovec. In einigen Ortschaften wie z. B. in Tomašová, Kurinec, Lukva, Psiarany wohnten die Edelleute – Kleinadel heimischer Herkunft.

Den Stand der historischen Verhältnissen und Verlauf mit ihnen zusammenhängenden und wichtigen Ereignissen aus Malohonter Hinsicht und auf dem Gebiet Malohont verfolgt das vierte Kapitel. Den eigenartigen Akzent wird auf Geschichts-Verwaltungsentwicklung Malohonts gelegen, die seit der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts bis zum Jahre 1803 außerordentlich nicht nur politisches, sondern auch wirtschaftliches Leben in Malohont beeinflusste. Infolge der Entfernung zwischen Malohont und anderem Teil Honter-Komitats (sog. Velký Hont) existierten Probleme mit seiner Verwaltung, auf dieses Gebiet wurden größere Steuern und andere Pflichten aufgehoben als ihm im Rahmen Komitats wirklich gebührten. Malohonter Adel wollte diese ungünstige Situation durch die Entstehung des selbständigen Komitats oder durch die Angliederung zu einem von territorial-zusammenhängenden Nachbarkomitaten lösen. Nach vielen Versuchen seit der Hälfte des 15. Jhs. erreichte Malohonter Distrikt im Jahre 1867 im Rahmen Honter Komitats die Teilautonomie. Da Velký Hont gegen diese Lösung Einspruch erhob, wurde einen anderen Ausweg gesucht. Ungarischer Landtag hat zuletzt im Jahre 1802 Gesetzartikel 9 verabschiedet, nach dem neues gesetzlich vereinigt Komitat Gemer-Malohont entstand – obwohl später mehrmals öffentlich-verwaltungsmäßig reformiert war, überdauerte territoriale Einheit bis zum Ende 1922.

Im Abschlußkapitel ist Kontinuität der historisch-verwaltungsmäßigen Entwicklung Malohonts seit dem Jahre 1803 bis zur Gegenwart bezeichnet. In den Hauptabrisse sind Trends der Entwicklung der Wirtschaft und vor allem der Industriezweige auf dem ursprünglichen Malohonter Gebiet entworfen. Gleichzeitig mit ihnen verbreitete sich auch hiesiges Straßennetz, es entstanden Bahnkörper, bereicherte sich Kultur der Ortsbevölkerung, erhob sich Schulwesensniveau. Da die Geschichte Leute bilden, war in diesem Zusammenhang unvermeidlich auch die Namen einiger bedeutender Persönlichkeiten, die auf dem Gebiet historischen Malohonts geboren wurden, oder die hier bestimmte Zeit wirkten, zu betonen.

Text-, Tafel- und Bildbeilagen sollen die Textangaben organisch konkretisieren, ergänzen und übersichtlich machen, deshalb sind sie in einige Sachbereiche, oder hinter entsprechenden Kapiteln, respektive Unterkapitel eingegliedert.

Notwendiger Bestandteil dieses Werkes ist wissenschaftlich-kritischer Apparat. Es entstand im Prozeß des Schaffens der ganzen Arbeit als ihr Integralbestandteil. Die Bemerkungen haben vor allem den Zitationscharakter, stellenweise enthalten sie doch im Verhältnis zur Hauptauslegungsfolge Ergänzungen – bzw. Nebenangaben. Hinweise auf einige literarische Werke enthalten zur schnelleren und besseren Orientierung nur den Zunamen des Autors und das Ausgabejahr des zitierten Werkes. Wenn es mehrere Werke von demselben Autor und aus demselben Jahr gibt, unterscheiden wir sie durch die großen Buchstaben in schiefen Klammern. Im Literaturverzeichnis sind außer direkt im Kontext zitierten Werken auch andere, die Malohont betreffen. Es geht um die Arbeiten aus dem thematischen Bereichen vor dem Jahre 1803, denen wir keine Sonderaufmerksamkeit widmeten und wir erwähnten sie nur in der Einführung. Die zweite Gruppe bibliographischer Vermerkungen dieses Types bildet Auswahl der Bücher, Studien und Artikel, die einige historische Ereignisse oder Erscheinungen auf dem Gebiet Malohont annähern und die sich auf die Epoche nach dem Jahre 1803, im Epilog erwähnt, beziehen. Ähnlich merkt der Komplex der Editions- und Archivquellen außer direkt ausgenützter Basis auch die Daten über nur in der Einführung erwähnten Haupt-

fonds zur Geschichte von Malohont bis zum Jahre 1923 vor. In den runden Klammern sind Abkürzungen, unter welchen sie sich im Bemerkungsapparat befinden. Orts- und Namenindex, am Ende des Buches eingegliedert, soll den Interessenten bei besserer Orientantion so im Haupttext wie auch im Bemerkungsapparat und in den Beilagen helfen.

KISHONT RÖVID TÖRTÉNELME 1803 – IG

ÖSSZEFOGLALÁS

Gömör Kishonttal való törvény általi egyesítésével 1803-ban kialakult az egységes Gömör-Kishont megye. Ezáltal megszűnt a természetellenes kötöttség Nagy- és Kishont között, amelyek addig (néhány aránylag rövid időszak kivételével) integrális politikai-államigazgatási egységet alkottak. Földrajzilag ugyanis Hont megye ezen két része egymástól több mint 70 km-nyire feküdt egymástól. Ezért Kishont történelme jelentős mértékben függetlenül, sőt nemegyszer a többi rész eseményeivel egyenes ellentétben, alakult.

A könyv célja Kishont specifikus történelme fő fejlődési szakaszainak, legjelentősebb eseményeinek és meghatározó tényezőinek felvázolása. Lényegében tehát Kishont történelmének tömör áttekintése. És ez hangsúlyozódik már a címében is. Jó lenne, ha a jövőben további, elegendő idővel, akarattal, valamint a többi nélkülözhetetlen eszközzel rendelkező kutatókat a teljes forrásanyag komplex áttanulmányozására serkentené. Csak ezután keletkezhet egy Kishont történelmét részletesen értékelő mű. Reméljük, hogy a jövőben erre is sor kerül.

A mű négy fejezetre tagolódik. Az első Kishont 1803 előtti történelmi-földrajzi helyzetét vázolja. Egyúttal megjelöli azt a teret, amelyre valamennyi felsorolt adat és esemény vonatkozik. Kishont területét keletről és délről Gömör megye határolta, nyugati határa Nógráddal volt közös, északon Zólyom megyével volt szomszédos. Kishont politikai, gazdasági és kulturális központja Rimaszombat (Rimavská Sobota) volt. Földrajzi szempontból körülbelül Kishont egyharmada a Rima-völgykatlan (Rimavská kotlina) nyugati és a Losonci-völgykatlan (Lučenská kotlina) keleti részén terült el. A maradék kétharmad része a Szlovák Érchegeység (Slovenské rudohorie) délnyugati övezetébe tartozott. Vízrendszerét a Rima folyó (Rimava – forrásától Rimaszombatig) és a Sajó (Suchá – forrásától Oždany és Dolné Zahorany községekig) alkotta.

A második fejezet Kishont területének betelepítését vázolja a legrégibb időktől a 19. század első évtizedéig. A leletek szerint ez a terület már az őskorban lakott volt. Kishont betelepítése folyamatának vázolása a szlávok bejövetelétől (kb. a 6. században) egyéb források hiányában csak a helynevek és határnevek jellegére való tekintettel volt lehetséges. Túlnyomó többségük vitathatatlanul szláv (szlovák) eredete világosan bizonyítja Kishont lakossága szlovák többségének eredetét. Egyúttal megjelöli a magyar etnikum hosszantartó benyomulásának itteni határát, ill. területét, amely a 11. század második felétől a 12. század közepéig állandósult a Dolné Zahorany (Magyarhegymeg), Opátik (Apáti), Rimavská Sobota (Rimaszombat), Nižná Pokoradz (Alsó Pokoragy) és Zacharovce (Zeherje)

lokalitások vonalán. További nemzetiségek (németek, olaszok, csehek, ruszinok és mások) nem tettek Kishontban nagyobb hatásra szert.

A harmadik fejezet elsősorban Kishont lakossága gazdálkodásának és a túlsúlyban levő termelési tevékenységének jellegére összpontosul. A legrégibb és legjellegzetesebb tevékenységek közé a földművelésen és a pásztorkodáson kívül a bányászat Rimavská Baňa (Rimabánya), Tisovec (Tiszolc), Kokava nad Rimavicou (Rimakokova), Klenovec (Klenóc), kohászat Rimavské Brezovo (Rimabrezó), Likier (Likér), Hnúšťa (Nyustya), Tisovec (Tiszolc), a fazekasság (a Sajó völgyének községeiben, valamint Rimaszombat környékén), a fakitermelés Kociha (Kecege), Rimavská Lehota (Rimalehota), Rimavica (Rimóc), Kokava nad Rimavicou (Rimakokova), Klenovec (Klenóc), Hačava (Hacsó), Selce (Selce), Valkovo (Valykó) tartozott. Később papírgyártás (Kokava nad Rimavicou, Tisovec) és végül üveggyártás (Rimavské Brezovo, Rimavská Lehota, Kokava nad Rimavicou, Tisovec) is folyt. Hagyományos célgipar különösen a városi jellegű lokalitásokban érvényesült – Rimaszombat (szűcsök, kártolók, hentesek, tímárok, lakatosok, kádárok, csizmadiák, takácsok, csutorások) és Tiszolcon (posztósok, kovácsok, bognárok).

A harmadik fejezet része az úthálózat feltérképezése is, amely nemcsak Kishont egyes vidékeit kötötte össze, hanem Kishontot a külvilággal is. Legrégibbi volt a Ipoly-katlanból (Ipeľská kotlina) a Tisza vidékére vezető út. Támaszpontjai Kishont területén Osgyánban és Rimaszombatban voltak. Ehhez észak-dél irányban a Rima mentén és egy másik a Suchá folyó völgyében vezető út csatlakozott. Mindkettőtől utak vezettek a környékbeli völgyek falvaiba. Kishont útjain legkésőbb a 16. századtól néhány köhíd is volt, például a Rimaván át Rimaszombat felett, Nižný Skálnik-nál, Kokován (Kokava nad Rimavicou), Hrnčiarske Zalužany-nál és másutt. Vámat Kishont útjain Osgyánban és Tiszolcon szedtek.

Végül ebben a fejezetben található a helyi földesurak történelmi áttekintése, valamint a feudális tulajdon kezdetének megvilágítására tett kísérlet. A korai középkorban az egész Sušianska dolina völgy Dolné Zahorany-tól és Ožďanytól, a Sušany, Jelené, Hrnčiarske Zalužany, Maštinec községeken, valamint a megszűnt Turia Lipa és Kvetné Lúky községeken keresztül egészen a Velká Suchá, Valkovo és Selce községeig, valamint a Rima-völgy jobb oldala Sobótka községtől, Klačany, Velké Teriakovce, Vrbovce, Hrachovo, Dobroší, Kociha községeken keresztül egészen Rimavské Zalužany-ig és a megszűnt Velký Potok községig a Hont-Pázmány család feudális birtokába tartozott. A 14. századtól ez a birtok feldarabolódott és fokozatosan a Hont-Pázmány-utódok, a Jakófi-család Velká Suchá-ból és Hrachovából, a Bakos-család Ožďanyból, a abaújvari Janik-család és a többi örökös tulajdonába került.

A Rima-völgy bal oldala Rimaszombattól egészen Rimabányáig és innen egészen a Kokava nad Rimavicou, Klenovec és Tisovec községeig terjedő terület a 14. század végéig a kalocsai érsek feudális uradalma volt. 1334–1335-ben földcsere révén Tamás erdélyi fejedelem került ide, és ezáltal a 15. század közepéig a Széchenyi család. A Széchenyiek után örökösök következtek a Losonci-, a gútai Ország-, Forgách-, az enyingi Török-, a Nyári- és más családokból. Hnúšťa, Klenovec és Tisovec községekben a 16. század vége óta a Kubíni-család tagjai lettek a földesurak. Néhány községben, mint pld. Tomašovában, Kurinecen, Lukvában, Psiaranyban köznemesek – helybeli kisnemesek voltak.

A történelmi viszonyokat és a vele összefüggő, Kishont szempontjából fontos és Kishont területén történt eseményeket a negyedik fejezet tárgyalja. Különös hangsúlyt fektettek Kishont történelmi-államigazgatási fejlődésére, amely a 15. század első felétől egészen 1803-ig különös hatással volt Kishont lakossága politikai, valamint gazdasági

életére is. Kishont Hont megye (ún. Nagyhont) többi részétől való távoli fekvése következtében problémák voltak az államigazgatással, magasabb adókat vetettek ki és egyéb kötelességeket róttak rá mint az a megyén belül megillette volna. Kishont nemessége ezt a kedvezőtlen helyzetet különálló megye létrehozásával, vagy valamely szomszédos, területileg összefüggő megyéhez való csatolásával akarta megoldani. A 15. század közepe óta erre irányuló több kísérlet után 1687-ben a Kishont körzet elérte részleges autonómiáját Hont megye keretein belül. Mivel Nagyhont ellenállása következtében ez a megoldás sem valósult meg, más kiutat kerestek. A magyar országgyűlés végül is 1802-ben elfogadott 9. sz. törvénycikke alapján 1803. január elsejével egyesült Kishont Gömörrel és új, törvényileg egyesített Gömör-Kishont megye jött létre, amelyet ugyan később többször közigazgatásilag módosítottak, de amely területi egységben fennmaradt egészen 1922 végéig.

A befejező fejezetben érzékeltetve van Kishont történelmi-államigazgatási fejlődésének folyamatossága 1803-tól napjainkig. Fő körvonalakban vázolja a gazdaság és az egyes iparágak fejlődésének irányvonala az eredeti Kishont területén. Ezzel egyidejűleg bővült az úthálózat, vasútvonalak keletkeztek, gazdagodott a lakosság kultúrája, emelkedett az iskolák színvonala. Mivel a történelmet élő emberek alkotják, elkerülhetetlen volt hangsúlyozni néhány jelentős személyiség nevét is a művészet, kultúra, tudomány, politika területéről, akik a történelmi Kishont területén születtek, ill. bizonyos ideig itt tevékenykedtek.

A szöveg adatait a mellékletek szövege, táblázatai és képanyaga szervesen konkrétizálja, egészíti ki és teszi áttekinthetőbbé. Ezért a mellékletek az egyes témakörök vagy a megfelelő fejezetek, ill. alfejezetek után vannak besorolva.

E mű elválaszthatatlan része a tudományos-bíráló apparátus, amely a mű alkotása folyamán keletkezett, mint ennek szerves része. A megjegyzések főleg idéző jellegűek, helyenként a fő mondanivalót kiegészítő, esetleg mellékes adatokat is tartalmaznak. Az egyes irodalmi munkákra vonatkozó utalások a jobb és gyorsabb orientáció érdekében csak a szerző vezetéknevét és az idézett mű kiadásának évét tartalmazzák. Ha egy bizonyos szerzőtől ugyanazon évből több mű szerepel, ezeket zárójelben szereplő nagy betűk segítségével különböztetjük meg. Ezen azonosító adatok az irodalomjegyzékben vastag betűkkel vannak kinyomtatva. A műben közvetlenül idézett alkotásokon kívül szerepelnek itt továbbiak is, amelyek Kishontra vonatkoznak. Olyan 1803 előtti témakörökből való munkákról van szó, amelyekre nem fordítottunk különös figyelmet és amelyeket csak a bevezetőben említettünk. Ilyen típusú bibliografikus bejegyzések másik csoportját egyes 1803 utáni időszakba tartozó történelmi eseményeket vagy megnyilvánulásokat közelebb hozó könyvek, tanulmányok és cikkek válogatása alkotja, amelyeket a zárósóban érintettünk. Hasonlóképpen a nyilvántartott és a levéltári források összegzése a közvetlenül felhasznált forrásanyagon kívül tartalmazza a csak a bevezetőben említett Kishont történelmére 1923-ig vonatkozó fő forrásokat is. Kerek zárójelben vastag betűvel vannak kinyomtatva azok a rövidítések, amelyek magyarázata a megjegyzésekben szerepel. Végül a könyv végén található helységnevek és nevek jegyzéke az érdeklődők a fő szövegben, valamint a megjegyzésekben és a mellékletekben való gyorsabb tájékozódását segíti elő.

94X
Knihnica Mateja Hrebendu
v Rimavskej Sobote
Hlavné námestie 8
979 01 Rimavská Sobota

INDEX

miestnych názvov a mien obcí

- ABRAHAMČÍK, Andrej 39, 42
ADAMOVIČ, Pavol 42
AJTAJ, Štefan 112
ALBERTY, Július 6, 144
ALEXANDER, z rodu Hont-Poznan 31, 73
ALŽBETA, uhorská kráľovná 90
AMBRUŠOVÁ, Mária 6
- Babinec 135
BABNIČ, Vladimír 144
BAKÁCS, István 8
BAKOŠ, Gabriel 68, 72, 106
BAKOŠ, Ján 93, 104
BAKULÍNÝ, Michal Miloslav 143
BALÁSSY, Ferenc 8
BALAŠA, Melicher 95, 96
BALAŠA, Zigmund 79, 97
Balašské Dármoty 88
BALINT, Ondrej 5
BANCÍKOVÁ, Mária 144
Banská Bystrica 9, 136, 137, 144
Banská Štiavnica 10, 44, 110
BARBORA, kráľovná 75
BARTOLOMEIDES, Ladislav 7, 8, 27, 90, 143
BASTA, Juraj 105
BAŠO, Matej 77, 96
BATIK, Imrich 80
Batušová 96
BEL, Matej 7
BELO I. 29
BELO IV. 84, 86
BERENI, Juraj 37
BERTOLD, arcibiskup kaločský 82
BETLEN, Gabriel 58, 106
BLAHOVÁ, Lujza 143
BLANKENBURG, Ján 41
BLAŠKOVIČ, Jozef 9
- BLECH, Richard 144
BOČKAJ, Štefan 105
BODÓ, Jonáš 42
BOHUŠ (Bakoš), z Ožďan 72
BOLFÍK, Július 11, 144
BOTKA, Tivadar 8
BOTTO, Ján 143
Brádno 135
Brandýs 90
Bratislava 8, 9, 10, 107, 111, 112, 116, 144
Brezno 14, 64, 65, 136, 137, 141
Brezovica 75
BRNDIAR, Pavol 5
Budapešť 10
Budín 51, 69, 74
BÜTOR, Pavol 144
- CARAFFA, Anton 102, 109
CLEMENTIS, Vladimír 144
- ČÁK TRENČIANSKY, Matúš 73
Čebovce 96
ČEHI, František 96
Čerenčany 5, 20, 26, 36, 37, 48, 71, 75, 78, 143
České Brezovo 137
ČIPKA, Jonatan Dobroslav 143
- DAXNER, Samo 143
DAXNER, Štefan Marko 143
Detvianska Huta 51
Dobrošťa 26, 33, 37, 39, 70, 73, 104
Dolina 140
Dolné Plachtince 96, 116
Dolné Zahorany 14, 20, 25, 34, 70, 73, 75, 78, 97, 136
DÓŽA, Juraj 94
Drábsko 14, 34, 136, 137

Drahová 42
Drienčany 91, 135
DUB, Albert 137
DULO, Juraj 112
Dúžava 15

Ďubákovo 14, 34, 41, 136, 137

Enying 77
ESTERHÁZI, Pavol 114, 117

FARKAŠ, Martin 48
FEJÉR, Georgius 9
FEJEŠ, Ján 142, 143
FELEDI, Eustach 78, 96
FERDINAND I. 57, 66, 67, 78, 95, 96
FERDINAND II. 57, 67
FERDINAND III. 55, 67, 106
FERENCZY, István 143
Filakovo 97, 98, 102, 108
FLUCK, Juraj 46
FOCKETY, Peter 46
FORGÁČ, Adam 68
FORGÁČ, Anton 34, 41, 52, 55, 56
FORGÁČ, Zigmund 76
FRAKNÓI, Vilmos 9
FRANCISCI-RIMAVSKÝ, Ján 143
FRANTIŠEK I. 128
FRIEDT, Cyprián 102
FÜRTSCH, Ján 52

Gáč 25, 27, 29, 30
GALAMBOŠ, Mikuláš 109, 110
GALLO, Ján 11
GERTRÚDA, uhorská kráľovná 82
Gut 67, 76, 77
GYÖRFFY, György 8, 28

Hačava 27, 32, 33, 50, 75, 95, 138, 144
Hajnáčka 73, 75
Hámor 33
Hámor (pri Tisovci) 50
HANES, Anton 53
HANDZOVÁ-MIHÁLIKOVÁ, Viera 144
HASAN, paša 98
HERRIK, Ján 40

Hnúšťa 5, 27, 40, 41, 42, 43, 46, 54, 63, 64,
65, 71, 74, 75, 78, 91, 92, 95, 100,
104, 135, 136, 137, 139, 140, 142, 143,
144

HOLKO, Matej 41
HOLKO, Matej, ml. 143
HONT, z rodu Hont-Poznan 70
Horné Plachtince 96

Horné Zahorany 14, 20, 31, 33, 48, 55, 78, 80,
143

Hradová 91, 92

Hrachovo 23, 26, 36, 55, 63, 64, 70, 71, 72, 73,
87, 90, 92, 100, 102, 104, 116, 117, 118, 122,
141, 143

HREBENDA, Matej 143

Hrnčiarska Ves 137, 141

Hrnčiarske Zalužany 14, 24, 43, 47, 48, 64, 65,
70, 71, 73, 97, 136, 137, 139, 141

Hrušovo 135

HUŇADY, Ján 90

Hušiná 15

ILA, Bálint 8

IVÁNYI, Emma 8

Jäger 101, 102

JAKÓFIOVÁ, Katarína 73

JAKUB (Jákó) 72

JAKUB, Slováč z Tisovca 143

JAKUB, z Veľkej Suchej 88

JÁN, arcibiskup kaločský 87

Janík 73

JÁNOKY, Gašpar 73

JÁNOKY, Ladislav 73

JÁNOKY, Zigmund 112, 117

JÁNOŠÍK, Juraj 118, 119

Jasenie 42

JEKELFALUŠIOVÁ, Alžbeta 45

Jelené 24, 31, 33, 70, 73, 75, 78

Jelšava 68

Jesenské 141

JESENSKÝ, Janko 143

JISKRA, Ján, z Brandýsa 32, 90, 91

JÓNA, Eugen 144

JOZEF II. 126, 127,

KAJAL, Pavol 115

Kaloča 84, 86

KARABA, Juraj 122

KAROL III. 66, 120

KAROL RÓBERT 31, 65, 73, 74, 75

KÁROLYI, Árpád 9

KELLNER - HOSTINSKÝ, Peter Záboj 143

Kerepeš 93

Kľačany 20, 26, 33, 36, 37, 41, 70, 71, 72, 137,
140

Klenovec 14, 24, 27, 33, 37, 38, 42, 43, 44, 46,
50, 53, 54, 63, 65, 71, 75, 78, 100, 101, 104,
118, 119, 137, 140, 142, 144

Klin 34

KLOKOČ, Ondrej 144

KNÖPFER, Karol 137

- Kachta 26, 48, 70, 73, 84, 104, 138
 KICHÁRI, Štefan 120
 KICHÁRI, Volfgang 112
 Kiskava nad Rimavicou 14, 23, 33, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 54, 63, 64, 65, 68, 71, 75, 76, 100, 101, 104, 118, 119, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144
 KOLLESÁR, Jozef 5
 KOLLÁR, Samuel 8, 143
 KORIČEK, Ján 8
 Koričice 56, 59, 98, 135, 139
 KOSTÁLIK, Ján 144
 KONAČOVIČ, Igor 144
 KRAMER, Pavol 51
 Kráľovo 14, 26, 27, 48, 63, 69, 71, 75, 76, 80, 104, 137, 143
 Kráľova hôrka 98
 KRAUS, Cyril 144
 Kremnica 40
 KRÍŠKA, Branislav 144
 KRUDÝ, Ján 42
 KREMHOLC, Ján 117
 Krupina 110, 115
 Krúľno 140
 KUBÁNI, Ľudovít 143
 KUBINI, Adam 44, 110, 112, 114, 115
 KUBINI, Andrej 46
 KUBINI, Daniel 40
 KUBINI, Imrich Žigmund 121
 KUBINI, Juraj 110
 KUBINI, Marek 110
 KUBINI, Matej 110
 KUBINI, Mikuláš 40
 KUBINI, Pavol 110
 KUBINI, Peter 40, 43, 143
 KUBINIOVÁ, Terézia 40, 46
 KUBINYI, Ferencz 9
 Kurnec 15, 24, 29, 33, 48, 79, 141
 KUŠEK, Michal 9
 Kuenné Lúky 24, 31, 70
 Kújanice 135
 KYSEL, Pavol 46

 LADISLAV V., Pohrobok 90
 LADISLAV, arcibiskup kaločský 74, 87
 LAMPERT, z rodu Hont-Poznan 70
 LANI, Pavol 119
 LAPŠANSKÝ, Marián 144
 Lúky 140
 LEHNHARDT, Samuel 59
 LENNER, Jozef, ml. 51
 LENNER, Jozef, st. 51
 LEONARD, z Veľkých Draviec 96
 LEOPOLD I. 65, 67, 68, 107, 115, 127
 LEOPOLD II. 127
 Likier 27, 33, 43, 46, 71, 75, 78, 104, 139, 144
 Lipovec 135
 Liptovský Mikuláš 119
 Lom nad Rimavicou 14, 34, 37, 50, 52, 136, 137, 140
 LOŠONCI, Ladislav 56
 LOŠONCI, Štefan 56, 66, 76, 96
 LOŠONCI, Žigmund 56
 LOŠONCIOVÁ, Anna 76
 Lučenec 6, 63, 65, 90, 136, 137, 141
 Lukovišťa 31, 135
 Lukva 14, 15, 25, 33, 80, 97
 LUXEMBURSKÝ, Žigmund 74, 88, 92
 LUŽENSKÝ, František 72

 ĽUDOVÍT I. Veľký 74, 92
 ĽUDOVÍT II. 93, 95

 MADÁČ, Pavol 112, 115
 MADARÁS, Tomáš 41
 Maginhrad 20, 23, 90, 91, 92
 Majša 71, 74, 81,
 MAKOVICKÝ, Peter 138
 Malé Teriakovce 26, 48, 54, 64, 71, 79, 80
 Malé Zahorany 34, 37
 MALVIEUX, Jakub Matúš 46
 MALVIEUX, Juraj Ľudovít 43, 45, 46
 MÁRIA TERÉZIA 39, 40, 68, 121, 122, 126
 MARITINSKÝ, František 39
 MARSINA, Richard 9
 MARTIN, špán 32
 MARTINEK, Kazimír 51
 MARTINICKÝ, Jozef 54
 Maša (pri Hnúšti) 139
 Maštinec 14, 24, 33, 49, 64, 70, 73, 97, 139, 141
 MATEJ I., Korvín 91, 92
 MATEJ II. 67
 MEHMED III., sultán 101
 MICHALOVÁ, Terézia 144
 MIKULÁŠ, syn Póka (Pavúka) z Kurinca 79
 MIKULÁŠ, z Ožďan 88
 MIKULÁŠ, z rodu Hont-Poznan 84
 MINÁČ, Vladimír 144
 Miškovec (Miskolc) 63
 MICHNA, Ján 51
 Moháč 94
 Mojin 71, 74, 81
 Mučín 25, 29, 30
 Muráň 64, 65, 91, 102
 Mútne 34
 Mútnik 138

NAGY, Gyula 9
 NAGY, Imre 9
 Nenince 96
 Nitra 84
 Nižná Pokoradz 26, 29, 43, 71, 75, 78, 136
 Nižný Skálnik 8, 20, 26, 32, 64, 71, 75, 76, 90,
 104, 142, 143
 NOVEKOVÁ, Alžbeta 137
 Novof 34

ŇARI, František 95, 96

Olomouc 48
 ONDREJ II. 82
 ONDRUŠ, Šimon 23
 Opátik 28, 29, 33, 80
 Oravská Lesná 34
 Oravská Polhora 34
 ORSÁG z Gutu, Krištof 77
 ORSÁG, František 56
 ORSÁG, Michal 56
 ORSÁGOVÁ z Gutu, Barbora 77
 Ózd 24, 139
 Ožďany 14, 20, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 34, 38, 47,
 63, 64, 65, 68, 70, 71, 72, 84, 87, 88, 90, 92,
 93, 97, 104, 105, 106, 136, 137, 141
 Ozdín 24

PACOLT, Michal 42
 PALÁŠTY, Mikuláš 109
 PALKOVIČ, Juraj 143
 PALOJTAI, Štefan 96
 Palúdzka 119
 Papča 135
 PARLAGY, Ladislav 78
 PASIAR, Štefan 144
 Pavlovce 75
 PAVOL, syn Raka 84
 PECNÍK, František Eduard 59
 PEPICH, Štefan 143
 PESTY, Frigyes 8
 Pešť 51, 69, 94
 PETER, z Kerepeša 93
 PETRENKA, Ján 144
 Pieštinec 32
 PILIARIK, Pavol 5
 Plášťovce 97
 Plešivec 135
 Pohronská Polhora 141
 POLÁK, Martin 96
 Polom 135
 Poltár 14, 63, 136, 137, 141
 Pondelok 14, 31, 41, 43, 47, 48, 73, 97, 109, 136,
 137, 138, 141, 142, 143, 144

POTAMKA, Matej 51
 Potok 135
 Praha 142
 Příbelce 96
 Priboj 26, 43, 48, 53, 54, 64, 80, 138
 Psiarany 25, 33, 36, 71, 97
 Pútnik 78
 Pútnik (Putnok) 63
 PUTNOKY, Juraj 78

RABUTIN (RABATHA), Ján Ludovít 109
 RÁKOČI, František II. 43, 44, 117, 118
 RÁKOČI, Juraj 106
 RÁKOČI, Žigmund 100
 RAPPENBERGEROVÁ-JANKOVIČOVÁ,
 Naďa 144
 RATKOŠ, Peter 26
 REITZINGER, Štefan 41
 Revúca 10, 68
 RIMANOVIUS, Ján 104
 Rimava 15, 25, 26, 27, 29, 43, 47, 51, 53, 54
 Rimavica 26, 32, 36, 43, 48, 51, 63, 71, 75, 84,
 100
 Rimavská Baňa 23, 26, 27, 31, 36, 39, 42, 45, 63,
 65, 68, 71, 74, 75, 76, 78, 84, 85, 91, 100,
 104, 137, 138, 143
 Rimavská Lehota 32, 50, 51, 54, 73, 100
 Rimavská Píla 32, 48, 50, 65, 76, 77, 100, 138,
 143
 Rimavská Seč 63, 77, 91
 Rimavská Sobota 5, 6, 9, 10, 12, 14, 15, 17, 23,
 25, 26, 27, 28, 29, 31, 36, 39, 41, 43, 44, 47,
 48, 50, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 63, 64, 65,
 66, 67, 68, 71, 74, 75, 76, 77, 80, 84, 85, 88,
 90, 92, 93, 97, 98, 101, 102, 105, 107, 112,
 114, 118, 122, 126, 128, 135, 136, 137, 138,
 139, 140, 141, 142, 143, 144
 Rimavské Brezovo 20, 27, 42, 43, 44, 47, 51, 54,
 71, 74, 75, 78, 90, 91, 92, 104, 137, 138,
 Rimavské Janovce 29, 30
 Rimavské Zalužany 26, 54, 64, 70, 73
 RÖSSELL, Bernard 41
 RÓT, František 41, 128
 RÓT, Gabriel 48
 RÓT, Michal 79
 ROZHANOVSKÁ, Barbora 53, 56,
 Rožňava 43
 Ružomberok 138

SALM, Mikuláš 96
 SCATY, Tomáš 97
 Sečany 73
 SEČENI, Ladislav II. 55, 56, 76
 SEČENI, Mikuláš (Kóňa) 75

- SEČENI, Mikuláš (Šalgovský) 74, 75
 SEČENI, Michal 74
 SEČENI, Šimon 75
 SEČENI, Tomáš z rodu Kačič 73, 74, 81, 87, 93
 SEČENIOVÁ, Anna 76
 SEČENIOVÁ, Hedviga 76
 SĚCI, Juraj 57
 SEČIOVÁ, Katarína 56
 SEDLÁK, Juraj 144
 SEDMÁK, Ladislav 6
 Selce 24, 32, 50, 63, 70, 73, 75, 78, 136, 137, 138
 SCHELT, Kristián 41
 SCHWENDI, Lazar 98
 Sihelné 34
 Sirk 139
 Slatina 31
 SLOBODA, Samuel 41
 Smolník 41
 Sobôtka 20, 28, 29, 33, 37, 44, 64, 70, 73, 78, 79, 90, 91, 92, 97, 98, 100, 109, 113, 137
 SOJKA, Andrej 41
 SÖLÖSI, Ján 80
 SONTÁG, Ján 128
 Spišské Jaklovce 45
 STANISLAV, Ján 26
 Stredné Plachtince 96
 Striežovce 135
 Sušany 20, 24, 47, 64, 70, 72, 97, 136, 137, 141

 ŠÍPOŠ, Ján 112
 ŠKULTÉTY, August Horislav 143
 ŠKULTÉTY, Ján 104
 ŠOLTÉS, Andrej 42
 ŠOLTÝS, Juraj 53
 Šoltýska 14, 34, 37, 136, 137
 Šomoška 75
 ŠTEFAN I., Svätý 29, 30
 ŠTEFAN, arcibiskup kaločský 84
 ŠTEFAN, z Brezovice (Berzevici) 75
 Štefanová 29, 30
 Štítnik 39, 42
 ŠTRAUS, Karol 41

 Teriakovce 71, 78
 Techan 25, 29, 30
 TIEFFENBACH (TEUFFENBACH), Krištof 100
 Tisovec 12, 14, 20, 24, 27, 32, 33, 37, 38, 39, 42, 43, 44, 46, 50, 51, 53, 54, 59, 63, 64, 65, 68, 71, 74, 75, 76, 77, 78, 90, 91, 92, 100, 101, 104, 105, 107, 118, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 144
 TOGNER, Milan 12
 Tokaj 51
 TÖKÖLI, Imrich 108, 109, 111

 TOMÁŠ, Tuk (Kura) 79
 Tomášová 29, 37, 48, 53, 80
 TOMPA, Mihály 143
 Tornaľa 64
 TÖRÖK z Enyingu, František 77
 TÖRÖK, Imrich 121
 Trnava 10
 Trnovec 25, 29, 30, 32, 71
 Turia Lipa 24, 31, 70

 UGOLÍN (UGRIN), arcibiskup kaločský 84
 UHORČÍK, Tomáš 118, 119
 UHORČÍK, Tomáš (MRAVEC, Martin) 112, 113
 Uhorské 41
 UJHÁZY, Viliam 144
 URBÁNY, Ján 41
 Úrréve 28, 32
 Utekáč 14, 34, 52, 137, 140, 141

 Vacov 86
 VAJ, Adam 112
 VALENTÍK, Ján 144
 Vaľkovo 14, 15, 31, 48, 63, 70, 73, 97, 100, 136, 137
 VANČÍK, Pavel 144
 VANSOVÁ, Terézia 143
 Velezd 72
 Veľká Suchá 31, 47, 48, 53, 63, 69, 70, 71, 73, 79, 87, 88, 97, 122, 136, 137, 138, 141, 144
 Veľké Dravce 80
 Veľké Teriakovce 20, 26, 64, 70, 72, 80, 137, 138
 Veľký Potok 32, 70, 73
 Veľký Varadín (Oradea v Rum.) 95
 Veselé 34
 VEŠELÉNI, František 107
 Viedeň 106, 108, 109, 140
 VITÉZ, František 112
 VLADISLAV I. 90
 VLADISLAV II. 67, 78, 93
 VLČKO, Mikuláš 40
 VLK, z rodu Hont-Poznan 31, 73
 Vlkovo 50, 140
 VOZÁR, Samo 143
 Vrbovce 26, 37, 54, 55, 70, 73, 104
 Vyšná Pokoradz 17, 20, 26, 43, 48, 64, 71, 75, 78, 104, 144
 Vyšný Skálnik 20, 32, 48, 54, 75, 76, 104, 143

 WENZEL, Gusztáv 9
 WURY, František 97

 ZAHN, Ján Juraj 52
 Záhorce 96
 Zalužany 141

ZÁPOLSKÝ, Ján 77, 95
Zacharovce 5, 14, 15, 25, 28, 29, 80, 100, 104,
136
ZAURT, Félix 48
Zelené 64, 65
ZOLLNER, Béla 8
ZVARA, Vladimír 144

Železník 139
ŽILÁK, Ján 6, 9, 51, 52

OBSAH

ÚVOD	7
HISTORICKO-ZEMEPISNÁ SITUÁCIA	14
VÝVOJ OSÍDLENIA	17
Stopy po prehistorickom osídlení	17
Lokality osídlené do začiatku 14. storočia	22
Osídlenie od 14. do začiatku 19. storočia	31
HOSPODÁRSTVO A MAJETKOVOPRÁVNE POMERY	35
Najstaršie zamestnania	35
Polnohospodárstvo a pastierstvo	36
Technické výrobné činnosti a remeslá	39
Cesty a obchod	63
Feudálni páni a ich majetky	69
ÚZEMNOSPRAVNÝ A POLITICKÝ VÝVIN	81
Korene osobitného postavenia Malohontu v správnej štruktúre uhorského feudálneho štátu	81
Rimavské španstvo	82
Vznik Malohontu ako súčasti Hontianskej stolice	86
Malohont v 15. storočí a jeho vývin do rok 1526	88
Správa Malohontu v prvej polovici 16. storočia a jeho dobytie Turkami	94
Malohont v období tureckého panstva	98
Vznik samosprávy dištriktu Malý Hont	111
Vývoj Malohontu a jeho správy od konca 17. do druhej polovice 18. storočia	115
Spojenie Malohontu s Gemerom	126
ZÁVER	135
LITERATÚRA	145
EDOVANÉ PRAMENE	151
ARCHÍVNE PRAMENE	152
SUMMARY	153
ZUSAMMENFASSUNG	156
ÖSSZEFOGLALÁS	160
INDEX	163

STRUČNÉ DEJINY MALOHONTU DO ROKU 1803

LEON SOKOLOVSKÝ

Vydalo Vydavateľstvo GRADUS,
Nachtigalova 3/22, 036 01 Martin
v roku 1997 pre TAURIS, a. s., Rimavská Sobota

Prebal, väzba a grafická úprava Robert Brož

Preklad resumé DUTIS, Banská Bystrica (angličtina, nemčina),
a Ing. Imrich Czeglédi, Csc. (maďarčina)

Redaktor Dalimír Žiak

Zlom a litografia MARTgrafik, spol. s r. o., Martin

Tlač NADAS-AFGH, Vrútky

ISBN 80-967618-3-8

